THE ELMER BELT LIBRARY OF VINCIANA

A gift to the Library of the University of California, Los Angeles, from Elmer Belt, M.D., 1961

vander Gouwen sculp

NATUURLYK
EN
Schilderkonstig Ontwerp
DER
MENSCHKUNDE:

Leerende niet alleen de Kennis van de Gestalte, Proportie, Schoonheyd, Muskelen, Bewegingen, Actien, Passien, en Welstand der Menschbeelden.

TOT DE

Teykenkunde, *Schilderkunde*, *Beeldhouwery*, *Bootseer en Giet-Oeffening* toepassen;

Maar ook hoe sich een Mensch na deselve Regelen, in allerhande Doeningh van Gaan, Staan, Loopen, Torssen, Dragen, Arbeyden, Spreken en andere Gebeerden, Bevallig en Verstandelijk aanstellen zal.

DOOR
W. GOEREE.

t'AMSTERDAM,
By WILHELMUS GOEREE, op 't Rokin in Cicero. 1682,

Aan den

Wel-Edelen HEER,

CONSTANTYN HUYGENS,

Heer van Zeelhem, &c.

MYN HEER,

TErwijle dat ik bezig was te o-verleggen met hoedanige Wel-voegſame blijken ik aan Uw Edelheid mogte doen zien dat ik mijn ſelven grootelijx verpligt vinde aan Uw Ed. Goedheid en ſonderlinge Beleefdheid ontrent de geringheid van mijn Perſoon, quam my voornamelijk te binnen hoedanigen Spoor Uw Ed. my van tijd tot tijd geweeſt zijt, om door een dikmaal aan-raden en navragen, my tot het ſchrijven over de Schilderkonſt aan te zetten en vrymoedig te maken: Sulx dat ik door Uw Ed. deugde-lijk Oordeel in mijn Voornemen kragtig on-derſteund, ſtukwijſe daar in ſoodanig heb be-

ginnen te volharden, dat onder andere buytenstijdige besigheyd, ook eyndelijk mijn Ontwerp over de Menschkunde soo verre is voldragen geraakt, dat het dusdanig, en soo als het Uw Ed. sal gelieven te Oordeelen, ter weereld komt. Doch gelijk dit Nieuw-geboren Schepsel, soo van wegen sijn eygen Naaktheid, als van wegen sijn geringe Afkomst, t'eenemaal van nooden heeft dat het met wat Eer en Aansien bekleed werd, en dat een Wijs en Verstandig Konst-beminner 't selve gelieve onder sijn Opsigt en beschermingе te nemen; Soo bid ik Veel-geagte Heer, dat Uw Ed. de Goedheid wild hebben, van my toe te laten, dat ik dit Papiere-Kind, aan Uw Ed. sorge opdragen magh: niet om dat in het selve, mijnes wetens, eenige Deugd is, die soo Rijkvoerigen Huysvesting verdienen kan, maar op dat mijn onvolmaakt Konst-werk, door 't bevallig Oog van soo een wijs aansienelijk Man en beroemd Konst-beminnaar, als van een Wel-verkosen Daghlicht, een deftige Houdinge, in allerhande stand van Beschouwing mogt werden bygezet: 't welk onder Uw Ed. goede toegenegentheyd, my gelukkende, Grondvesten sal, dat alle de Menschelijke Struikelingen in mijne Menschkunde begaan, by alle Beschouwers, goedertierendlijk sullen door de vingeren gesien werden. En dit geloof ik soo veel te meer, als

d'Er-

d'Ervarenis my geleerd heeft, dat Wijſe Mannen en Verſtandige Oordeelers gemeenlijk meer werk maken van het beſte in een Werkſtuk verſtandelijk te prijſen, dan het ſlegte en ongeagte By-werk te hekelen of te veragten: En ik en wil ook geenſints toeſtaan, Wel Edele Heer, datmen Uw Ed. vergeet te tellen onder die gene, welke haren Naaſten alleen na het ſwaartſte en 't geen de meeſte lof verdiend, begeerig zijn af te wegen. Dusdanige overleggingen my dan ſtout makende, Offere ik dit Boek met een ſonderlinge toegenegentheyd aan Uw Ed. op; over myn zelven gemelijk zijnde, dat ik onder ſoo veel verpligting, het ſelve niet alleen dus lang heb moeten uitſtellen, maar dat ſekere ſoort van Onvermogen my de pas afſnijd, om dat met meerder Stacie te doen. Doch dit aan een kant zettende, wil ik my van nu aan gaan verblijden, om dat myn Tijd-verdrijf en Kinderwerk, geen ruyme Huysveſting by Uw Ed. ſal geweygerd werden; maar vernagten ſal mogen in 't geſelſchap van de uitmuntenſte Juweelen der vermaardſte Schrijvers en Konſtenaren, die den roem der Weereld als een eigen erfgoed, onophoudelijk inhouden; en die met een Waardige hoogagting wel ſorgvuldig in Uw Ed. Kabinetten bewaard, doch geenſinds ſoodanig opgeſloten zijn, datter een Konſt-beminner 't geſigte van geweygerd blijft. Welke eene beleefde gemeen-

ſaamheyd, waarlijk in een Man van geen geringe Wijsheid, Wetenſchap en Aanſien, voor een overprijswaardige ſake by alle die verſtand hebben te houden is. En dit is dan ook Uwen Roem, ja dit is uwe Wel-Edele Kroone. Maar op mijn ſelven ofte op myn Werk ziende, ſoo weet Gy Mijn Heer, dat het eener die de bekommering van de dingen deſes Levens niet t'eenemaal ontworſteld is, ſwaar vald, ontrent de beſt-verkoſen Konſthandelingen, yets voort te brengen, dat den Lof van het reſtantie deſer Eeuw, veel min die van de reex der volgende verdienen kan. Doch het ga daar mede ſoo als het wil, ik ſalder my weinig aan kreunen, indien ik ſlegts met d'Opdragt van dit Boek Uw Ed. Wel-gevallen hebbe aangetroffen, en dat ik het overſchot van mijn Leef-tijd daar op magh Glorie dragen, dat ik gedurig gelegentheyd hebbe, om met een Gul en Ootmoedig Herte door veele blijken te bewijſen dat ik ben

Edele Wel-wijſen ſeer
Veel-geagten Heere

Uwen geheel Verpligten
Dienaar,

W. GOEREE.

VOOR-REDEN
AAN DEN
BESCHEIDEN LESER.

WAARDE LESER.

DAt wy van overlang belooft hebben een boek over de Menſchkunde uyt te geven, is te rugtbaar, dan dat wy 't onder eenige bewimpeling ſouden durven ontkennen. Doch gelijk onſe poging in die eerſte toelegh geſtrekt lagh, om ſulx tot den Omſlagh, van een groot Schilderkundig werck, als een Weſentlijk Deel daar van, in te laſſen; ſoo ſijn wy onder het netter opvylen en polijſten van 't ſelve ontwerp, teenemaal van ſinnen veranderd; en hebben beginnen te Oordeelen, dat alle die dingen beter en met meerder nutt, ſtuxwijſe van ons ſouden aanden dagh gebragt werden: mits die een ſoodanigen ſwier aan te drajen, datſe niet alleen in 't byſonder tot verbetering en ſteunſel van de algemeene Schilderkonſt, maar daar beneffens ook mogten afgerigt zijn, tot dienſt en vermaak van alle betamelijke Wetenſchappen en geheele Ommegang der Menſchen in alle Doeningen: Onder welke ook geene konnen geteld worden, die de Schilderkonſt op 't minſte ſou konnen geſeyd worden, te mogen derven.

En voorwaar ſoo ymand gelooft, dat den Maker van het Heel-Al, de Weereld ſchijnd geſchapen te hebben, om des Menſchen Wille, ten ſal hem niet meer vremd dunken, als we ſeggen dat aande kennis van dat Goddelijk Meeſterſtuk, ſeer veel gelegen leyd. 't Was een Gulde ſpreuk by d'Oude, ***Kent u Selven***; en ſy rold noch dagelijx van yders Tong af; maar men behoorde daar over aan te merken dat der ſelver Zin ſoo ruym en breed is, datſe niet alleen tot de Goddelijke noch tot de Zedige, maar ook tot allerley Konſtige Leeringen behoord. Want een braaf Gemoet ruſt niet ligt in een of in eenige weinige dingen, maar het beeld ſich in dat al wat prijswaardig,

 en

en al wat Fray is, en eenig vercierſel tot ſijn verſtand kan aanbrengen, hem ook toebehoord te weten.

Die dan met ons vaſt ſteld dat de Menſchkunde niet alleen tot de Teyken en Schilderkunde van Groot belang is, maar datſe ſich ook uytſtrekt, tot de Welvoegſame Samenleving en dienſt der Menſchelyke behandelinge: Voorwaar ten ſal ſoo eenen niet buyten den haak ſchijnen, datwe in een Boek datwe de Menſchkunde Doopen, ſeer veel dingen overhoop halen, die yder betamelijk te weten zijn. En gelijk wy in ſulk doen geern vergunnen willen, dat yder een Baas in ſijn verkoſen Wetenſchap en Konſt zy, en groot geloof Verdiend van 't gemeene Volk, even ſoo en pogen wy ook door ſoo algemeene Kundſchap geenſins weg te nemen het groot onderſcheyd datter is, tuſſen de Beſchouwige Kennis en de Praktijk-Oeffening; maar wel dat wy arbeyden te beletten dat Meeſters en Meeſtertjes, met het kleen gedeelte datſe van 't Algemeen verkoſen hebben, niet over yders Oordeel, als over een verſtandeloos ſchepſel; den Baas en ſpelen; om elk te ribbeſakken en te overſnoeven: Want dat's alleen uytgevonden om van een Leugenaer, van een Bedrieger, of ten beſten genomen, van een Broddelaar en Werkzaligen Dagh-geller alles te laten op de mouw ſpellen, wat ymand ook ſou willen. 't Kan ſijn dat een vernufteling voordeel weet by een Onkundig Heerſchap wat te dollen; maar voorwaar wy agten dat een verſtandig Werkman liever ſijn arbeyd aan een Kundig dan aan een Onkundig Oordeelder behoorde te verſpillen; om dat die vande laatſte ſoort vaak niet en konnen ſeggen watſe willen gemaakt hebben, of wat aan 't gemaakte haperd; op dat het gebeterd en hun misnoegen aan een kant geholpen wierd. En hier van daan komt het voort dat wanneer te mets een miſſelijk Herſſebekken die uyt een algemeene onbedrevendheyd in de wetenſchappen zijn ſinnelijkheyd niet na de mogelijkheyd der doeningen en bepaalde Konſthandelingen weet te Leeſten, Bevel aan een Werkman geeft daer hy over bedeeſt ſtaat, niet wetende of hy op de Wanſtaltige voorſlag en eys des werx, of op het Heerſchap, of op ſijn eygen ſelven vloeken wil. Invoegen dikmaal gebeurd, datter twee over hoop raken, terwylſe beyde ongelijk hebben; en eer het Werk noch half of heel verbrod is uytgevallen. 'k Laat ſtaan dan, als den uytſlag juiſt anders is, als de vieſe gedagten van den Betaals-Heer, hadden te gemoet geſien.

Daar

Daar is geenſinds aan te twijffelen of de meeſte Faalgrepen en botte Misſlagen die ſoo in 't gebieden als in 't gehoorſamen begaan werden, hangen niet alleen grootdeels af van de Onkunde der algemeene Wetenſchappen, maar ook byſonderlijk van die der Menſchkunde; niet kennende het Maaxel noch het vermogen van ſich Selven noch van ſijnen Naaſten. Daar en boven dat yder byna ſijn Doeningen, alleen uyt navolging ſijner Voorgangers, door een bloote na-Aping, verrigt; en alſoo ſlegts een Konſtenaar door ſimpele uytwerking werd, waar van hy eer in ſijn Handen, dan in ſijn Herſſens geoeffend is. En gelijk dit noodſakelijk inſluyt dat duſdanige Konſtenaars 't vermogen van hun Oeffening, alleen aan de toppen van haar Vingeren hangd; en geenſints daar in door de Redeneering beſtuurd werden, daar van vloyd het af, dat de meeſte by 't Geleerde blijven, en ſelden een Duymbreed vorderen konnen. En gelijk ſich dit ſoodanig in 't leven toedraagt, ſoo gaan alle die dingen van daar ook over tot de Schilderkonſt, die het leven alleen voorgeſteld is te volgen: Invoegen dat die van de algemeene Menſchkunde ſal ſpreken tot verbetering van die beyde, niet ontgaan en kan der ſelver nuttigheyd en nootſaak hoogelijk aan te prijſen. De Schoonheyd die als een groot-geagt en beminnelijke Bloyſſem aan de Stam van het Menſchbeeld ge-eert werd, kan daar in in geenen deele vergeten blijven: En daar moet ook aangeweſen werden, waar in die beſtaat, en hoe die in haar minder trappen, door betamelijke vercierſelen geholpen; of door een ſlordige Toetakeling, of te dertelen opſmukkinge, die qualijk verkoſen is om te vercieren, min of meer verdorven werd. En nadien de Schoonheyd haar kennelijkſte Weſen van de Ledenſtemming en Samengeſchiktheyd der Deelen met het geheel, ontleend, ſoo moeten de Proportie-Wetten nauwkeurig overſien werden, ſonder te ontſien hoe ſeer ſich ook ymand door 't ontdekken van eenig mangel aan ſijn eygen Lichaam, daar over mogt gebelgd houden. Doch gelyk de Ledenſtemming genoegſaam de verſcheidendheyd der Deelen aanwyſt, die in Form en in Plaats verſchillige Dienſten en Gebruyken tot den geheelen Menſch hebben, ſoo vereyſt de Menſchkunde datmenſe wel in haar eygen Geſteldheyd en vermogen Ontleed; maar ſoo nogtans, datmenſe tot haar gebruyk wel digt aan het Lichaam Samen-gevoegd behoud,

om

om daar uyt 't geheel Bestuur en Werkelyk Bedryf van den Mensche in allerley Stand en Doeningen te leeren kennen: 't Geen niet alleen in 't Verbeelden der Menschbeelden op Tafereelen, en de Bootseer en Giet-oeffening Dienst doet, maar ook in 't leeren van alle Konst-grepen, in 't Arbeyden, Tillen, Dragen, Gaan, Staan, Loopen, Worstelen, en andere Oeffeningen wel te pas komt. Daar dan alle de Volmaaktheden en regte gebruyken der Menschelyke Deelen worden opgehaald; wat wonder isset datter ook sommige Gebreken en Onvolmaaktheden, voor den dach komen. Ja in dusdanigen soort van Handeling is men dikmaal en eer men 't weet in Waarnemingen verseyld, die meer tot de Heelkonst en Genees-oeffening, of eenigh ander Ampt, dan tot de Schilderkundige Anatomie of Menschkunde schynen te behooren; en men staat in gevaar om een Laster-zieke Mond ligtelyk van de tong te stroopen; *Schoemaker houje bije Leest.* De Kundschap die 'er vereyst werd om de Passien en Actien, en de Gemeenschap van die beyde in een en 't selve Mensch wel saam te voegen, op datmense natuyrlyk oordeeld te wesen, schoonse slegts op een Tafereel ontworpen zijn; verpligt ons teenemaal tot nasporing van de verscheyde Swemingen der Tronien en Aangesigten. Want of wy 't seggen, dan of wy 't swygen; Al de Weereld moet het toestemmen dat de kragtigste Zieltogten des Gemoeds, in de trekken van het Aangesigt veelsinds afgebakend staan, en datter tusschen die beyde soo nauwen gemeenschap is, dat den geheelen Mensch in sijn Aangesigte woond; en nergens sekerder als daar in t'huys te vinden is. En of wel het bepalen van vele deser Waarnemingen, eenig gevaar ontrent de Waarheyd magh onderworpen zyn; soo willen wy ons Selven egter soo onbesuyst niet aanstellen, dat een Al-berisper stof sou vinden om ons Vermetelheyd of dwaasheyd aan te vryven; Want wy en sluyten hier ontrent in geenen Deele de uytvlugten buyten, diemen van wegen eenen Vromelingh sou konnen te berde brengen: en seggen dat dese en gene sijn togten en Begeerlijkheden der Aardse-Leeden (schoonse haar Uyrwyser in 't Aangesigte hebben) seer wel weten in te toomen en te dooden. Dus moeten wy weten dat ymand wel een quaadaardige Passie in sijn Tronie kan laten blyken, die egter selden een beurt krygd, haar eygen rol te spelen. Want door

het

het deugdsaam Gemoed, en de Leering van de Goddelyke Wett, weet hy de begeerlykheden die sijn Lichaam oogsienelyk pynigen en kryg aandoen, in toom te houden. Sekerder gaat het in de Schilderkonst, wanneer de waarheyd soodanige Passien vereyst alsser in de Konst-beelden gesien worden, dewyl het bekend geval verbied, datmen meerder deugd in 't gemoed van de Beelden bedenkt, als de Tronien, de Actien, en de Waarheyd der Historie afvorderd.

By aldien dan het Aangesigt 't voornaamste Spiegel-boek is van Ziel en Lichaam, wat dunkt u Bescheyden Leser? Heeftmen niet een groote Swerm van Waarnemingen in soo een Konst die haar vermeet, alle dusdanige Passien door de Teykenkundige Trek, op Tafereelen af te malen, in agt te nemen, op dat den Beschouwer daar door een evenredig Denkbeeld van ingedrukt word? Ja is die Kennis ook niet noodig in de Dagelykse Ommegang met ons Even-Mensch; op dat wy weten met VVie, en in welk een Gesteldheyd des Gemoeds wy met onse Bekende omgaan? Soumen hier niet wel denken konnen dat de Troni-Schouwing en de Sweming der Land-aart en Kroost-kunde hier eenigsinds sal te passe komen? Voorwaar die dit ons toestaat, sal wel gissen konnen, datter om Lof en Eer in de Schilderkonst te behalen, alle die Waarnemingen een groote Figuur in die Konst moeten maken.

De Fray-icheyd der Actien is noodsakelyk vast aan 't wel verkiesen en stellen der Beelden: Want gelykse sonder Actien levenloos en dood schynen: soo sijnse sonder Actie ook qualyk gesteld; en die qualyk gesteld is, is onbequaam om goede Actien te hebben, en derhalven kan hy niet wel voegsaam Werken. Hier diend dan verstaan te werden, hoe en door welke middelen de Menschen Werktuigelyk en verstandig Werken. Hoese haar ophouden, bewegen, en bestuuren, en onder en in dat doen haer Lichaam in goed gewigt en tegenwigt houden. Als mede waar het door by-komt dat den eenen Mensch meer vermogen en bequaamheyd heeft om yets knaphandiger en vaardiger en met meer geweld te doen, dan den anderen. Welke Wetenschap tot de dagelijkse Oeffening en Arbeyd aan alle staat van Menschen, die haar vermogen niet erger als de beesten willen besitten, nuttig is te ondersoeken. Van dese algemeene Kundschap,

vloyd

vloyd ons van selfs de welvoegsaamheyd der Actien in de Hand, om die tot dese en gene bysondere Doening, zediglyk toe te passen: En om voornamelyk de Oogsienelijke Werkdaad, met de Denking des Geests, of Wille van den Werker even Grootvoerig tot malkander te maken: op dat alsoo den Beschouwer en die 't mag aangaan, geen ander, maar sulk een Denkbeeld daar van mogt hebben, als met de waarheyd der saak over een komt. Alle die nu bedenken, hoe oneyndige Actien en Gevallen in de Doeningen der Menschen voorkomen, sal het niet te veel sijn, datwe van eenige weynige spreken; en datwe de voornaamste Lessen met een Vertoog-schetje stoffeeren, om uyt de Klauw de Leeuw te kennen. En nadien de redelijke Mensch, niet verstandelijk noch aandagtelijk werkt als onder 't geleyde van de Denkende Ziel en mede bewustheyd van een Conscientie, soo moeter tot onderscheyd van de Dierelijke Ziel, dat zijn de Levende Geesten, die in 't Bloed en Vogten Huyshouden; ook yets van de redenkavelende Geest des Menschen gehandeld werden. By gebrek van dusdanige Levende Geesten, werd de Band van Ziel en Lichaam losgemaakt, en de Geest verhuyst door 't ontberen van bequame VVerktuygen na de plaats van waarse quam; en 't Lichaam van sijn Huysraat en verstandigen Bestuurder beroofd, is Dood en vergaat tot stoff waar uyt het opgebouwd en samen gesteld was. En gelyk in dese Ontdoening de Gebeenten langst van alle stand houden, soo willen wy ook der selver konstige Koppeling op 't eynde van dit Boek beschouwen; Doch niet soo seer om d'inwendige Leest van 't Menschen Lichaam na de Dood te kennen, als wel om de Bekleedselen der Zienelyke Muskelen daarom heen, in haar wonderlyke Dienst, en onbegrijpelyk vermogen, daar aan ter regter Plaats thuys te brengen. VVant voorwaar het zijn alleen de Muskelen, waar mede door hulp van de Levende Geesten, als door soo veel VVerktuygen, van Raders, Katrollen, VVindhaspels, Hys-touwen, Schroeven en Vysen, sich den Mensch met sijn Gebeende Leden vrywilligh bewegen, en duysentderley Actien uytvoeren kan. En wanneer wy dan de Zienelyke Gedaante en Dienst deser Spieren, in sommige bepaalde Doeningen, met Voorbeelden sullen aangewesen hebben, soo agtenwe de Menschkunde tamelyk genoeg afgehandeld te

heb-

hebben, om 'er een eynde van te mogen maken: Doch geheel niet om ons te laten voorſtaan, datwe van alle Leſers eve grooten dank behalen ſullen; VVant in een Boek daar de voorname Stof het Menſchdom en de Zeden raakt, daar in kanmen 't ligt verpeuteren. Ook ſullenwe miſſchien heel weynig Beſcheide Leſers hebben: En dit gebrek ſchijnd onder de Menſchen noyt te ſullen uytſterven; dat die een ding meeſt aangaat, gewoon ſijn daar minſt werk van te maken. Ook en zijn de meeſte Schildergeeſten, tot die volmaaktheyd noch niet gekomen, datſe weten dat hun 't wel en veel Leſen, en alles te VVeten, ontbreekt. VVant dit's de waan van de meeſte Konſtenaars, dat al wat in de Geeſt en in de Beſtuuring der Handen ſchijnd te beſtaan, in geen Boeken te vinden is. Of ſoo ſy mogelijk agten, dat ymand yets daar van tot hun nut ſou konnen doen, ſy wagten 't immers niet geern af, van eenen die buyten de Praktijk-oeffening leeft; alwaar 't dan ook dat yemand noch ſoo wel haar Doen hadde door en door geſien: VVant het ſchijnd haar ſwaar te denken, dat eenen die aan Land en buyten 't Schip ſich houd, beter kan ſien wat Kours en Voortgang 't ſelve neemd, dan die daar binnen in ſijn. VVel wat ſal ons dan van dusdanig geſinde te wagten ſtaan? Niet anders miſſchien als dat een Loshooft, ons uyt ſijnen Morsbak liever leelyk ſal pogen af te malen, dan dank voor onſen arbeyd gunnen. En ſoo wy mogelyk al de Huyd voor een verwaand Ontleders Vilmes heel houden: Het ſtaat te vreeſen dat een onbeleeft Geneeskundiger ons ſal willen met een Pisglas doopen. Een Ontaarde Landaard ſal hier meenen ſtof te vinden om verbolgen te zijn; om dat hy juiſt in Taal, of in Zeden, of in Schoonheyd der Lijfsgeſtalte, 't gebraden Haantje niet en is; en niet en wil leeren datter ook Leelijk en Foy moet zijn, op dat het Fray en Schoon ſou kenbaar werden. De dertele Modelingen die 't Hooft met Hullen en Krullen, ja Prullen boven Prullen en uytſinnige Bekaperingen by na onkenbaar voor God maken, ſullen ons wel wenſchen, Spiegel en Salfpot na de Kop te werpen, om datwe niet toe en ſtaan dat haare Aangeſigten dus ontmaaxſeld wel deftig vercierd zijn; en o erſulx met een Groote M ſchrijven dat de Jongvrouwen met allerley ſotte en qualijk-verkoſe Teuy-ering konnen Mooy ſijn. Daar en tegen, om datwe elders wat ruym van

'tLang

't Lang Hayr der Mannen gesproken hebben, sal mogelyk wel een Pharizeeschen VVerk-heylig, de Barbier-schaar op de Bybel leggen, en ons onder verdoemende dreigementen popen te bewijsen, dat het selve volgens den Theologischen Knip, niet langer dan even over de Oor-lellen, by de Christenheid mag gedragen werden. Een Lamgat en Dommen Esel, die doch werken moet wil hy Eten, sal eer lust krijgen ons met een Hand-speek of Help-zeel af te rossen, als verstaan willen hoe hy door een goet Postuur te maken, ligtvoerig een Pak opbeuren, Dragen, en knaphandig Omboxen of vervoeren sal, sonder Koopman of Heerschap in sijn waar of daggeld te benadeelen. Die in de Vorm van haar Leden een kenbare Misvorming hebben, of een Brandmerk van quade Voorseggingen aan haar Lichaam omdragen, sullen de Menskunde en Tronie-schouwing, voor Duyvels-konst en Tooverye uytschelden, indiense slegts van verre maar konnen vernemen, datter een heymelijke kneep van haren Geest door kan ondekt werden: VVant de Baatsugt en andere quade Begeerten van haren Geest, schept te veel genoegen daar in, dan datse sulke Gebreken in de Ziel, door yver tot de Deugd, Zedelyk verbeteren, of metter tijd geheel uytbranden souden. Die in 't Spreken en omgaan met andere Menschen sich vuyle manieren en onbevallige VVespen hebben aangewend, sullen haar laten voorstaan, datwe Gek worden, of haar van Meta aan willen Kinds maken, wanneerse sien datwe ook poogen te leeren hoe ymand verstandelijk en welgemanierd sal Spreken, Vragen, Belasten, Onderwysen, Aanhooren, Stilstaan, Zitten, Gaan, Loopen, of yets anders doen. Doch hoe een Gramsteurig of Toornig Mensch sich onbesuyst aanstellen moet, dat hebbenwe op sijn Plaats alleen tot de Schilderkonst, en geheel niet tot de Zede-leer ingedrayd; VVant men moet geen Luysen in Pelssen zetten; en een Kriegel Hersebekken sal buyten dat, wel ligt genoeg gelegentheyd soeken, om tegen ons uyt te vallen. Dus wetenwe dan ook dat die gene, welke meer natuurlyke Lust in 't berispen vinden, dan Moed en Verstand hebben om selfs yets frays aan den dag te brengen, ongetwijffeld hier de misslagen soo digt als Haft sullen weten op te vangen. VVant het sal den eenen aan de Lamme Styl, den anderen aan het onbevallig Duyts, en ymand mogelijk aan de Spelling haperen: Gelyk mede een ander seer veel

veel dingen qualijk ſullen te pas gebragt ſchynen. Onſe Vertoogſchetſen belangende, die konnen onmogelyk vry blyven, van hoe grooten Afkomſt men die mogelyk wel ſou konnen betoonen te ſijn. VVant een Pluys-pens, onkundig in de Teykenkundige Vryheyd, ſal in 't beriſpen van een Hayrtje, een Vinger of een Hand, of dat noch van minder belang is, elk pogen wijs te maken, dat hy 'er grondig verſtand van heeft. En die dan niet en verſtaan hoedanig de kleyne en Toevallige Misſtanden door d'Algemeene Deugd en VVelſtand eenes Dings moeten toegegeven en bedekt blyven; ſullen de Byziende Oogen van ſulke Beriſpers, een groot Oordeel toeſchryven.

Och of al onſe Leſers wiſten hoe beſwaarlijk het valt yets in dusdanigen Stoffe buyten beſtraffing voort te brengen, de Onbeſcheidenſte onder hen ſoude ons miſſchien in velen verſchoonen. Immers iſt een bekende Saak dat de koſtelijkſte VVyn door dikwils overſtorten, ſijn beſte Geur en Kracht verlieſt. 't Geene dan door veel Handen moet paſſeeren, moet ſig in 't ſelve gevaar begeven. En door hoe veel toevallen een wel ontworpen Ding verknoyd kan worden, ſulx is te bekend dan dat het een redelijk Menſch noch ſou moeten ingeſtampt worden. Dus verlieſt een fray Denkbeeld te mets veel van ſijn Swier eer het in een Teykening overgeſtort is: En een goede Afteykening moet duiſend gevaren ondergaan om door een Stijven en niet Teykenkundigen Plaatſnyder, jammerlijk verminkt, of heel verbrot te worden. Ja als alles noch tamelyk gelukkig in 't Koper bearbeyd is, ſal vaak een Dronke en Koolſwarten Mors-priem van een Drukker, met de laatſte Hand daar aan te leggen (op dat ik ſoo ſprecke) al den bruy verderven. Daar leyd dan al de Konſt; Daar leyd al de Sorge; Ja daar leyd al de Bekoſting; en daar blyft geen andere VVinſt over dan een Korſel-hooft, een miſnoegd Gemoedt, en kleynen Dank. Een ſchade voorwaar die aan de Ziel niet en kan vergoed worden, als met ſich krachtelyk in te beelden en verſekerd te ſijn, datmen geen oorſaak van ſijn ſelfs quaad en is. Dus beſluyten wy dan ook boven alles dat ons van 't geſeyde ſou mogen overkomen, datter ligtgeraakte Menſchen ſullen gevonden worden, die een Gat in den Hemel ſouden ſlaan, byaldien ſe ons tot Lof van d'Algemeene Teykenkunde hoorden ſeggen; Datter geen VVetenſchappen noch Oeffeningen aan de Menſchen gegeven ſijn, die een grooter Uytſtrekking tot al-

alles hebben, dan de Godgeleerdheyd en de Schilderkonst. Lacht vry Leser hebje Lachens of Spottens lust, over dese VVonderspreuk en ongelijke Samenschikking; het VVoord isser uyt en wy hebbend geseyd. Doch wy gissen alsje uytgelachen sult hebben, datje mogelyk beter bequaam sult sijn, onse Gedaggten van wat nader by te beschouwen: En wy mogen heel wel lyen dat gy sulx ook naukeurig doedt, terwijl wy ons met de VVaarheyd, als met een Schild tegen alle Blame in desen gedekt houden. En soo ymand meend dat de Laatdunkendheyd noch boven de geseyde Oeffeningen draaft, wy sullen hem gelyk geven en seggen dat hy de Man is, die met sijn Doen bewyst dat hy de VVaarheyd beleefd. Vaard wel; terwyl wy volharden willen, om soo eenige deser Dingen u behagen mogen, ook ons Lang-voltoyde Boek van de ORDINEERING, of Inventeering en Samenschikken der Historien (daar in de Verkiesing der Beelden in haer Samenkoppeling of Troeping, de Kleedingen, Vercierselen, Zeden, Gebruyken en wat voorts tot Grootsheyd en Verryking van alle Ordinantien moet bedagt werden, na de Antike Maniere geleerd en uyt de Oudheid sal ontleend wesen) by gelegentheyd den Liefhebbers mede te deelen: VVant al onsen Roem leyd hier in, datwe mogen zyn Beminde Leser,

Uwen Dienstbereyden

W. GOEREE.

N A-

NATUURLYK EN Schilderkonſtig Ontwerp DER MENSCH-KUNDE.

I. HOOFTSTUK.

Van de algemeene noodſakelijkheid der Menſchkunde tot de Teyken en Schilderkonſt. &c.

INdien daar eenige beminnelijke wetenſchap waar, in welk een verſtandig en geleerd Schilder op 't minſte mogt onkundig bevonden werden, ten magh hem op 't nauwſte genomen, aan geen gedeelte van de Menſchkunde haperen: want behalven het onwaardeerlijk nut dat al de voornaamſte wetenſchappen uyt de ſelve ontfangen, ſoo leyd't 'er ten opſigt van de algemeene Schilderkonſt, een volſtrekte noodwett, die ſonder eenige bewimpeling of verſchooning, alle Teykenaars, Schilders, Beeldhouwers, Giet oeffenaars, en die verſtandelijk van der ſelver Konſtwerken willen ſpreken; ten uiterſten verpligt, grondige kennis te hebben, van de ware Schoonheyd der Menſch Beelden: en hoedanig de maatredige Proportie moet geſchikt zijn tot de bediening der Ledematen; op dat die in en on-

Menſchkunde is den Schilders ten uyterſte nut.

der de beweging, welk tot de doening der Actien, en tot de zienelijke uitdrukking der Passien ver-eyst werd, wel bestuurd mogte werden. Gelijk ook de kennis van de uitwendige gestalte en koppeling der Beenderen, aangaande haar form en plaats, beneffens de bediening der muskelen, die de geseyde beenen met vleesch omkleeden, tot de nauwkeurigheyd der Menschkunde geensints kan uytgesloten blijven; om datse niet alleen de voornaame werktuygen zijn, waar mede een Mensch, door middel van de levende Geesten, volgens 't gebied van de redelijke Ziel, sich selven ordentlijk bewegen kan, maar ook den geheelen mensch binnen een seer Edelen en by na onnavolgbaren Omtrek bepaalen. Invoegen wy onbeschroomd durven seggen, dat een Konstenaar die sich hier in t'eenemaal onkundig en verlegen vind, niet de minste grondvest kan hebben, waar op hy sich selven voor een groot meester in de Schilderkonst kan uitgeven; gelijck hy ook geen bequaamheyd sal konnen hebben, om van de stelling of ware schoonheyd der Beelden, verstandelijk te redeneeren.

Getuygenissen die sulx bevestigen.

Van over langh hebben niet alleen Geletterde mannen, noch groote Schildermeesters, maar ook veel vermaarde Ontleders onder de geneeskundigers, ernstig aangedrongen dat de kennis van het maaxsel des Menschen Beeld, seer noodigh was tot alle natuurlijke wetenschappen in 't gemeen: en dat die in het bysonder niet alleen diende verstaan te werden van de Wijsgeeren, Genees en Heelmeesters, maar by uitnementheyd ook van de Teykenaars, Schilders, Beeldhouwers, Gietkundigers, Plaatsnijders. en alle navolgers van het natuurlijk leven; op dat sy alle de beroeringen en bewegingenvolgens

de

de natuurlijke en toevallige schicking der ledematen en deelen in den geheelen mensch, na allerhande staat en voorval, op een kenbare bevallige en levendige wijse souden konnen afbeelden.

Wanneer wy nasporen willen, op wat grond en om wat reden de Schilderkonst en Beeldvorming, eertijts onder de Grieken en Romeynen, van de geheele wijsheyd soo hoog is verheven geworden, wy sullen waarlijk bevinden dat het alleen de wetenschap der Menschkunde geweest is; welke d'Antijke Schilders en Bootseerders seer nauwkeurig aan 't bestuur van hun pinçeel en beytel hadden vereenigt: waar van ons de getuigenissen in de Schryvers van dien tijt, en voornamelijk in de oogsienelijke blijken van ontelbare schoone Statuen in koper gegoten, en uyt marmer gehouwen, tot op den dagh van heden overgebleven zijn; en onder de bewaarders der fraye Outheden, en beminners der Konsten, niet alleen als Oude Relikien dier tijden en volken, maar als deftige en navolgwaardige Voorbeelden der Schilderkonst, en algemeene Menschkunde geherbergd werden.

De Mensch-kunde heeft d'oude Schilderkonst alleen vermaard gemaakt.

Maar gelijk als ons wel vele Konst-oeffenaars geeren sullen toestaan dat de Menskunde noodsakelijck van den Schilder moet verstaan sijn, soo veel immers d'uytwendige trek, in de beschouwing van 't maaxsel der leden en onderhoorige spieren aangaat. Soo en konnen doch sommige niet al te wel verduwen, datmen haar bestipte regelen wil voorschrijven, om alle uyterlijcke en inwendige deelen, tot de veranderlijcke voorvallen der menschelijke actien en doeningen, ja tot d'uytdrukking der Passien en Zieltogten selfs te leeren uytvoeren; Op datse alsoo niet slegts geschilderde, maar ook sprekende, bewegende,

De Mensch-kunde werd van vele wel toegestemd maar in eygen grond verworpen.

de, werckende, en denckende beelden in haar Tafereelen souden vertoonen: en voornamelijck konnen eenige van kleyn gesigte niet wel lijden datmen haar dit uyt d'Anatomie oeffening by wijse van ontleed kunde voorstellen wild. Doch dat de Oude en al die, die vermaarde meesters geworden sijn, daar op hebben toe geleyd, en deselve wegh sijn ingegaan, konnenwe met vele blijken en getuygenissen waar maken, sonder ons eens te bekreunen, wat ook sommige tegensprekers uyt d'overblijffelen van eenige oude steenen en lamme beelden, die in sommige *Bas-relieven* te sien sijn, mogten voort brengen, om te bewijsen dat die tijden onkundiger in de Menschkunde, dan d'onse tegenwoordigh zijn geweest: om waar van de geschapenheyd te verstaan, wy moeten aanmerken; dat sulx de vervalle en kunsteloose eeuwen moet toegeschreven werden, die eerst een langen tijd na de bloy-tijt ingekomen zijn. Alswe in onse Bouwkunde breeder hebben aangeteekend. Wilmen weten hoe d'Oude de Menschkunde geagt hebben, den vermaarden *Philostrate* sal u de waarheyd van 't geen wy voor hebben aan te wijsen, in dese korte woorden afschetzen. Indien „ yemand, seyt hy, de Schilderkonst regt sal oef- „ fenen, hy moet niet alleen de uytwendige leest „ van het natuurlijck wesen en gestel des menschen „ verstaan, maar hy moet ook de ware eygenschap- „ pen van 't gemoed, selfs in de gene die stil swijgen, „ onderscheydentlijck weten uyt te drukken; en „ derhalven is het noodig dat hy ter dege begrijpe „ waar in de voornaamste kragten der menschelijke „ hertstogten gelegen zijn, die men soo in de opslag „ der Oogen, beweging der wingbraan, wappering „ der kaken, mont en lippen, roeringe der handen, „ als

'Oude hebben haar sterk in de Menskunde geoeffend.

De vervalle en konsteloose eeuwen moetmen niet tot verwijt der goede meesters bybrengen

De Menschkunde van den ouden *Philostrate* afgeschetzt.

„ als in al de reſt beſpeurd: ja hy moet alles waar-
„ nemen dat het oordeel des beſchouwers eenigſints
„ verſterken kan, om d'innerlijke denkingh der
„ beelden (het ſy dan datſe gemengd ſijn met uy-
„ terlijke doeningen van het lichaam, ofte datſe
„ ſlegts enkel en alleen in den geeſt werkende, in-
„ wendig zijn) duydelijk te bekennen.

't Is ons ook niet onbekend dat d'uytvoerige kennis der Schilderkunſtige Anatomie by ſommige leege verſtanden eenigſints ſlegt te boek ſtaat; en dat vele meenen datmen door te veel kennis daar van te hebben, niet ligt kan nalaten, deſelve te uytbundig te oeffenen; ofte datmen daar door te ligt gekitteld werd, om over al, oft paſt of niet, te laten blijkken, datmen ſulx verſtaat; en datmen andere, die of ſulx ſoo fix niet en hebben, of beſchreumd zijn daar mede te pronken, daar door wil trotſeeren, en van de loef ſteken: invoegen datſe wanen dat indien ſulke Meeſters niet te ſtout op haar kennis waren, ſy ſouden ſulx niet ſoo gemeen en over al laten uytkijken. En dit is de reden waarom deſe ſoo noodige kennis, niet alleen by eenige is tegengeſprooken, maar ook mogelijk by ſommige ſoo ſober geoeffend werd. Te meer hebben ſommige d'Anatomie in de Schilderkonſt tegengeſprooken, wanneerſe ſagen, dat veele haar daar in het ſy dan door dwaling, of door agteloosheyd of anders quamen te vergrijpen; en hare Naakte beelden met ſeer harde Muskelen, ja als gevilde Anatomie-mannen quamen te maken. Waarom wy dan ook, om deſe beſchroomde geeſten niet bang te maken, het hatelijk en onſchilderagtig woord *Anatomie* veelſints achter de bank ſmijten, en noemen deſe nutte wetenſchap liever met een ſagter naam *Menſchkunde*: alhoewel de eerſte benaming

Misſlag van die meenen dat de aldernaauſte kennis der mensbeelden nadeelig aan de kunſt is, of dertelheyt voortbrengt.

Waarom de menskunde by ſommige niet geoeffend is.

alrede onder de schilderkunstige konstwoorden, ingehuldigd en gemeen genoeg geworden is. Op de rest antwoorden wy; dat alhoewel, behalven de brodders, selfs eenige van de beroemde meesters der voorige eeuwen, niet geheel vry van de geseyde misslag zijn geweest, en somtijts Naakten hebben gemaakt, daar aan men de Spieren en muskelen niet met een sagte twijffelagtige betrecking, noch met een beklonckene vleesigheyd, of poeseligheyd, of vellige ontspanningh, of volkomen opspanning en gehoorsaam werkende volsappigheyd, maar die veel eer als klotsen en schollen van harde klippen op en aan den anderen geslanst, schijnd te sien, men nogtans de mistasting van eenige dier groote Geesten soo seer niet en moet afleyden van de al te grondige kennis der muskelen, als wel daar van voortkomende, dat alhoewelse 't regte pad bewandelden, sy mogelijk noch niet ver genoeg daar in doorgeboord, hun grondige kennis niet genoegsaam met de bevalligheyd van 't leven en de schoonheyd hebben weten te vereenigen. Onder 't welk ook wel kan geschied zijn, dat eenige te veel hebben opgehad met de kennis harer Menschkunde te nadrukkelijk te vertoonen. Doet 'er by dat de Schilderkonst ook haar eeuwen en tijden van afwisseling is onderworpen geweest; insonderheyd wanneerse in Italien by na t'eenemaal vervallen en te soek geraakt, slegts van eenige arbeydsame geesten en schrandere verstanden wierd op geholpen; onder welke herstelling sommige niet wel d'eenvoudigste wandelpad van het waaragtige leven konnende houden, te mets daar van sijn afgedwaald. En gelijk in sulke tijden veel dingen alleen tot proefstukken sijn gemaakt, in welkse na de waarheyd der sake getast en gesogt hebben, en buy-

Misslagen der Oude in de beste vouw opgenomen.

In de vervalle kunst-eeuwen sijn veel dingen alleen tot een proef gemaakt, om die wederom op de been te brengen.

buyten twijffel ook dagelijkx daar in gevorderd zijn. Wat wonder ist dat in de Beelden en Tafereelen van die groote Meesters, dingen gevonden werden die vande nakomelingen eenigsints te berispen zijn? Maar even als men in de onderwijsing der teyckenkunde en schrijfkunde nu en dan de Leerlingen wel een onnatuurlijken of te duydelijken Trek voormaakt, om d'onderwijsing te nadrukkelijker en kenbaarder aan den leerling te doen, soo hebben ook veel treffelijcke Geesten der Schilderkonst; willende de geheele weereld in 't verstaan der muskelen, dienst doen, deselve nu en dan te onnatuurlijck sterk aangewesen, alhoewel de meeste en beste nogtans soodanig zijn, datmen niets aangaande de teyckenkundige Trek of plaats of wercking, souw weten te berispen. En düsdanige voorbeelden van de nakomelingen, somtijts te onverstandig nagevolgt, heeft te weeg gebracht dat eenige behagen daar in scheppende, hartnekkig daar in volhard hebben; sich latende voorstaan dat hun doen, met dat van haren Meester of goede voorgangers genoeg kon goet gemaakt werden. En dus isset bygekomen datter ook somtijts *Moden* in de Schilderkonst sijn opgekomen, die by na algemeen doorbraken: onder welcke de trant van verkramte Menschbeelden, diemen *Sprangers Greepjes* noemde, al mede mag ingeteld werden. Gelijkmen verder in de sukkel-tijt der Schilderkonst, en 't leven der vermaarde Meesters kan ontwaar werden.

In de ophelдring der vervalle Schilderkonst sijn noottakelijk dingen gemaakt die niet sonder berisping konnen sijn.

Hoe door quade navolginge de gebreken der Oude voort geplant zijn

Moden in de Schilderkonst.

In die tijt dat eenige Meesters haar in de Mensch kunde verliepen en sommige te kort schoten, hebben sich eenige veel bescheydender aangesteld, gelijk hunne Tafereelen en printen aanwijsen. Men getuygt van den Florentijnschen Schilder *Dello* dat

Wat sommige meesters hebben gedaan om de vervalle Menskunde te herstellen.

 hy

hy een van de eerste is geweest onder de moderne, die met een verstandig oordeel de muskelen, volgens de actien en werckingen begonde te vertoonen. Insgelijx werd van den Schilder *Rosso* verhaald dat hy de Dooden steelswijse ontgroef, en met groote neerstigheyd daar een *Anatomie* of *Menschkunde* uyt maakte. Seker die tot de algemeene Lees-oeffening en beschouwing der voorbeelden, beneffens 't geduurig Teykenen van Academie-beelden, te mets gelegentheyd kan vinden om het dood lichaam van een mensch te sien ontleden, of sulx op een zedige wijse selfs te doen, die heeft de middel in de hand om met opmerking de konstige samenstel van het grootste meesterstuk der schepping wel te doorgronden, en 't geen hy hier na 't leven in een doode romp siet, tot de regelen van sijn konst over te brengen. En alhoewel de me-waarigheyd, en de eerbied diewe voor onsen evenmensch altijt in ons gemoed hebben omgedragen, ons eenigsints schromig maakte, een afgestorven mensch in riemen te snyen, en de gebeenten van haar spieren te sien ontkleeden en afschillen, egter heeft ons dat niet geheel de lust benomen, om somtijts eenige nagt-uurtjes in een Dood kamer, soodanige ontledingen by te woonen. Ons gemoet kragtelijk te binnen brengende, dat doch de nootwet des doodts, vast gestelt zijnde, onse lichamen eens tot verderflijkheyd in den schoot der aarden moeten gezayd werden, om met een onverderfflijk lichaam wederom uyt te botten. Of sulx nu geheel door de verrotting, of door de ontleding ten deele bevorderd werd, de saak komt op een uyt. Voorwaar een kloeke ziel behoorde te weten dat dusdanige behandelingen der dooden, in alle stilligheyd tot verbetering des verstants aangeleyd, t'eene-

maal

maal de veragting uitſluyt, nadien die alleen opſigt tot de levende, maar geheel geen tot de dooden heeft: nu dewijl de levende, het ſy Schilders, het ſy Geneeskundigers of Heelmeeſters of andere Wijsgeeren 't ſelve ondernemen tot bevordering van haar oeffening, ſoo behoordenſe niet als met alle eerbied beſig te zijn, omtrent een ſaak waar doorſe voornamelijk in haar konſt onderweſen worden.

Men behoorde dan aangaande de Menſchkunde geen Meeſters noch voorbeelden te volgen, dan voor ſoo veelſe navolgers van het leven, en 't betamelijk wercken der Beelden ſijn geweeſt. Dat nu eenige Meeſters die al wel meenen onderweſen te zijn, hier in noch te kort ſchieten, is alleen de reden datſe niet wel voorbereyd tot het leven komen, ſelfs ook noch niet na datſe in de kennis van de uyterlijke trek en form en plaats der muskelen al wel afgerigt zijn: want om datſe de muskelen ſlegts als muskelen in haar plaats en form verſtaan, en niet in haar dienſt, en veranderlijkheyd, dieſe in 't bewegen der leden en werkingen hebben, ſoo krijgenſe nimmer geleerde oogen in 't hooft, om die in 't leven wel te onderſcheyden, en in haar werking zijnde, na te volgen. En dus ſal het dan ook nuttig zijn dat al wat in doode lichamen geſien is, tot de levende overgebragt werd.

't Is niet genoeg de muſkelen alleen in haar form te verſtaan.

Daar zijn mede eenige van oordeel datmen door het veel en geduurigh na teyckenen van ſchoone Statue-beelden ver genoeg in de Menſchkunde inbooren kan, en dat al die Schilders wijſlijk en wel doen, en t'eenemaal in 't regte pad wandelen die haar daar geheel aan overgeven. Doch dit en kan ons al mede niet verder brengen, als de voorgaande oeffening: want ſchoon ook yemant ſijn gantſche

Hoedanige menskunde uyt de Statue beelden te leeren is.

leven daar in had door gebragt, hy soude doch noch door een vremden bril, kijken: en niet eer een klaar en verstandig begrip van de meeste dingen in 't leven hebben, voor dat hy grondig de ontledings en inledingskundige Anatomie, beneffens de bediening die yder zienelijke muskel, in allerhande doeningen heeft, verstaat.

Statue-beelden verschillen veel van 't leven.

Een Schilder onses tijts plagt te seggen, dat die haar te veel, en te stout aan de Statue-beelden vergapen; dikwils soo een stijve zedigheyd en loome beweging in haar beelden aanwennen, als de steenen selve. Ik sie liever seyde hy, datmen in de beroeringe der beelden een verkramping vertoond als datmen my d'oogen met sulke geesteloose koolstronken beswalkt. Seker een Schilder die niet anders en weet dan de bloote omtrekken der schoone leden, en de muskelen der Statue-beelden in haar teykeningh en gedaante na te volgen, sal sich seer verlegen vinden wanneer hy eenige beelden na seker gegeven voornemen moet schicken, op datmer waarlijck de vereyste werckingh, en geen andere, in zou zien. Ja hy sal sich genoegsaam onbedreven in de Menschkunde vinden, wanneer hy slegts in de Collegien Akademie beelden sal Teykenen; als niet wel konnende waarnemen door welke meester spelende Muskelen, en Partyen, sijn voorgesteld beeld in 't leven werkt; op dat hy die nauwkeurig in agt nemende, en wel navolgende, die ook aan sijn Beeld sou konnen geven, en maken dat de actie van sijn Teykening met die van sijn Model, welwerkende over een stemd. Want nadien de muskelen volgens d'ontelbare verscheydentheden der werckingen, oneyndig verschillige gedaantens konnen hebben; die onmogelijck uyt geen Statuen of Pronkbeelden konnen geleerd wer-

Hoedanigen verlegentheyt de onkunde der ware Menskunde voortbrengt.

De veranderlijke gedaante der muskelen verpligt den Schilder die naukeurig te verstaan.

werden, om dat in yder voorbeeld ſlegts een enkel en bepaald geval vertoond werd: ſoo volgd van ſelfs, datmen in de algemeene Schilderkonſt, niet alleen en moet verſtaan wat yder Muskel in dusdanigen Actie doet, maar in wat trap en gedaante en onderſchikking ſy ſulx doet; en wanneerſe min en wanneerſe meer, geweldig of ſtemmingh ſulx doet: want men moet vaſt ſtellen dat yder byſondere doening of beroerlijkheyd niet alleen ſijn eygen muskel, of muskelen heeft, om dit of dat lit te buygen, te regten, op te trekken, na binnen, na buyten en elders heen te drayen en op te houden, maar dat ſulx ook door veelerhande toevallige trappen geſchied. Invoegen den eenen muskel altemet wel den anderen doet mede wercken, en ſomtijts verſcheyde ſamen, doch noyt alle te gelijk wercken; en in weynigh ſtanden, hoe eenvoudig men die byna aanmerkt, alle geheel ſtil ſtaan. Want regten en buygen, binnewaards en buytenwaards voeren van een lit, ſijn tegenſtrijdige werckingen: gelijk ook min of meer wel geen geſlagt verandert, ſchoon het eenig verſchil in de werkdaad en beſchouwing geeft: En daarom kanmen ligt beſeffen dat terwijl eenige muskelen ontrent een lit werkken, datter ook eenige ſtilſtaan, en dat terwijl d'een tot d'uytvoering van een daat werd voortgebragt, en vry meer dan in haar ledige ſtant opgeſwollen is en ſich vertoond, andere haar wederom na binnen getrokken houden, en als verdweenen of ten minſten ſeer twijffelagtig zijn. Invoegen wy al wederom zien, dat het noodigh is, datmenſe na die verſcheyde werkingen, verſcheydentlijck in agt neemd; ſou het mogelijk zijn een eenige waarachtige en wel werkende Daat te vertoonen. Maar ſal mogelijk ymant ſeggen, men

Hoe de muskels moeten verſt[illegible]eyn,

Aanmerking over de werking der muskelen.

kan

kan alle 't geseyde immers in de modellen van 't leven, en als men Akademie-beelden teykent, vertoont sien; en dat is ligt na te volgen? wy antwoorden; of schoon alle de muskelen soodanig in 't leven gesien werden dat selfs de minste aankomeling die stiptelijk weet te volgen, dat sulx niet meer tot verstant van de veranderlijke beroering en vermogen der muskelen in haar dienst sou konnen geven; dan of een onkundige in de zangkonst, de musijck noten die hy in een zangboek zag nauwkeurig na maakte, en ondertussen niet en wist met wat toonen en volgens wat kadans sy moesten uytgegalmd werden. Veel min soude hy daar uyt konnen leeren hoe die moesten behandeld zijn, om niewe stukken of deunen, te inventeren.

Waarom sommige haar vergeefs op haar werk vergrammen.

Veele vergrammen haar dickwils, en werden over haar eygen doen verdrietig en moeyelijck, niet wetende watter haperd; ziende insonderheyt in forssige actien, dat hun Beelden gantsch niet werksaam maar sich geheel lam, loom en niet met al doende vertoonen; in welckse nogtans met veel dubbing, nauwlijx een eenige muskel hebben vergeten die niet kenlijk aangewesen is: waarlijck, dese behoorden te weten dat d'oorsaak daar van niet anders is, als datse de dienst van alle de muskelen niet verstaan hebbende, die ook daar niet behoorlijk in hebben waargenomen, noch tot de begeerde actie toegepast. Welk gebrek noch nader sal openbaar worden, wanneer wy op 't eynde deses boeks met verscheyde voorbeelden sullen aangewesen hebben, welke muskelen met naam en plaats, in dese en geene bysondere actie oogenschijnelijk haar ampt moeten bekleeden.

Dat van outs-her de Grootste Mannen, het meeste

ſte vermogen der Schilderkonſt hebben geſteld in die Menſchkunde, welke daar leerd de ſchoonſte ledenſtemmingh beneffens d'uytddrukking der levendige beroerlijkheyd in de muskelen; dat en blijkt niet alleen daar uyt, datſe met d'uytputting van al haar verſtant en arbeyd by na alleen in 't verbeelden van Naakten, of ſlegts half gekleede Beelden hebben bezig geweeſt; maar ook groot-deels uyt de veelagting en groote getuygeniſſen die 'er de geheele wijsheyd der Ouden van geeſt. Sy waren te meer tot het maken van Naakten beſigh, om dat al het goede en prijſenswaardige daar in, geenſints kon verho'en blijven: *Seneka* ſeyde, waar de bloote leden zijn voorgeſtelt, daar plagt het ſtrax openbaar te werden, watter aan de leden, aan 't getal of aan de orden was ontbrekende. En gelijk d'oude Schilders en Gietkundigers die na een onſterffelijken naam ſtreefden, hun lieten voorſtaan, dat die ſich onberiſpelijk in de naakten der Menſchbeelden wiſte te dragen, genoegſaam tot alles bequaam wierd, ſoo hebben ſy ook nagt en dag met d'aldergrootſte neerſtigheyd daar omtrent beſich geweeſt. Ook is het ſpreekwoord al out; die ſijn Hercules wel kan maken ſal ſich met den leeuwen huyd niet veel bekommeren. En dit heeft buyten twijffel te weegh gebracht dat het getal der naakte Statue-beelden in de bloy tijd der konſt ſoo ruym is uytgedegen, dat mer noch menigte van d'overgebleven kan beſchouwen, die door 't menichvuldig navolgen en hermaken de weereld in houden. Het ſtond ook die verſtandige Menſchkundigers ligt te denken, dat terwijl de ſlegte Meeſtertjes en Knoyers de onberoerlijkheyd en gebreklijkheyd harer beelden onder d'optoyſels der kleedingen, en rijckgeployde drapperyen quamen

Waarom de naakte beelden by d'oude Konſtenaren ſoo veel gemaakt en geagt zijn.

me.

men te verbergen , en 't oog des gemeenen volx beguichelden , sy met haar wel verstane Beelden , die sonder eenige bewimpeling als aan de naakte waarheyd konden getoetst werden , de grootste eer by de Konstkenders en Menschkundige beschouwers souden inleggen : en datse by gevolg alle de andere werken van die en de volgende tijden , soo doende best verduuren konden.

Waaröm men voorbereyd tot het leven moet gaan.

Soo isset boven alle 't gene geseyd is ook misgetast, te meenen datmen alleen door veel na het leven te Teyckenen (en dat even soo als 't ons voorkomt te volgen,) tot de voorgestelde trap der ware Menschkunde kan komen : want na dienmen met onbereyde oogen en zinnen, tot het Leven komende, veel dingen in het leven niet en kan sien , om dat noch door een bysondere voorbereydinge de oogen niet open gedaan zijn , (of soo menſe ziet , niet verstaat watse in dat geval daarmense ontwaar werd , voor dienst en werking hebben) soo gebeurd het datmense onkundig en onseker aantast ; en dickmaal stilstaande spieren 't onregt in haar uyterste vermogen, en sterck werckende in een gemeene , of geheel niet werkende stand aansiet en vertoond. 't Ver-eyst dan datmen voor af weet wat alles beduyd , niet tegenstaande sommige dingen sich alleen twijffelachtig op doen; en kend wat form en treck de muskelen hebben, schoonse maar half gesien werden; waar een muskel begind, waar hy eindigd, of met sijn steert of pees sich onder een ander inplant. Waarlijck, *L. de Vincy* en taste niet geheel mis , als hy seyde dat de Schilders welcke naakte beelden buyten de grondige ervarentheyd der Menschkunde schilderden, niet anders dan de opperste huyd der beelden maakten, maar niets van het Beeld self , noch yets dat aan sijn

Die de muskelen sonder haar eygen doening vertoonen , en laten maar de huyt sien van de beelden.

ſijn werckelijcke actien of inwendige geeſt deelachtig is. Men leeſt van ſeker verſtandig meeſter die van ſijn leerlingen niet alleen begeerde dat ſy in het onderſoeken der muskelen die ſouden afteyckenen, en by geſchrifte aanteekenen wat Spieren en Peſen ſich in yder lit volgens ſekere bepaalde actien en bewegingen lieten ſien of verſcholen of het meeſte werk, of niet met allen deden; maar hy begeerde ſelfs datſe ontrent de lichaamtjes der kleyne kinderen, van haar geboorte aan tot hun volle wasdom en van daar tot haar hoogſte jaren, door alle trappen des ouderdoms en verandering die in yder lit en in de ſamenvoegſelen valt, ſouden opſchrijven, welcke dicker, welcke vetter, en welcke magerder wierden; en met welck een onderſcheyd, ſy in d'een en d'ander ſtaat en ſtand te kennen waren: 't geen waarlijck een groote ervarentheyd heeft te weegh gebracht. Dien treffelijken Onderwijſer wilde dat ſijn diſcipelen haar geheel en al aan de leere van de Natuure en wetten van het Leven ſouden overgeven, ſonder daar niet alleen niet af te wijcken, maar daar ook niet als ongehoorſame Leerkinders tegen te knorren, en te morren: want een Schilder magh hem noit laten voorſtaan datter wetten of regels in de natuur of in 't leven ſijn, die in haar ſelven onvoegſaam, laſtig of moyelijk zijn; zulx dat hy wenſchen ſou datſe hem te geval anders waren danſe ſijn; of datſe mogten toelaten, ſoo 't mogelijk waar, datſe door hem wat verhanſſeld wierden. Maar hy moet de wetten van 't leven ſoo aanmerken, datſe enkel en hem alleen tot voordeel van ſijn konſt, ſoo alſſe zijn, geſtelt zijn.

Naukeurige maniere om den aart der muskelen te verſtaan.

Een Schilder moet noit tegen de wetten van de natuyr twiſtreden.

Hy moet de regels van de natuyr voor volmaakt aanſien.

Voorwaar de Menſchkunde is tot de Schilderkonſt ſoo algemeen noodſakelijk datſe ſelfs van de Konterfeyters en Landſchap Schilders behoorde wel verſtaan

te

te zijn. Want dewijl veele ſoo verſot ſijn, op een kleen gedeelte datſe van de konſt verkoſen hebben om daar in een meeſter te zijn, ſoo gebeurd het datſe al de reſt der ſchilderkonſt laten varen; en verzeylen metter tijt ſoo ver datſe naulijx een ſtuk van een lijf, of een ſchouder, arm of hand meer aan den hals van een Konterfeytſel weten vaſt te maken; of elders een beeldeken by te ordineeren.

Op wat orden wy de Menſchkunde ſullen verhandelen.

Om dan deſe ſtoffe verder op de voegſaamſte wijſe te verhandelen, ſoo ſullenwe de Menſchkunde eerſtelijck in de eygenſchappen der Schoonheyd en bevalligheyd aantaſten, dan de Proportie der Ledenſtemmingh; beneffens het natuurlijk maakſel, en dienſt der Ledematen; en dan voorſtellen hoedanig de lichamen in haar gewigt en tegenwigt, onder het beſtuur der beweging in allerhande doeningen en actien, ſich gedragen, ophouden en redden konnen. En na datwe dan d'eygenſchappen, en de middel om allerhande paſſien en hertstochten, uyt te drukken ſullen aangeweſen hebben, ſoo ſullen wy d'inwendige en uytwendige leeſt des menſchen-beeld, dat is ſijn vleeſch en been, ontleden en verklaren, en aanwijſen de plaats, den dienſt en vermogen van alle de beenen, gewrigten en muskelen daar om heen, door welck een geſont en verſtandigh menſch na het beſtuur van ſijn wil, alle ſijn actien uytvoeren kan. En op dat ſulx van ons te lichtvoeriger en met meer nut der Schilderkunde ſouw konnen verrigt werden,

Hoedanig de vertoog-ſchetſen ſullen zijn.

ſullen wy een tamelijck getal vertoog-ſchetſen by brengen, die eenige van onſe gedaghten nader dan onſe woorden ſullen konnen aanwijſen; en wel voornamelijck die, welcke de ſtants gelegentheyd der beelden in haar verſcheyde actien, bewegingen, poogingen, en beſtuur des gewichts en tegenwichts,

ſoo

ſoo in de gemeene als in de uiterſte vermogens aangaan. En gelijk het eenigſints betamelijk is, dat de Voorbeelden door welkmen onderwijſen wild, vry ſijn van de aldergrootſte beriſpingh, dagten wy beſt te doen, ons onder andere te bedienen, van eenige Modellekens, dienwe niet aan een geringe, maar aan de goede hand van den Grooten Schildermeeſter *Nicolaas Pouſſijn* verſchuldigt zijn. Ons latende voorſtaan beter te doen, die, te gebruyken, welke ons gelukkigh, en teenemaal tot ons voornemen afgerigt voorquamen, dan na andere van minder geagtheyd om te ſien; ofte datwe in gevaar ſouden geſtaan hebben, die van een ander volgens onſe meeninge wel te laten ontwerpen: alhoewel wy aangaande ſommige geringe misſtellingen, de menſchelijke ſtruikelingen niet geheel hebben konnen ontduiken.

II. HOOFTSTUK.

Van de Schoonheyd *en* Bevalligheyd *der Menſch-beelden, en waar in die beſtaat.*

HEt ſal buyten alle twijffel aan de Schilderkonſt ten hoogſten voordeeligh zijn, altijt de meeſte Schoonheyd en volmaaktheyd der dingen die verbeeld werden, te bevorderen: Want gelijk ons de geſchape dingen beſt behagen, welke ſchoon en volkomen zijn, ſoo blijft 'er geen reden over, waarom de nageboodſte dingen niet de ſelve bevalligheyd aan het oogh van den Beſchouwer ſouden voortbrengen. En alhoewelmen in de Tafereelen veel dingen ſchoon kan noemen, welke in 't natuurlijk

In de Schilderkonſt is het altijt raadſaam 't ſchoonſte te verkieſen.

Zommig leelijk is in de Konſt ook fray.

lijk Leven leelijk en verfoeyelijk, ja mismaakt zijn, soo moetmen sulx alleen aan de verstandige en uytvoerige navolgingh van de veel vermogende Schilderkonst opdragen, en die ook veel eer *fray* en *konstig* dan *Schoon* noemen. Doch wat de keur van 't Leven selfs belangd, wy weten dat ook die menschen (soofer anders waarlijk sijn) welke meer behagen in het Leelijke en Wanstaltige konnen vinden, dan in het Schroone en Wel gemaakte, selfs voor Leelijke Monsters in de Natuure te houden zijn.

Die het Leelijke voor 't Schoone bemind is selfs Leelijk.

't Is seker dat de Schoonheyd voornamelijk behoord geteld te werden onder de dingen die onverbeterlijk sijn. Vele onder d Oude en Jonge hebben gemeent dat het niet wel uyt te spreken noch te bepalen was, wat het eygentlijk is, dat wy *Schoon* noemen; en dat het oversulx niet net kan aangewesen werden, door welcke Waarnemingen, die volkomen en seker te verbeelden is: Ziende eenige op de verschillige Keur der Oordeelders, andere op de verschillige trappen der Voorwerpen in welck die te kennen en t'onderscheyden is; gelijk dan ook tot noch toe de verstandigste onder dese, Ziende de Keur van Schoonheyd in geschil hangen, beslooten hebben, dat 'er in allerley aart, een Schoonheyd op oneindige wijsen te vinden is. En nadien niet kan gelooghent werden datter ook trappen in de Schoonheyd zijn, en datmen *Schoon*, *Schoonder* en noch *Schoonder* vind; soo isser geen reden die ons belett te dencken, datter ook een *Alderschoonst* is. Doe *Aristoteles* gevraagt wierd wat Schoonheyd was, en waarom al 't geen Schoon is, bemind werd! antwoorde hy: *Dat is een Blindemans vrage*. d'Heer *Kats* heeft hem over de verschillige Keuse der Schoonheyd evenwel niet ruymborstig derven verklaren,

Schoonheyd swaar om te beschrijven.

Schoonheyd steund op verscheyde gronden.

Aristoteles meende datmen niet vragen moest wat Schoonheyd was.

klaren, want hy ſpreekter elders deſe onſekere woorden van:

Men twiſt noch evenſtaag, men twijffeld overal,
Wat datmen in den Menſch voor SCHOONHEYD
keuren ſal,
Daar is nauw eenig Volk of't heeft verſcheide Gronden,
Waarop dat ymand SCHOON *of* LEELYK *werd*
bevonden.

Seker nadien de verſcheyde Volken ook in 't verkieſen en goedkeuren der *Schoonheyd* niet alleen verſchillig zijn; maar datter ook ſommige gevonden werden die de *Leelijkheyd* en *Mismaaktheyd* ten opſigt van andere Oordeelders, voor de Schoonheyd ſtellen; ſulx heeft menig onvaſt herſſebekken in twijffel gebragt; of de Schoonheyd niet wel ſlegts in een Keur, of in een Mode, of in een eigen Zinnelijkheyd der Menſchen beſtaat. Want datter Menſchen gevonden werden, die een eigen vrywillige verkoſen Schoonheyd onder hun Land-aard pogen in te voeren, en de aangebooren Schoonheyd, die hun veeltijts mishaagt, door geweld en konſt na hun fantaſie poogen te verbeteren; daar van ſijn veel blijkken en getuygeniſſen. Men ſegt dat die van *Cumana*, om datſe Schoonheyd ſtellen in ſmalle Tronyen, de hoofden der Jonge Kinderen tuſſen kuſſentjes van boomwol prangen. Andere bevalligheyd in platte Tronyen ziende, duwen met den duym, de niewgeboren Kinderen, de neus in. Andere verſot op lange Lel-ooren, hangen de Kinderen van jongs af gewigten daar aan, en rekkenſe metter tijt tot op de Schouders. By d'inwoonders ontrent de riviere *Gabon*, iſt de Mode d'onderſte

In de Keur der Schoonheyd werd ſomtijts ook de Leelijkheyt voor Schoon aangeſien.

Met Voorbeelden beveſtigt.

 Lip

Lip soodanig te doorbooren datser de tong konnen doorsteken. By andere ist een Schoonheyd de Oogscheelen om te keeren, sulx datser uytsien, erger als *Koppen Kijk-leelijk.* Sommige *Javaners*, en ook d'*Ottentotten* aan de *Kaap*, en andere van sulcken slagh, meenen niet moy te sijn, wanneerse niet met vuyl smeer en koedrek, mooytjes geslidderdt zijn. Doch wy en mogen de grillen van Menschen die in d'ondervindingh en in de redeneeringh dood zijn, en weynig van de beesten verschillen, niet verder ophalen, noch veel min door haar manieren soodanig in twijffeling gebragt werden, datwe niet meer bequaam souden sijn te Oordeelen, welke en hoedanige aangebooren gebreken eenigsints te verbeteren zijn, op datse nader aan de Schoonheyd mogten komen: 't geenmen onses agtens veylig sal konnen doen, wanneerwe wel in agt nemen, waar in de Natuur sig 't meest vermaakt, of welk de voorbeelden der Schoonheyd zijn, die ons en yder buyten alle toedoen, door een heimelijke Bevalligheyd, (diewe wel in ons gevoelen, maar niet geheel net noch ten klaarsten en verstaan,) komen te behagen.

Hoemen gebreken van de Schoonheyd kan onderkennen.

Eenige nieuwe Philosoofen sijn van gevoelen; dat de Schoonheyd niet soo seer een hoedanigheyd, of volmaaktheyd is van 't Voorwerp 't welk men siet, als wel een gewrogt, of daad daar af in den geenen die ziet: Want seggense, indien onse Oogen langer of korter waren, of onse gesteldheyd anders was, soo souden die dingen, die wy nu Schoon agten, Leelijk, en de gene die nu Leelijk zijn, Schoon aan ons schijnen. De Schoonste hand door een vergroot-glas gesien, sal verschrikkelijk schijnen. Invoegen dat de dingen in sich selven aangemerkt, of tot God betrokken, noch Schoon noch Leelijk zijn. De geen dan

Nieuwe Gevoelens over de Schoonheyd.

dan die segt dat God de weereld Schoon gemaakt heeft, moet noodsakelijk een van beyden vast stellen; te weten of dat God de Weerelt na de Zinnelijkheyd en Oogen der Menschen, of de Oogen en Zinnelijkheden der Menschen na de Weereld gemaakt heeft. Wy bekennen dat wanneermen de Schoonheyd alleen in sekere respecten of opsigten neemt, die de dingen tot malkander hebben, en aanmerkt soo alsser veel dingen af hangen van de verschillige Zinnelijkheden der Menschen die dikmaal sotte en ongegronde fantasien hebben; dat die Wijsgeeren grootdeels gelijk hebben. Doch en is sulx in 't algemeen van alle waare Schoonheyd niet waaragtig, insonderheyd niet van die, welke voornamentlijk op de vaste redenering en op de gelijkzijdige proportionele samenstelling der deelen tot het geheel, steund. Want of wel dusdanige Schoonheden by gebrek van onkunde en oordeel des Beschouwers, somtijts ymand niet Schoon noch bevallig schijnen, daarom laten sy niet na, sulx egter in haar selven waarlijk te sijn; even gelijk een wiskundige waarheyd op haar eygen waarheyd rustende, daarom niet minder seker in haar selven blijft, schoon ook ymand die niet sien noch niet verstaan en kan. Sulx datmen onses agtens hier met regt sou mogen vragen; of het gewrogte niet onafscheydelijk af hangt van sijn oorsaak? 't welk soo sijnde, soo wetenwe wel dat onse oogen noch onse sinnen geen oorsaak van 't gewrogte des voorwerps, maar 't voorwerp, de oorsaak van 't gewrogte is; en dat bygevolg onse oogen als werktuygen der Ziening alleen maar lijdig zijn, om het gewrogte des voorwerps soo veel haar gestel toelaat te ontfangen: en derhalven kan geseyd werden datter sekere Schoonheyd,

De proportionele Schoonheyd staat niet onder de keur der Menschen.

heyd, is of blijft in eenig voorwerp als in haar oorsaak. Hier te seggen dat indien onse oogen anders gesteld waren, dat wy alsdan de voorwerpen anders souden sien, dat is wel de waarheyd, maar ten doet hier ter sake niet met allen, want wy soudense valsselijk zien: maar nu blijkt uyt de Natuure der Zieningh, dat God gewild heeft datwe de dingen die tot en onder onse behandeling behooren, konnen sien en oordeelen soo alsse zijn; en wat de dingen belangt die buyten 't bereyk van onse handeling en ver van ons gesigt afliggen, (gelijk ymand sou konnen tegenwerpen datwe de Son, de Maan, Sterren, Wolken, de dingen in 't verschiet en verkleynd liggende, niet soo en sien alsse sijn, maar soo alse schijnen;) soo moetmen weten dat ons de reden en d'ervarentheyd in alle dien te hulp komt; ja ons ook hier leerd datwese egter soo sien gelijckse waarlijk in soo een stands gelegentheyd volgens de waaragtige regelen der Natuurlijke Ziening, mogelijk te zien sijn. Doch dit behoord eenigsints tot de Doorsigtkunde. Waar van mogelijk te sijner tijt. Alleen moeten wy hier vermaand blijven, dat nadien de Schoonheyd, welke tot de Menschkunde behoord, meestdeels gelegen is in de proportionele Ledenstemming der Menschbeelden, die tot desselfs dienst en vermogen als konstige Werktuygen tot veelerley doeningen afgerigt zijn; dat ons de geleyde grondvest der Schoonheyd, van niemand in de Schilderkonst ontfutseld werd.

Schoonheyd hoe van Cicero beschreven.

Als *Cicero* sigh eens vermat de Schoonheyd te beschrijven, wist hy niet anders te seggen; als dat de ware Schoonheyd onse Oogen door een bequame samenschikking der Deelen en Leden beweegt; ons daar voornamelijk mede vermakende dat alle de

deelen

deelen tot het geheel gants ordentlijk onderſchikt, zijn. Den ſelven onderſcheyd verder de Schoonheyd tweeſints, namelijk, in een Schoonheyd welke beſtaat in een deftige aanſienelijkheyd, gemaakt door een onderlinge ſchikking der partyen, en in een Schoonheyd welke daar en boven in een lieffelijcke Bevalligheyd gelegen is. D'eerſte ſteld hy in de Mannen, voor ſoo veel die meerder met de ſtemmigheyd, verſtand en wijsheyd moet over een komen; de laatſte ſtelt hy in de Vrouwen, voor ſoo veelſe daar door behaaglijk in de oogen der Mannen ſijn; en haar tot lief koſingh aanſetten: 't welk ſoo ver gaat, dat ſelfs de grootſte Regtsgeleerde als *Tiraquellus*, *Cabalinus* en andere van oordeel ſijn, dat het min ſtrafbaar is, ſich aan een Schoone, dan aan een Leelijke vrouw te vertaſten.

en van hem nader bepaald

in Man en Vrouw.

Wanneer wy deſe waarſchijnelijke beſchrijving der Schoonheyd willen vaſt houden, ſoo ſtaat ons daar over tot de algemeene Schilderkonſt noodwendig aan te merken, dat het treffen van de Schoonheyd voornamelijk daar in gelegen is, dat de Beelden een behoorlijke Ledenſtemming hebben: derhalven ſalder volgen dat die Leden ten opſigt van haar form, plaats, ſamenkoppeling en dienſt, ten uiterſten moeten gekent zijn; gelijk we ook voorhebben in deſe verhandeling na te ſporen.

Watter in de Schilderkonſt ontrent waar te nemen ſtaat.

Veel gauwe Verſtanden hebben van overlang niet ſonder reden aangemerkt dat de uitbeelding der Schoonheyd en Volmaaktheyd ſeer moyelijk was, om dat haar tegendeel, namelijk de Leelijkheyd en Mismaaktheyd ſeer ligt, of door verſcheyde toevallen van ſelfs geboren word; of door ſekere merkteykenen en kenbare trekken op velerhande wijſe en by trappen en deelen kan uytgedrukt werden; Ja

Waarom de Leelijkheyd eer dan de Schoonheyd getroffen werd.

somtijts wel aldermeest door d'onkundige behandeling der Konstenaars kan ter weereld komen: Maar de Schoonheyd soo ligt niet, om datse alleen door haar eenvoudig geheel wil vertoont zijn; welk Geheel niet eer met die selve eenigheyd in de nagevolgde Beelden kan gesien werden, voor dat alle de Deelen, sonder de minste afwijkking met malkander over een stemmen. Waarom dan ook sommige over dit gewigtig deel der Schilderkonst hebben geseyd, dat de Schoonheyd op het juist na te volgen, alsoo ongemeen was, als de Schoonheyd selfs.

Maar daar staat noch verder aan te merken, dat alhoewel de Schoonheyd aan yder in 't algemeen behaaglijk is, dat alle Schoonheyd nogtans niet even groot vermogen heeft, om onse gemoederen in het beschouwen der selve soo te overtuygen, datmense waarlijk soodanig voor schoon groet; of datwe de pogingen van ons hert als 't ware daar heenen getrokken, en sagtelijk daar toe geneigt vinden; ten sy eerst in sulke, de *Gracie*, of liever de *Bevalligheyd*, (het regte ciersel van de Schoonheyd) daar by komt: welke Bevalligheyd, voortkomende uyt een zoet en aanminnig gebaar of bestuur der Oogen, Mont en Handen, die bescheydentlijk de streelende toonen der tong, en de rest der welgemaakte deelen verselle, maakt dat ons de Lichamen Schoonder dan schoon sijn. In 't leven van *Nero* wert geseyd dat hy wel gemaakt van Leden, en Schoon, maar op 't minst niet Bevallig was. Daar en tegen meend Ovidius, de laatste streek aan de Schoonheyd van sijn *Venus* te geven; Wanneer hy segt dat haar Schoonheyd met volkome Bevalligheyd vermengd was. Den Digter *Katullus* heeft dit onderscheyd ook seer wel weten te maken, als hy de Schoonheyd

Bevalligheyd is het uyterste optoysel der Schoonheyd.

Getuygenissen die sulx bevestigen.

van *Quintia* en *Lesbia*, tegen malkanderen in de weegschaal leyd: Niet weynige seyd hy, beelden haar in dat *Quintia* schoon is; sy is mijns beduncken wel blank van verwe, aansienelijk van Lijfslengde, en hups van Leden; Nogtans en kan ik niet toestaan datmense voor Schoon moet houden, gemerkt in soo grooten lichaam gants geen Bevalligheyd, ja niet een kruym van Aardigheyd bevonden werd. *Lesbia* is waarlijk schoon: Want gelijkse van 't hooft tot de voetzool volkomen Schoon is, soo heeftse daar en boven allerley aanminnigheyd, die een schepsel vercieren konnen, op de lodderlijckste maniere heymelijk ingesogen.

Soo werd de Schoonheyd ook menigmaal door een slegte, en zedige eenvoudigheyd op 't hoogste voltoyd gesien; Ja door het nalaten van 't algemeen Verçiersel, merkelijk verbeterd: 't geen wel meest gesien werd, in sulcke, daar in de Schoonheyd door haar eygen aangeboren welstand, als onbedwongen willende zijn, alle teujering de schop geeft. *Semyramis* d'Assyrise Koningin wierd voor de Schoonste Vrouw van die eeuw gehouden, nogtans versoydese alle optoysels en behulp-middelen der Schoonheyd. 't Schijnt dat het in haar wel over een quam 't geen *Cicero* elders van een sekere soorte van sorgvuldige-onagtsaamheyd komt te seggen, waar door hy onses agtens, den aart der Bevalligheyd, ten uytersten net heeft afgeschetst: Men verneemd seyd hy, dat het vele Vrouwen niet qualijk staat, ongeçierd te sijn: Hoe menichmaal en merken wy niet, datse veel beter geçierd sijn wanneer haar de hayr-lokken, een weynigh los, ongeagt en swierig om het hooft hangen; den Hals een weynig vry, en den boesem tamelijk ontdaan is; dan

Speling der Schoonheyd.

Men moet onderscheyd maken tussen een Schoonheyd die natuurlijk en eenvoudig is, en tussen die, die opgeçierd is.

wanneer het door een al te ſtijven nettigheyd opgeſtreken, of met een geſogte teujeringh oneygentlijk opgeſchickt is. *Klemens* den Alexandriner verhaald, dat wanneer *Apelles* een van ſijn Leerlingen beſig vont de ſchilderie van *Helena* met gout en geſteente te Hullen, hy hem daar over beſtrafte: Zeggende; Zoon gy hebt u beeld rijkkelijk willen verçieren, om dat gy niet en wiſt, hoe gy dat Schoon ſout maken: te kennen gevende, datter een groot onderſcheyd tuſſen een Poppegepronk, en de ware Schoonheyd is. Eenige Keurmeeſters ſtellen de Schoonheyd der Vrouwen en Maagden in de blankheyd of wittheyd van het vlees, andere in de tangerheyd en teerheyd der welgemaakte Leden, en prijſen die boven de middelſtaltige proportie van een goede Taalje. Dan hy moet wel kinderagtig van oordeel ſijn, die ſich liever met een Pop als met een Menſch vermaakt. Onſes agtens heeft het een ander Menſch-kundiger beter gevat, wanneer hy ons de Schoonheyd van een Vrouw aldus beſchrijft: een Vrouw ſegt hy, ſal Schoon ſijn, wanneerſe Fier van gedaante, bruyn van Oogen, blondgraauw of donker van Hayr, verheven van Voorhooft, breet en gelat, welgeklieft, helder en doorſchijnigh van verwe, kleyn van Mont, witte Tanden, kort van Kin, die wat geklooft is; kleynen Boeſem, wel geplaatſte Borſten; en de reſt van 't lichaam, daar ſoo eenparig mede over eenkomende heeft, datmer geen beter of ſlimmer, of dat malkander ergens in de weg is, of van wanſtal beklapt, aan ontwaar werd; by welk komende de geſondheyd en een brave Geeſt, die wel onderweſen is, het laatſte optoyſel aan deſe Schoonheyd ſal toebrengen.

Tangerheyd mag geen Schoonheyd heeten.

Schoonheyd van een Vrouw beſchreven.

Daar is ook een ingebeelde of valſche Schoon-

heyd,

heyd, die alleen door de Liefde, of om beter te seggen, door de onbesuysde driften, die als een valschen Bril, welk alle ding schoonder of anders voordraagd alse waarlijk zijn, den Beschouwers bedriegd; soo dat selfs de gebreken voor Schoonheden en aanminnigheden werden aangesien: Dus sal een driftigh Minnaar te mets een swart getaand Pantoffelgesigt, voor een bevallig Bruinetje; of een dik priuspenssige Pompelkist voor een zagtpoeseligeTas; of een uytgedorde magere Stokvis, daar niet dan vel en been aan is, voor een tangere en geestige Deerne groeten. Gelijk ook wel een kort en onderbleven Schepseltje den naam van aardig Diertje na 't hooft gesmeten werd. Maar gelijk de ware proef der Konst-tafereelen, en alle schoone dingen, daar in bestaat, datse onder de hand verbeteren, dat is in deugt en in schoonheyd schijnen toe te nemen, hoemense meer en langer beschoud. Soo ist in dese gewaande Schoonheyd heel anders gelegen; want daar maakt de langduurige beschouwing menigmaal dat de Schoonheyd in haar eygen en ware Leelijkheden verwisseld: gelijk ons dat seer geestigh, onder 't mom-aansigt van een nieuwbakken Wijf, die mogelijk de moyste niet en was, in 't volgende veersjen gedoodverwt werd.

Valsche Schoonheyd.

Proef der Schoonheyd.

Ons Jonge Vrouwtje schreyd en klaagd,
Dat'z haren Man niet meer behaagd,
En dat sijn liefde gants verminderd;
Zy kan niet denken wat haar hinderd?
Maar lieve Wijfje swijgt doch stil,
Eerst zagh hy door een Minnebril:
G'hebt nu sijn Neus soo scherp gesnoten,
Dat daar de Minnebril is afgeschoten.

Hoe de bevalligheyd door Cieraad ſchoonder word.

Maar alhoewel die bevalligheyd die de ware ſchoonheyd verſeld, ſoo eenvoudig en nauw in haar ſelven beſtaat, datſe niet ligt door een moyelijke opſmukkingh bekomen werd, egter bevindmen dat de Bevalligheyd, ſchoon 'er de ſchoonheyd ontbreekt, door een verſtandig en wel toegepaſt Cieraat, veel ſchoonheyd kan werden bygeſett; ſulx datwe door deſe beguicheling menigmaal buyten ſtaat geſtelt worden; de Gemaakte van de waarachtige Schoonheyd wel te onderſcheyden. Doch gelijckwe geſeyd hebben dat de aangeboore ſchoonheyd ſich dikwils alderbeſt laat ſien, wanneerſe buyten alle vercierſel eenvoudig by haar ſelven beſig is: ſoo meenenwe hier eenigſints de middel gevonden te hebben om 't valſche van 't ware te konnen afſcheyden: Want indienwe by voorbeeld een ſchoon menſch ſien, die te gelijk ook rijckelijk en fray vercierd en beteujerd is; ſoo moetenwe om 'er wel van te oordeelen, onſe gedachten teenemaal van alle die prullen aftrekken; en ons kragtelijk verbeelden hoedanig ſoo een Vrouw, Dogter, Man of Jongeling, of Kind van Weſen ſou zijn, by aldienſe ongecierd waren; 't geenwe met groot voordeel konnen doen, wanneerwe deſelve door ſoo een enge vuyſt of andere openingh beſchouwen datwe niet als 't geen eygentlijck tot haar volkomen Trony-ſchouwing behoord, konnen ſien: by aldien ſeggenwe, ſoodanigen menſch ons dan noch ſchoon of ſchooner dan te vooren voorkomt; Wy hoeven van deſſelfs ſchoonheyd niet te twijffelen. Maar by aldien wy het tegendeel ontwaar werden, laat ons vry denken dat hy 't niet en is; dewijl ſijn Schoonheyd met de ontbering van het Cieraat verdwenen is; en overſulx datſe maar geleend is geweeſt; alhoewel wy ons moeten

Hoemen de gemaakte van de ware Schoonheyd ſal onderſcheyden.

laten

laten voorſtaan dat evenwel de verciering in welck wy hem ſien, hem ſeer eygen is, en ſeer wel met ſijn ſwemingh, over een ſtemd, en derhalven dienſtigh is om hem te Vercieren. En hier uyt konnen wy dan ook ligtelijk verſtaan, hoe het bykomt dat een en deſelve Hulſels, en hooft en hals Cieraden, d'een menſch vergoelijkt, en d'ander mismaakt: namelijck wanneer in die toepaſſing geen opſigt op de welvoegſaamheyd en verſcheydentheyd der onderwerpen genomen werd. En derhalven dwalen ſommige Juffrouwen ſeer, welcke de Moden ſonder omſigtigheyd navolgen, en meenen dat al wat een ander wel ſtaat, dat het haar ook verfrayen ſal; daar 't dikwils verre misgetaſt is: en ſy ſouden ſulx ook genoegh tuſſen de ſpiegel en de hulmand gewaar werden, ſoo de drift om de Mode te volgen, en niet minder dan Peete *Baafje* of Peete *Geesje* of Juff[r] *Dings*, of een ander te zijn, haar niet blind gemaakt hadde.

Hoe en waar door een en 't ſelve Cieraad, d'een menſch beter voegt dan den anderen.

Dwaling van de Joffers in 't verkieſen en navolgen der Moden.

Tot een verder optoy-ing der Schoonheyd is het al van outs onder 't Vrouwgeſlagt in gebruyk geweeſt den Boeſem, ja ook de geheele Borſten bloot te dragen; 't geen ook in onſe Landen, tot een weinig boven de Tepels, noch by vele gebruyklijk is. En gelijk dit van zommige is tegengeſproken, ſoo heeft eenen *Thomas a Vio*, in ſijn uitleggingen over *Thomas Aquinas*, die maniere van doen, ſterk verdedigd en van ſonde vrygepleyt: Zeggende dat ſulx alleen om welſtaanshalven, en tot vercieringh van de Vrouw gedaan werd. Want ſegt hy, gelijk onſe Voorouders in 't Paradijs na de ervarenis harer Naaktheyd, alleen de Teelleden ſchijnen bedeckt te hebben, ſoo en iſſer geen reden over waarom men de Borſten onder de ſchaamleden betrecken ſouw.

Of de borſten bloot te dragen der Vrouwen ſchoonheyd ook vermeerd.

Eva heeft in 't Paradijs na den val de borſten niet gedeckt.

Sulx

Sulx dien Man wil besloten hebben dat de naakte Borsten, in haar eygen gedaante geen aansteking tot onkuysheyd geven, als voor soo ver sy de Schoonheyd des aangesigts tot een hooger trap schijnen te brengen. *Tacitus* schrijvende van de Zeden der Oude Duitsen, seyd dat hare Vrouwen met de armen en een gedeelte van de borst bloot gaan. De Spartische Maagden in Griekenland moesten na het bevel van *Likurgus*, in d'openbare Schouwplaatsen met de Mannen, tot oeffening harer lichamen, naakt begeven, om de hittige minnedrift der Jonkheyd, door de gestadige gewoonte van dat gesigt, allengskens te beteuglen. 't Welck van *Plutarchus* in 't leven van *Licurgus*, beleden en nader aangewesen werd, als hy seyd, datter in dit ontblooten, niets ongeschikts, maar veel eer de schaamte verseld was. *Plato*, en wilde in sijn wet, ook sulken doen niet belachhen hebben. De Romeynen egter, schijnen daar in wat zediger geweest te hebben: Want die slegts in een Bad te samen gevonden wierden, waren ligt verdagt; Ja het is by *Justinianus* onder d'oorsaken der Egtscheydinge opgestelt, soo wanneer een Vrouw haar verstout had, in een gemeen Bad, neffens andere Mans sich te wassen. En de wijse *Kato* en wilde selfs met sijn *Zoon* niet te gelijk in een Bad gaan.

Ontbloting der borsten een oude dragt.

Zeden der Ouden in 't baden en wassen.

By de Romeynen zediger dan by de Grieken geoeffend.

Sommige Keurmeesters hebben de Schoonheyd van een Vrouw alleen in de Tronye gesogt; 't welk ook van *Seneka* schijnt toegestemd, wanneer hy seyd: het en is geen schoone Vrouw, wiens Dyen of Armen prijswaardig van maaksel zijn, maar wiens geheel aangesigt, de wonderbaarlijke welgesteltheyd van al de andere Leden verminderd en verdoofd. Buyten twijffel heeft desen Wijsgeer gesien op het geen sig gemeenlijk eerst in de beschouwing op-

Hoe sommige de schoonheyd van een Vrouw in de Trony alleen stelden.

opdoet; en dewijl de Tronye de spiegel, of liever het levendig uytdruksel van de Ziel is, daar in, nessens veel bevalligheyd, meest alle de pogingen van 't gemoed konnen gesien werden; tot welk de rest der Leden buyten aanmerking van de Tronie niet met allen konnen doen; soo is niet vremd dat in de Landen daar de Mannen van den vlees en bloed verteerenden duivel (jaloersheyd meenenwe) besseten werden, de Vrouwen, over straat gaande met het aangesigt gedekt of in huys zittende, gevangen zijn. En die Mans (mogt men 't seggen) als een van beide haar nood deed, liever de billen dan het Aangesigt van haar Vrouwen souden willen gesien hebben. Doch dat eenige Menschkundigers dit stuk anders hebben gevat, en de Schoonheyd der Tronie slegts voor het minste gedeelte der frayheden die 'er in een waarlijk schoon Mensch moesten gesien worden hebben gehouden, sulx kan met vele getuygenissen der Ouden bevestigt werden. *Aristænetus* seyde; al ist dat de Tronie van mijn beminde *Limone*, de natuurlijke schoonheyd van al d'andere Vrouwen verre te boven gaat, nogtans en kanse haar selven so haast niet ontkleeden, of d'uytnementheyd van d'andere heimelijke en verborge gedeelten brengt dadelijk te weeg, datse geen schoone Tronie meer schijnd te hebben. En gelijk desen de schoonheyd van de Vrouw, soo heeftse *Papinus* in de Mannen, onder den Persoon van *Parthenopeus*, *Atalantas* Zoon, beschreven: Wanneer dien Jongeling, segt hy, zijn Rijd-rok ontgespte, soo is de schoonheyd van sijn lichaam aanstonts voor den dag gekomen; en de geheele vrolijkheyd sijner hupse Ledematen sijn openbaar geworden: sijn lustige schouders; sijne blanke en welgemaakte borst, die met de lief-

Andere in 't geheele lichaam.

Schoonheyd van een Mans lichaam beschreven.

selijk-

felijkheyd sijner bloosende wangen wonderlijk wel over een quam, ja het heldere gelaat sijner jeugdige Tronie selve, wierd door d'onuytsprekelijke schoonheyd sijns lichaams t'eenemaal verdonkerd en uytgebluscht. Wy hebben dan te besluyten dat de schoonheyd der Leden, een schoone Tronie seer verheerlijken konnen; En dat in tegendeel de misvormde deelen des lichaams de frayheyd des Aangesigts wanneerse teffens gesien werden, seer verminderen. Ook gebeurd het wel dat een Leelijk bakhuys, hups en fier van leden is; en datse daar door noch eenigsinds vergoelijkt werd. Gelijk mede een bevallige Tronie, dikmaal genoeg is om een kromme en gebochelden Zied-Haring aan de man te helpen; of als men seyd, om tot een scheeve pot een deksel te vinden. En gelijk sommige Konstenaren de schoonheyd nu en dan in verkeerde en onegte hoedanigheden plagten te soeken; en dat den eenen de swellende bolligheyd der lichamen voor een goede of de beste gestalte der selver hield; terwijl andere, die na een edelder taalje sogten, die in een slanke schraperheyd meenden te vinden: soo hebben sommige omsigtige Mannen dien onbesuysden toeleg willen inteuglen. Eenen onder haar heeft onses agtens de regtschapenheyd der menschelijke lichamen, en bysonderlijk die der Mannen, in dese woorden, Schilderagtig gedoodverfd: Alhoewel seyd hy, het menschelijk lichaam de Beenders niet en kan derven; en of schoon deselve door haar Senuwen, pesen en banden aan malkander moeten gehegt zijn; soo behoorense nogtans met vleesch overdekt te zijn: Want de regte Schoonheyd werd dien mensche niet alleen toegeschreven in wiens lichaam d'Aderen niet uytpuylen, noch ook de Beenderen konnen geteld wer-

Menschkundige beschrijving van 't gestel des Menschen lichaams.

werden, maer wiens rechtſchapene Ledematen, en beklonke vleesagtige Hyſen, allenthalven ſoo bequaamlijk met wel getemperd, en geſond bloed vervuld zijn, datſe de Senuwen ſelver door de Bevalligheyd, van een aangename roodigheyd verbergen. Wilmen de Schoonheyd van een Tronie in 't byſonder afgeſchetſt hebben, men kanſe niet onvoegſaam aanwijſen daar in te beſtaan, dat men in 't geheel, noch in het deel niet de minſte afwijking daar in kan ontwaar werden. Want men houd voor ſeker, dat de algemeene wel gemaakte Tronien, niets in haar konnen hebben, 't geen kenbaar miſmaakt is. Het Schoone ſegt yemand, kan men licht kennen, en ligter met verwondering prijſen en beminnen, dan haren regel of Teycken-kundigen Trek uytvinden, om uyt te drucken waar in Zy eygentlijk beſtaat; De Schoonheyd is dan de Schilder-konſt een te rugh deyſend Voorbeeld, dat al de Oeffenaars verplicht ten alder naaſten op d'hielen te ſtappen.

Schoonheyd van een Tronie.

Eenige hebben aangemerkt datter een ſekere aangeboren Schoonheyd is, die, of aan byſondere Geſlagten, of aan ſommige Natien byſonder eygen is; Welk haar voornamelijck of in de fraye Tronien, of in de hupſe Ledematen en fraye geſetheyd des geheels vertoond. Onder de ſulke ſchijnd ons toe, dat eertijds d'Inwoonders van *Abdera* eenige ongemeene Schoonheyd, of ſtatelijke grootsheyd in hare Tronien gehad hebben, want *Stephanus* in ſijn Boek van d'oude Steden, getuygt dat d'Antijken, met een ſonderlinge vlijt, veel na de *Abderitaners* plagten te ſchilderen. Maar gelijk ſeker Landſtreek eenige eyge en algemeene Schoonheyd in de Sweming harer inboorlingen ſchijnd in te drukken,

Verſcheyde Schoonheden.

Schoonheyd der menſchen na hun Landaard.

ken, ſoo ſietmen in tegendeel dat wederom een an-dere Landaard, het zy door de Logt, of door het voedſel, of door quade behandeling in d'opvoe-ding, of door yets anders, veel en verſcheyde on-ſchoonheden, de Inboorlingen werd toegebragt. 't Welk ook noch door vermenging van verſcheyde en ongelijkige Landaard, in de afwiſſeling van ſijn kenlijk Krooſt en ſwemingh veelſints geholpen werdt. En het is onſes achtens, wel te gelooven, dat hier door ſoo veel, oneygen Swemingen van Krooſt, geſien werd, die aan geen eygen Natie t'huys te brengen zijn: Welk buyten de vermen-ging vry kennelijker ſoude zijn. Want om dat de Joden ſich met geen andere Natie vermengen, daar-om ſiet men ook dat ſy haar eygen kennelijk Krooſt dus langh bewaard hebben, datſe in alle Landen van de Kriſten Menſchen onderſcheyden blijven; 't en zy dan dat'er eenige andere verborgene beſtuuringh onder ſpeeld. Een Duitſer is veeltijts ſchoon en manlijck van Lichaam; De Vrouwen niet ſeer ge-meen fray van Tronie. d'Engelſche Natie,is Schoon in Man en Vrouw. Een Fransman is tamelijck be-valligh van opſigt, ſelden Vrouw-agtig ſchoon, ook zijn de Schoone Vrouwen in Vrankrijk dun geſayd; Maer vergoelijken haar ſeer door de ver-cierſels. d'Italianen zijn ſchoon ſegt men, als ſe wil-len. Doch den Spanjaard twiſt wegen ſijn Schoon-heyd, met de Duyvel. Waar van breeder op een ander.

Hoe d'algemeene ſchoonheden in de Landaard afwiſſelen kan.

Joden, waarom ſe haer kennelijck Krooſt en ſweming langer dan andere Natien bewaren.

Eygenſchappen der Landaard in Europa.

En nadien dan alle deſe dingen genoegſaam bewij-ſen, dat de verſcheydenheyd der Schoonheyd en Bevalligheyd, ten opſigt der navolging in de Schil-derkonſt, niet ligt onder ſoo net bepaalde regelen te brengen is, datmenſe daar na, als na een onfeylbare

Leest met aangenaamheyd, sonder verder waarneming van 't Leven, in de Konst-tafereelen sou konnen overstorten; Soo staat ons in 't voorby gaan aan te merken, dat een Leersaam Schilder sich uyt al sijn vermogen behoorde te beneerstigen, om door een geduurige beschouwingh van al wat hem van 't menschelijk schoon voorkomt, het uytgelesentste daar van sodanig sijn gedagten kragtelijk in te drukken, en aan sijn inbeelding gemeen te maken, dat hy buyten de beschouwing van de selve, sich de schoonheyd van een Mensch, op verscheyde wijsen, en in onderscheyde trappen, soo bevallig en levendig kan verbeelden, als of hy de Schoonheyd selver voor hem had. En dit sal hy aldergeluckigst konnen doen, wanneer hy niet alleen wel en aandagtig sal na gespeurd hebben, welke Deelen en Partyen Schoon gemaakt zijn, en wat Proportie sy hebben moeten, om sulx volgens de Teykenkundige trek te verbeelden; Maar dan voornamelijck, wanneer hy tot al het vorige, net sal hebben af gesien, door welk een Trap en toeval, dese en gene deelen de Schoonheyd in dit of dat voorwerp onderlingh aan 't geheel vereenigt, Verminderd of Vermeerderd: en hoe sulx in de Schilder of Bootseer konst nagevolght; een gemaakte of gesogte Schoonheyd, of een Natuurlijke bevallige Schoonheyd sal te weeg brengen. Welke Oeffening den Schilder niet alleen een getrouwe hulp-Suster sal 't zijn in 't volgen van het natuurlijk Leven, maar sy sal hem voor een ervare Meesteres konnen dienen, wanneer hy 't leven moet derven; om door de bezeffing van een ware ingebeelde Schoonheyd sijn geest soodanig te onderwijsen, en sijn hand soo verstandig te bestuuren, dat hy de voorgestelde

Hoe de Schoonheyd in de gedagten en 't gemoet van den Schilder moet ingedrukt zijn.

Middel tot het voorgaande.

Schoonheyd uyt de volle Bron-ader van ſijn gemoet, als met volle ſtroomen op den Schilder-doek ſal konnen uytgieten. Waarlijk d'uitdrukking van de Schoonheyd kan door de ſterke Inbeeldingskracht merkelijk verbeterd werden. Van den grooten *Phydias* werd verhaald, dat als hy het Beeld van *Jupiter* en *Minerva* maakte, dat hy ſijn oogen op niemand ſloeg daar hy die gelijkenis uyt ontleende, maar dat hy ſijn gemoed het Voor-beeld van een ſeer uytgeleſen Schoonheyd kragtelijck voor ſtelde, op 't welk hy de oogen van ſijn verſtand, ſoo ſtantvaſtelijk geveſtigt hield, dat hy ſijn hand en ſijn Konſt, ſonder eenige afwiſſeling, na de gelijkenis des ſelven Voor-beelds beſtuurd heeft. De Oude hebben ſeer wel geſien, dat de Schoonheyd ſelden volkomen te bekomen was, doch dat en ſchrikten haar niet af; maar ſy wierden des te meer aangeſet om door alle betamelijke middelen, en voornamelijck door de Verbeeldens-kragt, haar ſelven die kragtelijck in te boeſemen. Den geleerden *Junius* heeft menige puyk-ſtaaltjes hier van opgehaalt, die niet en behoorden onbekent te zijn. *Zeuxis*, dien vermaarden Schilder, wel wetende dat het hem ſwaar ſouw vallen, alle juyſt gevormde Leden en de volmaaktheyd der Schoonheyd, verſeld met de Bevalligheyd des weſens, in een menſch te gelijk te vinden, verkoos hem vijf ſchoone Maagden, en nam uyt yder het Schoonſte gedeelte, en maakte door een verſtandige ſamenſchikking, voor die van *Crotonen* een onberiſpelijke Schoone Vrouw. Een der aaloude vermaarde Schilders had het Oordeel van Paris, met een byſondere aardigheyd, bevallig aan de beſchouwers gemaakt; want gelijk hy aan Juno en Pallas een overmaten ſchoone gedaante had

Voor-beelden die ſulx beveſtigen.

De uyterſte Schoonheyd vint men ſelden of noyt in een menſch volkomen.

had gegeven, ſoo hadde hy ſijn Venus, (die volgens de fabel, de alderſchoonſte moeſte zijn,) van agteren geſteld; op dat een yder na ſijn begrijp haar een Schoonheyd by gedagte ſou konnen toe paſſen; ten minſten gelooven, dat by aldien ſy omme ſag, of haar ſtand veranderde, ſy ſekerlijk ſchoonder dan de andere ſou zijn. Latende alſoo den Beſchouwer als in verlangen, om 't Oordeel van Paris toe te ſtemmen, en door des Beſchouwers inbeelding, dat gene te verrigten, dat hem in ſijn Konſt ſeer twijffelagtig ſcheen om wel te konnen uytgevoerd werden.

Maar gelijk veel van d'Oude befaamde Meeſters voornamelijk hebben toegeleyd om de Schoonheyd in hare Beelden te bekomen, ſoo zijn ook ſommige onder hen in het behouwen van Marmere Statuen, of het Gieten van Kopere Pronk-beelden, en het Beeld-ſchilderen op Tafereelen, in ſoo hoogen trap opgeſtegen; dat men ſelfs de Schoonheyd van 't Natuurlijk leven daar na heeft beginnen af te meten. En ſeker wy en moeten geen ander afkomſt ſoeken, om de ſpreek woorden, *ſoo Schoon als een Beeld*; *het is of 't Geſchildert waar*; regt t'huys te brengen, dan de pooging der Antike Meeſters. Doch hier moet een Steyl-Oor ons niet na geven dat wy ſtaande houden, dat de Konſt de Natuur overtreft: neen; Wy belijden dat de Konſt verſtandelijk beſtuurd, gewoon is, alle Lof te ſtellen in 't Schoone, en datſe daar toe, al wat de Natuur Schoon heeft, uytkieſt, en verſcheydentlijk ſamenvoegt. En hierom plagten ook de Giet-kundigers, Boodſeerders en Beeldhouwers, menigte Tronien, Armen en Beenen, ja ook heele Rompen van menſche Lichamen, te vormen en af te gieten, en verkoſen dan met gemeene toeſtem-

'**t Spreekwoord**, ***ſoo ſchoon als een Beeld***, **waar van afkomſtig.**

Hoe de Oude ſoo Schoone Beelden voortbragten.

ming der Mensch-kundigers, de Schoonste daar uyt, en verbraken alle d'andere.

Soo veel als'er tot noch toe de naam van Konstkenders en beminnaars met waarheyd gedragen hebben, zijn doorgaans van oordeel geweest, dat de Oude overblijffelen der goede statu-Beelden en Half ronden en 't geen in de bloey-tijd der Schilder en Bootseer-kunde gemaakt is, voor de Schoonste in de Konst, en voor de Leerlingen de beste en volmaakste Voor-beelden te houden zijn. Welke waarheyd van den neerstigen Heer Jan de Bisschop, aangemerkt zijnde, hem ook opentlijk in de Opdragt van sijn vijftig eerst uytgegeven statu-Beelden, heeft doen belijden; dat hy door lange ervarentheyd, in dat gevoelen meer en meer bevestigt was. Want het zy, segt hy, datwe onse meeninge bouwen op d'agting en hoogen prijs, welke voor dusdanige Konst-Beelden, al van ouden tijden is betaald geworden, (waar van *Cicero*, *Plinius*, en andere mannen van kennis; Beneffens de daaglijxse ervarentheyd getuygen konnen zijn:) of dat wy *Raphael d'Urbijn*, *Michel Angelo*, en sulke Meesters, 't selve niet alleen met woorden, maar ook met der daat sien bevestigen; wy sullen bevinden datse hun geheele oeffening daer na gerigt hebben. Ja haar somtijds niet geschaamd hebben, geheele stukken daar uyt genomen tot hare Werken in te voeren; En voor soo ver, veel eer Roovers dan Navolgers geworden zijn. Waarlijk seyd hy vorder, daar is geen andere reden, dat Vrankrijk, nu in der daat de Kroon spannende, het nu soo ver gebracht heeft, als dat het te Roomen met goede opmerking, de Oude Pronkbeelden wel doorsien. en der selver navolger *Poussijn* met veel Eer ontfangen, en seer hoog geagt heeft.

Vor-

Vorder mijn eygen oordeel onderſoekende, hoewel ſwack zijnde, en nauwlijx magtig een gedeelte van die Konſt te doorgronden, en als door een nevel ziende, egter mijn ſchemerende oogen omſlaande, beſpeure in 't Beeld van Hercules, de gewrigten van meer dan menſchelijke ſterkte: In de Worſtelaars en Schermers, de kragten daar vereyſt: In *Laokoon* een vaſten Ouderdom. In *Antinous* een ſwakke ſwier van Lichaam, by na Vrouwelijk: in *Apollo* een wel gemaakten Jongeling: In *Bachus* rond-gedrayde Leden, in *Satyrs* en *Faunen* beklonkenheyd van vleeſch; en in de *Vrouwen* nu een tenger, dan een wel gevoed en poeſel Lichaam uitgebeeld: Swijgende van de verſcheyden ouderdom, ſtandt, gebaar, weſen, kleding en meer ſulx; Kan niet genoeg verwonderen de groote Schoonheyd in yder, en ſoo wel onderſcheydentheyd in allen, met de Meeſte eenvoudigheyd, en veel meer treffelijke deugden vergeſelſchapt: De welke hoe groot en hoe veel die zijn, daar uyt te giſſen is, dat de grootſte Meeſters in 't maken van 't een of 't ander lidt, tot herſtelling van eenig gebroken Beeld, ſoo ſelden of ſich ſelven, of anderen voldaan hebben, en ſeer beſwaarlijk ſich dit onderwonden. Egter en werd hier door niet verworpen 't gevoelen der gener die drijven dat het Leven ſelfs, is het beſte Voorbeeld, en noodigſt na te volgen; als waar uyt die groote volmaaktheyd der Ouden, ſijn oorſprong heeft. En ook nu alſoo ſtaat daar uyt te ſoeken: Maar daar de Ouden ſeer keurlijk in ſoo verſcheydentheyt van 't Leven, daar 't Schoon met het onprijſelijke vermengd is, dikmaal in een Lichaam het Schoonſte hebben uitgeſogt, mach dit met recht de beſte Leydsman wel genoemd werden: Niet tot dien eynde om opge-

trokken in de Deugden van de Ouden, in 't beſigtigen van 't Leven blind te zijn, maar om door behulp van deſen Weg-wijſer na 't Voorbeeld van de Ouden, het Schoone te verkieſen, en 't geheele Leven, Loffelijk tot ſijn gebruyk te brengen; dat anderſints ſeer ſwaar is en onſeker. Dus verre d'aanmerkelijke reden van dien vaſten Teyckenaar, aan den wel Edelen en Konſtlievenden Heer, CONSTANTYN HUGENS, Heere van *Zeelhem.*

Buyten twijffel heeft den Schepper gewild dat de Schoonſte dingen, het redelijk Schepſel beſt ſouden behagen. En hier door is tuſſen de Konſt-gemaakte Shoonheyd, en die welke van de Natuur voorkomt, een ſeer nauwe verbintenis Maar 't geen hier niet ſonder opmerking moet over geſlagen werden, is dit, dat wy ons dikmaal noch wel aldermeeſt, in die van de laatſte ſoort, verluſtigen konnen. Zeker dit en geſchied niet alleen om dat ons Oog bemerkt, hoe gelukkig de Konſt met de Natuur ſtrijd; maar om dat ons gemoet ſich dikwils ſoodanigh vervrolijkt vind, datwe onſe blijdſchap niet beteugelen noch binnen houden konnen: Want terwijlwe van de nagevolgde tot de Natuurlijke, en wederom van de Natuurlijke, tot de Konſtige Werken, met onſe gedagten over en weder wandelen; ſoo ontſpringd ons hert van vreugd; en juigt en roemd door een heymelijke gunſte, die het den Konſtenaar toedraagt, de Werken ſoodanig, als oſſe door ons eygen toedoen, ſoodanig waren voortgebragt. Ja een ernſtige beſchouwingh der Konſt tafereelen, kan menigmaal onſe gedagten verder heen voeren, als die der Natuurlijke ſouden doen. Wy leſen van *Karibiles*, dat als hy in den Tempel van *Venus* quam, en dat hy

Waarom wy ons over Schoone Tafereelen en Beelden ſeer verheugen.

haar

haar bevallige en ſoet lachende mond, een wijl tijts in de Schilderie begluurd had , hy eyndeling in duſdanige Minnezugten uytviel: O geluckige *Mars* ſeyde hy, die om harent wil gebonden en tot ſpot gemaakt zijt; en gelijk hy voor ſijn afſcheyd de Schilderie menigwerf kuſte, ſoo heeft hy buyten twijffel, onder ſulk doen, den Schilder een byſonder goet hert toegeſonden.

En dewijl dan uyt al 't geſeyde genoegſaam openbaar is, dat de Schoonheyd der Lichamen moet geſogt werden, in de wel gemaaktheyd der Deelen, en proportionele onderſchikking tot het geheel; Soo volgd van ſelfs dat d'onderſoeking van de Proportie, ſoo in 't algemeen geheel, als in 't byſonder van de Leden, een voornaam deel der Menſch-kunde is: Sulx dat den Schilder die ſich daar in wil volmaken, benoodigt is, ſijn hulp in veel en verſcheyde dingen te ſoeken; Onder welk, de beſchouwingh van het *Leven*, de Schilde-konſtige *Anatomie*, de *Proportie-maat*. De Schoone toegeſtemde *Voorbeelden*, en de geſonde *Reden*, de voornaamſte zijn; In welk ook alle fraye Meeſters, met goeden uytſlagh haar hulp geſogt hebben. Want de beſchouwingh van 't Natuurlijk Leven, kan den Schilder de Schoonheyd door verbeeldens kragt in alle voorval, doen voor oogen komen. d'Ontleding ſal hem het maakſel en dienſt, van alle Beenen, Muskelen, Deelen en Ledematen aanwijſen. De Proportie-maat ſal hem de goede Leden-ſtemmingh des geheelen Lichaams wijs maken. De Schoone Voorbeelden, ſullen hem in ſijn verſtandt onderſteunen, en als een Toetſteen aanwijſen, waar in hy dwaald. En de geſonde Reden ſal hem als een trou Meeſter onderwijſen, en

Proportie en ſchikking, de voornaame oorſaak van Schoonheyd.

Waar die moet geſogt werden.

in alle wel uyt gevalle ondernemingen, sijn gemoet volkomen gerust stellen. Laat ons dan toe, datwe de Proportionele Leden-stemmingh in 't volgende Hooft-stuk wat nader ondertasten.

III. HOOFT-STUK,

Van de Proportionele *of Maatredige* Leden-stemming *der Mensch-beelden.*

Cap. 11. 21.

DEn Schrijver van het Boek der Wijsheyd, segt, dat Godt alle dingen na sekere maat, gewigt en getal gemaakt heeft Waar uyt ons ligt te besluyten staat, dat het Lighaam of Zienlijk Beeld van den Mensch, als een van de Konstigste maaxsels, en Godts grootste Meesterstuk daar onder niet alleen niet kan mis geteld zijn, maar dat het daar en boven niet sonder reden, tot een Model gesteld is, waar uyt van outs alle Werk-maten genomen zijn; gelijk sulx in de *Voet*, *Elle*, *Span*, *Palm*, *Duym*, *Vadem*, en anders openbaar is. Sulx dat de Mensch ten aansien van sijn goede Proportie en gestalte des Gebouws, niet t'onregt een Tempel genoemd werd. Gelijk dan ook deschranderste Mannen de verdeelingh van Noachs Arcke, den Tabernakel van Moses, en den Tempel selfs van Salomon, en wat meer op Goddelijk bevel gebouwd is; geerne van de Ledenstemmingh des Menschen afleyden. En gelijk'er doorgaans een onderlinge overeen-komingh in al de Deelen des menschen Lichaams gevonden word, die tot dienst en Cieraat van malkander zijn, om gesamentlijk een wel gemaakt

't Menschenbeeld is Gods grootste Meesterstuk.

De meeste Maten en Proportien zijn daar van ontleend, en heeft derhalven een Schoone Proportie.

maakt Lighaam uit te maken; ſoo ſiet men ook noit Ledematen van ongelijk geſlagt, of trap des ouderdoms ſamen gepaard; dat is, men verneemd geen Leden van Volwaſſene en Kinderen, Magere en Vette, noch Mannen en Vrouwen in een Lighaam ſamen gevoegt: 't En zy dan dat yemand de gebreken door toevallen in de Natuur ontſtaan, en die als wanſchepſels van de ſelve werden uytgeſtooten; al mede onder de volmaakte Schepſels, welcke de Schilderkonſt alleen tot haar voorwerpen verkieſt, wilde geteld hebben. Doch wy weten dat de Schilderkonſt alleen toeleyd, te volgen al wat de Natuur in haar uyterſte vermogen Schoon voorbrengd; en dat al 't geen in de Konſt daar tegen aanloopt, de Natuur veel eer beſpot, dan Konſtelijk navolgt.

Men ſiet geen ongelijke geſlagten van Leden aan een menſch gepaard.

Schilderkonſt moet de Natuur niet beſpotten.

En even als'er niet aan te twijffelen is, of *Adam* en *Eva* zijn van ſoo Schoonen geſtalte, en binnen ſoo Eelen omtrek bepaald geweeſt, als'er met d'uytvoerighſte betamelijckheyd van ſoo Wijſen Maker over een quam; Soo ſietmen dat'er egter door gebrek van de Menſch-kunde, ſomtijts Beelden van de Konſtenaren werden voortgebragt; die aangaande de regtſchapenheyd der Levende Beelden, welkſe in de valſche Ledenſtemming en Muskelen vertoonen, ſoo ver afgewiſſelt zijn, dat m'er over moet in twijffel ſtaan offe Adam, indien hyſe in 't Paradijs ontmoet had, niet onder de Schepſels ſou geteld hebben, die op den vijfden dagh gemaakt zijn: Sulks ſy hem in 't geven van de Namen, ligt meer ſpel, als al d'andere ſouden gemaakt hebben; niet wetende waar hyſe onder plaatſen ſoude.

De Leden-ſtemming en Proportie-Maat, is by d'Antike Konſtenaren altijt in groote waarde gehou-

Sommige onder d'Oude hebben de Proportie wonder wel verſtaan.

houden;en hebben in verſcheyde Voor-beelden blijk gegeven, datſe die grondigh verſtonden. *Telekles* en *Theodorus*, maakten yder de helft van het Beeld van *Apollo Pythius*, d'een was in 't Eyland Samos, en d'ander was te Epheſen. En nochtans paſten bey deſe ſtukken ſoo wel tot malkander, dat men niet anders ſouw geoordeeld hebben, of het Beeld was uyt de hand van eenen Meeſter gekomen. 't Geen hun waarlijk ſonder d'aldernaaukeurigſte kennis der Proportie, onmogelijk ſou geweeſt hebben.

d'Algemeene Proportie van een Schoon Menſch-beeld kan onſes agtens kort, en met weynig omſlag voorgeſteld werden; en het en is niet geheel noodig ſoo veel arbeyds, ſoo veel Modellen en ſoo veel ſeggens, als ſommige wel gedaan hebben, over hoop te halen: die doch met al haar verſcheyde Voor-beelden, meer dan de helft te veel, en op het duyſentſte deel, niet genoeg en hebben gedaan. Want ſoo men in de Menſch-kundige Proportie onderneemd, meer als eenige weynige regels, van de algemeene regtſchapenheyd der Menſchen genomen, te ſtellen, ſoo ſalmen ſich tot een oneyndig getal Voor-beelden verpligt vinden; En ſoo doende geduurigh te veel, en t'elckens te weynigh doen.

Van de Proportie der Menſchbeelden moet men maar weynige en algemeene regels geven.

Men moet voornamelijk in deſe Oeffening aanmerken, dat de nette Proportie-regel niet voegſamer kan onderſogt werden, dan in een Beeld, dat in een Simpele, dat is, in een Enkele en eenvoudige regt opſtaande ſtand, buyten alle werking of actie, geplant is. In welk Beeld, ſoo haaſt als het ſlegts de minſte bewegingh of werk-daat onderneemt te doen, terſtont door het buygen en verdrayen der Leden en Gewrigten, niet alleen in ſijn Maten, maar ook in de ſtant van ſijn Muskelen, volgens d'hoe-

In wat voegen de Proportie-maat moet onderſogt werden.

d'hoegrootheyd der Doeningh, groote veranderinge valt; Gelijk verder in 't vervolgh sal blijken. Sulx dat dit gedeelte der Mensch-kunde veel eer door een Natuur-kundige kennis in 't Oordeel, als door het oeffenen van een bestipte Maat-kundige Passer-maat moet uytgewerkt werden: want wie sal soo veel Regels konnen opstellen, of dat meer is, wie salder soo veel in de kop houden, alsser ontelbare Standen, Actien en Doeningen, in de verscheyden taaljen of Tronken der Lichamen konnen bedagt werden? welcke gedagten des Konstenaars, ook noch door d'oneyndige toevallen verre konnen voorby gestapt werden: by welke alle de Voor-beelden van *Albertus Durer* opgegeven, soo veel als een Boon in een Brouw-ketel zijn. Ja daar konnen in een Hand, en in een Vinger meer toevallige Standen en opsigten vallen, als'er Regelen in dit heele Boek souden konnen gegeven worden; waar toe dan den geest gepijnigt, of arbeyd gedaan voor 't gene niet versadigen kan. d'Ervarentheyd heeft aan d'opmerkende geleerd, dat by aldienmen alle Beelden na een bepaalde Maat wil reguleeren, sonder op de rijkheyd der Natuure agt te geven (die soo wel korte dicke, lange smalle, lange dicke, als vierschotige Menschen voortbrengt; en die doch yder in haar soort, een onderlinge Proportie hebben) men even sou doen, als of men alle sijn Beelden in een Vorm goot: dat niet alleen een groote misslagh in de Schilder-konst is; maar sulke Meesters vinden haar ook dikmaal jammerlijk verlegen, en in een Konsteloose Armoede vervallen; Niet wetende uyt welcke Fonteyne sy de rijcke veranderlijkheyd, dieder vereyst werd, putten sullen: Sy gevoelen ook dikwils dat hun Beelden niet wel werken willen,

Proportie moet in 't verstant beseten worden.

De bestiptheyd der maten in de Beelden, maakt dikwils verlegentheyd.

len,'t welk by die ligt te verbeteren is, welke het verstant van hun Teykenkunde niet te bestipt, aan een vast gestelde Maatleest verhangen hebben.

Waarom alle Lighamen niet het selve vermogen hebben.

Dat nu de Natuurlijke bedeeling der Ledenstemmingh, seer vry en rijk is in verscheydentheyd; En datse door 't mede deelen van eenige kleyne verschilligheyd der Proportie, aan 't eene Lighaam mogelijk maakt, datse het ander schijnd te weygeren, dat blijkt daar in genoegsaam, dat d'eene Mensch sommige Actien, of Verrigtingen beter kan doen dan den anderen, of als eenige geheel niet en konnen doen: onaangesien d'onderwijsing in beyde veel kan te weeg brengen. Dus sien wy dat een breedschoftig Mensch met stevige Heupen en Dyen, meer Last sal torssen, dan een van smalle en schrale postuur. Een breede kloeke Hand heeft meer klem, dan een die smal en schrepig is. Lange vingeren hebben meer bequaamheyd om Snaren-spel te toetsen, en de Schrijf-konst te oeffenen, dan die kort gedrongen zijn. Een Mensch met snoggere Beenen, sal snelder loopen dan een Watersugtig of dik geswollen Bombeen. Gelijk in veel soodanige gevallen die geen, welk hen op 't Worstelen en Voltiseren verstaan, groote ondervinding hebben, en ligt ontwaar werden waar in hun Lichaam in 't springen en tuymelen gebrekkigh is: waarom sy dan ook seer veel keur vinden in de jonge Kinderen, diese tot die Kunst van meeninge zijn af te sonderen: haar van jongs aan daar toe door rekken en trekken, en buygen van de Rugge-graat, en de gewrigten van Armen en Beenen, met smeeren pogen te bereyden.

't Maaxel en Proportie geeft veel tot de doeningen.

Worstelaars en Tuymelaars vinden groote Keur in de Leerlingen.

Indien een Schilder dan alle sijn Beelden op eene Leest schoyd, het is seker, dat hy in sommig geval veel te weynig, of veel te veel verrigting aan sijn Beelden

den geven sal. Daar zijn seer veel gevallen, in welk de Ledenstemmingh volgens de bepaalde doening des Beeldts moet gestelt zijn: of men sal een seer quade koppeling ontwaar werden: Want *soo de Man is, soo zijn sijn Kragten.* En gelijk dit een van de uiterste waarnemingen in de Mensch-kunde is, soo magmen sich wel versekerd houden, dat hoe 't selve nauwkeuriger in agt genomen werd, hoe datter al meer yts voortreffelijx in de Schilderkonst sal te weeg gebragt werden, daar de gemeene Schildergeesten de Vlag voor sullen moeten inhalen. Seker, dat vele die welstandige werking in hun Beelden niet ontwaar en werden, schoonse de selve nogtans daar in seer wel meenen bepaald te hebben, heeft geen andere oorsaak als 't gebrek van de geseyde toepassingh. Wie en weet niet wanneermen een Beeld steld om een sware verrigtinge te doen; in welk men geen vermogen genoeg ten opsigt van de Ledenstemming, of goede stand van beweging siet; dat men nimmer sich kragtelijk sal konnen inbeelden, dat soodanigen Beeld waarlijk besigh is, met die werking uyt te voeren, daar het sig in moet bevinden: maar het sal ons veel te swak, of qualijk geschapen, of onervaren in de behandelingh, of siek schijnen te zijn. Daar en tegen wanneerwe van een sterk en robust Mensch, die volgens een grootse Leest van Proportie, wel gestelt is, om eenige Actie seker uit te voeren, een swakke, lafhartige, en teere Werking sien doen, waar aan egter sijn heel vermogen gespild werd; hoe is 't mogelijk als dat het den Beschouwer anders sal in d'oogen vallen, als of een Gek, of Charletan eenige Grimmatsen aanrigte. Daar en boven soo sal men in sulk een Beeld ook bevinden, dat sijn Deugtsame Actie en schoo-

Oorsaak van quade Werking in de Beelden.

Wanneer de Beelden met haar Actien schijnen te spotten.

ne

ne Proportie die het anders heeft of hebben sou; veel sou te kort gedaan zijn, om dat het vermogen daar van soo onvoegsaam, en met soo ongelijken Daad, en kleyne verrigting, vereenigt is. Want gelijk de Genees en Heelkundigers malkander leeren, dat de Proportie-kunde noodig is te verstaan, om daar door ook van den gesonden, of ongesonden stand des Menschen Lichaam te konnen oordeelen; (nadien het voor een siekte gekeurd werd, wanneer eenige Leden haar Natuurlijke Proportie-maat tot het geheel Lighaam niet en hebben, en de Mensch beletten sijn behoorlijke Dienst en Actien te doen) alsoo is de Ledenstemmige Kennis den Schilder noodig, om geen sieke, dat sijn gebrekkige Menschbeelden, tot de Actie van een gesonde en frisse uytvoering, toe te passen.

Hoe sommige voornamelijk de Proportie in de lengde wilden in agt genomen hebben.

Nutte Les van *de Vinci*.

Wanneer *Leonard de Vinci* sijn Leerlingen, aangaande de Proportie onderwees, soo belaste hy haar de Menschbeelden alleen in de Lengde, en niet soo seer in de Breedde waar te nemen. Te kennen gevende, dat de breette altijt in de Natuure geproportioneerd is na de lengde, en de lengde na de dikte. Want seyde hy, daar is een soodanigen wonderlijken Wijsheyd in de Natuur, dat zy alles,'t geen sy voortbrengd, van wat soort het ook is, altijd het gevoeghlijkste paard, en by den anderen schikt. En over sulks is het den Schilder geraden, die Orden in de Proportie-maten der Leden te volgen, in welk men siet dat de Natuur haar doorgaans verlustight; en als werk maakt, om die geduurig op sulken wijse voort te brengen, en den Konstenaars tot Voor-beelden voor te stellen.

Al het weynige Verschil, dat men in de Maatwet der Menschbeelden ontwaar werd, is in sommige

mige Lichamen Natuurlijk, en in sommige herkomstig van eenige toevallen. Die Natuurlijk van de gemeene Proportie afwijken, hebben egter in haar selven, veel beter Ledenstemming, dan die door toeval afwisselen, sulx dat men soo wel in de Reusen, als in de gemeene soort van Lichamen, een onberispelijke Proportie gesien heeft. Doch in de toevallige, daarse Dwergen en mismaakte Menschen voordbrengt, daar houtse dikwils Maat noch Regel. De verschillige Lichamen, die egter een goede Ledenstemming hebben, kan men eenigsints verklaard zien, in de Voor-beelden van een Huys; van een Schip, of diergelijke Bouwerk, die volgens verscheyde Bestekken en *Charters* gereguleerd konnen werden; welke, hoe seer die ook van malkander of van andere Bestekken in 't algemeen verschillen, nogtans yder op haar selven aangemerkt, seer wel konnen geproportioneerd zijn, en de naam van een schoon Huys, Thooren, Kerk of Schip, met waarheyd dragen.

Verschillige Proportie waar uitse ontstaat.

Door een gelijckenis verklaard.

Hier nu naukeurig t'ondersoeken hoedanige seer groote Menschen, en vervaarlijke Reusen daar nu en dan geweest zijn; en wat van de Waarheyd en Ledenstemming der selve te houden zy; sulx soude buyten ons Bestek gaan: die begeerig is eenige Vertellingen en Sprookjes daar van te hooren, lese het tweede Deel van Athanasius Kircherus Onder-Aardse Weereld. En gelijk dien Schrijver in sijn vierde Hoofd-stuk van 't selve Deel poogt te bewijsen, dat'er geen Proportie in soodanige groote Reusen Lichamen tot de betamelijkheyd der ver-eyste Werking van een Mensch en sou konnen zijn, om dat (even alsmen aan de groote Marmere Kolos Beelden de Ermen en uyterste Leden siet onder-

steunt, op datse door haar eygen swaarte, niet van 't Lighaam souden daar henen tuymelen) sommige minder Deelen, als Ermen en Handen door hun Gewigt souden afvallen; Soo en dunkt ons sulx gants niet waarschijnelijk; wanneer wy aanmerken dat de Ermen en Handen, Voeten en Beenen, ons noch in 't gaan, noch in 't staan, noch in 't liggen, noch in 't Arbeyden, gants geene swaarte doen gevoelen, en dat van wegen de gemeenschap die de Deelen met het Geheel hebben; Ook en meenen wy niet dat ymand hier van klagen kan. Wat nu in 't mindere geschied, sal volgens de selve Proportie die daar tussen een kleyn Kind, en een volwassen Mensch is, ook in het meerdere geschieden: Want soo de Man is, soo zijn sijn Kragten. Voorwaar wanneer *Cicero* seyd, dat de Wapenen van de Roomse Soldaten haar in de Veld-Togten niet swaarder vallen, dan hun Handen en Ermen te dragen; Soo wil hy ten minsten daar mede te kennen geven, datse van haar Leden geheel geen Belastingh hadden; en dat haar het Krijghs-Geweer door de gewoonte geheel niet swaar en viel; vergelijkende het waarschijnelijke by het waaragtige. Wy besluyten dan dat het gants geen goed gevolgh is: *De overmate groote Steenen Beelden, beswijken door haar eygen swaarte*, (en mogelijk alleen door Ouderdom en veel geleden Rampen) Ergo daar sou geen Mensch van 100 of 200 voeten, wel Geproportioneerd en bequaam tot sijn vereyste Werking konnen zijn.

Onderscheid der Lenghde in Man en Vrouw.

Daar is ook in 't algemeen een Natuurlijk onderscheyd in Lengde, tussen *Man* en *Vrouw*. En men vind door den band meer Lange Mannen, dan heel Lange Vrouwen. Ook geeft het Landschap

ſchap en de Hemelſtreek, onder welke de Menſchen geboren en opgevoed werden, veelſints een byſondere ſtatuur in Lengde, in Kloekheyd der Leden en anders, die als yts eygen aan ſoodanigen Landaard ſchijnt vaſt te zijn. Sulx datmenſe veelſints of aan de Lijfslengde en Proportie, of aan het opſigt der Sweming en aan den inwendigen Geeſt, die door de Actien bekent gemaakt werd, of door wat anders, of door 't geſeyde alle te gelijk, onderſcheyden kan. Dus kent men een Spanjaart uyt ſijn bars en laatdunkend Gelaat; Een Italiaan uyt ſijn ſchrandere en bedekte Bezadigtheyd; Een Fransman uyt ſijn lugthertig Opſigt en knaphandige Gebeerden; Een Duytſer, Deen en Sweed, uyt ſijn Kloek Lighaam en loomaardige ſpraak met eenige Meeſteragtige Weſpen verſeld. Een Engelsman uyt ſijn effen en geſtrekte Tronie, die veel eer uyt veragting van een ander dan Natuurlijk ſchijnd, hoewelwe twijffelen, of het in de beſte niet een beter oorſprong heeft. Maar den Nederlander neemt om ſijn vry gebooren Geeſt, allerhande Landaart aan, waar van de verſtandigſte het beſte ſonder onderſcheyd van yeder geern willen ontleenen. **In Landaard**

Een ander ſegge van een Hollander wat hy wil, deſe getuygenis, namelijk, datſe Luiden zijn die haar Woord houden, ſal hen niemand ontfutſelen. Wanneer de looſe Fransjes, en byſonder de Pariſienen, ymand van een anders Trouw en Opregtigtigheyd willen verſekeren, zijnſe gewoon te ſeggen: *Hy ſal ſijn Woord houden als een goeden Hollander.* Of van die Natie ſelfs ſprekende, ſeggenſe gemeenlijk: *Hy ſal ſonder twijffel ſijn Woord houden, want het is een Hollander.* Verſtaande onder Hollanders wel de geheele Nederlandſe Natie, dog byſonderlijk die welk

in de Unie der Seven Provintien t'huys hooren.

Wat de Landaard in de Lijfs-Henghde geeft.

Belangende de Geſtalte der Lijf Lengde in 't algemeen, wie en weet niet dat Duytſland en het Noordſe Geweſt gemeenlijk veel Langer Menſchen uytleverd dan Italien en Spanjen, en meeſt alle warme Landen. Die hun werk hebben willen maken van de genoemde Vijf Europiſche Volken, met hun eygen kennelijke Kleuren af te malen, hebbenſe aldus beſchreven: Een Hoogduitſer, ſeggenſe, is langſaam in Berading, tamelijk Getrouw, Grof en Groot van Lijf, Modeſt in de Kleeren, of ſoo hy de Mode volgt, daar in overtolligh. Ongeſtadigh van ſinnen, Moedig als een Beer, Schoon van Lijf; In ſijn Wetenſchap School-Meeſteragtig. Vergeetagtig en een veel Drinker, Huylagtig in 't ſpreken. en niet recht yverig in ſijn Godtsdienſt: Maar hartnekkig van Kop.

Een Duytſer beſchreven.

Engelsman.

Een Engelsman is altijd met een Agter open, onbeſluytende in ſijn Berading; mistrouwende in Koopmanſchap en ſelfs Diefagtig; kleyn van Genegentheyd ontrent andere Natien: tamelijk Schoon en wel gemaakt van Lichaam, Hooveerdigh in Kleding, Moedig van Aart, geern Wijs, ſpreekt noch en ſwijgt niet dat hy moet. Doet quaad onder een goeden ſchijn. In 't Eeten is hy Gulſig en Lekker, niet ſeer Arbeydſaam. Wijfagtig in Taal; Een Schytebroek in nood; in 't aanſpreken noch Wijs noch Sot; uyterlijk Godsdienſtigh, en een Hartnekkig Bewaarder van quade Wetten. Hy maakt ſijn Vrouw tot Koningin, ſijn Knegten tot Slaven. Is veelſints Siek en Onpaſlijk, doch meeſt aan de Bras-ſiekte.

Wy hebben een ſeker Man gekend, die ſoo grooten afkeer van deſe Natie had; dat hy ſijn Kinderen

van

van Jongs aan instampte; dat alsse een Hond en een Engelsman gelijk zagen in 't Water vallen, datse eerst den Hond souden uythelpen, en haddense noch wat tijd over, die mogtense aan den anderen steden. Waar konnen ook de Passien den Mensch niet al heen voeren?

Een Fransman is knaphandigh en veerdig in sijn doen en spreken. Ligtveerdig in Trouw. Ligt beminnende; Van goed Opsigt; Wispeltuurig in Kleeding, veel Praatig en vraag-agtig. Tamelijk Menschelijk in Ommegang, van alles geern wat wetende; Vlugtig als een Arent; Groot en ligt van onderneming. Lekker als hy kan, geduurigh dansende en quinkelerende. Vergeet ligt goed en quaad, en is veelsints wat Hoeragtig. Fransman.

Een Italiaan is Spitsvindig in Raadspleging. Trou voor sich selven; Loos in aanslagen; Schoon soo hy wil. Niet onvermakelijk aardigh in Poetsen. Schijnd geleerd. Hy spreekt weynig maar wel; Eet matig. Onderderhoud de goede Wetten seer streng. Is Plegtig in sijn Godsdienst; is een Cepier van sijn Vrouw, en sonder weerga Jaloers; Groots in 't Bouwen, Pragtigh in Kerken, maar Zedig in sijn Kleeding. Italiaan.

Een Spanjaard is Bedrieglijk in Raadsplegingh, Ontrouw in 't Woord houden. Wel beminnende, Vervaarlijk van Geschapenheyd. Statig in kleeding, Deftig van Aard, Moedig als een Olifant. Diepsinnig in Wetenschap, Stilhoudende Wraakgierig. Manlijk in Spraak; Gek-lijk van Wesen. seer bygeloovig, Moedig op sijn Wapen. En sijn Schoonheyd aard meer na de Duyvel, dan na een der goede Engelen. Spanjaard.

Het is niet nieuw, maar al van outs aangemerkt, dat

ter somtijds eenige grove Feylen aan eenig bysonder Volk, eygen zijn; En daarse boven anderen in komen uyt te steken. In dusdanigen sin heeft ook dien grooten Paulus, de Griekse Digters, Epimenides en Callymachus, Geregtveerdigt, alsse seggen dat de Kretensers doorgaans Leugenagtig, quade Beesten en Luye Buyken zijn.

Tit. 1. vs. 12.

Seker Snaak een Koopman soekende, verhaalde in een Gesellschap hoe dat Lucifer uyt den Hemel gestooten werdende, Hals en Been brak, en met veele Stukken om laag quam; en dat de Kop in Italien viel, die die Natie bysonder schrander daar door maakte. De Buyk in Duytsland; die dat Volk lustig leerde Eeten en Drinken, het Hert in Spanjen, 't geen haar seer Groots en Moedig deed zijn. De Ermen en Handen in Holland, die haar neerstig leerde Werken. De Voeten in Vrankrijk, waar doorse Ligtveerdig in 't Danssen quamen uyt te botten. En gelijk de meeste Toehoorders hierom Lagten, en meenden dat het Historitjen ten eynde was, soo was'er onder allen een Engelsman; Die niet swijgen konnende, met een gestrekte Tronie seyde: Mijn Heer, ghy hebt de Steert van Lucifer vergeten. Och dat's waar Sir, Antwoorden flux den ander; *die viel in Engeland.*

't Is buyten twijffel dat de Verschilligheyd der Natuurlijke gesteldheyd der Menschen Lichamen, en Geesten alswe geseyd hebben, Grootdeels afhangt van de verscheyde Logt en Hemelstreek, waar in sy gebooren en opgebragt worden. Want om dat een Duytser, of Neerlander, een ander Logt in-ademd; dan een Fransman, Italiaan, Spanjaard, Indiaan, Moskoviter, Turk, of Amerikaner, daar door maakt het Bloed navolgens soo veel verscheyde

ſcheyde beweging, als het noodwendig door de Logt ontfangt, verſcheyde Giſtingh, die dan ſulke of ſulke Doeningen in de Lichamen verwekt: En dit 's de Reden, waarom de Menſchen ſoo in algemeene Manieren, Spraak, vlugheyd des Verſtands, Sterkte, Couragie, als in andere Paſſien die van de Lichamelijke Bewegingh af hangen, komen te verſchillen. Deſe Verſchilligheyd gaat ook verder tot het merkelijk Onderſcheyd datter geſien werd ontrent een en de ſelve aandoening; waar door de Menſchen in eenderley ontmoeting ſeer verſchillende Uytwerkſelen hebben. Dus lagt den eenen over 't ſelve Voorval, daar den anderen hem over vergramd. Den eenen Singt en Quinkeleerd, en doet ſijn Doen met Vreugde, d'ander is Dof, Nors en Droef geeſtig. Doch men ſiet byſonderlijk van wat verſcheyde Wind de Menſchen omgedreven werden, wanneer de dampen van het Druyven-ſap, onder de Geeſten beginnen te ſpeelen, en alsſe het in de Hul krijgen: Voorwaar daar zijn ſeldſame Drinkerts in de Weereld; en men ſiet vaak een vremd Geſpook, wanneer een Swerm drollige Duyvels uyt een Wijnvat los gebroken, ſig in verſcheyde Herſſebekkens neerſet. d'Een Vegt en krakeeld om een Haverſtroo, of Vloekt meer Drommels uyt de Hel, alsſer mogelijk zijn. d'Ander van 't ſelve Nat beſopen, wil Kuſſen, Vryen, Queeſten en Mallen, of ſijn Buurmans Wijf te Lijve. De derde heeft'et dapper drok met Snakken en Spooken, of giet de Leugens uyt of hyſe om niet had. Den vierden ſit Dod-Oorig, of haald Oude Koeijen uyt de gragt; Jaagt Kat en Hond ten Huyſen uyt, of ſchopt ſijn Wijfs Tabberd van de Trappen, als'er 't Lijf noch in ſteekt. Gelijk ook dikwils een anderen ymand te

bijſter deOoren kan pijnigen met wiewaauwe Praat, 't Verken brak, en de Touwe liep deur. De ſesde om 't half Doſijn vol te maken, weet als ſijn Buykje vol is, het fijn Mannetje te ſpelen; en praat uyt de Bijbel, of hy van de Koſter Gepromoveerd was: doch genoeg van deſe Raasbollen, de Wijven mogten ook met een Zoodje dronke Pis-Tobben, en Brandewijn-Slonsjes in 't Gelag vallen,

Maar gelijk de geſeyde Natien door yts Kennelijx te onderſcheyden zijn, ſoo moet ook aangemerkt werden, dat in die, en alle die voorby geſlagen zijn, ook een groote Wan Orden in de Proportie kan vallen, die door de toevallen van Siekten, Quellingen en andere onheylen, den Menſch groot-deels Hervormen konnen Daar wy ook de Verſcheyde Trappen en Staten des Ouderdoms niet en moeten vergeten by te voegen. Want nadien de Menſche inſonderheyd in ſijn kleyne Kindſchap anders dan in ſijn groote Kindſchap; En in ſijn Jongelingſchap dikwils anders dan in ſijn hoogen Ouderdom is geſteld; Soo is'er geen kleyn Verſchil in de Proportie van een Kind, en een Volwaſſen Menſch waar te nemen. Alwaar wy ſien ſullen, dat tuſſen de Geſeyde, de Natuur gemeenlijk van Vier of Vijf gelijke Deelen, tot Agt gelijke Deelen, met het Hooft gemeten, komt uyt te botten en toe te nemen, alswe op ſijn Plaats ſullen ontwaar werden. Het is al van over lang aangemerkt, dat den gemeenen Ouderdom des Menſchen ſelden boven de 60 of 70 Jaren komt te loopen. En den Grooten Pſalm-Digter David, heeft ſulx ook in ſijn Kerk-Liederen beveſtigt, wanneer hy voor d'uyterſte Paal het Tachentigſte daar by ſtelt. Sulx d'Oude Geneeskundigers daar ook het Oog ſchij-

Veranderlijkheyd der Proportie.

In Kinders en Volwaſſen is een groot Verſchil in de Proportie

Pſal. 90. 10.

ſchijnen op te hebben, wanneerſe 's Menſchen Ouderdom in 9 Trappen, yder van ſeven Jaren, hebben afgedeeld; beloopende ſamen den Ouderdom van 63 Jaren: Meenende dat den Menſch in yder Trap, of ſeven Jaren opwaſſens, eenige by ſondere Verandering, ſoo in Proportie als beklonkenkenheyd van Vlees, en ſekerheyd van beweging; en Kragt onderging. Welke, gelijkſe in de eerſte Trappen toe namen, in de laatſte wederom wierden Beſnoeyd en Ingetoomd. d'Eerſte ſeven Jaren, noemdenſe de Kleyne Kindſchap. Van die tot veertien Jaren, de Groote of regte Kindſchap. Van daar tot een en twintig, noemdenſe Pubertas, om dat in deſe tijd de gehayrdheyd op deManbare Stoel quam te waſſen. Van die tot agt en twintig Jaar, was de Jongelingſchap. Waar van mogelijk het Spreekwoord, Ouden Agt en twintig, als men van Vryers ſpreekt, die wat over de Jeugdige tijd gaan, ſijn af komſt ſchuldig blijft, want ſy willen ſelden ouder zijn; als hen ſlegts de Munt, dat is, de Tronie niet en beklapt. Van Acht en twintig tot Vijf en dertig, noemdenſe de Manſchap. Van die tot twee en veertig, den ſtil ſtaanden Ouderdom. Van daar tot negen en veertig, den eerſten Ouderdom. Van negen en veertig tot ſes en vijftigh, was den opgeklommen Ouderdom; En van die Jaren tot dry en ſeſtigh, en hooger, was den ſwaren of Kreupelen Ouderdom. Den Grooten Hippocrates nam de Verdeeling korter, en deed die volgens de Vier Getijden des Jaars: Hy vergeleek de Kindſchap by de Lente, om datſe warm en vogtig, bequaam tot de Groeying is. De Manſchap by de Somer, om datſe warm en droog is. Den Statigen Ouderdom by den Herfſt, om datſe koud en vogtig is. En den

's Menſchen Ouderdom in 9 Trappen afgebakend.

Uyt wat Inſigt d'Oude ſulx deden.

Hoedanigh 's Menſchen Leven van Hippocrates geraamd wierd.

Stok-ouden Ouderdom, by de Winter, om datſe koud en droog is. De Hedensdaagſe meer ſin hebbende om lang te leven, hebben den Ouderdom in 10 Deelen, yder van 10 Jaar gedeeld; en over ſulx makenſe net 100 Jaren uyt. Dan daar ſiender weynige dat die Verdeeling in haar bewaarheyd werd: niet tegenſtaande d'Afteykening daar van, by na in yders Huys een Plaatsje aan de Wand bekleed. Het Oude Spreukje plag te ſeggen: Die met ſijn twintig Jaar niet Schoon en is. Met dertig Jaar niet Sterk is: En met veertig Jaar niet Wijs en is, noch vijſtig Jaar niet Rijk en is: Die leeft ſijn Vier Getyen mis.

Van d'Hedensdaagſe in 10 Trappen gedeeld.

Algemeene Lengde van volkomen Menſchen.

d'Algemeene Lengde van een regtſchapen Menſch, werd in 't gemeen gegiſt op ſes Voet-maten; gelijk ook ſommige maar ſes van haar eygen Voeten groot zijn; en alſoo weynigh meer dan ſes Hoofden Lank zijn; dat eenige tot geen Regel willen aangenomen hebben, om datmen in de Teykenkunde algemeender de Lengde van Agt Hoofden gewoon is te geven. Om een Proportie-Maat te Verkieſen, waar mede men een geheel Menſch-beeld kan uytmeten en Proportioneeren, is tot noch geen bequamer Deel uytgevonden, dan het Hooft; 't Welk hier, als de *Modulus*, of Maat-zet in de Bouwkunde, kan genomen werden. Want even alsmen gewoon is in de Bouw-Ordens, de Kolommen yder na haar Geſlagt, dus of ſoo veel Middel-lijnen, die men *Modulus* noemd, in haar Hoogte te geven, en datmen d'andere Leden der Ornamenten, ſoo veel Maatredige Gedeeltens uyt die vaſtgeſtelde Modulus geeft, als om wel Geproportioneerd te zijn, benoodigt is; Soo kan ook een Beeld in de Menſchkunde, ſeker Getal van Hoofden in 't gemeen groot gemaakt wer-

't Hooft kan voor de *Modulus*, of Maatzet van 't Lichaam genomen werden.

werden, uyt welkmen d'andere mindere Partyen kan reguleeren, volgens de minder Verdeeling die in het Hooft bequaam gevonden werdt, alswe aanstonds nader sullen voorstellen.

Men seyd niet buyten Waarheyd van de Slangen, dat al waarse het Hooft in konnen krijgen, datse daar ook 't geheele Lijf konnen door Wringen. En om dat de Gaauwdieven in haar Huys-braken haar ook dikmaal van dese Proportie moeten bedienen, soo toonense datse hun Vader den Duyvel, (die ons van ouds onder een Slang beschreven is) daar in seer wel navolgen; Doch die Kunst bedriegd seer dikwils sijn Meester; Want men siet dat als dese Quanten somtijds 't Hoofd door een Hennepe Venster moeten steken, datser selden 't heele Lijf sullen door halen. En dus werdense te Spade Wijs dat den Regel van de Duyvel, die een Leugenaar van den beginne was, ook hier vals is, en datse haar Leerlingen in een Hapering kan brengen, daarse met geen Kunsjes konnen uyt spartelen.

En alhoewel die geen, welk van de Proportie der Menschbeelden hebben gesproken, leeren datmen de Lichamen met 7 met 8 en met 9 Hoofden moet bepalen, (onder welk de Proportie van 8 Hoofden, wel voor de Schoonste gehouden werd) egter en moet menniet meenen datmen altijd verpligt is, een van de geseyde Maat-Wetten soo stipt te volgen, datm'er niet van sou mogen afwijken: Dewijl het Leven en de Voor-beelden der frayste Meesters ons genoegsaam aanwijsen, datse daar in met groote Welstand konnen Verschillen. Men moet dan aanmerken, dat de Proportie-Regels alleen dienen, om van de saak yts vast en seker te stellen; Op datmen aanwijse, dat wanneermen de gestelde Regel Voorsigtig na wan-

Waarom de Proportie-Regels gevonden en dienstig zijn.

wandelt, datmen geheel buyten Dwaling, en algemeene Berispinge sal blijven. De vast gestelde Regelen selfs, Leeren genoegsaam, 't geen wy voor hebben te seggen: Want nadien by yder meer dan een Regel gegeven werd, die doch alle uyt het Voor-beeld der onbelemmerde Natuur geput zijn; Soo volgt ten minsten dat deLichamen op verscheyde Wijsen konnen schoon Geproportioneerd zijn. Indien dan een Menschbeeld van 7 Hoofden, soo Onberispelijk kan zijn als een van 8 of 9 Hoofden, Ja datmen somtijds daar noch magh over gaan; Wie sal konnen tegenspreken, datmen een tussen Proportie Verkiesende, Beelden van $7\frac{1}{2}$ van $7\frac{3}{4}$ of van $8\frac{1}{2}$ Hoofden Lang niet sou konnen goed maken. *Albertus Durer* selfs, die immers soo veel Wand schijnd over hoop gehaald te hebben, dat yder by na walgt van soo veel Maat-Lessen en Proportie-Regels te zien, heeft sijn Lesers van dese bekommernisse willen verlossen. Ook sagh hy buyten twijffel wel dat veel ligt vermoeyde Herssens, niet leuy souden vallen om te vragen; Offer dan tot de Mensch-kunde soo veel Regels, en soo veel metens, en soo veel tijds aan 't Proportioneeren der Beelden moest besteed werden, eermense sou konnen onberispelijk stellen? Ik gebiede seyde hy, de bestipte metingh niet soo seer, als ik wel Leer, datmen door Vlijd en Neerstigheyd de Natuur naspoorende, een gewisheyd die op vaste Reden steund, mag soeken te bekomen; Want die sulken vastigheyd in de Oogen en in de Hand bekomen hebben, sal van niemand soo Naauwkeurigen Meting der Beelden afge-eyst werden. En waarlijk, wanneer de Oogen door de Konst-Regelen bereyd zijn, dan werd het Gesigt selfs tot een Regel; En de Hand

Hoe die Verscheyde en nochtans goed konnen zijn.

Nutte Waarschouwing van *Alberd Durer.*

kan

kan ſulk een Leydſman geruſtelijk volgen; en alle Dwaling ligt vermijden.

Het is derhalven niet heel gelogen; Wanneer ſommige ſeggen; dat de Proportie-Maten meeſt verſonnen zijn, en dienſt konnen doen, in 't maken van groote Kolos-Beelden, die het Leven en het Oog in alle deelen onbedenkdlijk te boven gaan; En niet ſoo ſeer noodig aan de Konſt-oeffenaars die alleen het eenvoudige padt van het Leven, volgens de dagelijkſe beſchouwing haar ſelven hebben voorgeſteld te bewandelen.

Hoe men de Proportie by 't Oog kan toetſen.

Datmen de goede Proportie van een Beeld in 't algemeen by 't Oog, ligtelijk kan ontwaar werden, ſonder datmen, of om dat te maken, of gemaakt zijnde, dat te onderſoeken, niet ſoo veel Meting behoeft over hoop te halen, als de Regels daar van zijnde, ſchijnen te vereyſſen; dat blijkt eenigſints daar in, dat uyt de Proportie van het Hooft, aanſtonds openbaar kan werden, of een Beeld wel Geproportioneerd is of niet: Inſonderheyd in de Lengde en Breedte. Dus ſien wy aanſtonds dat een Groot Dik Hoofd, het Lighaam kleynder en korter doet ſchijnen, dan het anders ſou zijn, by aldien 't ſelve Hooft wat ſnoggerder was. Gelijkmen dan ook in tegendeel ligt bemerkt dat een kleyn Hooft het Lighaam Lang en groot doet gelijken. 't En kan dan geheel niet onvoegſaam zijn, datmen in de Meting der Lichamen, het Hooft voor de Maat zet, en algemeene Proportie-Maat houd. Veel fraye Meeſters geſet zijnde op de Grootsheyd harer Beelden, plagten groote ſorg te dragen dat de Hoofden harer Menſchbeelden, eer kleyn, dan te groot waren; op datſe de Deftigheyd der Lichamen bewaren, en groot doen ſchijnen ſouden. Doch eenige hier in

Kleyne Hoofden maken de Beelden groot. En ſoo in 't tegendeel.

niet wel kunnende de SchoonsteRegelmaat aantreffen,zijn het Spoor der goede Proportie niet weynig mis geloopen. In 't voor by gaan,om of wy 't op een ander plaats vergaten, moetmen dan hier vermaand zijn, dat alle Beelden, die in 't generaal Lijf, Grof, Kort en Dik zijn, sulx ook in 't bysonder aan alle Leden moet gesien werden. De Beelden die Lang en Rank zijn, moeten ook dun en Spiering-agtige Leden hebben; en de Middelbare Lichamen, Middel matige Ledematen. Want soo aan een Rank mager Mensch, het Hooft, of eenig ander Deel heel Dik en Vet gesien werd, wie kan sulx sien, sonder sich in te beelden, dat soo een Mensch mismaakt is; Of soo aan een Swaar Lichaam dat Kloek en groot van Leden is, een Erm of Been, of Hand gesien werd, die Rank en mager is, men kan ligt denken dat soo een Mensch een Verdord en uytteerend Lid heeft; En dat alsoo daar door sijn onderlinge Proportie geschonden is.

De Leden volgeu gemeenlijk de Gestalte van de grootste Romp des Lighaams.

En niet tegenstaande datter verscheyde Afdeelingen van 'tMenschen-beeld konnen opgesteld werden, soo agten wy best te doen, een eenig en wel het best toegestemde Voor-beeld by te brengen; Want wanneerwe onsen Regel, Volgens de frayste Orden der Natuure hebben geleest, sonder ons al te veel, met haar verschillige Dertelheyd op te houden, soo agten wy, buyten gevaar te blijven van Onvolmaakte of mismaakte Beelden voort te brengen; Alhoewel wy de verscheyde Afwisselingen, niet geheel onderlaten mogen, aan te wijsen.

Man-Beeld in 8 Hoofden.

In de nevenstaande Vertoog-Schets, stellen wy volgens 't gemeen gevoelen, een Man-beeld van 8 Hoofden Lengde, gemeten van den Opperstem

Top

Manne Beeld van 8 Hoofden.

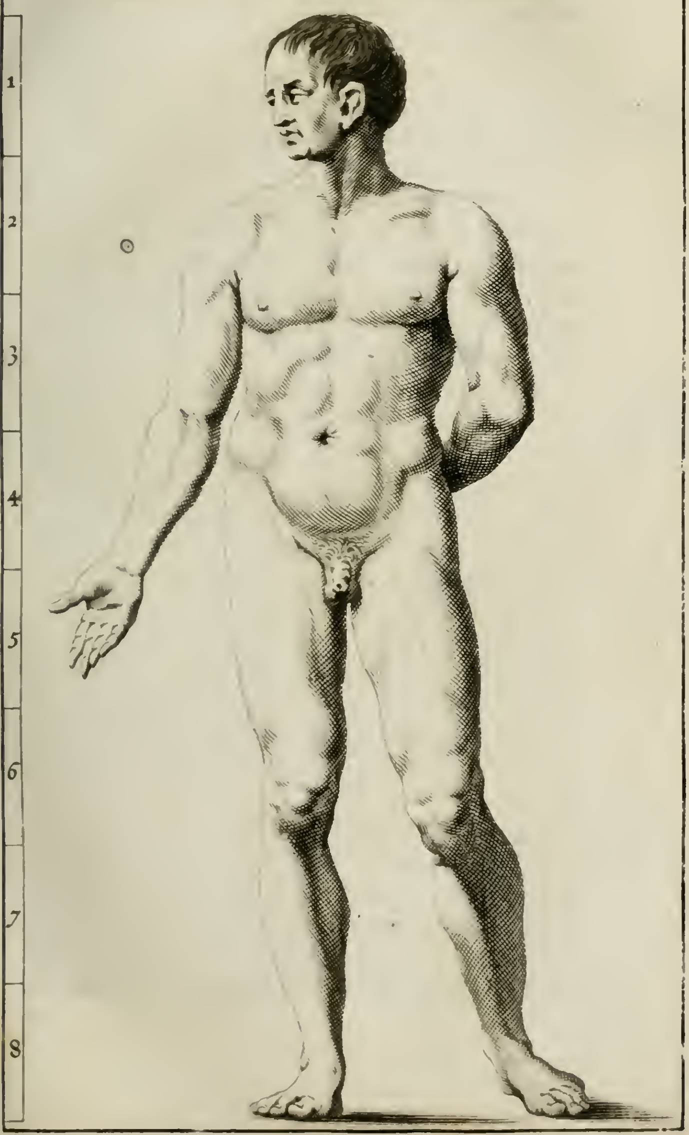

Top des Schedels, tot onder aan de Voet-Zool; Niet om dat alle Menſchen juyſt ſoo Geproportioneerd zijn; (Want dat ſal in onſe volgende Beelden eenigſints anders blijken) maar om dat een Menſch ſoo zijnde, geſeyd kan werden, een goede en regtſchapen Menſchelijke Proportie te hebben. Ook om dat deſe Verdeelingh nadrukkelijk, en met ſeer kenlijke Deelen als afgebakend, en van de Natuur met de Vinger aangeweſen werd. Doch daar ſal in de Proportie der Voet blijken, dat menigh Menſch maar 6 Hoofden of wat meer, Langh is; Of datmen vele met 6 van haar eygen Voeten kan meten, en datſe in haar algemeene Statuur, egter een goede Proportie ſullen hebben.

En waarom ſoo geſteld.

Eerſte Deel van de Kruyn tot even onder de Kin.

Het eerſte Gedeelte dan, heeft het Hooft, van boven de Kruyn, tot onder aan de Kin, voor hem ſelven. Alhoewel eenige meenen datmen tot in de Hals Kuyl, boven de Sleutel-Beenen behoorde te meten; om dat het Hoofd, door Middel van de Hals-ſpieren ſich ſoo leeg kan intrekken, dat de Kin de geſeyde Hals Kuyl raakt. Dan wy agten ſulken Meting onvoegſaam in 't Beſtek van 8 Hoofden: Eerſtelijk om datwe nergens de Leden in'getrokken of gebogen, maar regt op, en elk in haar Natuurlijke ſtand moeten onderſoeken; En ten anderen, om dat volgens de geſeyde Regel, het volgende Deel tuſſen de Kin en de Tepelen, ſal te kort gedaan werden.

Tweede.

De tweede Lengde is van de Kin, tot op de Tepel van de Borſt, alhoewel ſulx ten nauwſten onderſogt, niet allleen in 't Leven, maar ook van de fraySte Meeſters, eenigſints daar van verſchillende waargenomen is. En gelijk met deſe ſoo iſſet ook gelegen met eenige van de volgende Deelen. In de

de Vrouwen bevindmen de Tepelen door 't neerſinken van de Borſten wel wat lager en ſekerder 'tgedeelte van 't Hoofd uyt maken; Maar dan werd het gedeelte tuſſen de Tepel en den Navel eenigſints te kort gedaan.

De derde Lengde is van de Borſt-Tepel tot op de Navel; zijnde daar het Middel-punt van den Cirkel, in welkmen een Menſch met Armen en Beenen uytgeſtrekt, kan betrekken; als *Vitruvius* en andere van over Lang hebben aangemerkt. Derde.

De vierde Lengde, van de Navel op de Schamelheyd, of laagſte Deel van den onderbuyk, zijnde de regte Middel-helft van 't Menſchbeeld. Alhoewel de Natuur hier in ſo wel eenige Vryheyd heeft als in de Tronyen, doch niet ſoo kenbaar noch nadrukkelijk. Ariſtoteles heeft geleerd dat die het gedeelte onder de Navel grooter hebben als het Deel, boven de ſelve tot aan de Borſt, dat ſulx een Teken van kleyne Kragten, veel ſiekte en een kort Leven was. Een Menſch op een Kruys geleyd dat uyt de hoeken van een regt Vierkand getrokken is, welk Vierkant met de hoogte van die Menſch gelijk is; Sal met de geleyde Midde-helft of punt der Schamelheyd regt op het doorgeſneden Kruys-punt komen, en met de toppen van bey ſijn uytgeſtrekte Hand-Vingeren, gelijk met ſijn Hoofd en Voeten, de zijden van dat Vierkand raken: En hier van daan komt het dat een regtſchape Menſch gemeenlijk ſoo Lang Vademd als ſijn Lijfs Lengde is. Doch of het Spreekwoord van *Vierſchotig-Man*, hier van af komt, als ſommige meenen, is bedenkelijk, na dien deſe Proportie ook veelſints geſien werd in groote, Lange en Kloeke Menſchen, die geheel voor geen *Vierſchotige* in de wandelingh paſſeeren. Vierde. Een Menſch Vademd gemeenlijk ſijn eygen Lengde.

E De

De Schoonheyd des aangesigts, en de brave Lengde van Saul, komt ons in de H. Boeken voor, als een bequaamheyd, die waarlijk de Koninglijke Waardigheyd past. Het schijnd ons niet anders toe als of het een sake was van bysondere aangelegentheyd, 't geen de Propheet Samuel ontrent de Verkiesing van dien Koning heeft in agt genomen: Gelijker dan ook tot vier verscheyde malen in de H. Boeken gesegt werd dat hy moeste Schoon van Aangesigte en een Lange Gestalte en andere hoedanigheden hebben; waar door des volx Oogen en Gemoederen tot den Koning konden geneygd werden: Dien grooten Man beroept hem daar ook op in sijn aanspraak tot het Volk, seggende; Siet ghy niet dat hy dien God verkoren heeft, sijns gelijke niet en heeft onder het Volk De barbarische Volken zijn hierom niet alleen gewoon de Grootsheyd des Lichaams te eeren, maar ook de Zedige Volken Agten den genen welke de Natuure met een heerlijker Lijfs-Lengde begaaft heeft, bequaam tot d'uytvoeringe van groote dingen. Aristoteles seyde dat die geene die met sulk een Lichaam gebooren werd welk boven andere uytsteekt, of gelijk als den Goden-Beelden, boven de Menschelijke gestalte uytmunten, billijk over andere behooren te Heerschen. Doch gelijk de Schoonheyd des Lichaams eer als die van de Ziel gesien werd; alsoo is de Grootheyd en Deugd van de Geest en 't Gemoed des Menschen boven alles te waardeeren, alwaar 't ook datse den Schepper maar een kleyn Hutje te bewoonen gegeven had.

Van den Burgermeester Marius werd aangeteekend dat hy seer nauw lette op het uytkiesen en aannemen van sijn Jonge Soldaten, willende die

niet als op de Lengde van ses Voet, of ten nausten vijf Voet en tien Duym, de Monstering laten passeeren. Ook wierd'er een Meet-Paal in de Leger-Plaatsen gesteld, alsmen Beschouwing deed: en die de geseyde Maat niet en hadden, wierden uytgesteken en wederom na huys gesonden. Want sy wierden onbequaam geagt het Ampt van een Soldaat te bekleeden. En hier mede stemmen ook alle de Oude Afbeeldingen der Roomse Krijgs-knegten over een, waar in men meest eenderley soort van Menschen ten opsigt van haar Lengde siet; Namelijk, wel gesette en vast gedrongen Mannen, wel niet Kort of Kleen, doch op ver na niet van de Langste; gelijk de Bas-relieven, in de Kolom van Trajanus en Antoninus en andere gevaartens en Beeldsteenen uyt wijsen. En of wel eenige Schilderkundigers dit in die Gedenk tekenen mishaagt, dat de Beelden te veel op eenen Leest en als in een Vorm gegoten schijnen, soo kan sulx ligt werden verschoond, wanneerse uyt d'Oudheyd geleerd werden, datmen de Soldaten ook by een vast gesette Maat aan nam.

De vijfde Lengde is van de Schamelheyd tot een groot gedeelte boven de Knie, dat is op de onder Dye. Vijfde.

De sesde Lengde is van de geseyde Plaats tot even onder de Knie; Of van d'Agterzijde aan te merken, even onder de plaats waar het Been-Lid agter de Knie toevouwd. Sesde.

De sevende Lengde op de onder scheen, ter plaats daar aan d'Agter-zijde de Kuyten of de Muskelen diemen de *Gebroeders* noemd, eyndigen. Sevende.

De agtste en laatste Lengde, is van d'Onder Scheen, t'enden uyt, dat is tot onder aan de Plant van de Voet. Als de Vertoog-Schets eenvoudelijk aanwijst. Agtste.

Vrouwen Beeld van 8 Hoofden.

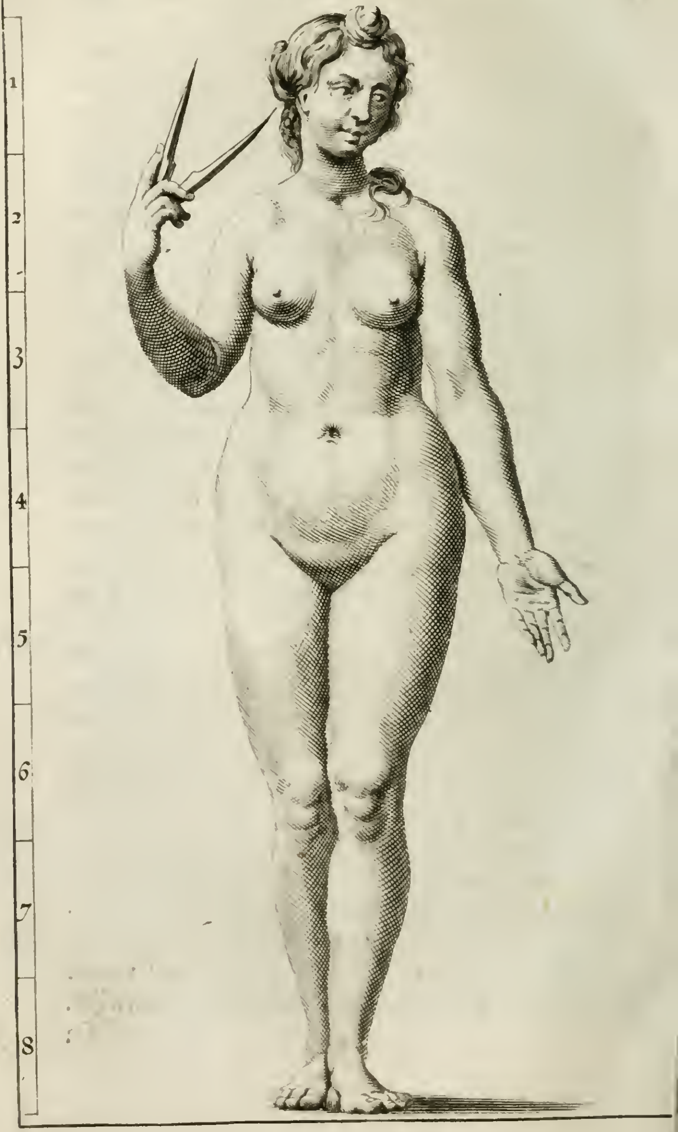

En gelijkwe tot hier het Mannen-beeld in 8 Hoofden hebben verdeeld gesien, soo siet ghy in de nevenstaande Vertoog-Schets, het Vrouwen-beeld op deselve wijse Geproportioneerd. Waar van de Verklaringh, buyten verder omslag uyt het gene over dat van het Man-beeld geseyd is, kan gesien werden. Alleen staat over 't Vrouwen-beeld aan te merken, dat het om neffens den Man te staan, in 't algemeen te lang van Bestek is; want alhoewel de onderlinge Proportie met die van den Man in de Lengde gelijk is, nochtans alsmense by malkander ordineerd, moet de Vrouw ontrent een agtiende deel minder in haar Lijf-Lengde dan den Man hebben De Reden is, om dat de Vrouw de selfde Lengde van de Man hebbende, van wegen hare ronde Poeslagtigheyd, veel grooter en groover, en meer van eene Klomp gehouwen sal schijnen, dan den Man; Wiens Lichaam door de Spieren en Vleesige Muskelen meer gebroken, en uyt verscheyde Partyen schijnd samen geset te zijn. Doch de Vrouw-beelden in 't bysonder makende, heeftmen de Vryheyd die soo lang van Taalje te nemen alsmen wil, en men heeft'er alleen de voorgestelde onderlinge Ledenstemming in waar te nemen.

Vrouwen-beeld.

Watmen in dit Voorbeeld in agt moet nemen.

Waarom een Vrouw minder Lengde dan een Man moet hebben:

Alsmen het kennelijk Onderscheyd der Mannen en Vrouwe beelden, ten aansien van de Dikte wel Ondersoekt, men sal in veel wel gemaakte Lichamen bevinden, dat des Mans Schouder wel een Neus-Lengde breeder, dan die van de Vrouw is. En dat de Vrouw, de Heup wel ontrent een Neus Lengde breeder heeft, dan de Man En het werd by sommige Waan-wijse Mensch-kundigers voor een vast Kenteken gehouden, dat de Vrouwen die Manlijk en breed van Schouders zijn, seer vrugt-

Vrouwen met breede Schouderen Kinderen veel.

baar in 't Kinderen teelen zijn. *Leonard de Vinci*, wil de volwasse Menschbeelden 10 aangesigten of Tronien (niet Hoofden) Lengde mede gedeeld hebben, en twee daar van voor de breedte van beyde de Schouderen.

Ook kanmen hier aanmerken dat de Hoofden der Vrouwen gemeenlijk wat kleynder dan die van de Mannen vallen; Als dat beneden uyt een Voorbeeld van *J. P. Lomazzo*, zal gezien worden. Of nu de Goddelijke Voorsienigheyd daar door heeft willen beletten, dat de Vrouwe Hoofden, (die noodsakelijk door de Hulsels, Kapsels, Hayrkuyven of andere Streeksels merklijk vergrooten,) haar Geproportioneerde Schoonheyd tot het Lichaam niet verliesen souden, machmen eer gissen als seker ondernemen te betoogen. Alhoewel wy ons hier in op yders getuygenis wel beroepen durven: Want wy meenen vastelijk dat een wel Geproportioneerd Vrouwen Hooft, Bloot en Dun, met het Hayr tegen 't Hooft geplakt, of onder een Bagijn of Keelband-muts t'saam geraapt, geen groote welstand heeft; En wy plegen altijd te seggen, datser uytsien, als *Annetje met het kleyn Hoofdje*. Insonderheyd wanneerse sonder *Vrong*, *Hayrbeuling*, of *Drol* aan 't Agter Hooft Gekapt zijn. De Hoenders die al de Steert-veeren uytgevallen zijn, vertoonender ook een Schetsje van. En om dat het gemeene Vrouw-Volk in Duytsland sich van Jongs aan gewend alles op haar Hooft te dragen watse maar te vervoeren hebben, daar van meentmen datse veelsints dikke en breede Koppen hebben.

d'Oude plegen de Beelden in 21 Deelen te verdeelen, en eenige hedensdaagse hebben dat niet geheel onvoegsaam in Vijftien gedaan; Die volgens

dese

dese Verdeeling, uytgenomen aan de onder Deelen) met onse voorgaande twee Modellen genoegsaam over een te brengen zijn. Zy deelense aldus: Andere Verdeeling.

2 Deelen voor 't Hooft van Top tot Kin. Agter tot diep in de Nek-Put.

2 Deelen voor de Borst van de Kin tot de Tepel. En agter van deNek Put onder deSchouder-bladen.

3 Deelen voor de Buyk van de Tepel tot op 't Gemagt. Agter van onder de schouder tot midden op de Billen,

3 Deelen voor de Dye van 't Gemagt tot even boven de Knye. Agter van 't midden der Billen, tot boven 't vouwen van 't Been.

1 Deel voor de Knye. Agter in 't vouwen van 't Been.

3 Deelen voor 't Been van onder de Knye, tot aan de Enkels.

1 Deel voor de Voet van boven de Enkel tot onder aan de Plante.

En aldus 15 Deelen in alles.

Den Milaneschen Schilder *Jan Pol Lomazzo* heeft een seer Lofwaardigh Boek van de Natuurlijke Proportie der Menschbeelden uytgegeven; Waar in hy mede van de Ledenstemming der Paarden handeld; Welken Arbeyd van sijn Oversetter *Hillarius Pader*, die het in de Franse Taal gebragt heeft, ook seer gepresen werd. En gelijk dien Neerstigen Meester daar in eenige Voorbeelden van Man en Vrouwelijke Proportien heeft opgegeven, soo agtenwe dat de Schets van het Manne-beeld dat navolgens de Leere van gemelden *de Vinci*, door 10 Aangesigten in de Lengde en Proportioneel in de breedte, gereguleerd is, en ontrent op $7\frac{1}{3}$ Hoofden uyt komt, niet alleen een seer fraye Proportie heeft, maar dat Lomazzo gepresen.

de ſelve ook een makkelijke en kennelijke Verdeelinge verſchaft. Wy voegen 't ſelve volgens ſijn eygen ſtelling afgeteykend, hier by, en laten den Konſt-Oeffenaar de Beſchouwing en het Oordeel bevolen, alleen met die Vermaning dat door d'onagtſaamheyd des Plaatſnijders, de Proportie van den uytgeſtrekten Erm, een weynigje te kort gedaan is. 't Voor-beeld dat den ſelven Lomazzo met 8 Hoofden Geproportioneerd heeft, ſtemd meeſt met onſe voorgaande Vertoog-Schets over een, en de afpalingen der Deelen vallen ook ontrent met ſoodanigen verſchilligheyd uyt, als wy daar ter plaats hebben aangeteykent. Die de reſt van ſijn meeſte Modellen beſiet, ſal moeten bekennen dat duſdanig Geproportioneerde Beelden, beter en bevalliger zijn dan die van 10 Hoofden. Waarom hy dan ook de ſelve, deBuytenſporigeProportie noemd. En gelijk deſe in Lengde uyt ſpatten, ſoo ſteld hy mede andere van 7 Hoofden, die Kort en ſeer Gedrongen zijn. Een Proportie dien hy meend dat betamelijk is, aan Hercules, of aan Beelden die kort gedrongen, geſet en beklonken van Vlees moeten zijn; Gelijk d'Oude verſcheyde Waarnemingen daar omtrent hebben gehad. Die ons nu niet en luſten op te halen; ons vergenoegende datwe weten in agt te nemen 't geen ons in 't Leven en dagelijkſe Ervarentheyd deun by de hand is: Alwaar wy dan ligtelijk ontwaar werden, datter ſoodanigen Proportioneele verſcheydenheyd in de Menſch-Beelden valt; Dat de Maat-Leeſt van den eenen, niet heel wel voegſaam aan den anderen paſt.

Het Vrouwen-beeld dat voornoemden *Lomazzo* mede van 10 Aangeſigten voorſteld, is ontrent een geheel Hooft Langer dan het gemelde Mannen-

Man-lyke Proportie Volgens Lomazzo.

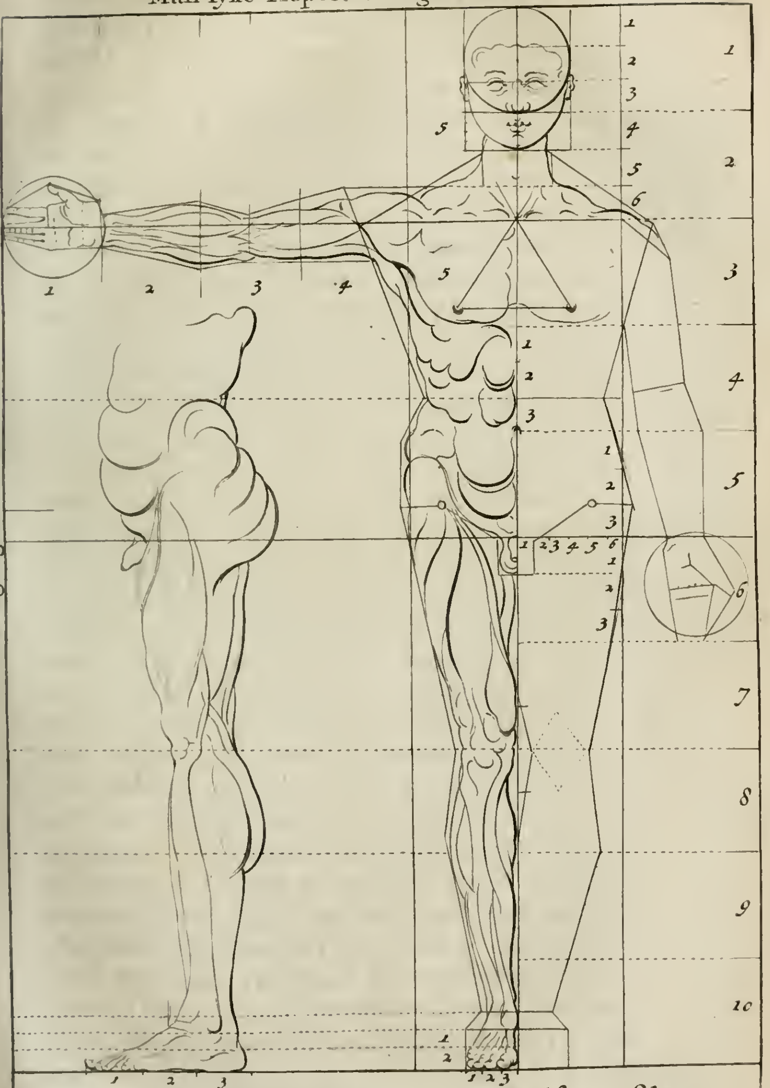

Manne Beeld van Seven en een half Hoofden.

Beeld: Welk verschil meest van de Borst-Tepel tot aan 't eynde van den Onder-Buyk gevonden werd: De rest haperd aan de Lengde der Dyen. Doch sijn Vrouwelijke Proportie van 9 Aangesigten, welke met het Man-beeld van 10 Tronien over een stemd: En mede $7\frac{1}{2}$ Hoofden Lang is, behaagd ons onder al sijne Modellen 't beste. En daarom hebbenwe dat ook na sijne Afteykening, hier willen te pas brengen. Wy agten dat die de moeyte wil nemen van de selve wel te besien, ligt sal konnen Oordeelen, datse beyde haar selven soo aangaande d'Algemeene Verdeeling haarder Lengde, als de bysondere Proportie der onderhoorige Paartyen in haar breedte, door de bygevoegde Maten en Getallen soodanig verklaren, datter geen breeder Beschrijving over noodig is. Want of wel het Vrouwen beeld minder met Leer-Regels en Maat-Linien beslommerd is als 't wel souw konnen, egter meenenwe dat alles uyt de Vertoog-Schets van 't Manne-beeld kan af gesien en vol gemaakt worden.

Den Konstoeffenaar zy vermaand onderscheyd tussen *Tronien* en *Hoofden* te maken.

En alhoewel d'Antike Beeld-Vormers meenen goede reden gehad te hebben om aan de Godinne *Vesta* de Proportie van seven Hoofden te geven; door diense Oordeelden dat die Maat een Schoone Ledenstemming voor de groote Moeder der Aarde gaf, en t'eenemaal de Grootsheyd van een Vrouw besloot: nogtans hebbense die Proportie niet genoegsaam aan andere der Godinnen, Sybillen noch Propheteßen geagt; Wetende dat die een ranker en Bevalliger Taalje noodig hadden. En hierom wil ook den voornoemden *Lomazzo*, aan de Jongelingen en Maagden, een sekere Tangerheyd, die van de Vaderlijke gedrongen Ouderdom, en de Moederlijke of Vrouwelijke gezetheyd,

ver-

Vrouw-lyke Proportie Volgens Lomazzo.

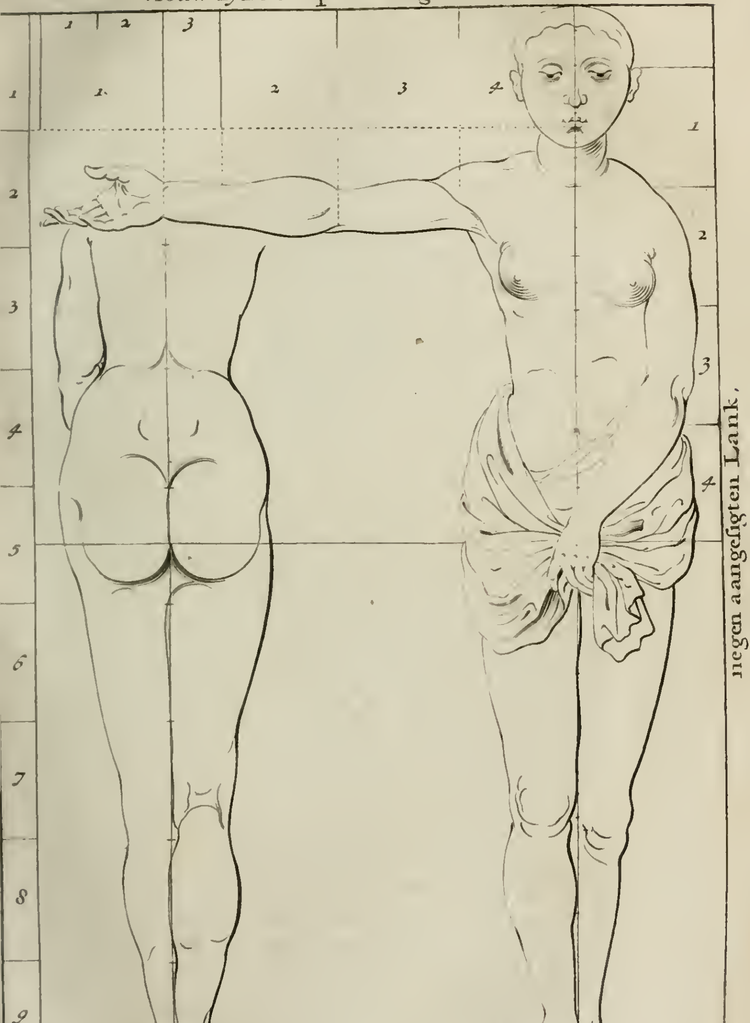

Vroüwe-Beeld van Seven en een half Hoofden.

verscheeld , gegeven hebben, gelijk dan ook ons Vrouwelijk Modelleken veel meer na de Rankheyd van een Maagd dan na de Vrouwelijke Gedrongenheyd geleest is. Men segt voor een gemeen Spreekwoord, *een Voet op een Neus scheeld veel*: Maar 't is naaulijx te gelooven hoe veel een half Hoofts Lengde tot de Eelheyd, en het wel of qualijk Proportioneeren van een Beeld geven kan.

Waarom Mannen sterker van Natuur zijn dan de Vrouwen.

Datter soo grooten Verscheydentheyd tussen de Lichamen en Gemoederen van Man en Vrouw-Mensch gevonden werd, hangt Groot-deels af van de verschillige Opvoeding van beyde; Want die doet seer veel tot de Natuurlijke gesteldheyd der selve. En dus valt het Man-volk door den band Kloeker en Sterker van Lichaam, en Stouter van Gemoed, dan het Vrouw-volk. Want van datse maar kleyne Jongens zijn werd'er door verscheyde oeffeningen een Manhaftiger Aard ingedrukt dan in de Meyskens; die veelsints stilder opgebragt en digt by de Moeder blijven; daarse dan na der selver Voorbeeld uyt de behandeling der Jonger Kinderen, aanstonds Poppen maken, en haar tijd besteden met eenige Kinderlijke Frayigheden saam te todderen. Eerse dat Mal door gewassen zijn, rakense aan 't Spellewerken, Nayen en Brayen, en sitten veel stil; of doen ten hoogsten gemeen Huys-werk. De Jongens daar en tegen begeven haar ligter vande Moeder af, en oeffenen Spel van meer beweging en stouter Behandeling, waar door hun Bloed sterker bewogen, en hun Veselen meer uytgerekt en vaster werden. In plaats van Poppen, grijpense Kolven, Koten, Knikkers, Hoepen, Tollen en andere dingen aan. Passeerender Trommels, Wagten, Paarden, of yts anders, sy vliegen stratewaarts op, en willen de Neus daar by hebben;

ben: In 't verkeeren met veel andere Jongens rakense ligt aan 't Bogten en Ravotten; En gelijk het Spul niet wel aangaat, sonder eenige Ordentlijkheyd, soo zijnder onder hen van tijd tot tijd verscheyde Spullen bedagt, die niet geheel onverstandig, noch sonder Staatkundige Waarnemingen zijn. Dus hebbense dan verscheyde Regels en Wetten, na welkse de Spullen van Huysekot, Lottelary, Overloop, Diefje, KruykendeMuykje (mogelijk Kruyp ende Duykje of sijn benaming hebbende van *Krokemouche*, die, als Rablais segt, in sijn Voedsters Pantoffel verschuylde) Vijgen in de Pot. Ripje gaanse. Goelijk Heertje Ry-ik wel. Danst den Beer. Galey-roeyen. Pekel-Haringh. Brizery. Boekweyte-Koek. Bokje over d'Hage. Haasjen over, en meer andere weten te Spelen; die eer haar benaming uyt het Gauwdiefs Latijn, dan uyt een bekende taal ontleend schijnen te hebben. En aldus werdense buyten haar weten allengskens tot arbeydsame Besigheden opgevoed en bequaam gemaakt, tot datse op een Ambagt, Stijl, Neering of Koophandeling besteld werden; Daarse dan in plaats van Speeltuyg, arbeydsame Gereedschappen ter Hand krijgen; Pakken dragen, Hyssen, Torssen, of verstandige Boodschappen doen, met Vragen, Seggen, Belasten en anders. Door alle welke oeffening des Lichaams, en ervarenissen die haren Geest uyt de uytkomsten veler saken besluyt; sy een Mannelijke sterkte des Lichaams, en een stout Gemoed tot alle betamelijke dingen krijgen, en van een Manhaftig Jongeling een Man werden: Insonderheyd wanneerse het Geluk hebben van opgebragt te werden in dingen tot welkse van Kinds been aan, een Natuurlijke toegenegentheyd hebben.

ben. d'Heer Ruyſe, bemerkende dat ſijn Neefje, dat hy aan de Teyken en Schilder-Konſt over gegeven hadde niet en vorderde, ſeyde tot ſijn Meeſter, *Send my de Jongen weer t'huys, 'k ſal hem een Teyken-Kool van* 15 *Voet beſtellen.* Hy wouw ſeggen, dat hy hem bequamer in de Krijgh oordeelde; en dat hy hem over ſulx een Piek op Schouder wouwde langen.

Men moet in de Schilder-Konſt niet vergeten aan te merken datter driederley Proportien in agt te nemen zijn, die hoeveelſe van malkander mogten verſchillen, nochtans alle binnen de Palen der mogelijkheyd moeten gehouden werden. Daar is onſes agtens een Natuurlijke en een Maatredige Proportie; tot welke de Proportie des Welſtaans, en der Bevalligheyd moet bygevoegd werden. En ſoo langh de Menſch beelden na een van deſe dry Geſlagten, of na alle dry te gelijk verſtandelijk geleeſt werden, ſullenſe buyten Beriſping zijn De twee eerſte ſtaan altijd vaſt; en tot de laatſte neemtmen alleen ſijn toevlugt, wanneer de Natuurlijke Wet-maat ophoud, of ons dreygd te verlaten, dat is, wanneerſe in ſekere Verkieſing ſoodanigen gratie noch verſcheyde aardige Verkrampingen niet kan toelaten, als de noodſaak en welſtand, van een ſonderlinge Actie ons afvorderd; In welke gevallen men ſich dikmaal belemmerd en bedrayt vind; Om genoeg te laten blijken datmen de Maatredige Proportie den Buyk heeft vol gegeven, en egter niet overladen heeft. Daar de Maatredige Proportie ons verlaat, moetmen 't gebrek van dien ſo veel ſien te bedekken, datmen ten minſten d'ontbeering niet ligt ontwaar werd: of ſoo een verſtandig Oog dat ontdekken kan; ſoo moet de Welgeſchiktheyd en Welbe-

Wanneer en hoe de dryderley Proportien geoeffend werden.

dagte

dagte Actie soo Deugdsaam zijn, datse den Beschouwer geheel kan in nemen, en verpligten die eer te prijsen dan te veragten. Want een verstandig Mensch kan seer ligt afsien, waar en in welk geval of noodsaak, men de Schilderkundige Vryheyd, heeft weten tot sijn voordeel aan te grijpen of waar het verstand heeft stil gestaan.

Albertus Durer plagt te seggen: al wat boven de nood is, geeft geen Welstand. Voorwaar in dien die groote Meester die Les alsints wel in agt genomen had, het soude noch Loffelijker van hem gedaan dan wel van hem gesproken zijn.

In de Kinderen moetmen hem van de voorgestelde Proportien niet bedienen; Gemerkt de onvolkomenheyd dier Deelen, met de Maatredige Proportie der Volwassene geheel niet over een stemd. Want terwijlmen siet dat de eerste aanwas in de Leest der Kinderen meer arbeyd schijnd te doen om Hooft, Borst en Buyk eerst te volmaken, of immers tot nader Trap van Volkomentheyd te stellen, dan wel d'andere Deelen, die alleen tot de Gangh en tot den Arbeyd dienen; Soo moetmen aanmerken dat een Kind maar vijf Hoofden of noch minder Langh is. Ja vele stellen die maar vier Hoofden, wanneermense in harr uyterste Jonkheyd souw willen aanmerken. Dese verdeeltmen in 8 gelijke Deelen: namelijk 2 voor 't Hooft. 2 voor Borst en Buyk tot de Navel. 2 van de Navel tot even boven de Knye, en van daar twee tot onder de Plant van de Voet. Die vijf Hoofden gegeven werden, zijn in 't algemeen soo verdeeld, dat het geheel boven-Lijf tot de Schamelheyd dry, en de rest twee Hoofden heeft. En niet tegenstaande de Natuur hier noch seer veel aan de Volwassenheyd schijnd verschuldigt

Van wat Proportie men sich in de Kinder-beelden sal bedienen.

Een Kind in vijf en in vier Hoofden verdeeld.

te

te blijven, egter is opmerkelijk dat de Kinderen op haar derde Jaar Ouderdoms de regte helft van haar toekomende Lijfs-Lengde hebben. 't Welk van vele niet en werd aangenomen; 't en zy datse sulx met een Voor-beeld en door de Meting, zien waar maken. Dese merken buyten twijffel niet wel aan, dat een Kind van 3 Jaar tot 24 of meer Jaren, niet alleen eens soo lang, maar ook byna eens soo Breed werd; Welk te samen een soo grooten Klomp uyt maakt, datse haar de hoegrootheyd des selfs uyt soo een kleyne Klomp als 't Lichaam van een Kind uyt maakt, niet en konnen inbeelden. Gelijkse ook niet en konnen in haar herssens vinden, dat een Tronie diemen eens soo groot als 't Leven maakt, noodsakelijk viermaal soo groot werd. Doch die het verdubbelen van een Vierkant verstaan, sullen haast begrijpen, hoe 't met dese dingen gelegen is.

Een Kind van dry Jaar heeft de helft van sijn Volwasse Lengde.

Waarom dit van sommige niet wel verstaan werd.

Volgens *Lomazzo*, kanmen de Proportie der Kinder-beelden genoegsaam in dry Trappen van Ouderdom stellen: te weten in Beelden van vier Hoofden, van vijf Hoofden en van ses Hoofden. In welke Opklimming doorgaans gesien werd dat het ondergedeelte, namelijk van de Schamelheyd tot de Plant der Voeten, noyt tot de helft van haar Lijf-Lengde komt, want dat is alleen de Midde-Proportie der Volwassene: Doch men siet seer wel in de Aangroeying, dat hoe de Kinderen ouwer werden, hoe dat sich de onder Deelen tot de Proportie der Volwassene meer en meer schikken. Dus sienwe in dese Voor-beelden, dat de Navel van het Kind van vier Hoofden het Middel-punt van sijn geheele Lijfs Lengde is. Maar in dat van vijf Hoofden komt sijn helft van boven gemeten ver beneden de Navel. Hebbende als geseyd is, 3 Hoofden van de

1

2

3

4

in
en

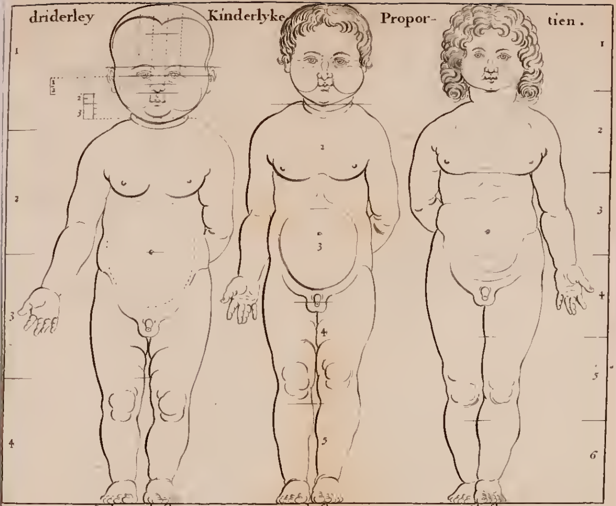

Kind van 4 hoofden. van 5 hoofden. van 6 hoofden

de Kruin tot de Schamelheyd, en twee Hoofden van daar tot de Voet-zolen. Gelijkmen dan ook buyten verder verklaring wel siet, dat het Kind van 6 Hoofden, aldermeest met de Mannelijcke Proportie begind over een te stemmen: En daarom is zijn Ledenstemming voegsamer aan de Beelden die meer na een Jongen, dan na een Kind aarden.

Nu sietmen wel dat indien een Kind van vijf Hoofden, in sijn Volwassen stand of Ouderdom, meer dan eens soo groot quam te worden, als het in zijn derde Jaar was, dat het dan de gemeene Proportie der Menschen sou te boven gaan: Alswe boven hebben aangemerkt. En gelijk'er groot verschil in de Proportie tussen Kinder en Volwassen Menschbeelden is, soo twijffelen wy geensints ofmen siet ook uyt de Vertoog-Schets der Kinderen wel, dat de Verdeeling van hun Hoofden en Tronien eenige verschilligheyd onderworpen blijft; En dat wel meest aangaande de Neus, Mond en Kin, als de Maat Linien sulx duydelijk genoeg aanwijsen; En kort hier na in de Volwassene nader moet ondersogt werden.

De Reden waarom d'een Mensch grooter van Lichaam werd dan den anderen, is by vele met opmerking overwogen. De Beste Natuur en Genees-Kundigers zijn van meening, dat alle de Levende Schepselen bestaan uyt Veselen, Vaten en Pijpjes, die in de Voort-Teeling een verscheydentlijke bepaalde Hoegrootheyd, na welkse konnen uytgerekt werden, komen te ontfangen: Welke uytrekking, sedert hun Geboorte door het geduurig in-nemen van nieuw Voedsel, en d'aanwas van de Rijsing des Bloeds soo lang werd te weeg gebragt, dat der selver Veselen, Vaten en Buysjes niet langer kon-

Waarom d'een Mensch grooter dan den anderen werd.

nen uytgerekt werden. Waar door het dan niet alleen gebeurd dat den aanwas geensints geduurig, dat is, on-eyndig voortgaat, maar ook te weeg brengt dat het aanwassen des Lichaams buyten tussen komend Ongeval, soo lang duurd, als te vooren bepaalde Hoegrootheyd der Veselen en Vaten lijden kan. En dese verscheyde bepaling hangd af van veel en verscheyden toevallen die de voort-teeling in 's Moeders Lichaam versellen. En hier van daan komt het ook dat het Vlees van te Jong geslagt Vee, Sluts, Vellig en Veselagtig is. Nu gelijkmen dese uytbotting der Menschen Lichamen gemeenlijk eerst zijn Loop siet eyndigen in de Lengde des selfs te bepalen, en sulx na Proportie minder in de Dikte waarneemd, soo gebeurd het wel meest, dat den Mensch na sijn Volwassen Lengde, alleen eerst in de dikte begind toe te nemen; Alhoewelmen Voorbeelden siet, daar sulx beyde te gelijk wel voorwaards wil. Van de eerste segtmen gemeenlijck, de *Jongen word Lang*, of *hy schiet wel op*; En van de laatste is 't gemeen spreukje: De *Jongen word Grof en Groot*. Men siet veelsints dat d'Aanwas die alleen den Band uytleyd; meer door een aangroey van Vet, dan door Vast en beklonken Vlees geschied; 't Welk ook eenigsints te weeg brengt, dat de welgevoede Lichamen, welkers Muskelen vol Sap, Geest en lugtige Waassem zijn, en tamelijk met Vet tussen de sneepingen der Spieren beloopen zijn, seer sagt, Poeselig en Mals van Vlees zijn. Gelijk mede de Lekkere en Donsagtige Lobberheyd der welvarende Kinderen, nergens van af hangd, als van de sagte en Sappige Spieren harer Jonge Lichamen. En sulx werdmen mede aan de Vrouwen gewaar, die in 't algemeen soo vast noch be-

beklonken van Vlees niet en zijn dan de Mannen, in welker Schoonste Lichamen, de Muskelen merkelijker Gesneept, en kenbaarder onderscheyden zijn. En even gelijk ons de Schoone, sagte en Malsse dingen behaaglijk aan 't Oog en aan 't Gevoel zijn; Soo hebben wy ook vermaak in 't betasten van 't Vrouwen Vlees. Dese Sagtigheyd en Gebuygsaamheyd des Vlees is buyten twijffel seer dienstig aan veel Werktuygen van 't Vrouwen Lichaam; voornamelijk aan die wel en vaardig moeten bewogen werden, doch die niet van een geweldige Daad zijn. Dus konnen de Vrouwen gemeenlijk seer wel Singen, om datse de uytgeperste Logt van de Long, in de Logt-Pijp, geheel ligtvoerig konnen leyen en bepalen: Gelijk mede sommige Snap-rabatten de Tong-reep soo los in de Mond hangt, datse aan 't Praten of aan 't Kijven geraakt zijnde, het Hert niet en hebben datse swijgen. Dese Werktuygen door Ouderdom stram en dor werdende, doen het Singen in Neurien, en het Kijven in Kneuteren veranderen. En men bevind, selfs in de Jongelingen, die ook somtijds met de Stem der Maat-zang begaaft zijn; Dat Schoon Hayr en wel Singen, zijn vergankelijke dingen. Uyt de Oudheden der Joden verneemtmen, dat de Levijten die tot Sangers verkoren waren, na hun 50 Jaar Ouderdoms daar om ook van hun dienst ontslagen wierden.

Waarom de Vrouwen sagter van Vlees zijn dan de Mannen.

Vrouwen zijn bequamer tot de Sang dan de Mannen.

Het Hooft van een Volwassen Mensch kan bequamelijk in vier gelijke Deelen gedeeld werden; d'eerste is van den Top der Kruyn tot aan 't begin van 't Voor-Hooft daar de Hayr-wortelen eyndigen. De tweede Deeling is het Voor Hooft selfs, en eyndigt daar de Neus begind, of regt midden op de Oog-straal. De derde Lengde heeft de Neus

't Hooft deeld sig in 4 gelijke Deelen.

voor sich selfs alleen. En de vierde is van de Neus tot aan 't onderste van de Kin. Dit onderste Gedeelte werd wederom bequaam in dry gelijke Deelen onderscheyden. Namelijk van de Kuyl onder de Neus tot aan 't onderste van de boven Lip. Het tweede van 't bovenste der onder Lip tot in de Kuyl boven de Kin; En voorts is de Kin het derde Deel selfs. Wanneermen nu ook de andere dry gtoote Deelen, als Neus, Voor-Hooft en Opper-Hooft, yder in dry Deelen afpaste, soo sou het gansche Hooft in 12 gelijke Deelen uytgedeeld zijn. Waar van nader blijk in de Tronie-kunde, en in de beschouwing der Natuurlijke en der toevallige stand en beweging der Hoofden, sal gesien werden.

Een Trony in sijn breedte hoe te verdeelen.

Aangaande nu een Tronie in sijn breedte wel voegsaam en Schoon te verdeelen, sulx geschied seer maklijk in vijf gelijke Deelen: Als namelijk, twee voor de Slapen des Hoofts, twee voor de Oogen, en een voor de plaats der Neus tussen bey de Oogen. Sulx dat yder Oog soo breed is, alsse van malkander staan, of als de hoeken wederzijds de Neus met haar Lengde aan de oogen overlaat. De Ooren sijn ontrent soo lang als de Neus, maar haar breedte is meer verscheyden. Hoe die geplaatst moeten zijn, dat sullen wy neffens al dat hier schijnd t'ontbreken, soo in den dienst en maaxsel der Deelen, als in de Tronie-stelling, ruym genoeg met Vertoog-Schetsen en Seg-reden aanwijsen. Maar terwijlwe de Maat van 't Hooft noch by de Neus hebben, moetenwe hier noch eenige staaltjes van Proportie met de Neus overslaan: De Oude hebben veel op gehad met de Neus tot alle de Proportien van 't Lichaam, als een algemeene Maat te stellen. En byson-

ſonderlijk wiſten ſy het Mannelijk Teel-Lid , na de Lengde en Dikte van de Neus te bepalen. Gelijk dan ook de verſplijting der Vrouwen na d'opening der Mond geoordeeld wierd, geſchikt te zijn: Als Porta en 't Gemeen geloof, ſulx wil grondveſten.

De Hand is ontrent dry Neuſen Lang, en by goed gevolg ſoo groot als het aangeſigt en alsmen gevoegſaam overſpannen kan. D'Eerſte Lengde is van daar de Hand aan de Werf binnewaarts vouwd, tot aan de Midde-lijn van de Palm. De tweede van daar tot in het tweede Lid van de Middelſte Vinger: En de derde van daar tot aan de Top van de ſelve De Ermen gemeten van 't Opperſte Deel tot aan de Top der Lange vinger, ſijn twaalf Neuſen of 3 Hoofden Langh. En van den Elleboog tot aan de Top der Middel Vinger, is gemeenlijk het vierde gedeelte van een heel Menſch-beeld: en over ſulx is een Cubit of Elleboogh ontrent anderhalve Werk voet; En een welgemaakt Menſch kan op 6 ſulke Voeten uyt komen als voren geſegt is. Den Hals kan op 13 Duymen Werk-Maat, en den Erm onder aan de Werf ontrent op de helft van die gegiſt werden. Den Erm vermeerderd byna noch een agtſte part in ſijn Lengde, wanneer hy Krom en als een Hoek gebogen is, dan wanneer hy regt uytgeſtrekt blijft; Welke Verlenging meeſt geſchied in dat deel dat van den Schouder tot den Elleboog gaat. De Reden daar van is, om dat aan den Elleboog 't eene Lid van 't andere ſoodanig ontfangen wert, dat het in een regten Erm Ingeledet, en in een gebogen Erm Uytgeledet werd, en alſoo door ſijn uytgaande Deel verlengt werd; Gelijk dat Oogſchijnelijk in onſe Afteykening der Gebeenten kan geſien werden. En alhoewel dit by vele niet

De Neus een bequame Maat om by na 't geheel Lichaam te Fatſoeneren.

Hoe den Erm Langer gebogen dan regt is.

nauwkeurig waargenomen werd, egter sienwe dat de Kleermakers noch soo veel van de Mensch-kunde verstaan (en sy mogtense waarlijk niet onnuttigh wel geheel verstaan,) datse in 't nemen van de Maat der Mouwen, den Erm niet regt uyt, maar Gebogen sullen doen houden; Wetende datse dan merklijk Langer geworden is.

Wat de Kleermakers van de Menschkunde verstaan.

Hoe de Voet met de Neus Gemeten werd.

De Voet is ontrent 4 Neusen Lang; d'Eerste is de Hiel. De tweede en derde komt tot aan 't vouwen van den grooten Toon, En dien Toon is de vierde Lengde selfs. Invoegen sy al wederom met de Maat van het Hooft, seer wel over een stemt. Andere en ook Albertus Durer, hebben de Voet maar in dryen verdeeld; en gaven een Deel voor de Toonen, daar de Splijting van den kleynen Toon begind; De tweede van daar tot regt onder de Lijn van 't Scheen-Been. En het derde tot aan d'omtrek van de Hiel. Eenen *Eudoxus* heeft eertijds geschreven dat in Oost-Indien elders Man-volk gevonden wierd die voeten van een Elle Lang hadden: En dat daar en tegen de Vrouwen soo bijster kleyne Voetjes hadden datmense *Strucopodes*, dat zijn *Span-seer-Voetjens*, noemde. Nu gelijkmen seer ligt kan nasporen dat de Voet aan veel wel Geproportioneerde Lichamen, het sesde Gedeelte van 't heele Lichaam is, soo volgt, dat, nadien het Hooft met de Voet gelijk is, men geen algemeene Menschbeelden van 8 Hoofden, maar slechts van ses Hoofden sal vinden: En derhalven verwonderen wy ons, dat Albertus Durer, een Beeld van 7 eygen Voeten, een Gedrongen Boers Mensch derft noemen, en dat hy noch Voor-beelden van 10 of meer Hoofden opgeeft. Voorwaar men siet wel datmen soo stipt op de Regelen der Beeld-Meters niet moet

blij-

blijven staan; Maar veel eer sigh gedragen, na de Lessen hier voren van ons opgegeven. Ondertussen moetenwe hier niet nalaten aan te merken hoe ver men niet wel buyten spoor hold, wanneermen Beelden van 10 en 11 Koppen maakt, en datmen de Ledenstemming en Leest van 't Leven voor de Passer-Maat en malle Verkiesing sommiger Meesters wil doen de Vlag in halen. Seker een goed Menschkundiger moet de Passer geduurig in sijn Oog, en selden in sijn hand hebben; En die veel wil Meten, kan ligt sigh selfs en 't Leven vergeten. En waar toe doch al dit Meten? Yder weet immers wel hoe gants ligt het valt, van ymants Mismaakte Leden te Oordeelen. Wy agten dan datter tot aanleyding, om een algemeene Kennis der Proportien te bekomen, en tot het eynde, datwe als een aanvang der Menschkunde, dus ver voor hadden te bepalen, genoeg geseyd is, om tot de Beschouwing van het maaxel en Dienst der Menschelijke Ledematen over te gaan. Alwaar ons ook noch verscheyde dingen die de Proportie aangaan, en die de Tronie kunde, de Sweming, en de stelling der Tronien in toevallige en Natuurlijke stands Gelegentheden raken, als van selfs sullen in de Hand vallen. Met een woord voegenwe tot de vorige Stoffe noch by, dat die nauwkeurigh de Proportie van de Mensch-beelden hebben ondersogt, van meeninge zijn dat d'Oude Lieden in de Proportie van haar Leden eenigsints Korter zijn dan sy in haar sappige tijd waren. Ons aangaande, wy geloven niet ligt dat de Beenen Inkrimpen en Korter konnen werden; maar wel dat de Banden, de Kraak-Beenen en sagte Smeersels, die de Hoofden der Beenen tussen de Leden bekleeden, konnen opdroogen en te

Waarom men sig aan de Regels der Beeld-Meters niet en behoeft te houden.

De Passer moet in d'Oogen meer dan in de Hand van den Konstenaar zijn.

Of Oude Lieden Krimpen en Korter werden.

gaar Krimpen, invoegen misschien de Beenen eenigsints naauwer aan den anderen getrokken, de Menschen eeniger maten verkorten konnen; en hier door gebeurd het dan ook dat Stok-Oude-Luyden, stijf en stram van Leden werden, datse traag gaan, niet meer loopen konnen; Ja datse Krom en na 't Graf gebogen gaan. Gellijk wy dan ook van een zindelijk Waarnemer berigt zijn, dat hy in een Mensch geraamte, had ondervonden, dat het ontrent een half Voet ingekrompen was; 't Welk hy daar uyt oordeelde, om dat het van een seer goede Proportie zijnde, ontrent soo veel langer Vademen kon. Andersints gelooven wy dat het Korter zijn van Stok Oude Luyden meest ontstaat uyt dien datse Krom gebogen gaan, en 't vermogen soo niet en hebben om de boven Leden op den Rugge-graat regt op te dragen.

Een Geraamte een half Voet Gekrompen.

Niemand heeft ontrent de Menschkundige Proportie meer Wand over hoop gehaald dan *Albertus Durer*; Die wel vier Boeken daar van geschreven heeft; Welke van sijn Weduwe in 't Jaar 1527. te Neurimberg zijn uytgegeven, en 't geluk hebben datmense in vier of vijf Talen, en onder die ook in 't Neerduyts lesen kan. En alhoewel hy de dry laatste Boeken soo nauwkeurig niet als het eerste heeft oversien, nogtans loopense alle op eenen trant. Wy hebben sijn Maniere altijd by de Krabben en Rijn-Kreeften vergeleken, daar meer aan te Peuselen dan aan te Eten is; dat is, daar is in die Boeken meer Arbeyd en omslag gedaan alsser Nut door in de Konst gekomen is. *J. P. Lomazzo*; *P. Cosijn* en andere hebben in sommige dingen wel sijn Maniere gevolgd, maar veel Korter en Beknopter saam getrokken. De Lesing die wy van Durers Boeken in

Wat Alb. Durer, van d Menschelijke Proportie geschreven heeft.

in onſe Taal hebben is geheel Slegt, Langwijlig, en Duyſter, alhoewel de Beelden tamelijk in haar Teykenkundigen omtrek bepaald zijn. Veele die het Boek in handen krijgen, hebben aanſtonds de Walg van ſoo veel Modellen, Werk-Regels, en Gereedſchappen van Maat-ſtokken, Schalen, Ladders, Triangels, en andere Teyken en Meetkundige Betrekkingen, die onder Barbariſche Namen en Blindemans-Raadſels van *Scheyder*, *Vergelijker*, *Verkeerder*, *Overdrager*, *Kieſer*, *Aanwijſer*, *Valſcher*, *Trumler*, en menigte genaamde *Linien*, worden voorgeſte'd. Doch gelijk wy altijd van Oordeel zijn geweeſt dat de Leer-Regels wel ſchrander, maar klaar en vermakelijk om Oeffenen moeten zijn, ſoo hebbenwe ook noit behagen konnen ſcheppen, in de Onderwijſingen, die een meer dan Eſelagtigen Arbeyd uyt haar eygen Natuur, agter ſig naſlepen.

IV. HOOFD-STUK.

Van het Maaxel *en* Dienſt *der Menſchelijke* Ledematen.

Nuttigheyd van de Kennis der Dienſten die de Leden hebben.

LAat ons nu ook yts aanmerken over het Maaxel en Dienſt, der Menſchelijke Ledematen, op datwe die wel doorſien hebbende te beter voorbereyd mogten komen, tot de Beſchouwing van allerley Actien en mogelijke Bewegingen, welke in de Menſchelijke Doeningen komen voor te vallen. Wy grijpen dan het Menſch-beeld eerſt by het Hoofd; als zijnde na de meeſte Waarſchijnelijkheyd de voornaamſte Woonplaats des Verſtands,

en Zetel van de Redenkavelende Ziel. 't Selve is voornamelijk opwaarts en om hoog op den Hals geplaatst, om de Oogen en 't Gesigt wel te konnen gebruyken; die daar in als twee Wagters op een Thoren, tot bewaring van 't geheel Lichaam zijn gesteld. Zijnde rond van Form, om in een kleyne plaats veel te begrijpen; en wel met Namen Langrondig of Ey's-gewijs, op dat het met de Vorm van het Lichaam niet alleen best souw gemeenschap hebben; Maar ook op dat de Deelen des Aangesigts, d'een onder d'ander daar des te voegsamer in schikken, en alle soude konnen gesien werden; 't geen in een Klootse Ronde niet wel kon geschieden, nadien de Mond en Kinne a's dan by na geheel onder 't Hoofd souden gestaan hebben.

Maaxel en Dienst des Hoofds.

Hoofd waarom Langhrondig.

Velerley slag van Hoofden.

En alhoewel dit de algemeene en regtschape Form der Hoofden is, nogtans vindmen in 't Leven groote verschilligheyd dies aangaande, die ook meest voor Mis-standen werden aangeteekend; gelijk dan ook de Genesers en Heel-Konstenaars wel een Getal van twaalf (dosijn-Werkers zijn immers Broddelaars?) Verscheyde Formen van Hoofden hebben aangewesen; die om datse meest alle van 't algemeen Schoon en wel Geschapen afwijken, hier niet nodig zijn op te halen, dewijl de Schilder Konst de Mismaaktheyd geheel wel missen kan. Daar is in de Generale Klomp of Vorm van het Hoofd soo veel gelegen, dat een Konterfeytsel of Tronie na 't Leven Geschilderd, niet wel ten uytersten kan gelijken, by aldien'er het Generaal van het geheele Hooft niet wel in waargenomen is, alswe in onse Teykenkunde breeder hebben geleerd.

Het Bekkeneel is van boven als een Helmet rond en vast geslooten; en diend tot Bescherming van

de

de inhoudende Deelen; en wel voornamelijk van de Herssenen, de Zenuwen der uyterlijke Zinnen, de Ziel-Klier en andere meer; Welk Bekkeneel, als het Woonhuys der geseyde Dingen, in de Beschouwing der Beenen, nader in sijn Samen-stel Voegen en Naden sal verklaard werden. En gelijkmen gewoon is het Verstand in het Hoofd te plaatsen, so segtmen ook van een Schrander en Wijs Man; hy heeft een kloeke Kop. Hy heeft Breyn in 't Hoofd en soo voorts. Doch wanneermen van een Sot spreekt, of van een daar een streep door loopt, soo segtmen gemeenlijk, hy is met de Kephel of Keuvel gequeld, dat is, het schort hem in de grooten Toon daar de Boeren de Muts op dragen. Welk woord Kephel, onder ons van het Griexse Woord *Kephale* dat is Hooft, over gekomen is; Even als de Kruyn, van 't Hoofd, van Kranion, en Kranium by de Romeynen, dat is d'Opper Hoofd-Schedel; by ons gemeen geworden is. Gelijk mede Kap, en Kop, geen ander af komst, als van Kaput het Hoofd toegeschreven werd. Het Bekkeneel of Opperste-Hoofd-Been is aan alle Menschen met Hayr voorsien, eensdeels tot een deksel en bewaring van 't selve Been en sijn inhoudende Deelen; Anderdeels tot Cieraad des Aangesigts, en by gevolg van den heelen Mensch; Om dat, wanneer de Tronie ongeschikt is, het gantse Lichaam on-aangenaam gemaakt is: Makende het Hayr een gantsch Cierlijke afscheydinge, tussen het Opper-Hoofd, en het Voor-Hoofd, en Besnoeyd d'Omtrek des Aangesigts op veellerley wijse; Ja verbeterd die in velen: Alhoewel d'Onagtsaamheyd het selve ook wel kan verwaarloosen. Onder de Godgeleerde werd veelsints getwist, of het Hayr met een soodani-

Dienst van 't Hayr.

danigen Lengde gedragen , als tot een Hups en Mannelijk Verciersel dienen kan, niet tegens de Zedigheyd der besadigde Volken aanloopt ? Onder welke vele van Gevoelen zijn, dat den Christen-Mannen, bot uyt verboden is, 't Hayr langer dan even tot over de Oor-lellen te dragen; en vestigen de Scheering van desen Theologischen Knip, dat is henlieden Gevoelen, voornamelijk op de Woorden van den Apostel, daar hy den Korinters af vraagd; *Leerd u ook de Natuur niet dat het den Mannen een On-Eere is Lang Hayr te dragen* ? Doch andere en die hun meenen op de Zeden der Ouden en de Talen te verstaan, zijn van gedagten dat *Paulus* daar niet eygentlijk van *Lang*, maar van seker soort van *Vrouwlijk Gecierd Hayr* spreekt; sijn Reden afleydende van een bekende Maniere die de Griexse Vrouwen hadden om het Hayr met Boukels en Krullen, bezijden het Hoofd, en met verscheyde Vlegtingen op het Hoofd, op te teuyeren. 't Selve vaak Friseerende en met Goud-draad en Aardige Snoerdjens by Lodderlijke beurten bindende. Gelijk dan ook de Oudheden getuygen, dat in de Korintise Bloey-tijd, eenige Schoone Jongens, en Aankomelingen, die haar tot Sodomie verhuurden (in de H. Schrift met de Naam van *Schand-Jongens* en *Honden* om de Agter-Opsitting, Gebrandmerkt) gewoon waren sich ook met dusdanigen Hayr-dragt op te toyen, om mogelijk onder dat Vrouwen-Hulsel, te voegsamer hun Rol te Spelen en Mannen tegens Mannen te verhitten. Waar van ook *Petronius* elders gewag gemaakt heeft. En *Salmasius* heeft in sijn Boek van 't Vrouwen-Hayr, dese saak tamelijk nauwkeurig uytgepluyst. Het is onses agtens vry opmerkelijk, da[t] de

Twist der Godgeleerde over d'Hayr-dragt.

1 Cor. 11.

Hun Gevoelen nader ondersogt.

Rom. 1. 27.

de Lange Hayrdragt by vele een teken van Nedrigheyd is geweeſt: En de Joden zijn ook van gevoelen dat de Nazireers geen Hayr mogten laten Scheeren, om ſich niet op te houden, met dat te Vercieren. Sulx dat wy gelooven dat den geſeyden Apoſtel, yts van 't Hayr der Mannen willende verbieden, ſiet op de Maniere van dat ſoo te dragen, gelijk het by de Korintiſche Vrouwen gedragen wierd. Nu hoe droegen 't doch die Vrouwen, Lang? Neen, maar kort opgebonden en Vercierd; Of daar toe Konſtig beſchooren: Welke Manieren van de Mannen nagevolgd, het onderſcheyd tuſſen Man en Wijf t'eenemaal weg nam. En noch wel ſoo veel te meer in die Landen, alwaar in de reſt der Kleeding ſoo grooten onderſcheyd niet geſien wierd als heden onder onſe Volken. Want de Grieken en Romeynen, en andere dier tijden, hebben altijd Loſſe, Wijde en Lange Kleeding in Man en Vrouw gedragen; En daarom was het onderſcheyd des Hoofds-Cieraad en Hayrdragt daar noodiger in agt te nemen dan elders. Dat nu de Korinters de MannelijkeHayrdragt verlatende,uyt brooddronkene dertelheyd aan duſdanigen Vrouwen Hayrdragt zijn vaſt geweeſt; Dat blijkt onder andere Voor-beelden ſeer klaar uyt *Martialis*, daar hy aan den Korintiſchen Digter *Carmenion* ſchrijvende, hem beſchimpt over ſijn kort Gekruld Hayr, geblankette Koontjes,en andere Wijve Pragt. En op datm'er geen twijffel aan ſouw hebben ſoo ſegt hy-'er by: dat ſulx na de Korintiſe Wijſe was; En dat hy Martialis daar en tegen Lang en wild Hayr op ſijn Spaans droeg, en derhalven geen gemeenſchap met hem had, om ſijn *Broer*, maar dat *Carmenion* veel eer blijk gaf om van wegen ſijn Verwijſdheyd Mar-

Lange Hayrdragt by eenige een teyken van Nedrigheyd,

Vrouwen droegen geen Lang Hayr, in Griekenland.

Korinters hebben Kort Hayr gedragen.

Martialis *Suster* genoemd te werden. Wat kanmen klaarder wenschen om te zien dat het de Gewoonte der Korinters niet en was Lang Hayr te dragen? En derhalven kon den Apostel haar daar niet over Berispen. Ja men vind aangetekend datter Griexse Jongelingen zijn geweest, die hun somtijds soo Vrouwelijk hadden opgeset, dat de Priesters alsse ten Trouw quamen, moesten vragen wie de Bruyd of den Bruygom was. Waarlik wanneer wy onderstellen dat Paulus ook dese dingen ten minsten in 't algemeen geweten heeft; soo konnenwe onses agtens niet anders denken of hy heeft met de aldergrootste Reden konnen vragen; of de Natuur haar niet en leerde dat het de Agtbaarheyd van de Mannen te na gaat, ja een schande aanbrengd; Wanneerse bestaan met Gefrizeerd of Vercierd Vrouwen Hayr, sigh te Verfrayen? Gelijk hy dan ook tot een Grondslag van sijn reden, te voren had geseyd, hoe de Man het Hoofd van de Vrouw was, en de Vrouw tot een teken van Onderwerping, met een Deksel, het zy dan een Hayr-kuyf of ander Kapsel moeste gedekt zijn. 't Geen sulke verwijfde Mannen met haar doen quamen te verloochenen, en daarom schandelijk en tegens de Natuur van bey hun Staat en Sexe. Maar dat anders de Natuure daar desen Apostel sich op beroept, eygentlijk en uyt haar selven souw leeren dat het schoon Golvend en wel Gekruld Hayr, dat met een tamelijke Lengde de Schouder bedekt, en de Nek vuld, Schandelijk souw staan, of On-eerlijk souw zijn, sulx is'er soo ver van daan, dat het tegendeel ons in de dagelijxse Ervarentheyd en in veel getuygenissen blijkt. *Lykurgus* gebood de Spartaners het Hayr te laten wassen, om dat het de

Korinters zijn seer aan Wijve Cieraad vast geweest, dat den Apostel schijnd te bestraffen.

Lang en Schoon Hayr is de Mannen niet schandelijk volgens de Natuur.

Schoon-

Schoonheyd der Welgemaakte vermeerderde; En dat het de mismaakte en rouwe Oorlogs-Man, meer verſchrikkelijk maakte. En ſoo veel d'Oudheyd ons kan leeren, is het Hayr Korten, en ſterk Beſcheeren altijd een waarteyken van Droefheyd, van Verſmading en van ontrooving des Cieraads geweeſt. En ſoo wierd het ook by den Koning David opgenomen, alsmen ſijn Geſanten, ſoodanig Gekort-vlerkt t'huys ſond. In Treur-dagen, Aſſen op het Hoofd te ſtroyen, gaf niet anders te kennen als de ontluyſtering van het Hoofd-Cieraad, welk voornamelijk in het Hayr beſtaat. Porta ſegt dat het Hayr aan de Kinderen Bevallig, aan de Vrouwen Cierlijk, aan de Jongelingen Eerlijk, aan de Bedaagde Mannen, Ontſachelijk, en Vreeſlijk aan de Krijghs-Luyden is. Beneemd ſeyd hy verder, een Boom ſijn Loof, hy is ſonder Schoonheyd, ſnijd een Menſch het Hayr af, ſijn ganſche Deftigheyd gaat te niete. Soo dat de Uytleggers welke de voornoemde woorden van den Apoſtel, ſtipt na de Letter en volgens de gemeene Vertaling willen genomen hebben, Paulus ſtilſwijgens van Onwetenheyd, ſoo niet van Onwaarheyd, in de Beſchouwingh der Wereldſe ſaken beſchuldigen. Wy en willen in geenen deele, verſchoonen ſommige Sotte Misbruyken, en Wildemans Paruyken, die de Menſchen mismaken; Want wy gelooven dat ook den Apoſtel op de Reden en betamelijke Welvoegſaamheyd van 't gemeen gebruyk des tijds, ſijn Leering grondveſten wil. Gelijk ook het Dekſel op het Vrouwen Hoofd daar hy van ſpreekt, geen andere herkomſt inſluyt. En daar moet onſes agtens hier wel onderſcheyden werden 't geen andere ſchijnen onder een te mengen, namelijk dat de

Hayr Scheeren altijd in Treurigheyd geoeffend, ook tot Verſmading en Slavernie gedaan.

Aſſen ſtroying op de Hoofden is een wechnemen des Cieraads dat in 't Hayr beſtaat.

Vrouwen Dekſel is Waarſchijnlijk tweeſints geweeſt.

de Vrouwen behalven het Natuurlijk Hoofd-Dekſel des Hayrs, (dat de Maagden met haar gemeen hadden) noch een Dekſel des Aangeſigts hebben gehad, om haar van de Ongetrouwde Maagden te onderſcheyden, en door een zedig gebruyk aan te wijſen datſe voor een ander niet alleen niet meer te begeeren waren; Maar datſe haar ook voor niemandt dan voor haar eyge Mannen behoorden te Ontdekken: Welk Dekſel ontrent de Maagden, om datſe noch te begeeren waren, (en dat gelijk het Aangeſigt, machmen 't ſeggen, de Billen moet aan Man helpen) geen plaats heeft; Dewijl ook niemand geern een Kat in een Sak koopt. Daar is geen Hulſel noch Teujering dat de Vrouwen bevalliger maakt, dan de betamelijke ſtreeking en leggen der Hayr-Tuyten: En men kan de Tronien daar door groot-deels Vervormen; dat is Schoonder of Mismaakter maken: Dus kan het Hayr en byhoorende Kapſel een Lange Smalle Tronie Voller en Aanſienelijker maken; En die te vol zijn, van 't geenſe over hebben, beſnoeyen en beter beſneden doen zijn. Die noyt hier op genoegſaam gelet heeft, of van meeninge is datwe hem een Quakjen op de Mouw ſpelden; kan hem van de Jonge Kinderen, en van de Suygelingen laten Onderwijſen: Want gelijk de meeſte Kinderen door gewoonlijk behandeld en Gekoeſterd te werden van hun Moeder, Minne-Moer, Kinder-Meyd, en diergelijke, allengskens een indruk van ſeker dagelijx Hulſel, het zy Muts, Karnet, Hayrſtreekſel of andere Bekapering des Hoofds krijgen en daar mede Kennis maken; Soo gebeuret dikmaal dat wanneer ſy 't ſelve Menſch by toeval met een ander en ongewoon Hoofd-gewaad, het zy dan een *Swarte Kaper, Swarte*

Hayrdragt kan de Vrouwen voornamelijk Cierlijk maken.

Swarte-Tip, *Lolle*, of een ander vreemde Dock-Huyf, ontmoeten, of aangegrepen werden, datse schreeuwen en beeren offe de Keel wierden afgesneen; Niet anders meenende of een Vremden (tegens welkse veellints *Eenkennig* zijn) wil haar behandelen. Welke vreese voorwaar niet anders voortkomt, als om dat soodanigen Hoofd-Hulsel, een andere omtrek en Generaal, aan 't wesen van sulken Mensch in 't Oog van de Kinderen verschaft: Welke verwisseling ook dikmaal soo groot kan zijn, dat bedaagde Luyden daar door bedrogen werden, en dikmaal *Peet Jannetje* voor *Peet Neeltje* aansien. Veel Menschen, ja ook selfs d'eygen Ouders veragten *d'Eenkennigheyd* in de Kinderen, en hebben veelsints meer op met die; die *Allemans-Vriend* zijn: Doch wy meenen niet onseker waargenomen te hebben, dat d'eerste soorte gemeenlijk beter van Verstand en Oordeel zijn dan de laatste, die veelsints *Blom-Pappen* en *Goe-Jobbens* zijn; En niet en scheeld van wiense Gerold en Gesold en Beknoddeld werden: van welkmen de Waarheyd in de Opwassing meest sal seker vinden; En wy souden 't wel voor onse Post durven opnemen, daar goede Bewijs-redenen van te konnen geven. Dat de Vrouwen het Hayr opvlegten, Streecken noemen, schijnd van 't Griexse woord *Thrix* dat Hayr betekend, ontleend te zijn.

Voorts agten wy ook dat het den Vrouwen geoorloft is hun Hoofden betamelijk door de Hayrvlegting te vercieren; Doch niet verder als yeder in sijn staat en hoedanigheyd der Kleeding betamelijk is, en strekken kan om haren Man te behagen: En in desen zin kan het niet buyten 't Gebod gaan. Ja wy houden datse veel eer verpligt is sulx te doen; dan

G

dan door nalatigheyd, of moet wil ſulx niet te willen in agt nemen. Maar miſſchien ſal een Werk Heylig tegen ons inbrengen, dat de Vercieringen die aangeleyd werden om onſe Schoonheyd te vermeerderen, den Schepper tergen, namelijk om datmen hem wil ſchijnen te verbeteren: Wy antwoorden; Het Hayr, en het Cierſel, en de mogelijkheyd of geſchiktheyd die ymands Tronie heeft om door Verciering ſekerlijk Schoonder te konnen worden, laten niet minder van dien Schepper af te vloeyen, dan 't Schepſel ſelfs, en dewijl dat het aangelegt werd om dat Schepſel te vercieren. (Want dat heeft God den Menſch als ſijn onder-Scheppers veel eer dan de Ontciering van een Sloerimoery willen overlaten) ſoo zijnder geen Reden waarom het zou quaad zijn, 't geen in den Schepper ſelfs de grootſte Betamelijkheyd heeft; namelijk een ding ſchoon te maken: Of dat nu uyt de eerſte Hand, te weten de Geboorte komt, of dat het uyt de tweede Hand komt, namelijk door een geoorlofde Verciering, de ſaak blijft na onſe meeninge de ſelfde. Alhoewel wy de ſchadelijke en vuyle Blanketſels, met Reden van de Verciering der Kleederen, willen afgeſcheyden hebben. Om datſe geheel niet tot deſe ſoorten noch by werk der Verciering behooren.

Verſcheyde ſoorten van Hayr. De Hoofd Hayren zijn verder, of Borſtelig of Gekruld, of effen en regt neerhangende. De Mooren hebben kort Gekruld Hayr, en by na als de Wol van Jonge Lammeren De Natuur-Beſchrijvers Leeren ons dat die Volken die van een vogtige Gematigtheyd zijn, als de *Schyten*, en *Tartaren*, gemeenlijk ſlegt en regt Hayr hebben. Gelijkſe mede ſeggen dat het Koleur, de Land

en

en Hemel-ſtreek volgt. Dus geeft een Droogen Warmen Hemel veelſints Kroes-Krulligh Hayr; alsmen aan de *Egyptenaars*, *Arabiers*, *Indianen*, *Italianen* en de meeſte *Franſen* ziet. En alhoewel men de *Spanjaarden* veelſints met Regt en Smeerig Hayr ziet, dat eenige het veel gebruyk van de Olye toeſchrijven, ſoo vindmen onder hen nogtans verſcheyde die Gekruld Hayr hebben. De Koude Landen, als Engeland, Duytſland, Denemarken en Sweden geven meeſt ſagt en effen Hayr, en veelſints Blond, Geelagtig, of gemeen Bruyn Hayr: Dat ook in alle ſoorten met den Ouderdom veranderd en Grijs word. **Herodoot** ſegt dat de Mooren die na den opgang der Sonne woonen, regt Hayr hebben; Maar dat geen Volken meer Gekruld Hayr hebben, dan de Mooren in *Lybien*. De Kinderen die in haar Jongheyd Kroes Hayr hebben, verwiſſelen 't ſelve dikmaal in regt neerhangend Hayr wanneerſe Oud werden En die regt Hayr in haar Jongheyd hebben, veranderen 't ſelve dikmaal in Gekruld Hayr wanneerſe Oud werden. En veelſints ſietmen dat Gekruld Hayr in den Ouderdom hard en Peerdshayrig werd: Selfs ook in het Grijs werden; doch alles ſonder Wet of Regel.

Land-aard en Hemel-ſtreek wat die ontrent het Hayr doet.

Verandering van 't Hayr.

Van de Pandoras een Volk in Indien ſegtmen datſe in haar Jongheyd meeſt Wit hayr hebben, dat in den Ouderdom geheel Swart werd. Ook zijnder getuygeniſſen, dat deſe Luyden ſomtijds twee honderd Jaar Oud werden ſonder Grijſe Hayren. Doch het Wit Hayr maakt hen in de Jonkheyd Grijs: En het Spreekwoord ſegt; *Vroeg Grijs, laat Wijs.* En alhoewel het Hayr aan Gekleede Man-Beelden eenige Vercieringe toebrengt, wanneer het een Fraye Lengde heeft, egter blijft ſeer op-

merkelijk dat naakte Beelden met Lang Hayr, een byſondere Wanſtal geeft. Ja wy gelooven om vele Reden dat Adam niet met Lang, maar met Kort Hayr gemaakt is: Gelijk het ook niet al te Voegſaam ſchijnd aan de Beelden die na de Antyke Maniere gekleed zijn. Onder de Ooſterſe Volken die noch Lang en ruyme Kleedingen dragen, werd ook het Lang Hayr ſelden geſien: En derhalven moetmen deſe dingen in de Schilder Konſt wat omſigtig behandelen: Onderſcheydende de Natie, de Tijd, de geſtalte der Beelden, en voor al de Welſtand; Waar van ruymer in onſe Ordineeringe. Doch die luſt heeft een Wonderlijk Schepſel te ſien, moet een naakt Man beſchouwen, die alleen met een Wambays met korte ſchootjes aan 't boven-Lijf Gekleed is.

Waarom 't Aangeſigt Ongehayrd is.

Het gantſche Aangeſigte des Menſchen is om vele reden Ongehayrd en Gelad; Soo om de Schoonheyd des aanſiens, als om datmen in het Aangeſigt niet alleen het Weſentlijk gelijken der Sweming en Krooſt, tot onderſcheyding van malkander moet konnen ſien; Maar ook dat de Geſteldheyd des Gemoeds volgens de verſcheyde Paſſien daar te duydelijker ſouw konnen in geſien worden; Want het is tot d'Ommegang met onſen even Menſch ten uyterſten noodſakelijk, dat de Lijdingen van de Ziel, een groote Rol in 't Aangeſigte Spelen. Want nadien wy malkander in 't Hert noch in de gedagten konnen inſien, daarom is het Aangeſigt ſoodanig tot een Tooneel van onſe driften geſteldt; datmen, hoe ſeer het ook verborgen gehouden werd, daar in als in een Spiegel Boek, Liefde, Haat, Blijdſchap, Gunſt, Wangunſt, Eerbaarheyd, Mewarigheyd, Toorn, Hoogmoed, Kuysheyd, Geyl-

Waarom het noodig is dat de Paſſien in het Aangeſigt geſien werden.

Geylheyd en wat dies meer is, ja ook de Kloekmoedigheyd en Stoutheyd, oogschijnelijk Lesen kan. Sulx datwe met de Oude Philosophen mogen seggen dat den geheelen mensch in sijn Aangesigte woond.

Hier in moesten de Keur-Meesters die by de Romeynen de Jonge Soldaten gingen opsoeken, wel ervaren zijn, want volgens Vegetius, wierd in 't uytkiesen der selve, voornamelijk op de Sweming van 't Aangesigte en de Koenheyd der Oogen gelet. Dit kondense ligtelijk doen wanneerse door gewoonte hadden leeren affien; In welke Vertooningen de bysondere Partyen des Aangesigts, elk haar eygen Bediening en Rol speelen. Want men kan niet alleen onderscheydelijk bepalen wat hulp de Hayrige Wingbraauwen, het Voor-Hoofds-Vel, de Oogen, de Neus en Neusgaten, de Mond, de Lippen en anders, in dit of dat voor-val by brengen; Maar ook waar door sy dus of soo bepaald worden: alswe op sijn plaats sullen aanwijsen.

Die Werk maken de Deugden en Ondeugden uyt d'Algemeene Form der Aangesigten te voor seggen, Leeren ons dat een groot Aangesigt, Botheyd en Onverstand vertoond. Dat een kleyn Katte-Bakhuys, gemeenlijk een Mensch toehoord, die sijn tijd met Futse'en en Trutselen 't soek maakt. Ook sijn de sulke dikmaals Pluymstrijkers. Die daar Mager en Geelkleurig by zijn, staan by vele voor Schelmen, Guyten en Bedriegers te Boek. Ook Swemen de Verspieders niet selden na dusdanige Schampseljoentjes. Platte Aangesigten moetmen van wegen de on-naakbare Gemelijkheyd van sulke Menschen, schuwen; Te meer om datser veelsints nijdig by zijn. Onbeschaamde Menschen

Watmen uyt d'Algemeene Form der Aangesigten tot de Tronie-Schouwing Voorseggen kan.

en Sotten plagtmen van buyten aan haar rond Aangesigte te kennen. Agter een Gerimpelde en Magere Tronie, schuyld nu en dan een bitter en Wrang Gemoed. Een Mensch die een Lang wel Gevleest Aangesigt heeft, valt gemeenlijk Gramsteurig, en raakt om een Haverstroo op sijn Peert. Die Mager van Aangesigt en weynig blosend zijn, magmen met eenige sekerheyd voor omsigtig in haar doen en goed van verstand houden. Dusdanige segt Aristoteles zijn sorgvuldig, en werden selden van heel groote Ongelukken beloopen, die uyt haar eygen Nalatigheyd opkomen: Sy zijn in 't gemeen vol Studie, maar somtijds wat heet gebakerd. Seker by aldien dese Waarneming de Goedkeuring van soo veel Eeuwen heeft, soo heeft de Heer Mainbourg leelijk mis gekeken; Wanneer hy eenige deser selfde Swemingen des Aangesigts, uyt de doode Asse van Jan Kalvijn poogt op een nieu te Doodverwen, om yder daar uyt te leeren sien, dat Kalvijn een Aards-Ketter en Wederstrever van de Roomse Kerke geweest is. Kanmen uyt een onbedwongen Oordeel agting hebben voor Mannen die de Waarheyd van Kerklijke Historien en Geloofsgeschillen, met sulke ellendige Krukken moeten onderschragen? Wy meenen eer Reden te hebben om te vragen of'er te Parijs geen Simpel-Huysen en zijn, datmer sulke Gekken noch langs Straat laat loopen. Die een Middel-matig Aangesigte hebben, dat tamelijk Gevleest is, zijn veelsints verstandig, Beminders van Wijsheyd en eenigsints Geestig van Gedagten. Doch die heel vol vlees zijn, en een slegt Opsigt hebben, zijn meest-deels Sorgeloos en Sloff; Doch sy hebbender die Deugd by, datse hun verwaarloosde dingen, met heele Do-

sijnen

ſijnen Leugens, vrypoſtig te hulpe komen.

Aan het Aangeſigt ſietmen dat alleen de Kin en de zijden der Wangen van de Mannen, met den Hayrigen Baard begiftigt werd; ſoo tot onderſcheyding van Man en Vrouw, als tot een ontſachelijke Vercieringe der Mannelijke Agtbaarheyd: welke Aanſienelijkheyd, de Vrouwen (om dat haar Schoonheyd meeſt beſtaat in de Gladdigheyd der Huyd, en Beſnedene Geſchiktheyd der Partyen, waar van de kleynder ſtreep der Hayrige Wingbraauwen de Toets leveren) niet van nooden hebben. Wy zijn dikwils in Gedagten geweeſt, of de Kinderen uyt aanmerking van de Baarden, het zy een Koppel goede Knevels, of een ruyge Kin, en de weſentlijke Wingbraauwen, niet wel meer ontſag voor hun Vader, dan voor hun Moeder hebben; om dat de Gramſchap of Geſteurdheyd, wanneerſe het verkorven hebben, door een ſaam getrokke Wenk der Oogbraauwen en 't ſtraf Opſigt, dat door den Baard, grootdeels Opgeſchikt werd, een vreeſe ontrent de zagte Gemoederen der Kinderen kan te weeg brengen. Gelijkmen dan ook ſiet, dat de Kinderen van Jongs aan verveerd zijn om Mannen met Baarden te kuſſen; Inſonderheyd de kleyne Meyskens, diemen daar toe ook noch aanſet, en Wijs maakt, datſe dan ook een Baard ſullen krijgen: Doch ontrent de 15 of 16 Jaar zijnſe die ſchrik meeſt ontwaſſen. En gelijkmen ſouw konnen Tegenwerpen, dat de Mannen welk van den Baard misgedeeld zijn; van dat ontſagh ook ſouden verſteken zijn, ſoo antwoorden wy, dat ſulke Mannen ook ſelden veel Kinderen verwekken; of ſooſe die bekomen, of datſe hen door een ander zijn beſteld: of aan gerouwd; Soo is ook wel bekend, hoedanig een

Baard der Mannen.

Den Baard maakt den Man ontſagchelijk.

Kinderen hebben een afkeer om Mannen met Baarden te kuſſen.

Gelubden Haan by Hin en Kuykens aangesien werd. Men souw ook een uytvlugt konnen maken op de nieuw Modise Baardekens, dat zijn Baarden sonder Baard: Doch men sou ook al Werk hebben om te bewijsen, dats'er te Mannelijker om zijn, of haar ontsag door vermeerderen konnen. By Lucianus hielden die van Assyrien de Spot met de Grieken en alle andere die de Goden sonder Baard Schilderden; Seggende, de Volmaaktheyd en kan in de Jonkheyd niet wesen. En Jeremias teykend het als een bysonder quaad over Moab aan, als de Baarden souden afgekort zijn. Cap. 48. vers 37. De Wijven die in haar Ouderdom eenige blijk van den Baard krijgen, werden in de Wandeling voor boose Hexen aangesien.

Vrouwen die twijffelagtige Baarden aan de Mond krijgen, zijn van de Sagtmoedigste niet.

Het Aangesigt als mede den Hals en d'Handen werden dikmaal met Sproeten, dat zijn kleyne bruyne Vlekjes, seer Ontcierd, insonderheyd in de Beschouwing van na by. En gelijkmen dese meest des Somers gewaar werd, en des Winters veelsints verdwijnen, soo wagten haar de Jonge Dogters en Vrouwen die haar blanke Huyd beminnen, ook seer sorgvuldig voor de heete Somer-Lugt. De Genesers meenen datse veroorsaakt werden uyt eenig vlugtig zout dat uyt de Vogten, en Wey in de Huyd zittende, door de Warmte na buyten getrokken werd, en door sijn vastigheyd niet konnende door de Opper-Huyd uytwaassemen, daar onder zitten blijft en dagelijks door de Son noch Bruynder werd. Daar zijn verscheyde Middelen bedagt, om dese Betaandheyd des Aangesigts aan een kant te helpen; En daar zijn Vrouw-Luyden die het geweldig drok hebben met Batten en wassen; d'Een bewaart daar toe Snéé-Water;

d'an-

d'ander smelt Campher in Witte Wijn; Of een Zuur-Muyl meend met Limoen-sap haar lieve Bakhuysje, vry wat te doen verblikken. En als dese noch niet helpen willen, soo gebruykense sterker Middelen, ook wel Sublimaten, en andere quaadaardige dingen, die te onbesuyst behandeld, sommige aan 't Quijlen of aan 't Vervellen helpen; Want daar zijnder die dog Blank willen zijn, al souw'er het Vel by neer stroopen, of datse van *Mageren Heyn* gedoodverfd, op het Kerk Hof eeuwig souden te Bleeken geleyd werden. Indien 't waar is dat Aristoteles geschreven heeft, voorwaar dit Volkje mogten uyt Eerbaarheyd alle dien Arbeyd wel sparen, want hy heeft opentlijk Geleerd, dat Witte of Blanke Vrouwen gemeenlijk Hoeragtig zijn. Invoegen het voor een eerlijk Hart, raadsaamer souw zijn van Slagt-Maand tot Paassen in een Rook Huysje te sitten; Om niet verdagt by de Trony-kijkers te raken.

Het Voor Hoofd is een Gedeelte dat de Schoonheyd van het Aangesigte, als de Frontispies aan een Gebouw (na dat het een goede gestalte heeft) seer vermeerderd. En gelijk in 't gemeen een Glad en Hoog verheven Voor-Hoofd dat niet Bultig-rond, maar eer wat breed is, wel staat, soo sietmen in tegendeel, dat een Laag en kleen ingedoken Gevel-plat, aan een groot Huys weynig aansien of Grootsheyd geeft. Insonderheyd staat een Kleyn of Laag Voor-Hoofd, de Vrouwen, om datse het Hoofd niet altijd dekken konnen, gants qualijk. Sy dwalen dan seer die haar Voor-Hoofden. (schoons'er selfs geen Natuurlijke Form toe en hebben) tot op de Neus toe, met een Bos Gefriseerd Bokken of Geyten-Hayr meenen te vercieren: Sulx datter

't Voor-Hoofd geeft een groot Vercierfel aan 't Aangesigt.

sommige uytsien als die Leeuw-Hondjes, die 't heele Lijf Kaal Geschooren, alleen den Kop tot over d'Oogen Ruyg en Langhayrig hebben. De Form van het Voor-Hoofd heeft dry verscheyde Geslagten; In welke het sig in 't algemeen, aan de Menschen vertoond; Want, of het is Vlak en Effen, of Holagtig, of Vol en Verheven. De Volle en Verhevene zijn wederom in twee Gedaanten onderscheyden, want, sy zijn of Vol en Verheven na boven, of Vol en Verheven na onder, of ook wel Verheven onder en boven, of doorgaans. Ook zijnder Agter-over en Voor-over-hangende Voor hoofden; Alswe in de Tronie Schouwing, en in de Afbeeldingen, alle die Soorten en Geslagten sullen konnen sien.

Verscheyde Formen van Voor-Hoofden:

De Tronie-Schouwers hebben 't Oog niet selden op het Voor-Hoofd, als zijnde een wesentlijk Deel des Menschen Aangesigts. Gelijk ook vele dingen daar de Menschen van behebt zijn, daar in af te Kijken zijn. Dus geeft een kleyn Voor-Hoofd, onstandvastigheyd, en een groot Voor-Hoofd een traag Mensch te kennen. De Smalle Verkens Hoofdagtige Voor-Hoofden, beduyden dat die Menschen Onwetend, Onleersaam en Vuyl zijn. Een Lang Voor-Hoofd na onsen Afgebeelden Huys-Hond Swemende, daar wy de Tronie van den vermaarden Plato by gepaard hebben, geeft Leersaamheyd en een wakker Gemoed te kennen. Doch die sulx na de trek van de Wind-Hond hebben, zijn vaak aan Pluymstrijkerie vast. Een vierkantig Voor-Hoofd, na dat van een Leeuw aardende, betuygt Edelmoedigheyd. Een rond dikagtig Voor-Hoofd, dat na de trek van een Esel Sweemd, geeft selden yts beters als Bottigheyd te kennen. Gelijk mede een Neer-gedrukt Voorhoofd, het Merkteken

ken van een ſlaphertige Ziel is. Een Voor-Hoofd met Heuvelen en Dalen, ſpits opgaande, betekend een Liſtig en Ontrouw Menſch. En ſoo daar noch eenige kenbare blijken by zijn, geeſt het ſomtijds Scherpſinnigheyd, ook wel Dulheyd te kennen. Een Rimpelagtig Voor-Hoofd geeſt meeſt altijd d'overdenking van veel groote dingen te kennen; Doch is altijd geſchikt na den Staat in welk ymand is. Die ſich in de Schilder-Konſt, van een Trek wil bedienen, die verwondering moet uytdrukken, moet de Rimpels des Voor Hoofds uyt het midden na boven ſchorten. En alhoewel de Reden ſchijnd te leeren dat een effen Voor-Hoofd, het tegendeel van een Gefronſt Voor-Hoofd is, en een Menſch ſou Verbeelden die alle ſorg de ſaak ſchijnd gegeven te hebben, egter meenen de Tronie-Kijkers dat de ſulke veelſints Bedriegers zijn. Daar zijn Porceleine en gladde Voor-hoofden, dat Oolijke Slampampers of heymelijke Nijpers zijn. Van Epikurus word aangetekend dat hy een effen en geſtrekt Voor-Hoofd had. En wat een Keumans-Leven hy geleyd heeft weet al de Wereld. Die donker van Voor-Hoofd zijn, zijn Stieragtig, Nors, en veelſints wreed, Welke wreedaardigheyd merklijk vermeerderd werd, wanneer de Wingbraauwen, Wolkagtig en Ruym-Vellig over de Oogen hangen. Te Venetien ſagmen eertijds een Marmer-Beeld van ſekeren Tyran, daar deſe Paſſie byſonder wel in waar genomen was. Juvenalis heeft elders geſeyd; Datmen op een effen Bakhuys niet vertrouwen moet.

En alhoewel niet het Voor-Hoofd, maar de Wangen de plaats is der Rood wording of Beſchaamdheyd des Aangeſigts, ſoo blijft niet te min op-

opmerkelijk, dat egter d'Onbeschaamdheyd en Stoutheyd aan het Voor-Hoofd toegeschreven werd. Dus segtmen dat ymand een hard Voor-Hoofd, een Berder-Voor-Hoofd heeft, wanneer-we meenen dat ymand sonder verblikken alles kan doorstaan en aanhooren, dat hem behoorde schaamrood te maken en te overtuygen. Waar op by *Ezechiel Kap.* 3. *vers* 8. Ook schijnd gesien te werden. En kan onses agtens, sulx daar van daan komen, dat de Wingbraauwen soo nauw met het Voor-Hoofd vereenigt zijn, datse niet en konnen na laten, in een Stoute en Onversaagde Actie, of Lijding, het Voor-Hoofd als 't ware door een sekere soort van Stoutmoedigheyd te hulp te komen, en soo veel by te zetten als tot bewaring van soo een Onbeschaamde Stoutmoedigheyd, noodigh is; dewijl de Wingbraauwen in het tegendeel, dat is in een Beschaamd-wordend Voor-val, haar niet alleen stil, maar gants neerslagtig aanstellen. Welke uytwerking of daat aan 't Voor-Hoofd opgedragen werd, om dat het, het voornaam Deel des Aangesigts uyt maakt. Het Voor-Hoofd hebben sommige by den Hemel vergeleken; Om dat gelijk aan die somtijds droevige Wolken, Donder en Blixem-Vlagen, en Stormbuyen, en somtijds wederom Sonneschijn en moy weer gesien werd; Het Voor-Hoofd ook nu en dan na de Gesteldheyd van de Geest, met Groeven en Voren, en droeve Rimpels is doorploegt; En dan vaak wederom gelad en effen is. En gelijk'er Menschen gevonden werden, die op datse bedriegen souden, de Natuurlijke drift des Gemoeds, onderdrukken, en de Kentekens, die gewoonlijk onafscheydelijk uyt de Bron-Ader der Hartstogten, in het Aangesigte door-

Waarom de Stoutheyd des Aansigts aan 't Voor-Hoofd werd toegeschreven.

Hoe dat uytgevoerd werd.

't Voor-Hoofd niet onvoegsaam by d'Hemel vergeleken.

doorstralen, beteugelen en smooren, soo wetense veel te ontveynsen, en een ander Aangesigt te toonen dan sy waarlijk van binnen gesteld zijn: Dese noemtmen niet te onrecht, Menschen met dubbele Aangesigten: En nadien den Maker soo een nauwe Band gesteld heeft tusschen Ziel en Lichaam, en geordineerd schijnd te hebben dat het Aangesigt het Spiegel-Boek van ons herte sou zijn. (Dewijl ook de samen-Leving dat eenigsints van nooden heeft) Daarom schijnd het ons ook de Grondvest te zijn, waar op de Geveynstheyd, van de Saligmaker soo boven maten doorgeveegt is; Want nadien dese Menschen door Praktijk en Kunst de Natuur pogen te vermeesteren, en alsoo een onstrafbaar Liegen voor Godt invoeren willen, daarom is'et Betamelijk dat het ten hoogsten verfoeyt werd, van die geen, die des Menschen Lichaam geheel anders met sijnen Geest, vereenigd heeft. En derhalven is 't geen wonder datter soo vaak Wee over soodanige Menschen uytgesproken werd. Daar zijn seer veel Spreekwijsen van het Aangesigte des Menschen ontleend, die van een groote beteekenis zijn; En ten opsigt van haar wesen, alleen op 't Gemoed passen konnen: Op het Aangesigte vallen, betekende van ouds een Vernedering, eerbiedige Buyging, en Aanbidding. Het afwenden des Aangesigts, geschied in Schaamte, Veragting, Trotsheyd en Ongenade. Ymands Aangesigte te zien of te aanschouwen, is Gunste en Genade ontfangen, of Eer bewesen te werden: Gelijk in tegendeel de Ontrekking en Verberging des Aangesigts den Haat en Toorn tegen ymand te kennen geeft. Voor ymands Aangesigte te staan, is veelsints hem te dienen, op te passen en te gehoorsamen. Het Aangesigt te-

Geveynstheyd waarom soo grooten quaad.

tegen ymand te ſetten, is ſoo veel als ſijn Partye zijn en hard te vallen Stijf of Stout van Aangeſigt te zijn, is Stout, Onvertſaagt, Onbeſchaamd en Koen van Gemoed te zijn en ſoo voorts, onder welke maniere van ſpreken, de Goddelijke Schrijvers, inſonderheyd de Propheten, die gemeenlijk nadrukkelijke en kragtige Woorden gebruyken, geduurig ſpeelen.

Dienſt der Wingbraauwen. En alhoewel de Wingbraauwen ſlegts kleyne gedeelten aan't Aangeſigt uyt maken, nogtans hebbenſe een ſeer groot vermogen in de weſentlijke uytdrukking van 's Menſchen Sweming en Opſigt. Want gelijk haar Trek of Form verſcheyden is, ſoo ſietmen door de ſelve ook veelerley Doening en Beweging, die de Natuurlijke en toevallige driften, tot de uyterſte Volmaaktheyd verſellen en helpen uytvoeren. Ook iſſer behalven 't verſchillig Kleur en Streek des Hayrs, aangaande haar aangeboore teekenen ſeer veel waar te nemen. En wy ſullen in de uytdrukking der Actien en Paſſien, gelegentheyd vinden, om'er yts in't byſonder van te ſeggen. Voorwaar de Wingbraauwen ſchijnen ons Oogſienelijk verſcheyde dingen aan te wijſen. Dus ondervindenwe veelſints dat Menſchen met Dik-Hayrige Wingbraauwen, niet ſeer welſprekende zijn: Datſe wel rijk in veelheyd van Gedagten, maar, droef van Geeſt zijn. Seker Oud Schrijver betuygt in agt genomen te hebben, dat die ſeer Vol-Hayrige Wingbraauwen hebben die digt te gaar getrokken zijn, veelſints Goddelooſe Menſchen, Moordenaars en Struyk-Roovers zijn. Wingbraauwen die gebogen zijn, en die in 'tſpreken t'elkens opgetrokken worden, magmen voor Hoogmoedige, en Haaſt-Hoofdige Gekken, te Boek ſetten. Quaadwillige Steege Men-
ſchen

Menschen die vermaak in 't quaad spreken, en Verraderie scheppen, hebben gemeenlijk in 't spreken neerhangende Wingbraauwen. En die de Wingbraauwen altijd neerhangen zijn gemeenlijk nijdige Menschen. onbeweeglijke Wingbraauwen zijn geen slaau Merkteken van een die 't onder de Muts schordt, of half Gek is. Veel Spotters staan de Wingbraauwen wat na de Slapen des Hoofds gebogen; De Veynsers hebbender ook een streek van wegh. Soo ymand de Wingbraauwen wat Langwerpig na de Neus getrokken staan, denkt vry datje een Morsebel of vuyl Verken voor hebt. Wingbraauwen die Ydel of Dun van Hayr zijn, is veelsints een teeken van Flauwhertigheyd of onmagt in de Natuur. Heel lange Wingbraauwen, plagten de Tronie-Kijkers voor een blijk van Onbeschaamdheyd en Vermetelheyd te houden. Ook seydense dat by de heel saamgedrukte Wingbraauwen en een vervallen scherp Voor-Hoofd, goede en getrouwen Raad te vinden is.

De OOGEN zijn in 't Midden en Schoonste van 't Aangesigt, onder het Voor-Hoofd gesteld. En als in twee holle Kassen ingelaten om beter versorgt, en met het overhangend Juk-Been des Voor-Hoofds beschermd te zijn. En dat twee in Getal, om des Gesigts Volmaaktheyd, want men kan met twee Oogen makkelijker en meer sien dan met een. Ook dient het dubbel getal, om dat soo by ongeval een mogt ontbreken, d'andere noch souw konnen dienst doen. 't Gebruyk der Oogen is voornamelijk tot de Ziening, van welkers Natuur en Wijse wy in onse Verhandeling der Door sigt-kunde, breeder hebben gesproken. De Oogen hebben tot haar bewaring twee Oog-schelen of Deksels, waar van 't onderste in hem selven onbeweeglijk, maar het boven-

Dienst en gebruyk der Oogen.

bovenste seer gefwind van Beweging: Dienende beyde om het Oog te sluyten en te dekken, en te bewaren voor eenig schielijk en onverwagt ongeval; Waarom dan ook aan het Opperste Schedel tweederley Beweging gegeven is; Eene die vrywillig, en een ander die Natuurlijk is. d Eerste weten we dat op onse wil past, het Oog te sluyten of te openen. De Laatste sien we klaar soo wanneer ons ymand met de Hand of yts anders dreygd of swenkt om te slaan, en dat wy nogtans wel weten dat onsen Vriend sulx niet in 't Zin heeft te doen, egter sluyten de boven Schelen van onse Oogen tegen wil en dank toe. 't Selve bemerkt men in meest alle Jonge Kinderen; Die selfs noch geen bestuur, of wille van dus of soo te doen, hebben. En het is heel wat bysonders alsmen Menschen vind die dit niet onderhavig zijn. Men Leest van twee voorname Schermers die hun dit van Jongs aan ontwend hadden; en in hare Actie gants geen Bewegingen aan de Oog Leden lieten zien; Hoe gevaarlijken Steek of Slag haar ook toe gebragt wierd. Dit quam hen in 't Schermen seer wel te pas; En maakten hen vaster als seker Brekebeen, die de gewoonte had van de Oogen in dusdanige gevallen, toe te doen. De Oog-Schelen zijn beyde aan de buyten-rand, Hayrig, op datse te beter en sonder pijnelijkheyd op den anderen sluyten en stof en vuyligheyd daar souden konnen buyten houden. Het Hayr aan de Oog-Schelen is gemeenlijk Donker Bruynagtig of Swart van Kleur; En men meent dat sulx veel helpt tot de verbetering van 't Gesigt. Het is opmerkelijk dat niet alleen het Witte Hayr aan de Oog-Schelen een Misstand aan de Tronien geeft; Maar dat sulke Menschen ook veelsints Pink-Oogen en By-

By-siende zijn; Ook somtijds bevende Oog-Scheen hebben, diesein 't sien niet een Oogenblik konnen stil houden. Of dese swakheyd door het Witte Hayr veroorsaakt werd, soudenwe niet wel durven seggen. Dan men verhaald van een Slaaf die heel Wit Hayr aan de Oogschelen had, en als hem de Turken, om hem daar mede te bespotten, en haar gelijk te maken, sijn Oog Schelen swart verfden, soo getuygden hy dat sijn Gesigt daar door vry versterkt was geworden. De Tronie-Kijkers maken ons wijs dat swart en vast Hayr aan de Oog-Schelen, een opregt en standvastig Gemoed betekend. De Wit-Gehayrde Oogen plagten wy Keutjes-Oogen te noemen. En wy hebben in onse School tijd een Jongen gekend, die de Oogen soo Wit Gehayrd had als een Jonge Bigge: En gelijk desen ook de Oogen niet een Oogenblik kon stil houden, soo tergden de Jonge Kabouters hem op verscheyde Wisen: Doch hy wierd nergens meer over gesteurd dan wanneerse seyden: *Pautje* (sijn naam was Paulus) *heeft in de Helle geweest, sijn Oogjes zijn verschroeyd.*

De Oog-Schelen zijn eenigsins Kraak Beenig, om sekerder en sonder Rimpelen het Oog te sluyten en altijd te konnen Vlak gestrekt blijven: Waar toe sy ook verscheyde Muskeltjes hebben, die wy om haar kleynheyd en onsigtbaarheyd niet breed sullen aanhalen. Gelijkwe ook het inwendig Maaxsel der Ooge tot de bequame Zieninge uytstellen, om dat sulx noodwendig in onse Doorsigt-kunde gedaan is. En wat de Maniere der Zieninge selfs betreft, dat sal eenigsints met omslag, in dese verhandeling, daarwe van de sinnen en van de redelijke Ziel of denkende Geest sullen handelen, ge-

ſchieden. 't Sienlijk deel dat verder in 't Oog waar te nemen is, is de *Traan-Klier*, in den grooten hoek tegens de Neus over het *Traan-gat* gelegen. Deſe Klier heeft een kleyne opening die ſoo wel in de Neus als in 't Oog uytgang heeft; En veroorſaakt dat de ſchreyende Menſchen ook een vogtige Neus hebben, inſonderheyd wanneer het ſchreyen van herten gaat, en de Tranen overtollig geſtort werden: Hier van ſegtmen; *Sy huylden ſnot en quijl.* Doch *Hoere Tranen* gaan ſoo heftig niet aan. d'Ontleders merken wel aan, dat de vogtigheyd diemen *Tranen* noemd, niet alleen uyt de geſeyde Klier komt, maar ook voornamelijk door noch een Klier die boven 't Oog ligt, *ſonder Naam* genoemd, hebbende wel veertien Buyſen, die buyten het ſchreyen dienen om het Oog behoorlijk te bevogtigen. Doch dit behoord tot de Heel-Konſtige Anatomie.

De Oogen vermeerderen ſeer de Schoonheyd.

Het goed Maaxel der Oogen en de plaatſing vermeerderd voornamelijk de Schoonheyd van 't geheel Aangeſigte; Want de verſcheyde Formen, het zy groote Oogen, het zy kleyne Oogen, Lange of ronde Oogen, of ſchelluw, of ſcheef in 't Hoofd-geplante Oogen, of eenige andere trek, konnen niet alleen het Opſigt, maar ook de gantſe Schoonheyd des Aangeſigts, verminderen of vermeerderen. *Jacob* hadde *Rachel* liever dan *Lea*, om dat *Lea* teerder van Oogen was (dat is, ſy had mogelijk Leep-Oogen) daar en tegen was *Rachel* Schoon van Aangeſigte, derhalven iſſe ook Bevallig van Oogen geweeſt. *Ovidius* verheffende de Oogen van ſijn Beminde, ſegt datſe ſwarte Oogen heeft; Gelijk dan ook *Homerus* willende te kennen geven dat ronde groote en ſwarte Oogen de Schoonſte

Gen. 29. 30.

zijn,

zijn, aan *Juno* Osse-Oogen heeft toegeschreven. De tijd heugt ons noch datmen onder de Jonge Luyden en 't Vrouwelijk Geselschap plag te seggen, dat groote ronde Oogen, de Mode was; ook zijn'er de Spaanse en Griekse Vrouwen noch moedig op. Den Arabischen Genees-Meester *Averoës* schijnd egter van andere gedagten te zijn, als hy seyd; dat die sulke groote Osse-Oogen in de Kop hebben, gemeenlijk kleynmoedige en vreesagtige Menschen zijn. De kleyne naauwe en Lankwerpige Oogen staan gants niet gracelijk; alhoewel haar sommige Volken, als een eygen Erf-goed met sulke moeten behelpen: onder welkmen de Chinesen en Tarters niet en moet mistellen. d'Egyptenaars hebben altijd roode en vuurige Oogen,dat sommige het scherpe Stof en Zand, datter door de Droogte des Logts, (door dien 't'er weynig Regend) geduurig opgeheven werd, toeschrijven. Onder de Neerlanders zijn de bruyne Oogen gepresen, en daar zijn Malle Wijven die der een Kind te liever om hebben. De grauwe noemtmen Honds-Oogen; de blaauwe Kat-Oogen, de heel groote, Kabeljaauws-Oogen. En die vervaarlijk groot zijn ismen gewoon na een Sausiertje af te meten. Daar is noch een Oude Brief in wesen die uyt Jerusalem aan een Rooms Vorst geschreven is, in welke onder andere dingen die van den Zaligmaker geseyd werden, aangetekend is, dat Christus op de Aarde verkeerende, Groenagtige Oogen heeft gehad.

In de Tronie kunde en Kroost-Sweming, sullenwe over de Beeste-Menschen, dat zijn sulke, die geheel en al na 't Kroost van sommige Dieren, als na een Leeuw, na een Os, na een Swijn, na een Hond, na een Kat, na een Aap, na een Uyl, of

na yts anders komen te Swemen; Noch verscheyde dingen d'Opsigten der Oogen rakende, aanmerken, en agter dit Hoofd-stuk met eenige staaltjes in Vertoog-Schetsen aanwijsen. De Poeten hebben wegen de Schoonheyd der Oogen, niet oneygentlijk geseyd datter een Betooverende Kragt van de selve af-straald: Dus stelde seker Konstenaar onder een slapende Venus een Opschrift, waar in hy de Beschouwers vermaande haar niet wakker te maken, op datse door 't openen van haar Oogen, de hare niet sluyten en mogt. Gelijk dan ook den Wijsen *Syrach* op dat inzigt, ons belast, dat wy de Maagden niet te seer aanschouwen zullen, op datwe tegens haar niet ontsteken werden; En op een andere plaatse; Datwe onse Oogen van Schoone Vrouwen moeten afwenden, en een vremde Schoonheyd niet begluuren: Om dat door der selfder Oogen, de Liefde als vuur werd aangesteken: en daarom Bidt hy Kap. 23. dat hem God voor een Ontugtig Gezigt wil bewaren. Den Heyligen Man *Job*, betuygde dat hy een Verbond met sijn Oogen gemaakt hadde, om op eene Maagd geen agt te slaan. Dan gelijk dese Mannen meest sien op eenige geyle Wanwensels der Oogen, die slegts schijnen 't vermogen te hebben om een Koelen Troever tot Onkuysheyd te ontsteken; (Want volgens *Syrach*, werd de Hoererye eenes Wijfs bekend door de verheffing harer Oogen, en Wingbrauwen) Soo staat ons aan d'ander zijde aan te merken, dat selfs de Oogen op een uytstekende wijse, wanneerse onder een Schoone Bevalligheyd geheel zediglijk bestuurd werden, de Beschouwers veel eer tot Kuysheyd, dan tot het tegendeel konnen aanmanen; Ja alle on-eerlijke Vonken die daar te vo-

gen

ren liggen, uytbluſſen konnen. *Nazianzenus* getuygt dat de *H. Maget Maria* d'uytſtekenſte onder de Schoone en Eerbaarſte is geweeſt: die na 't ſeggen van *Barradius* ſoo Schoone en Aanminnelijke Oogen had als eenig Menſch ter wereld: Maar nogtans ſoo Zedig en Eerbaar, dat haar Weſen (volgens de getuygenis die Salmeron ſelfs uyt eenige Joden haald) alleen de Beſchouwers de Kuysheyd aanrade. Den Geleerden *Beza* heeft in ſijn verklaring over Salomons Lied, een nette Schets van de Kragt der Schoone Oogen in deſe Woorden ter neer geſteld: Gelijkerwijs ſeyd hy in het Aangeſigt, de Schoonheyd boven alle andere Deelen van 't Lichaam, uytmunt, in zulker voegen, dat een bevallig weſen voorts alle overige Mismaaktheden des Lichaams bedekt; En in tegendeel waar 't Aangeſigt leelijk is, geen aangenaamheyd in 't gantſe Lichaam beſpeurd werd; Alſoo bekleeden de Oogen in 't Aangeſigt de eerſte plaats, om een welgevalligheyd, byſonderlijk de Liefde te verwekken; Die door de Oogen gelijk als ingedronken werd; En inſluypende door die open Venſteren, tot het binnenſte van onſes Herten indringt, De gemelde *Syrach* ſeyd verder, *Wat ymand in den ſin heeft, dat ſietmen hem aan de Oogen, het zy goed of quaad.* En al van over lang is de Ooge een Bode des Herten genoemd. De Natuur-kundigers die op 't verſcheyde Maakſel en ſtandt der Oogen nauwkeurig agt gegeven hebben, houden de Holle groote Vlakke Oogen niet voor een goed teeken. Van de Menſchen die groote bleke Oogen in de Kop hebben,plagtenſe te ſeggen datſe onbeſchaamd,nijdig en leuy zijn. Ook hielden ſy de ronde groote Oogen beter dan de Vlakke. Heel zelden ſullen ons de heel

kleyne Oogen wat goeds beloven; Ook niet die uytpuylende zijn. Dat ook de heele kleyne Oog-Appels in een tamelijk ruym wit, een by na onfeylbaar teyken van boosaardigheyd zijn, hebbenwe meer dan eens waar bevonden: Ook fietmen 't felve in verfcheyde Dieren, als Apen, Voffen, Indiaanfe Muyfen, Slangen en diergelijke. Scheuyns uytgerekte Oogen die den trek voorwaarts uyt van 't aanfigt volgen, magmen wel verdagt houden, want daar fchuyld dikwils een Boefjen agter, en fy zijn heel felden ledig van qua parten. Menfchen die van een goed inborft en vroom van Aard zijn, drijven veelfints de Oogen in een fagte Melk-agtige waaffem. Gelijk ook die gene welk drooge Oogen hebben, en wat droevig in 't Hoofd ftaan, gemeenlijk Beleefd en Eerbiedig in 't aanfpreken van een yder zijn. De Ooge is een kleyn deel van de Menfch, maar foo waardig, dat foo hy flegts eenig gebrek aan de felve heeft, den geheelen Menfch aanftonds daar na vernoemd werd: Hier van daan komen de Scheld-Namen, van Schele Quink, Scheloen, Schelen Duyvel, Leep-Oog, Pink-Oog, Blinde Putter, Koppen-kijk-leelijk, Duyvel by nagte en diergelijke meer: want de Benamingen zijn foo menigvuldig als de veranderlijke toevallen en Sweemfels der Oogen konnen opgeteld werden; Dat ook wel ontrent eenige andere gebreken meer, maar niet foo ligt noch algemeen gefeyd werd. Behalven groote en kleyne Oogen, is men die in de Wandelingh gewoon te onderfcheyden in donkere Oogen, klare Oogen, fchoone Oogen, leelijke Oogen, vuyle Oogen, Traan-Oogen, Leep-Oogen, Peerel-Oogen, water-Oogen, drooge Oogen, ftijve Oogen, drijvende Oogen, blinken-

kende Oogen, blixemende Oogen, klak-Oogen, blik-Oogen, Kat-Oogen, Spriet-Oogen, hangende Oogen, verheven Oogen, roode Oogen, vuurige Oogen, schierlijke Oogen, schietende Oogen, bevende Oogen, stik-ziende Oogen, Pink-Oogen, levende Oogen, lieflijke Oogen, bevallige Oogen', lachende Oogen, vrolijke Oogen, droevige Oogen, dwerse Oogen, nedrige Oogen, geyle Oogen, boose Oogen, scheele Oogen. Loense-Oogen, verdraayde Oogen, Zedige Oogen, Holle Oogen, Bolle Oogen, Lange Oogen, Ronde Oogen, diepe Oogen, blinde Oogen, En in meer Oogen als Argus had.

Maaxel en Dienst der Neuse.

De NEUS staat in 't midden van 't Aangesigt, en vercierd desselfs Schoonheyd wonder veel: En schijnd het Spreek-woord daar van genomen te zijn; Alsmen seyd; *Die sijn Neus af-snijd, schend sijn Aangesigt.* En, *een Moye Gevel vercierd het Huys* (dat onses agtens, eygentlijker op het Voor-Hoofd past) 't geen sommige ook spottender wijse gebruyken, alsse willen seggen dat ymand *wel Geneust* is. Van de verlede tijd als de woeste Denen, Engeland vermeesterden, werd getuygd, dat veel Engelse Dogters haar Neusen afsneden, om hun door die Mismaaktheyd afsienelijk te maken, voor de Onbesuysde Verkragters: Soo 't waar is, 't was veel voor de Kuysheyd gedaan: In onse dagen sietmen-'er weynig, die de Neus hebben verlooren om de Maagdom te behouden: sy hebben misschien aan haar Voor-gangsters gesien, dat alsmen dat Deel quijdt is, dat het niet weer uytwassen wil; En dat het geenmen onder de Schorteldoek draagt, soo nauw niet in 't Oog loopt. Eenen *Talicotius* heeft in sijn nieuwe Heel-Konst, een maniere gevonden, om nieuwe Neusen aan te setten; leerende sulx doen

Ofmen een nieuwe Neus kan aansetten.

door Middel van een stuk vlees uyt een Spierig Deel van den Erm genomen, en levendig daar aan gevoegt, en vast geheeld; Dan afgesneden, en met Compressen of Druk-doeken en plaasters allengskens de Form van een Neus gegeven Dan hy en wijst geen manier aan om'er een Been in te krijgen; 't en zy dan dat hy sulx met een Baleyne doen wil, als de Vrouwen in haar Tabberd-Lijf dragen, om dat stijf en strak te houden: van welke dingen wy den Heel-Meesters d'Ondervinding laten. Dit weten wy seker, dat het in de Boetseer en Schilderkunde geheel seker kan geschieden, en dat noch sonder Bloed-storten. Eenen *Magasthenus* schrijft, dat de Indianen diemen *Nom des* Noemd, geheel geen Neusen aan 't Aangesigt hebben; soo 't waar is, men kan wel denken hoe Moy sy'er uytsien; Doch wy houden 't voor Quakjes, die om datse wat ver van honk t'huys hooren, by de slegt Hoofden nog al geloof vinden.

Verscheyde Formen van Neusen.

De Neusen zijn seer verscheyden van Form, en Fatsoen, en zijn een wesentlijk Deel van 't Aangesigt, waar aan men ymand kend, insonderheyd in de Beschouwing van op zy; als in de Medalien en Schoupenningen openbaar is. Het verheven Kraak-Beenig Deel, met den Trek van de rest na beneden, kan in meer dan agt onderscheyde Geslagten aangemerkt werden: Want de Neusen zijn of geheel regt, of geheel Kamuis, of eenparig Hol ingebogen; Of eenparig verheven dat is Havix-Neusgewijs. En dit is de eerste soort. De tweede soort zijn, of eenigsints Kamuis of ongelijk verheven. De derde soorte zijn de bovenste Partye, regt en onder Hol. De vierde zijn boven regt en onder verheven. De vijfde soort zijn boven Hol, en onder

der

der regt. De sesde soort zijn boven Hol en onder verheven. De sevende soort zijn boven verheven en onder regt. De agtste en laatste soort, zijn boven verheven en onder Holagtig of Kamuis. En in alle dese soorten, vindmen Korte, Lange, en Middelslag, ook die Mismaakt, in Breedte, Dikte en in Scheefte zijn: Welke hoedanigheden der Neusen, in de volgende Afbeeldsels, die wy tot de Tronie-kunde hebben afgerigt niet ongenoeglijk zijn na te speuren. Die ons uyt de Antike Statuen, en Borst-Beelden, de Schoonheyd der Neuse willen leeren kennen, seggen dat de regte Neusen, die een vierde-deel des Hoofds uytmaken, en Middelmatig na voren uyt gaan, en boven op, na beneden wat vierkantig afloopen, de Schoonste zijn; Welkwe ook in veel Schoone Pronk Beelden waargenomen zien. De Vrouwen die *Snipneusen* hebben, dat zijn Neusen die wat Lang-agtig, seer scherp na onderen wat veel voorwaarts uytkomen, beschuldigtmen datse seer gierig en geheel niet van de goedaardigste zijn. Die regte eenparige Neusen hebben, zijn gemeenlijk verstandige Huysmoeders: Maar de Dikke Dompen en *Snof-Neusen* veelsints onverstandige Verkens; Of ten minsten bot en selden van de Sindelijkste. *Vuyl Neus* is een gemeene Scheld Naam onder 't Vrouw-volk. Behalven den Dienst die de Neus heeft ontrent de Reuk, (want sy kan met de Oogen te samen den Mensch voor dry geloofbare Getuygen verstrekken, om wanneer hy Gesond of Siek zijnde, yts nuttigen, eeten, drinken, of in nemen wil, te vooren doorsien en ruyken, versekerd te werden dat het goed is, of hoe het hem gevald.) Soo heeftse noch verscheyde andere gebruyken, die haar eygen zijn. Welk de Schoonste Neusen zijn.

want voor eerst moet de Logt tot Voeding en Onderhoud der Zinnelijke en Levendige Geesten door de Neus-gaten in en uyt spelen; Welke ook sommige meenen datse tot verkoeling van 't Hert dient; De Neus geeft mede verligting in 't Ademen; Want terwijlmen spreekt, of drinkt, of Aandagtig elders op denkt, soo kan den Adem daar ligtelijk sagtjes door uytgaan en wederom ingetrokken werden: Alhoewelse aldermakkelijxt sulx door beyde dat is met de mond te gelijk doet, en hier van daan schijnd het Sprookje gekomen te zijn, datmen van Luyden die de Onder-Neus ver over de Mond hangdt, (*Bekan-Neus* in de wandelinge genoemd) segt, datse niet ligt sterven konnen, om dat de Geest de Mond uytgaande, den Neus wederom in vliegt: doch men sou eygentlijker konnen seggen, dat de Geest in 't sterven ten Neus uytgaat; om dat die in de
Gen. 2. 7. Schepping den Mensch door die weg ingeblasen is; Gelijk Job ook spreekt, van 't *Geblaas in sijnen Neuse.* In voegen dat die door de selve weg sou uytgaan daar hy in gekomen is. Maar die weet wat sterven is, en de Ophouding der dierlijke Ziel van de Redenkavelende of denkende Geest weet te onderscheyden, sal alle dusdanige Praatjes, voor Fabeltjes uytlachen. Men werd de Dienst der Neuse in de Adem-haling best ontwaar, wanneermen verstoppingen in 't Hoofd heeft, of vast en droog van Herssenen, met een tay vogt versnotterd is; En dus blijkt het ten anderen, dat de onreynigheden der Herssenen, als snot en quijl, door de Neus uytgelost moeten werden. Ten derden, geeft de Neus de regte toon en klank aan de stem; Gelijkmen kan hooren alsmen de Neusgaten in 't spreken met de Vinger toe houd. Sulx datmen

men de Neusgaten moet aanmerken als de Geluydt of Toon-gaten aan de fleuyten en andere Musijk-strumenten.

De Vervoeging of Koppeling van de Neus met de Wingbraauwen en 't Voor-Hoofd, kan mede op twee wijsen onderscheyden werden. Namelijk in Holagtige, en in Regt-gaande. Doch de laatste soorten werden voor de Schoonste gehouden. En men sietse in de Schoonste Antyken ook soo waargenomen. Koppeling der Neus met de Wingbraauwen of Voor-Hoofd.

De Neus is in gesonde Menschen meest van 't selve Koleur met het Aangesigte, alhoewel die aan eenige Blauw, en aan sommige tamelijk vuurig is. De heele Roode Neusen noemdmen gemeenlijk *Kalkoen-Neusen*, ook wel *Brandewijn-Neusen*, om datse veelsints, door 't nijpen van sterken Drank, on-eyndig Tabak-smooken geboren werden. Men siet dronke Neusen, daarmen de Wijn by na uyt tappen souw; En wy hebben een *Drinke-verkooper* dapper gebelgt gesien, om dat hem een Kitte-Broer vroeg; *Hoe veel sijn Neus van Schilderen gekost had?* De Genesers schrijven, om de Neusen die te gloeyend van Kolorijt zijn, op nieuws te dood-verwen, onder andere Genees-middelen voor, datmen eenige Bloed-suygers aan den aars moet zetten. Indien 't geen wijse Luyden seyden, men sou meenen dats'er de Gek me schoeren, en een onnoosel Mensch sou het voor onregtveerdigheyd uytschelden, datmen den aars doet boeten 't geen den Mond en 't Keel-gat gedaan hebben; gelijk sekere Jonge Juffrouw haar met dusdanig een dring-reden een nodig geordineerde Klisterie van 't Lijf poogde af te Kakelen.

Porta beweerd uyt d'Oude Mensch-kundigers, dat

dat die heel groote Neusen hebben, gemeenlijk vinnige Oordeelers zijn, die niemand als haar selven behagen, en andere bespotten. Doch wy meenen dat egter een heel groote Neus, noch beter dan een heel kleyne is. Die een geheel kleyne Neus hebben, zijn dikmaal Wispeltuurig in haar Berading, Slaaf-agtig van Gemoed, en vaak wat haak-agtig van Handen. Een stijve regte Neus betekend veeltijds Losheyd van Tong, en wat groot sprekende. Menschen die dwerse of gewronge Neusen hebben, zijn gemeenlijk dwers van Verstand. Dik Geneusde zijn meest voorsigtige Menschen. Maar die heel dik en breed zijn als de Ossen, zijn Loom-aarsen, en somtijds wat baatsoekende. Ravens-Neusen, of die van 't begin aan Krom loopen, beduyd dat ymand wat Diefagtig is: Doch een Arends-Neus, oordeeldmen hoogmoedig te zijn. Dusdanigen Neus was eertijds by de Persen een groote Eer, gelijk Xenophon en Plutarchus van Cyrus verhalen. Onder die Volken werd niemand tot de Koninglijke Waardigheyd verheven, dan die met soo een Arends-Neus begaaft is. Artaxerxes sietmen ook alsoo op eenen Penning verbeeld. Onder de Romeynse Keysers, die den Adelaar als een Koninglijke Vogel, en als haar eygen Teyken hebben gevoerd, sietmender vele met verheve Neusen. Waar van daan dusdanige Neusen, Keysers Neusen, in de Wandeling genoemd werden. Een Neus boven wat uytgehold, en van daar na onder om gebogen als een Haan, geeft te kennen dat ymand wat Hoeragtig is. Hierom hebben d'Oude de geyle Satyrs, met sulke Neusen Verbeeld. Menschen die haar Neus boven breed, na onder smalder afloopt, hebben gemeenlijk veel Snaps en Praten veel bezijden de

Waar-

Waarheyd. Neusen aan 't eynde dik of stomp, geven by na sonder Faal een bot Verstand met Laatdunkentheyd te kennen. Lange Neusen aan 't eynde scherp, zijn Ligtveerdig, en wat haastig. Die Ronde Neusen hebben, die aan 't eynde wat opsweld, zijn Kloekmoedig, by aldien 't na een Leeuw aardt. Die vlakke ingebogen Neusen hebben, na de Sweming van een Hert, zijn somtijds Geyl en Onkuys. Men segt dat de Herten dese Togt dapper onderhavig zijn: En datse op de tijd van versaming veelsints Krank van Teel-sugt zijn. Die Korte Vlakke Neusen hebben, vallen wat Diefagtig en brooddronken: En die de Neus wel tot de Form van 't Aangesigt hebben, zijn door den band goed slag van Menschen. Maar aan de qualijk geproportioneerde, haperd veelsints wat; Men segt niet heel vergeefs, van ymand die elders in verdagt gehouden werd: Men kan 't hem aan sijn Neus zien. Doch desen regel Sluyt veel uytvlugten in.

De Neus gaten verdienen ook haar opmerking; Want die wijde en groote Neus-gaten hebben, zijn meest-deels, Furieuse, Woedagtige en Gramsteurige Menschen: Sy werden in die quade togten ook merkelijk door de groote Neusgaten geholpen, nadiender in sulken daad veel Logt tot voeding van de Geesten, moet na binnen gesnoven werden, om alle de Leden vol en vaardig te houden tot die beweging. Die dan aan de Konst-beelden, ruyme Snuvers aan de Neus toepast, sal de Gramschap te bet daar door uytdrukken. De Paarden die groote Neusgaten hebben zijn gemeenlijk moedig van aard, en werden beter gehouden dan andere. Kromme opgespannen Neusgaten zijn mede een gewis Teeken van Gramschap. Nauw gesloten Neusgaten beduyden

Uyt-

Uytsinnigheyd, of Stomheyd, of beswaarde Spraak. Menschen die de Neusgaten wat boven open staan, plagtmen voor barmhertig en Mewarig te houden.

Maaxel en Dienst der Ooren.

De OOREN zijn twee in getal, een te wederzijden het Hoofd gesteld; Dienende beyde uytwendig en inwendig tot werktuygen van 't Gehoor, en daarom noemdense een Oud Schrijver niet oneygentlijk, *de Poorten der Wijsheyd.* Uytwendig schijnense wel eenigsints tot Cieraad gemaakt, maar de Form van haar Maaxel is voornamelijk soo gesteldt, dat de Hersenen door de invliegende Logt, en de beweging der sterk Geluyd gevende Klanken, niet en souden beschadigt werden; Gelijkse dan ook inwendig met een Slek of Kink-hoorens-gewijse Krol gemaakt zijn, op dat het Geluyd, gemiddeld en als door een gevronge Trompet, wel sterk door-dringende, nogtans sonder te grooten beweging souw mogen binnen gaan: tot het welk seer veel helpt dat de Schelp-wijse Holligheyd met eenige buldtagtige Kanten rondtom de opening beset is, tegens welke de Logt, door eenige Klank bewogen, aanstoot en na binnen bepaald werd, sonder geheel voor by te snappen. Gelijk sulx ook somtijds onseker en by wijse van Afschamping toegaat; Als wanneerwe gewoon zijn van half gehoorde dingen te seggen; *Daar isme soo wat voor by mijn Ooren gewaayt*; Doch dat gebeurd meestdeels wanneer de Denkingen elders anders op gevestigt zijn. De Formen der Ooren zijn eenigsints verscheyden; Selfs wel aan een en 't selve Mensch; Want wy hebbender gekendt, die een Gezoomde en een Ongezoomde Oor hadden; ook zijn bysonderlijk de Lellen verschillig, want sommige zijn groot en Lang neerhangende, andere wederom zijn Kort en Kleyn; Eenige staan plat

en

en als tegen de zijden des Hoofds aangeplakt, 't geenmen wel meest aan de Vrouwen ziet, die sulx van de Hulsels en Spangen krijgen; Ook aan eenige Mannen die Mutsen met Oor-klappen dragen, hoedanige eertijds by de week-gebakken Engelsen, en sieke Schotten gemeen waren. Andere wijken met het boven en agter-deel tamelijk van 't Hoofd af; Welk meest aan de Mannen gesien werd, die heel Kort Hayr dragen. En gelijkmen de Verkens en Honden die steyle en regt opstaande Ooren hebben, gewoon is daar by van andere te onderscheyden, soo ismen thans gewoon die Luyden, in welk weynig Reden of Bescheydentheyd ontrent algemeene dingen te vinden is, den Naam van Steyl-Oor te geven. Die Kloek van verstand zijn, segtmen dat d'Ooren vast aan 't Hoofd staan; En die een Hayr meer dan half wijs en goed van aard zijn, ismen gewoon Lob Ooren te noemen. Het Opper-Deel der Oore noemen de Latijnen gemeenlijk *Vannus*, dat is een *Wann*, om datse ontrent die Figuur maakt: doch alswe aan 't Woord *Lobus*, dat is de *Lell* van 't Oor gedenken, soo zijnwe in twijffel of 't Spreek-Woord Lob-Oor en goede Lobben, daar van niet mag afkomstig zijn. De Honden met Lange platte Lob-Ooren zijn gemeenlijk mak en goed, maar de Steyl-Ooren veelsints oolijke Keffers en vinnige Bijters.

De Ooren zijn van Kraak-Beenig stof gemaakt, op datse stijf aan 't Hoofd souden konnen over end gehouden werden, en nogtans gebuygsaam zijn: 't Geen door een enkele Lap Vlees sonder Been niet en kon verrigt werden. En geheel van Been mogtense ook niet zijn, want dan soudense door uyterlijk geweld ligt gebroken werden. Ja 't is te gelooven,

ven, datter nauw een School Kind, of een Ambagts Leer-Jongen, ſijn Meeſter verlaten ſou, die met ongeſchonde Ooren ſijn Moer t'Huys ſou komen. De Ouders, de School-Meeſters, Kak-Nayſters, Werk Baſen, Dag-gelders, ja de Jongens onder malkander, praten niet als van *Om de Ooren te ſlaan*, *Voor de Ooren te bruyen*; *Oor-Vijgen te geven*, en diergelijke; Selfs over de minſte Misſlagh, moet een Wis-ſlag val'en: Of ten minſten gedreygd worden. 't Was dan meer dan billig, dat de Ooren, die ſoo veel te lyen hebben, vaſt aan 't Hoofd, tay van Stof, en niet al te teer van Gevoelen, maar ſnel van Gehoor gemaakt wierden. 't Is een Leugen dat in Sicilien Menſchen gevonden worden die ſulke groote Ooren hebben dats'er het gantſe Lichaam mede dekken konnen, alhoewel men het in de Boeken vind aangetekend.

Die met opmerking des Menſchen doen en laten beſchouwd, bevind in veel gevallen dat de Troniekramers niet altijd mis taſten: 't Gaat dikmaals ſeker dat heel groote Ooren, een teken van Sotheyd, en veel ſnaps zijn. Ja Ariſtoteles mag hier gelooft worden als hy ſegt. datſe gemeenlijk Lange Leven; Want de Gekken Leven ſonder ſorg. Doch offe groote geheugenis hebben als Porta aantekend, daar ſou aan te twijffelen vallen. 't Gebeurd veelſints dat die kleyne Aap-agtige Ooren hebben, Straat-ſchenders zijn, en geern Dieſje ſpelen, daarſe haar inbeelden niet geſien te werden. Ook zijnſe veelſints Gulſige Eters, en wat Onkuys: Die Smalle Lange Ooren hebben, zijn Nijdige Menſchen. Ronde ongefatſoeneerde Lap-Ooren, beteekenen Onleerſame, de matig uytgeholde of beſneden Ooren, Leerſame en Opmerkende Menſchen. En of wel den

den H. Stephanus in sijn vermaarde Aanspraak voor den Joodsen Raad het Oog heeft op de inwendige Besnijdenis des Herten, die den Joden ontbrak, volgens de Belasting, Deut. 10. vs. 16. Nogtans blijft het opmerklijk dat hy dat onleersaam en wederspannig Volk, Onbesnedene van Ooren benoemd. Ook schijnd de Zaligmaker onder dese Bedenking te spelen, als hy soo dikmaal seyd: Wie Ooren heeft om te hooren, die hoore. Menschen welke goed en zedig van Manieren, en Mannelijk van Omgang zijn, hebben gemeenlijk fraye en wel-gemaakte Ooren aan 't Hoofd; Welkers Form een weynig na 't Vierkant, en vast beklonken staat, belooven wat goeds, en 't sal selden missen, al segtmen van sulke datter d'Ooren vast aan 't Hoofd staan. Die Roode Ooren hebben, zijn veelsints wat Schaamagtig van aardt; Doch de Schaamte moetmen meer in toevallige, als in Natuurlijke tekenen soeken. Als de Menschen seer beschaamd werden, dan vlied gemeenlijk de Warmte uyt de Oogen en d'omliggende Partyen des Aangesigts, agterwaarts, en vertrekt sig na de Ooren: Waar van daan men dikwils reden vind te seggen: Hy wierd rood tot agter sijn Ooren. Wy hebben meer dan eens gesien, dat de Oogen der Menschen in een ernstige Beschaamdwording, besturven en als doode Vis-Oogen in 't Hoofd stonden. Act. 7. 51.

De WANGEN of Kaken staan ter wederzijds tussen de Neus en de Ooren, en gaan van 't Oog tot ontrent even beneden de Mond, tot daar de Kauw-Beenen eyndigen. Men kanse gevoegsaam in twee Deelen onderscheyden; Het bovenste Deel, dat onder de Oogen tot de Lengde van de Neus, en tot na by de Ooren gaat, is eygentlijk de regte Maaxel en Dienst der Wangen.

 plaats

plaats der Bloosentheyd of der Rood of Beschaamd-wording. Dus sietmen dat selfs die gene welke van Natuuren niet bloosend aan de Wangen zijn, in de Beschaamd-wording egter Rood werden. Ja gelijk het Spreek-Woord segt, van wegen de Hoegrootheyd der Schaamte, somtijds *Rood worden tot agter d'Ooren.* d'Onderste Deelen der Wangen zijn wat slapper om datse haar in het blasen souden konnen uytsetten; Ook diend het om een Lossigheyd en ruymte aan de Mond en Lippen in het spreken te geven; Want nadien de Mond nu wy'er dan enger moet open gaan, soo sou sulx een groote Spanning maken by aldien de Onder-Wangen de gesey-pe ruymte en losse Velligheyd niet en was gegeven. En alhoewel het Tong-Lid in 't spreken meest schijnd te doen, egter werd'er in 't spreken een tamelijke snelle beweging in de Onder-Kaken gesien. En hier van daan isset buyten twijffel datmen die gene, welke te veel snaps hebben, en het Mondstuk wel tot haar wil hebben; Gemeenlijk Wapper-Kake noemd. Gelijk ook het Woord Kakelen, van het veel en on-eyndig roeren der Kaken, niet duysterlijk sijn af komst belooft. Die by 't gebrek van veel snappen, noch een feyl in de Natuur hebben, namelijk datse Beslabberd van Taal zijn; Is men gewoon Hodde bekken te noemen. d'Uytsetting der Onder-Wangen, die eygentlijk de Kaken zijn, komt den Trompetters en Hoorn-blasers bysonderlijk te pas: Gelijk dan ook de Muskelen welke in de verrigting van blasen de meeste Dienst moeten doen, daarom Trompetters genoemd werden; als in de Beschouwing der Muskelen sal gesien werden. Men oordeeld dat smalle Wangen die sig wat Apen-Bakhuys-gewijs vertoonen: De

Oorsprong van 't Woord Wapperkake en Kakelen.

En van Hodde-bekken.

quaad-

quaadwilligheyd en schalk-heyd van den Mensch te kennen geven: Ook sijn 't dikmaal heymelijke Bedriegers. Lange Wangen houdmen voor ydele Praters en Beuselaars. Dikke Wangen die van de Oogen af-staan, geeft Nijdigheyd, gelijk Ronde Wangen Bedrieglijke Zeden te kennen. Vlees-agtige Wangen aarden wat na on-wetenheyd. Dog die donkere Wangen en een trystige Neus hebben, zijn tot alle Boosheyd over gegeven. Cicero heeft elders ymands Beest-agtige fouten, door 't Voor-teeken van Ruyg-Hayrige Wangen voor-speld. En dat roode en opdragtige Wangen het Veld-teeken van een Likke-Broer zijn, behoeftmen in geen Boek te schrijven.

De MOND heeft sijn gebruyk tot het ontfangen van de spijse, en die daar in door hulp van de Tanden te malen; Waarom misschien het Woord Bak-huys voornamelijk op de Mond gepast werd: Dewijl daar de gemeene spijs-bereyding als in een Koken of Bak-huys verrigt werd; Sulx datmen qualijk spreekt, wanneermen Bakkes segt. En aldus schijnd het eenigsints waar dat Bak-huys en met Oorlof Kak-huys, eenigsints opsigtlijk tot malkander staan. Seker Timmer-Mans Gezel eens Arbeydende daar dry vier Kajoten van Meyden waren, daar hy wat me Dag-Diefde, nam aan te bewijsen, dat haar Mond soo wijd als den Bril van 't Sekreet was: 't Welk, hoe Leugenagtig het aan die Malle Bonnen geleek, hy egter aldus betoogde: Hy nam sijn Passer en sperde met bey desselfs punten een van de Grielen haar Mond-Lippen soo wijd open alsse lijden konden; En uyt dese opening des Passers, een ronden Cirkel getrokken, en met Krijt omschreven hebbende, bevonden die Sottinnen Maaxel en Dienst des Mond.

nen al lachende dat dien Timmer-Man hem niet alleen wel op sijn Mate verstond, maar ook dat haar lieve Bakhuysje, soo wijd was als een Kakhuysje.

Apulæus seyde van de Mond, datse was de uyt en ingang des Gemoeds, de Deure van de Reden, en de vergader-plaats der Gedagten. De Mond diend voornamelijk om de Adem en Uytwaasseming te laten passeeren. Als mede om door hulp van de Tong en Lippen, het uytgeblasen Keel-Geluyd, tot woorden te formeeren; Waar toe het noodig is datse Hol, en als een verwelfde Spelonke gemaakt is: Ten vierden diendse ook om de overtollige Vogtigheden, met Hoesten en Rochelen uyt te werpen: Tot alle welke Gebruyken sy soodanig met slappe Zy-Wangen moeste geschikt zijn datse makkelijk open en toe konde gaan. Om dat een kleyne Mond tot de Schoonheyd van een Vrouw behoord, daarom schijnd het aan de Mannen een verwijftheyd te beduyden. De Schoone Helena is ons van ouds met een kleyne Mond beschreven; Doch een groote Mond past den Oorlogs-Man en Soldaat. Hierom plagten ook d'Oude de Heldinnen, een tamelijk Sla-Mondje toe te passen. Die een overmaten opgesperde Mond hebben, als een Ram, of een Vis, dat zijn veelsints Sotten, of Gulsige Schokkebasten; Het is opmerkelijk dat meest alle de Dieren die Rauw Vlees eten, als Wolven, Honden, enz. een wijde splijting aan de Mond hebben. Een kleyne Mond die wat Aaps-gewijs of Vos-agtig na buyten steekt, plagt wel een teeken van doortraptheyd te zijn. Die de Mond als een Beer na buyten uytgaat, zijn te mets dwase Menschen en Sotte Klappers Men heeft meer dan eens gesien, dat die het Mond-stuk wat Verkens-Muyls-

ge-

gewijs voor uyt ſtooten, en daar by omgekrulde Lippen hebben, ſeer ongehavend in haar Zeden zijn. Wy hebben een Rijk en Aanſienelijk Heer gekendt, die dus Gelipt, om ſijn ſlordig Leven, het Zeeuwſe Verken, door heel Neerland genoemd wierd. Als ymand de Mond leeg neerhangd, bevindmen ſulke menigmaal veranderlijk van Sinnen en vreesagtige Schytebroeken. Een Holle ingaande Mond, (namelijk als de plaats van de Mond tuſſen de Neus en de Mond Holagtig is) ſulx is van over lang voor een Brandmerk van Onkuysheyd gehouden: Men ſegt dat Socrates ſoodanig van Mond was, en hy beleed ſelfs dat ſijn Natuure tot de Geylheyd ſtrekte, maar dat hy egter Kuys door de beſtuuring der Reden leefde.

De LIPPEN, diemen ook Lappen ten aanſien van haar Fatſoen en Dienſt ſou konnen noemen, dienen tot Verciering van de opening des Monds, en om die als met twee Slot Deuren te ſluyten, de Tanden en haar Bolwerken daarſe in geplant ſtaan, van de buyten-zijde te beſchermen; alsmede om de ingenome ſpijs binnen te houden, totſe volkomen gemalen en met vogt uyt de Quijl-vaten gemengd is, om na de Maag te gaan. Behalven het verſcheyde Gebruyk en Misbruyk dat de Lippen in het *kuſſen* hebben (Gelijk'er ook aan de Onder-Lip een gemeene Spier leyd die om de Mond-Lippen gaande, de *Kuſſer* genoemd werd) dienenſe voornamelijk om in 't ſpreken de Toonen van de Tong, verder op te toyen, en netter te bepalen; Even gelijkmen gewoon is in 't ſpreken, de Woorden, met de Gebeerden der Handen te verſellen, en te hulpe te komen; op datmen alſoo de ſin en meeninge als met het geheele Lichaam, en Actien die Dienſt der Lippen.

uyt het Gemoed gehaald zijn, souw komen uyt te storten. Dit konnenwe gewaar werden wanneer wy de Lippen in 't spreken belemmeren, of met de Vingers vast houden, en in haar beweging beteugelen. En om dat dit een nare en treurige Loomaardigheyd in 't spreken geeft; Daarom plagten de Oude in de dagen van rouwe en droef heyd, de Lippen met doeken te bewinden, invoegen de sulke ook niet als met droevige Toonen, hun woorden konden voortbrengen. Welk Zeden-gebruyk ook onder de Hebreen onderhouden schijnd. Als uyt Ezech. 24 vers 22. eenigsints blijkt. De Latijnen noemen de Lippen *Labia*, waar van wy buyten twijfel het Woord Labben, Labbekakke, en Labeye over gehouden hebben. Wy konnen eenen sprekenden menigmaal beter van ver hooren soo wanneermen hem kan sien sijn Mond en Lippen en sijn gantsche Lichaam beroeren, dan wanneerwe hem slegts hooren sonder zien, schoon wy ook veel digter mogten by zijn Ja de Doove weten niet selden uyt de beweging der Lippen te verstaan watter geseyd werd; waar van verwonderens weerdige Voor-beelden in de Boeken der Genees-Meesters te vinden zijn. Den Heer *Tulp* heeft sulx ook met een Historie van een *Sjouwer* tot Amsterdam bevestigt. Soo dat het als mogelijk moet gehouden werden, dat een Mensch ook met sijn Oogen hooren kan: als den Geswinden Heel-Meester *Job van Mekeren* daar over ook heeft aangetekend. Invoegen datwe hier in 't voorby gaan te leeren hebben, dat wanneer de Beroerlijkheyd der Lippen nauwkeurig geschikt werd na den zin der woorden dieder van de sprekende Beelden moeten voortgebragt werden; En dat daar by komt een eyge en Natuurlijke Actie der Handen;

Hoe wy de sprekende uyt de beweging van de Lippen verstaan sorder genoegsaam te hooren.

dat

dat als dan de Beelden in de Schilder-Konst, noodwendig sullen schijnen te spreken. Want om dat de Menschen alle uyt eenen Bloede gemaakt zijn; en dat de Actien die uyt de togten van 't Gemoed komen, en geensints van de Burgerlijke Zeden afhangen (want die zijn te bijster verschillig) by yder sich even eens bevinden, daarom besluyten wy (soo veel de Actien aangaat,) uyt de Beschouwing van de Geschilderde Doeningen, even dat selve, datwe gewoon zijn in soo een stand, Actie of Gebeerde, te denken, te doen en te willen, datwe sulx ook waarlijk voor onse Oogen sien gebeuren. Van den Neerlandsen Schilder Jan van Eyk werd verhaald dat hy een Orgel-spelende Cicilia in 't Gesellschap van zingende Engelen Geschilderd hadde; In welke de Actien soo Natuurlijk verstaan waren, dat een verstandig Zang-Konstenaar uyt de trekken van haar Mond, en wangen zien kon, wie den Bas, wie den Tenor, wie den Altus, of wie den Superius hield. Doch aangaande het spreken; Men moet weten dat daar ontrent eenige verandering kan vallen; En dat wel van wegen de verschilligheyd der Taal, en 't formeeren der Toonen, Klanken en Woorden; wanneer namelijk, datmen ymand alleen uyt de beweging der Lippen sou meenen te verstaan; Want die ontrent het voortbrengen van een en deselve saak, geheel anders in de Latijnse, anders in de Franse, en wederom anders in de Duytse of eenige andere spraak is. Waarom een dan ook die onkundig in de Taal is, die'er gesproken werd, niets en sal konnen besluyten, schoon hy ook ymand noch soo lang sal sien de Mond roeren; dewijl de bewegingen der Lippen geschikt werden na een Taal die hy niet en verstaat; Alhoewel hy uyt

de uytdrukking der Actien en Gebeerden eenigsints in 't algemeen sal konnen vernemen; Offer Onderwijsingen, Bestraffingen, Beveelen, of diergelijke gedaan werden. Om dat sulx dingen zijn die veel eer van de togten des Gemoeds als van de Taal af hangen. In een staaltje of twee konnenwe de verschillige beweging der Lippen ontrent de Woorden van eenerley beteekenis, in verscheyde Talen genoegsaam aangewesen zien, om van de rest te konnen Oordeelen, en te konnen zien dat daarmen om een Woord in d'een Taal uyt te spreken, de Mond of in 't begin, of in 't eynde, of in 't midden moet openen; Datmense in een andere Taal, in een Woord van de selve betekenis, toesluyten moet. Als by Voor-beeld. *Water, Aqua, l'Eau*, enz. Het Duyts Woord begind met het samen-brengen der Lippen, en eyndigt in het openen der Mond; het Latijnse Woord begind met het openen van de Mond of Lippen, en eyndigt op gelijke wijse; Maar het brengt de Lippen in 't midden van 't Woord om de Klank van Q en U te maken, aan malkander. Het Franse Woord begind met opene Lippen, en eyndigd by na met heel geslotene. Dan daar zijn andere Woorden die met malkanderen seer na over een komen; En dat wel meest sulke die in Klanken over een stemmen, of van malkander ontleend schijnen: Als *Pater, Mater, Pere, Mere, Vader, Moeder.* Welke niet sonderling in de beroering der Lippen verschillen, en in de beteekenis geheel over een komen. Schoonse uyt seer verscheyde Talen genomen zijn.

Verscheyde Talen geven verschillige beweging der Lippen in een en 't selve ding te spreken.

Die hun Werk hebben gemaakt nauwkeurig te ondertasten hoedanigen groot vermogen de Mond, de Tong en Lippen, soo in de Eerbare, als in de

Ou-

Onkuysse, Overspelige, en Hoeragtige omhelsing van Man en Vrouw-Mensch hebben; Die hebben tamelijk net aangewesen hoedanige Onheylen, uyt het Onbetamelijk bestuur der Lippen in de Bekussing voortspruyten. Doch wy vinden niet raadsaam die hier breed uyt te halen, om datse in onse Ordineeringh een voegsamer plaats zijn in-geruymd. De hoegrootheyd der Lippen, is in 't Leven seer ongelijk; Doch de kleyne (niet die te kleyn zijn) zijn de Schoonste: Welke wanneerse gloeyend en Natuurlijk rood van Verwe zijn, en een lieflijke Mond losjes besluyten, een Tronie seer verfrayen.

Die uyt de Lippen eenige van der Menschen aangebooren feylen, of Natuurlijke Deugden willen voor-seggen, meenen waargenomen te hebben, dat Dunne Lippen en een groote Mond (al waar de bovenste op de onderste rust) veelsints Kloekmoedigheyd beteekend. Gelijk dan ook dusdanige Tronien eenigsints na die der Leeuwen Sweemen. Doch Dunne Lippen en een kleyne Mond, op de wijs alsmen aan de Katten siet, geeft eenigsints een onvermogen en vreesagtigheyd te kennen; Doch sy zijnder wat Kat-agtig, dat is wat boosaardig by. Wanneer de dunne Lippen by de Honds-Tanden wat opgeswollen zijn; sulx geeft gemeenlijk, On-Edelheyd en een vuylen Aard te kennen; Ook Sweemd dusdanigen Mond-Gebit t'eenemaal na dat van een Verken. Die de bovenste Lip en het Tand-Vlees seer uytsteken, zijn gemeenlijk seer genegen tot Spotten, Schimpen en Schieten. Polémon segt'er van datse Quaad-sprekers en wat Haak-agtig van Vingeren zijn. Die de boven-Lip wat over de onderste hangen, bevindmen dikwils voorsigtige Menschen. Esopus die in dese Deugd bysonder

uytstak, werdt ons ook soodanig Gelipt beschreven. 't Overhangen van de onder-Lip, is niet altijd een quaad teeken: Alhoewel het in sommige ydele Pratery, en sware Gedagten beduyd. Men kander dit onderscheyd in aanmerken: Dat het aan de Wijd-Bekken, of die groote Monden hebben, Onbeschaamdheyd des Gemoeds, maar aan kleyne Monden niet selden Eergierigheyd en Lof-behaling door Wetenschap, voorspeld. Die van Natuuren flauwhertig of kleynmoedig zijn, sietmen de Lippen gemeenlijk by de Sny-Tanden opgeswollen. Die de onder-Lip dik by de Honds-Tanden hebben, zijn dikmaal Quaad-sprekers, en vuyle Fenijn-Zaayers. En om dat de vergiftige Slangen dit ook aan haar onderste Kieuwen laten zien, isset niet heel mis getast wanneermen dit Volkje, Slangen en Adderen Gebroedsel noemd. Lippen die van onderen verlaten, en neergesonken hangen, werd by vele een teeken van traagheyd gehouden. In de afgerede Paarden, Esels en Werk-Beesten, sietmender somwijl een Bootsje van. Ook werd het in 't algemeen geseyd, dat de Lippen die het aangesigte mismaken selden wat goeds beteekenen.

Maaxel en Dienst der Tong.

Behalven dat de Tong de Formeester der Woorden is, isse 't voornaamste Werktuyg van de Smaak, tot welken Dienst sy met ontelbare kleyne Buysjes of Voel-Tepeltjes gemaakt is; die wanneerse door de Spijsen geprikkeld werden, door Middel van de Zenuwen, die met veel Sprangjes de geseyde Buysjes of Tepeltjes maken, de Smaak veroorsaken. En hier van daan komt het, dat wanneer dese Tepeltjes met eenige Soete, Laffe, Smeerige of Meel-agtige Spijs, Saussen of anders beset of toegeplakt zijn, of datse door te heete Spijs Versengd en Toegeschroeyd

ſchroeydt zijn, dat de Smaak by na verlooren is. Gelijk het ook hier van afvloeyd, dat wanneer de Tong door d'een of d'ander Spijs bereyd of in genomen is, dat op d'eene Koſt het Bier, op d'ander beter de Wijn ſal ſmaken, ja dat yder op ſig ſelven d'een oogenblik beter val ſal hebben dan op d'ander. En om dat ſommige Spijſen Laf en Sagt zijn, en deſwegen niet veel prikkeling op de Tong maken, en by gevolg geen of weynig Smaak hebben, daarom werdenſe met verſcheyde ſcherpe dingen, als Zout, Peper, Azijn, Limoen-ſap, Speceryen, Suyker, Ajuyn, Kruydige Sauſſen, en wat dies meer is, aangeſet en opgeheven, en alſoo levendig, dat is ſmakelijk gemaakt. Doch dit hoord tot de Natuur-kundige Kook-konſt.

De Tonge veel of lang door Tabak-rooken getergd en geprikkeld, maakt de Buysjes der ſelve open en de Huyd der Tong raauw; Waar van daan het komt, dat het Bier, (dat als een ſagte Olie de Tong wederom ſalfd, en die Prikkeling temperd) ſeer wel ſmaakt. En gelijk het Bier-drinken als dan een aangenamer ſtreeling op de Tong geeft dan de Wijn, ſoo ſietmen dat de Tabak-drinkers het ſelve ook meeſt ſoeken; Alhoewelſe de naſpoeling, ſoo 't de Beurs wil lijden, ſelden met Wijn vergeten te doen. Men kan tot beveſtinge van 't geſeyde aanmerken, dat in geval van Tabak-rooking, de Soete en Malſe Bieren veel beter dan de Oude, harde en belege-Bieren ſmaken; En derhalven dat het Amſterdams Spreek-woord de ſaak genoeg verklaren kan, alsmen ſegt, *Een Pijp Tabak met een Rotterdammertjen liegt'er niet om.* Om de Smaken wel te verſtaan diendmen te weten dat de hebbelijkheyd die in de Spijs en Drank is, en waar door de

Sma-

Smaken gemaakt worden, meest bestaan in Zoute en Zuuragtige Eygenschappen, welke om datse vaste en harde Deeldjes hebben, seer bequaam zijn, om op ontallijke wijsen gefatsoeneerd te werden; 't geen de Sagte noch licht buyglijke Deelen niet toelaten om datse gewoon zijn te wijken of sich in te trekken, voor de aandoeningen der Lichamen die haar op eenigerley wijse (soo in 't Bakken, Brouwen, Kooken, Braden, enz.) van Figuur willen veranderen. 't Welk ligt werd ondervonden in 't mengen van sommige dingen. En hier meenenwe dan ook de Reden gevonden te hebben, waarom dat sagte en swakke Dingen, als Rege water, de Lugt, de Waassem, Dampen en diergelijke soo weynig Smaak op de Tong geven. Want om datse uyt effene en glad Gepolijste Deeltjes bestaan, die seer sagt en buygsaam zijn, die de Tong-Buysjes niet en snyen noch prikkelen; Ofte dat ook somtijds de Deeltjes te fijn en kleynder zijn dan de gevoel-Tepeltjes diese moeten aandoen, soo is 't onmogelijk datse eenige bysondere beweging aan de Smaak-Zenuwen konnen maken. Gelijk ook wederom eenige andere Dingen, als Steenen, Metallen en diergelijke veelsints sonder Smaak zijn, om dat de Deeltjes soo vast verknogt zijn datse van het Speeksel, noch Warmte der Mond niet en konnen los gemaakt werden. De Natuurlijke grootte der Tong is, datse de Holligheyd van het ondersteKaakbeen vuld; Alhoewelse door haar sagtigheyd tot buyten de Mond kan uyt-rekken: En dus heeftse groote bequaamheyd om te lekken en op te slurpen dingen die selfs buyten de Mond zijn. En daarom hebben de Latijnen de Tong *Lingua* van *Lingere*, dat is *Lekken*, genoemd. Van Fatsoen isse vooren

spits-

ſpits-rond. En alſoo iſſe bequaam om de Spijſe in het Kaauwen als met een Schop of Spadel in de Mond om te keeren en op en af de Tanden te brengen; 't geen des te gemakkelijker geſchied om dat de Spijſe in 't Kaauwen van het Speekſel nat en gelad gemaakt werd.

Na agter iſſe breed daarſe aan het Tong-been en verder vaſt is. De Tong werd door verſcheyde Muskelen bewogen; Welke beweging ook verſcheyde gebreken ontrent de Spreking onderworpen is. Schimps-wijſe ſegtmen van een die te veel ſnaps heeft. of geen ding ſwijgen kan dat hy een Lang-Tong is Maar met meer ernſt, wanneer de Tong ſwaar bewogen werd, en te ver vaſt gegroeyd is, of anders, dat een Menſch Liſpt, Bryd of Brouwd; En na dat ymand wel of qualijk ſpreekt, noemdmenſe in 't algemeen wel, of niet wel van de *Tong-Riem geſneen.* Als de Tong te onſeker van beweging en te vlug is, ſoo heeft de Menſch gebrek van Snabbelen, Rabbelen, Stameren en Pipping verkopen. In dit gebrek leggen de Geneſers ſomtijds toe, om door 't gewigt van een Babbel-ſteen of Loodjen in de Mond te houden, de ongetemde vlugt der Tong in te toomen, en langſamer in de eerſte beweging de Woorden te leeren uyt ſpreken. Die een beſwaarde ſpraak hebben konnen niet wel ſagt ſpreken, door dienſe altijd eenig geweld moeten doen tot de Geluyd-making, even gelijkmen met een ſagte beweging geen gevelde Spies met een Hand kan oprigten: Maar ſeer wel met een Snok. Als de Tong te dik is, veroorſaaktſe na alle waarſchijnelijkheyd, een beſwaarde Spraak. En die te dun en te ſmal is, geeft noodſakelijk een geſchonde Taal; De Reden daar van is datſe in dit geval niet

ge-

genoegſaam op en tuſſen de Tanden kan leunen. En terwijlwe hier van Spreken Vermanen, valt ons noch in, datter ook Voor-Teekenen in 't Geluyd en de Spraak des Menſchen zijn, die meer te kennen geven, alsmen met d'Oogen ſiet, alhoewel de meeſte Menſchen daar geen agt op geven. Diogenes verwonderde ſig in deſen, over de Domheyd der Menſchen; Om datſe in 't koopen of aan nemen van een Menſch, alleen op 't Geſigt toe taſten, daarſe in 't koopen van een aarde Vat, of Pot-dekſel, die Voorſigtigheyd hebben, datſe daar aan eerſt Klinkende, hooren of het Vat ook goede Taal ſpreekt. Een Middelmatige ſtem, is meeſt goed, en die te hoog gaat, meeſt quaad. Menſchen die in 't midden van haar Reden en Spreken, Gapen, of met Geluyd Geeuwen, betoonen uyt een waaragtige oorſaak, datſe ten minſten in dien tijd een twijffelend of dolend Gemoed hebben. Het overmatig Lachen en Ginnegabben, onder 't Spreken, is van alle Wijsgeeren voor Sot en Ongebonden uytgeſcholden. Die, als 't de Reden mede brengd, ſober en weynig Lachen, zijn wijſer en van beter verſtand gehouden: want de aandagtige Spreking, en diepe overpeynzing der ſaken waar van geſproken werd en laat niet toe, dat de Geeſt ſich in overbodig Lachen ontlaſten of haar voorwerp verlieſen ſouw.

Maaxel en Dienſt der Tanden.

Den Dienſt der TANDEN is alreede geſeyd. Belangende haar Getal, dat is ghemeenlijk twee en dertig, dat is in yder Kaak-Been ſeſtien: Alhoewel ſomtijds minder en meerder gevonden werden; Ook die dubbele rijgen met Tanden hebben, of daar al de Tanden uyt een eenig ſaam gegroeyd Been beſtaan. Men onderſcheyd de Tanden in *Snÿ-*

T ...

Tanden, in Oog of *Honds-Tanden*, en in *Bak-Tanden*. De vier voorste werden Sny-Tanden genoemd om datmen daar mede de Spijse als met Messen of Scheeren van malkanderen snijd. De Honds-Tanden, om datse op zij de staan. En de Bak-Tanden, of *Tanden der Wijsheyd*, om datse veeltijds maar eerst met de Jaren komen. 't Was seer noodsakelijk dat de voorste of de Sny-Tanden scherper dan de andere Tanden gemaakt wierden, dewijl daar door de vaste Spijsen eerst in kleyne brokjes moeten door gesneden werden, omse dan met de Bak-Tanden, (die daarom stomp en als Stampers zijn) onder de bymenging van 't Speeksel voorts kleyn en tot een Beslag te Malen; welke Maling door gebrek van vogt in de Mond, seer smakeloos toe gaat; Hierom klagen sommige qualijk-gestelde Menschen, dat hun de Spijse tot Balletjes in de Mond werd en datse geen Smaak daar in en hebben. Want het is seker dat de Spijse door wel gekauwd te zijn de meeste Smaken geeft; om datter als dan meer Buysjes, in welk het lieflijk Smakend en Voedsaam sap verschuyld, Gekneust, en stukken gebroken werden. Voorwaar het is te denken dat het niet alleen afschuwelijk staan soude wanneer de Bak-Tanden voor in de Mond stonden; Maar de voor-bereydende door-snijding sou daar door ook niet wel voegsaam konnen geschieden, dewijl de Natuur Leerd, dat hoe een snijdend Werk-tuyg minder opper-vlaktens raakt, hoe het met geringer magt kan doordringen: Gelijk volgens dese Reden een scherp Mes beter dan een stomp Mes snijd: en plompe tuygen beter om te Kneusen dan om te snijden zijn. Kleyne witte Tanden, die regt en gelijk in haar rijge staan, zijn de Schoonste, en vercieren de Mond

in

in 't Spreken en Lachen byſonder veel; Daar en tegen konnen de groote Lange Slag-Tanden, die ſwart, los en ongelijk gekaſt ſtaan, of hier en daar by paren, of met ſtukken en brokken uytgevallen zijn, de Mond ſeer ontcieren, ja een heele Vrouw, ſchoonſe anders niet leelijk is, de Bekuſſing onweerd maken. De Voor-Tanden met groote Breſſen uytgevallen zijnde, werden ſomtijds door de Konſt, ſoodanigh van Yvoir wederom in geſet, dat ten minſten de Mismaaktheyd daar eenigſints door, weg genomen is, en datmer gemeene ſpijs mede bijten kan. Eenige doen dit met fijn Goud-draad, andere ſettenſe by paren, of meer aan malkander los in de Kaſſen, welke laatſte maniere het uytvallen ſeer dikwils onderworpen is, en gemeenlijk des avonds voor 't ſlapen gaan moeten uytgelangt en in ſlag-orden geſet werden. Wy hebben een Genees-Heer gekend, die aan de Maaltijd ſittende, over een Hiſtoritje dat van een Juffrouw verteld wierd, die een Vis-graad uyt de Keel door d'ordinantie van een Kliſterie quijdt wierd, ſoo hartelijk Lagte, dat hem al ſijn ingeſette Tanden op ſijn Tafelbord vielen, en onder 't Lachen genoeg met grabbelen te doen had, eer hy die verſtroyde Soldaten wederom in Rijen en Gelederen, dat is, op haar plaats, in ſijn Tandeloosen Mond gemoffeld had. De Tanden van vergramde Menſchen zijn veelſints fenijnig en in 't bijten niet ſonder gevaar van des Lijders verder ongemak. Een Onder-Schouts-Diender binnen Amſterdam in 't beknellen van een Dief, kreeg ſoo een Dieſſe beet in ſijn Duym, dat hy na eenige dagen Quakſalverens de Geeſt gaf, en niet dan een ſtinkend Lichaam over liet; Dat eer het by na koud geworden was, wel digt in een planke Lijk-

bus

bus bestopt na Aardenburg in een Slaap-stee besteld wierd. Voorwaar men moet niet meenen dat dusdanigen Quaadaardigheyd eygentlijk in de Tanden selfs schuyld; Maar die liever soeken in het Speeksel of Zeever dat om de Tanden zit. Want gelijk ons de Genees-kundigers Leeren, dat het Speeksel van de Mond een kragtig beginsel van rijsing aan onse Spijse indrukt, om die tot het Gisten en Ghyl maken in de Maag te bereyden, soo is ligt te verstaan datter seer veel Geesten in 't selve Speeksel moeten zijn; Welke Geesten sonder twijffel gesteld zijn na de hoedanigheyd des Bloeds, uyt welkse zijn afgelegt; Het zy dan goed, het zy quaad. Dus geschied het dat in de beten van Dolle Honden, of Dolle Menschen, (de Gramschap is somtijds ook een korte Dolligheyd) in welk het Bloed seer ongestuymig woed, het besmette Zeever van hun Muyl tot de Wonden der Beten werd in gedrukt; En aanstonds een onmatige Opzieding in 't Bloed van den Lijder verwekken; Die somtijds als een Vonk Vuurs in Tondel gevallen, voort gaat. Welke woeding des Bloeds dikwils beteugeld werd, door de Lijders schielijk in 't Koud Water te dompelen. Ymand mogt nu vragen, hoe het by komt dat soodanigen Speeksel een Dol Mensch of Beest selfs niet en beschadigt? Wy antwoorden; Nadien het geheel gestel, het Bloed, en al de Geesten, van een Mensch of Dier, die sulken Quaadraardig Speeksel vytwerpt, daar van behebt is, soo kan sulken gestel geen Gevoel of Lijding van zijn doen hebben: Dewijl ook onsen Geest niet en oordeeld van dingen die sy gewoon is. En hier door komt het ook datmen de stanken niet en ruykt, noch de Geluyden niet en hoord, daarmen in opgebragt is: En

wy souden veel dingen op desen grondslag betoogen konnen, die mogelijk eenige vremd schijnen.

Belangende de beteekenis der Tanden; 't Is te gelooven datmen den Ouderdom der Peerden sekerder aan de selve dan het Kort of Lang Leven der Menschen kan af kijken. Aristoteles egter heeft geleerd dat in de Tanden een bepaalde Voorsienigheyd des Levens lach, en datmen die ook daar uyt konde voor-seggen. Doch wy en zijn voor als noch tot soo hoogen Trap van Wijsheyd niet geklommen. Dit hebbenwe somtijds waar bevonden, dat, de geen welke de Honds-Tanden veel na buyten uyt steken, veelsints onbeschofte en onversadelijke Menschen zijn. Scotus leerd dat de gene welke lange scherpe en ydele Tanden hebben, gemeenlijk Nijdig en boos zijn. Waarom hy dese soort van Tanden, Slange-Tanden noemd. Die gemengde Tanden hebben, namelijk Tanden die Dun, Breed, Ydel, Digt, Smal en anders van Gedaante zijn, werden dikmaal verstandig en voorsigtig bevonden; Wel veerdig van Begrip, maar wat quaad van Aard.

Maaxel en Dienst der Kin.

Met de KIN eyndigt de onderste omtrek van 't Aangesigt; Haar Form kan seer veel aan de gracelijke Besnedentheyd der Tronien toebrengen. En men sietse ook op veel en verscheyde Wijsen bepaald. Want sy zijn of Lang, of Kort, of Rond of Scherp, of Vierkantig, of Invallende, of Bol Verheven voorwaarts uytstekende, of regt Verheven en Lang na voren komende, diemen *Kever-Kinnen* noemd. Ook zijnder Holle en gekloven Kinnen, en sommige soo Breed en Lang, datm'er Koe-Klauwen op af sloopen souw. In de volgende Vertoog-Schetsen der Troniekunde, kanmen staaltjes, van alle de geseyde soorten zien; En noch meer alswe genoemd hebben. Een tamelijke groo-

te

te Kin misstaat den Mannen selden die Vol en Braaf van Tronie zijn; Dan de Vrouwen werden met een kleyne Kin verfraayd; Welke wanneerse sonder merkelijke uyt-spronk de rondheyd van het onder-Aansigt bepaald, en van een twijffelagtige dubbele Kin van agter verseld werd; De Schoonheyd veel eer vermeerderen dan verminderen sal. Albertus seyde; wagt u van een kleyne Kin, Want daar steekt een Slangen aard in. Porta bevind dusdanige Mannen quaad van Natuure, en die haar ligt tot Verklikkers en Verspieders laten gebruyken. Menschen die een Lange Kin hebben, zijn wel niet heel verwerpelijk; Maar sy vallen veelsints wat Spotagtig van Aard; Spreken in sommige gevallen meer als 't pas geeft; En zijn de yverigste niet in 't voortvaren; Doch tamelijk goedaardig; En uyt dien Hoofde zijnse somtijds wat aan Vrouwe-Praat vast. Gelijk ook een kale Kin, of ydele Hayren aan de selve meer Wijf-agtig dan Manlijk staat. Daar zijn veel Tronie Kijkers geweest die een Vierkante Kin altijd voor een Manlijk teeken gehouden hebben. Die een diep gekloven Kin heeft, beteekend een Mensch van quade Zeden, tamelijk goedaardig, maar wat Susanne-boevig. En die de selve maar tamelijk of flauw gekloven heeft, willen geern Queesten. d'Oude hebben geseyd dat de scherpe Kin, Moed en Sterkte te kennen gaf. 't Welk onses agtens veel eer op den Baard dan op de Kin toepasselijk is; Want gelijk Aristoteles dese soort van Kinnen by de Leeuwen en sommige Honden vergelijkt, Die geheel geen scherpe Kin hebben; soo isser niet aan te twijffelen of sy hebben op den Baard gesien, behalven dat de Taal-vitters ons wijs maken dat de Lesingen soo van Aristoteles als andere op die en op

Schoonheyd der Kin in een Vrouw.

veel plaatſen verdorven, of qualijk afgeſchreven zijn. En gelijk tot hier de heele geſteldheyd van het Hoofd, en voornamelijk van de Deelen des Aangeſigts geſien is, ſoo ſchijnd het hier niet geheel buyten den Haak te zijn, in te Laſſen watwe noch aangaande de Tronie en Krooſt-kunde, beneffens de Sweming des Weſens aan te merken hebben: Als mede te Leeren hoedanig een Schilder de Middel kan bekomen, om een Menſch, dien hy maar eens geſien heeft, ſeer kennelijk te Konterfeyten, en dat alleen by inbeelding. Dan alſoo in't volgende Hoofdſtuk ſulx met veel omſtandigheyd, die aan 't geſeyde vaſt is, zal verhandeld werden; Soo ſtappenwe dat hier voorby, en beſchouwen de reſt der Leden, op den voorgaanden trant.

Maaxel en Dienſt van den Hals.

Den HALS dan, daar het Hoofd van den Menſch op ſtaat, is wat Lang-agtig van Form geſteld, om het Hoofd daar op als op een Spil te vryer en onbelemmerder te konnen heen en weer bewegen; En uyt deſe vryheyd vloeyd het af, dat het Hoofd in 't wel ſtellen der Beelden niet altijd en moet gekeerd zijn na de zijde daar ſig de Borſt heen wend: Want dat heeft den Maker door het Formeeren van den Hals en ſijn bediening heel anders getoond. En daarom geeft het ook een misſtand in de Konſt-Tafereelen wanneer de Beelden anders getuygen. De verder Dienſt van den Hals, is dat ſy diend als een Orgel-pijp, om de Maat te ſtellen van de ſtem: Dus bemerktmen doorgaans dat de Dieren die geenen Hals en hebben, als de Viſſen en diergelijke geen regte ſtem konnen maken. Doch andere Beeſten welke in 't tegendeel eenen Langen Hals hebben, als Swanen, Kranen, Pauwen en diergelijke, konnen een ſeer groot Geluyd ſlaan; En

de

de meeste Vogelen konnen ook seer helder fleuyten, zingen en geschal maken. 't Is nauwlijx te gelooven hoe veel voorspellingen het Maaxel en de Form van den Hals sommige Mensch-kundigers heeft in de Hand gereykt. En seker alsmer wel op let, sy hebben over al niet mis getast; Ten minsten zijn sommige wel bedagt, en t'eenemaal toepasselijk aan de Schilderkundige verbeeldingen. Dus vertoond een dikken welgesenuwden Hals, sterkte of verbolgentheyd; En sulke sweemen seer na de Stieren die ligt verstoord zijn. De Vette Spek-Halsen, zijn dikmaal groote Eters; De Verkens hebben ook dikke Halsen en eten veel; Waar van daan men by sommige Neerlanders, een veel-Eter, *Gromphain* noemd; afkomstig soomen seyd van 't Griexse, of Scytisch Woord *Gromphaina* dat een Swijn beteekend; Alswe elders hebben aangemerkt. Een dunnen Hals bewijst onvermogen en Vrouw-agtigheyd; Wanneer sy'er lang by is, geeft het veelsints Dwaasheyd, Raaskallery, en een Schelmagtigen Aard te kennen: Suetonius teekend van Kaligula aan, dat hy soo van Hals en Zeden was. De Kort-Gehalsde zijn wel veelsints Loos, maar Ontrouw in Woorden; Ook wat Wolf-agtig in 't verspieden en Rooven. Die den Hals met Zenuwen op gespannen hebben, zijn dikwils onguur en verkeerd van ommegang, ook leuterd haar 't Verstand somtijds. De Oude Tronie-bekijkers raden ons datmen niet veel by swak-Gehalsde moet verkeeren, om datse bedrieglijk vallen aan yder die met haar omgaat. Verminkte of scheef-Halsen zijn veelsints verwart in haar Reden, ook beschreumd in 't ondernemen van veel dingen. Die dusdanig een gebroken of neer-gebogen Hals uyt een Wan-wendsel maken, en 't Hoofd laten

hangen als een Biese, geven te kennen datse toeleggen om schandelijke Nukken te bewimpelen. Van dit Hondtje waren de Phariseen gebeten, als d'Euangelise Historien verhalen. Daar zijn tweederley soorten van gebogen Halsen in agt te nemen, die somtijds yts Natuurlijx, somtijds yts toevalligs te kennen geven, en daar den Schilder hem in de toepassing, van beyde bedienen kan; Namentlijk datse regt of slings zijdelings over gebogen zijn. Dus geeft den Hals na de regter Schouders over gebogen een studieus Man te kennen. Doch wanneer die na de linker-zijde gebogen is, houdmen dat voor een Overspeelig en Onkuys voor-teeken. Een harden Been-agtigen Hals of Nekke beteekend een bot en onleersaam Mensch, die sijn verstand na geen Regels laat buygen. De Propheten Doelen dikmaal hier op, wanneerse van de stege wederbarstigheyd der Joden spreken; Dus segt Jesaias, dat haren Nekke een Ysere Zenuwe is. En Jeremias dreygd d ondergank van de Joodse Republijk over d'hardigheyd van haren Nekke. Gelijk ook ons woord hardnekkig van de steegheyd en stijf-koppigheyd der Menschen afkomstig is. 't Is mede opmerkelijk dat dusdanige Menschen zelden geleerde Mannen zijn of worden. Alhoewelse dikmaal Scholen, Kerken en Akademien in Alarm brengen. De regte opgestege Halsen, zijn by vele voor een Ken-teecken van onwilligheyd en wederspannigheyd, te Boek geset.

Maaxel en Dienst der Ermen en Handen.

De ERMEN en bysonderlijk de Handen zijn den Mensch voornamelijk tot twee noodige Gereedschappen in al sijn doen gegeven; Eensdeels op dat hy niet geheel ongewapend sou zijn, anderdeels op datse den Mensch in alle voorval souden konnen hulp bieden. Sulx datse *Aristoteles* niet onvoegsaam, de Werktuygen van alle Werktuygen genoemd heeft:

heeft: Die ook aan de Meeste menigte voor d'algemeene Broodwinners passeeren moeten: En met regt van sommige kan geseyd werden, *Liggen de Handen, soo liggen de Tanden.* Al de voorname Werkingen diemen waarlijk Werkingen noemen magh, werden door de Ermen en Handen gedaan, en bestaat ymands magt meest in de selve. Gelijk dan ook God selfs, om onse begrippen en verstanden te hulp te komen, de uytvoering van sijn Daden, en aanbieding van sijn hulp, sulx gemeenlijk door sijnen Erm, en door sijn Hand, ja wel bysonder, door sijn regter-Hand, te kennen geeft. En het is opmerkelijk dat in dese Spreek-wijsen meest altijd in 't enkel getal gesproken werd. En gelijk de Menschen gemeenlijk Ermen en Handen dubbel hebben, soo is sulx mogelijk wel in de H. Schrift waargenomen, om ons stilswijgens te vermanen, datwe den Almogenden geen Menschelijke Leden moeten toeschrijven Schoon hy by gelijkenis en ten opsigt van onse Doeningen soo spreekt. Daar egter van Scheppen en Formeeren gehandeld werd, siet-men sulx in het tweevoudig Getal gedaan, als de Voor-beelden in de Psalmen en elders dat bewijsen konnen.

DeErmen enHanden dienen ook niet selden om in 't spreken de driften en meening van 't Gemoed door een bescheydene bestuuringe uyt te drukken; alswe dat wijdloopig in de beschouwing der Actien sullen verpligt zijn aan te wijsen. Ook dienen de Handen om beneffens de Ermen de Menschen in 't gaan en bysonder in 't loopen, te helpen in gewigt houden, en onder de streep harer beweging voor 't vallen op te houden; Even alsmen siet dat de Koorde-Dansers 't selve gemeenlijk met eenen stok doen; Alhoewel wy dat ook wel alleen door Middel van de

Ermen en Handen hebben sien verrigten, en in onse Jonkheyd menige wel gelukteProef daar van hebben genomen. En op dat de Werking der Hand beter souw konnen geschieden; isse met veelerley soort van grijping voorsien; En dat door Middel van de Vingeren die alle van verscheyde Lengde zijnde, de kleyne en groote dingen konnen aanvatten. Want door de Lossigheyd der Vingeren kan de Hand sig gevoegsaam Proportioneeren na de verscheyde saken die te grijpen en te vatten zijn. Sulx datwese vermeerderen en verminderen konnen, na dat de Formen zijn; 't Welk de noodsakelijkheyd der Vingeren kan grondvesten. Welke verrigtingen door deHand niet en sou konnen geschieden, by aldiense niet van den anderen gescheyden en maar uyt eene Lap Vlees gemaakt was; En daar van daan komt het datmen met Wanten dat zijn Handschoenen sonder Vingeren, niet wel net grijpen, en alle dingen suynig behandelen, maar alleen gants plomp en onseker bevatten kan; Waarom men uyt spotternye dikwils segt *Panne-Vis met Wanten Eten.* Wy hebben een eerlijke Matroone gekend, die uyt haar aangenomen Taal de Vingers in haar eenvoudigheyd, Vinders noemde; Niet anderr wetende of sy had het gemeene Woord; En om dat ons die benaming niet oneygen maar opmerkelijk tot de saak dagt, hebben wy 't ook met opmerking aangetekend. Want waarlijk door de Vingers Tasten, Voelen, Vinden, Ondervinden, en werden wy meest alle dingen gewaar. De Vingers dienen ons ook in de Telling, wanneerwe die met parten of deelen doen. Ook alsmen onderscheydentlijk van saken spreken wil. En gelijkmen in dese daad gemeenlijk van den Duym begind, alsoo is 't sonder

Dienst der Vingeren.

twijf-

twijffel dat het Spreek-woord (wanneermen van ymand wil te kennen geven dat hy sijn Kunst, of Les, of handeling wel verstaat) *Hy heeft'et op sijn Duym*, daar van moet afleyden. Doch wanneermen segt, *Het gink'er op alle Vingeren*, (verstaande een Vrolijken Dag of Lustig Geselschap) sulx schijnd meer op het oeffenen van Speel-tuygen te zien als op ytwes anders, om datmen sulx eertijds, seer gemeen in Vrolijke Geselschappen plagte te doen; en dat meest alle de Blaas en Snaar-tuygen de Vingeren noodig hebben. 't Getal der Vingeren is gemeenlijk vijf aan yder Hand; Waar van den Duym met de Muys van de Hand, tegens al de rest der Vingeren in kragt werkt, ja de klem van de Hand maakt; Want men kan sonder hulp van den Duym geen ding met geweld vast houden, noch de Hand stijf toesluyten: En daar van daan segtmen als ymand yts onder sijn geweld heeft; *Hy heeft'er den Duym op.* Sonder Duymen kanmen niet wel grijpen, selfs niet kleyne dingen op-rapen. Gelijk buyten twijffel de Koningen onder *Adoni Bezeks* Tafel in 't opgaderen der Kruymelen gewaar wierden; en hy, volgens de Wet van Vergelding, ook naderhand daar een Proef van nemen moeste: En dus gink het hem; Gelijk gesondigt, gelijk geboet. De andere Vingeren zijn d'een Korter dan d'andere, soo om het Hol van de Hand in 't sluyten wel te vullen; Als om haar tot velerhande grepen te konnen schikken: welkse niet en souden konnen doen, soose alle even Lang waren. Om waar van de Wijsheyd des Makers te sien, men alleen de Hand regt uytgestrekt zijnde, met al de Vingeren te gelijk allengskens moet sluyten, en men sal sien hoese de Hand-Palm nader toekomen, datse meer en meer gelijk van

Lengde werden, namelijk alsmense sonder geweld in haar vrye verkramping laat binnewaarts toe gaan.

Schoonheyd der Handen van een bysonder vermogen.

De Schoonheyd der Handen is aan de Mensch een ding van een bysonder vermogen; Want behalven het Cieraad, soo heeft het in de Beschouwing noch een soort van verborge Kragt; Die een Ontsag, een Liefde, een Eerbiedigheyd en ik en weet niet wat al kan te weeg brengen. De Hand te laten aangrijpen, beteykend onder veel Volken, d'Aanbieding van Genade en Gunst, gelijk die te weygeren of te rug te trekken, onverzoenelijkheyd beduyd. De Hand oplegging heeft als een Ceremonie van ouds een bysondere en veelerhande beteekenis gehad: Doch daar van breeder in d'Ordineering en samenstelling der Historien. En gelijk de Schoonheyd der Handen Ook meest-deels af hangd van de aangename Proportie; soo hebben eenige Beeld-Meters die gemeend aldus na een voegsame Leest af te Bakenen: Namelijk dat de Middelste Vinger net de Helft van de heele Hand uyt maakt: En dat de Snoggere Nagels aan al de Vingers juyst de helft van dat Lid bevatten daarse geplaatst zijn. Welke Nagels niet alleen Cieraads halven, maar ook tot bescherming en stijfte aan de Vingeren zijn gemaakt: ook om net te grijpen, te knoopen en t'ontknoopen, te krabbelen, en wat dies meer is. Gelijkse ook eenige uyt ervarentheyd tot Voor-boden en teykens van Siekten en anders houden. Het Kribbig en Boos-aardig Vrouw-Volk, noemense *Meysjes Geweer.* Voorwaar de Nagelen hebben in 't krabben niet alleen eenige Fenijnigheyd by haar die de gekrabde Wonden aanstonds doen oploopen en aan 't sweeren helpen, maar sy doen ook menigmaal haar eygen Meester groot ongemak aan, wanneerse in

't Vlees

't Vlees ingroeyende, daar een soodanigen quaadaardigheyd aan oversetten, datmense niet als met Fenijn-weerende Middelen herstellen kan. En seker die ontstelde Nagelen te behandelen krijgt, ontmoet geen Kat om sonder Handschoenen aan te tasten, maar een saak daar aan een snedig Heel-Meester somtijds genoeg te pluysen vind. Want daar zijnder meer dan eens in dit geval, met de Nagels van de Magere Dood genepen en weg gesleept. Den vermaarden Geneser *Platerus* meend dat de Nagelen, behalven veel te voor genoemde gebruyken, ook bysonderlijk dienen, om de Zenuw eynden in de toppen der Vingeren, als met een Schild te beschermen. Gelijk ook het Gevoelen van den Ouden *Galenus* by velen noch stand houd: Namelijk dat de Nagelen gemaakt werden uyt een ontlade Damp, die van de uyterste eynden der Vingeren (zijnde Bloed-Vaten, Zenuwen en anders) uytvloeyd, door de Logt bestremd, verdroogd en tot een Hoornagtige Schubbe veranderd; Waar in sy noch meenen versterkt te werden, wanneerse in 't ontleden der Vingeren vernemen, dat de Pees der selve, als mede die van de Toonen na de Top toe allengskens harder werd. Dus sietmen als de rand van de Huyd de Nagelen rondsom soo hard klemd, datter geen Dampen uytwaassemen konnen datter dan Nijn-Nagels (of liever Dwing-Nagels) ter zijden uytspatten; Die ook aldervoegsaamst geholpen of besnoeyt werden, met de Huyd rondom los te peuteren; En die sulx dagelijx onderhouden, sullen van de Dwing-Nagels niet ligt behebt werden. De Pink moet juyst het geheel Lid van de Middelste Vinger Korter zijn. Men kan verder de Hand en de Vingers in haar dikte en breedte aldus Proportionee-

neeren; De Langste Vinger is onder aan, het vijfde Deel van sijn Lengde, breed; En verdund boven aan, een vierde van sijn breedte. De voorste Vinger is onder met de middelste gelijk, doch boven een weynig smalder. De agter of Rink-Vinger met de Pink heeft yder de breedte uyt een vijfde van haar Lengde, en boven, yder een vierde smalder als haar breedte. De Duym sal wel geproportioneerd zijn, als hy in sijn middelste Lid, het derde Deel van sijn Lengde breed, en boven aan, op een vierde verdund is. De Vingers worden alle na agteren wat dikker, doch verschillen yder van malkander, en daar isser niet een, die den anderen algemeen gelijkformig is. In 't gelijk uytsteken der Vingeren, schuyven de dry Langste by de Pink opwaarts heen; het geen aan geen van de andere gesien werd, als alleen aan de agterste, seer flauwlijk. Voorts zijn de Vingers ten naasten by soo dik alsse breed zijn.

Om dat de Hand binnewaarts een weynig Hol is, en dat den Duym en Muys van de Hand, met de Pink een weynig na binnen staan, daarom en zijn de Handen soo dik niet alsse wel schijnen. Wanneermen de geheele Hand tot aan 't gewrigt des Erms in 19 gelijke Deelen deeld, soo magmen 5 daar van voor de dikte des Hands aan den onder-Erm geven, Maar aan de agter Kneukel des Duyms, geeftmen hem de helft van de breedte des Hands ter selver plaats.

De Leugenagtige Waarseggers en Hand-bekijkers, hebben om haar bedrieglijke Kunst wat te Vernissen, alle de voorname Linien die in de Hand-Palm gevonden werden, bysondere en aansienelijke benamingen gegeven: De schuynse Lijn die van de Muys des Hands komt, noemense de Levens-

streep.

ſtreep. Die daar aan volgt, de Herſſen-ſtreep. en de derde naaſt de Vingeren, de Tafel-ſtreep. Uyt d'eerſte voorſeggenſe ymands Kort of Lang Leven, en menigte Siekten; Uyt de tweede ramenſe het Verſtand, en wat Grillen ymand in ſijn Leven uytregten ſal. En uyt de derde wetenſe te ſeggen of ymand vette of ſchrale Keuken houd. En op dat deſe Leugen-gieters ruyme ſtof ſouden vinden om wat te konnen ſeggen, hebbenſe alle de bultigheden der Vingeren, en die tuſſen en ontrent de geſeyde Linien met andere flauwer voegen afgepaald werden, aan de Planeten toe-ge-eygend. Die van den Duym aan Venus. Van de voorſte Vinger aan Jupiter. Van de Lange Vinger aan Saturnus. De agterſte aan Sol. De Pink aan Merkurius. De dryhoekſe Bult tuſſen de Levens-ſtreep en de Herſſenſtreep, aan Mars. En die tuſſen de Herſſen of Tafel-ſtreep is, aan Luna of de Maan: Kijk watte Gauw-Dieven? En na dat dan deſe ſtreepen, die de geſeyde Bultigheden af-palen, groot of kleyn zijn, daar na wetenſe ymands Paſſien, Deugden en Ondeugden ſoo net te ramen, als offer niet met allen van en wiſten. Wy hebben noyt geloof aan die Land-Loopers Konſt gegeven; maar wel eens willen vernemen, watſe in haar ſchild voerd. De groote ſtreep ontrent Jupiter geeft te kennen dat ymand vreedſaam, goedertieren, en beſadigt in 't ſpreken is. Die van Saturnus, rijp van Oordeel, omſigtig, veelhebbers en haar eygen gat getrouw. Die van Mars, Vegters en Leugenaars. Die van Sol of de Sonne, Godvrugtig, Gelukkig en Verſtandig, maar wat van 't Hondje gebeten, dat is wat Moedigh. Die van Venus, wat Staatſugtig, en de reſt verklaard ſijn ſelven. Die van Mercurius, gauw en vlug van

Ver-

Verstand en Weet gierig. En ten laatsten die van de Maan, doortrapt, maar om goed uyt haar selven te doen, loome Verstanden; En soo Liegense al voort. Dat evenwel de geheele Form en 't Maaxel der Handen, nu en dan eenig Kenteekens verschaft, om van den Aard des Menschen te oordeelen, daar aan moetmen niet geheel twijffelen; Dit sienwe dikmaal dat heele groote Handen, Sterkte; kleyne Handen, Teere en Lekkere Menschen te kennen geeft. Harde Handen die vol Vlees zijn, betekend Botheyd; En korte stompe Handen en Vingeren geeft Sotheyd te kennen. Die Lange Vingers en volle Handen hebben, heeftmen dikmaal Diefagtig bevonden; Smalle en dunne Handen, zijn veeltijds Ontrouw. Lange Handen en Lange Vingers, zijn bequaam tot alle Konsten. En de geheel kleyne Handen, zijn Teekens van Vrolijkheyd en Loosheyd. Men meend ook dat die Hayrige Handen hebben, wat Onkuys zijn. En alhoewel de goede Actien der Handen in 't Spreken een groote Bevalligheyd tot de Reden aanbrengen, nogtans schrijft Aristoteles aan Alexander, dat die gene welke Spreken sonder beweging der Handen, een volmaakt Verstand, en gesond Oordeel vertoonen. Dit moetmen onses agtens verstaan van sulke Reden, welke soo deftig, en met soo streelende Toonen uytgesproken worden, datter de Handen niet aan benoodigt zijn. En even gelijk de Gierige en vast-houdende Menschen, de Toppen der Vingeren gemeenlijk wat Haak-agtig, dat is na binnen omgekromd staan, soo sietmen dat in tegendeel, Gedienstige, Milde, en Me-gaande Menschen, die goed begrip hebben, Vingeren hebben, die agterwaarts omgebogen zijn.

De

De Handen die tanger,de Vingers die rank zijn,en nogtans met Mollig en Poeselig Vleys overtrokken zijn dat blank en Levendig van verf is, mogen voor Schoon de Monstering passeeren. De Vingeren werden ook in Dienst en in Naam onderscheyden : De voorste noemtmen de Wijs-Vinger ; Den Middelsten den Onbeschaamden of Aars-Krabber ; Den Agtersten de Rink-Vinger : En de Pink of Kleyne Vinger de Oor-Vinger. De School-Kinderen weten de Vingeren aldus op te tellen ; *Pink, Gouwe-Rink, Lange Liere-Boom, Lek-Vinger, Luyse-Kraker*, enz. En soo wy niet met ernstiger dingen besig waren, wy souden verscheyde Loopjes, Kluchjes en Kunsjes, die met de Vingeren konnen gedaan werden, en voor Sprookjes op de Tonge der Kinderen en Koot-jongens zijn, voor den dag halen. Gelijk'er dan ook noch veel Snakerien met de Handen en Vingeren onder de hulp van 't Avond-ligt,en de schaduwe op een blanke Wand konnen gedaan werden ; die in 't vertoonen van Hasen, Konijnen, Honden, Wolven, Schapen, vliegende Vogels, en anders soo Teykenkundigen omtrek hebben, datter weynig aan ontbreekt, en ons ligt in gedagten kan brengen, dat de Teyken-Konst door sulken Middel gevonden kan zijn, als d'Oudheyd verteld. Benaming der Vingeren.

En niet tegenstaande tien Vingeren aan de Handen, en tien Toonen aan de Voeten het Natuurlijk getal is ; Egter Leestmen van een Lang Man onder de Philistijnen, die ses Vingeren aan yder Hand, en ses toonen aan yder Voet hadde. Daar werd van sekere Berg-woonders verhaald die 8 Toonen aan yder Voet hebben ; Welkers hielen regt voorwaarts uytstaan. Diese gesien hebben mogen 't waar maken. Daar is ook van Ouds veel getwist 2 Sam. 21. vers 20.

over

Of de Regter of Slinkerhand Natuurlijk of Zedig is in Eerbied en vermogen.

over de geſteldheyd van Slings en Regts, datmen voornamelijk in de Handen geſteld heeft. Het is verwonderlijk dat alhoewel byna alle Volken een onderſcheyd weten, tuſſen de Regter en de Slinker-Hand, en altijd een byſondere eer en magt aan de Regter-Hand hebben opgedragen: (gelijk ook in de Joodſe Godsdienſt verſcheyde Plegtigheden daar na gereguleerd wierden; En 't gebruyk der Volken ook niet anders te kennen geeft, als datter meer Natuurlijk vermogen in de Regter dan in de Slinker-Hand is:) Dat ſeggenwe, het ſeer ſwaar te bewijſen vald dat ſulx op de Wet der Schepping gegrondveſt is: Waarom dan ook veel gaauwe Mannen van meeninge zijn, dat het ſlegts in een Naamgeving en vrywillige Verkieſing beſtaat, waar in men de Oudſte of eerſte gevolgd is: Welke nu te veranderen een groote Wan-Orden in veel Dingen ſou geven, maar in 't minſt niet Wanneer als de Menſchen te gelijk Slings ſouden zijn, of willen worden: En niet datter een beſtipte meerderheyd van magt, in die Hand ſou gelegen zijn; Gelijk wy meenen daar Natuurlijk in te zijn. 't Geen ons in der daad niet anders dan uyt gewoonte van d'een min d'ander meer ſus of ſoo te gebruyken, aankomt. Want alhoewel wy 't ſelve onderſcheyd van Slings en Regts ook in de Beeſten aanmerken, nogtans en meenen wy niet dat ymand oyt heeft waargenomen, dat een Paard, Hond of Kat, of een ander Dier meer vermogen in d'eene Poot dan in d'ander heeft; Men ſegt wel dat een Beeſt in 't begin van ſijn gank, of aanleg, altijd de regter Voet eerſt voort ſet; Doch ſulx en houden wy voor geen Euangelium; Want wy hebben alreede niet ſonder opmerking het tegendeel waargenomen in

de Paarden, die andersints sulx wel meest noodig hadden in 't voort trekken van een geladen Wagen, Kar of Slede, om dat de Last stil liggende de grond meer drukt en swaarder is, om in beweging gebragt te werden dan wanneer die alreede bewogen is. In welk geval de sagte en makkelijke aanleg van een Paard dikmaal verhoed dat de Last niet daar heen tuymeld. De Slepers agten dit een bysondere deugd in hun Paarden, wanneerse sonder snokken of schielijke aanleg, hun Vragt voort setten. En menig Paard krijgd om het tegendeel onder veel Duyvelen en Sakrementen dikmaal dapper van de Swiep. De Kinderen die noch in vryheyd Leven en 't onderscheyd van Regts en Slinx noch niet en kennen, sietmen vaak soo ligt en soo veerdig hun actien met de Slinker, dan met de Regter-Hand doen: Ja sig menigmaal daar aan soo vast souden gewennen, of alreede gewend hebben, datmen het haar niet dan met groote moeyte kan af leeren; invoegen het meest van de Onderwijsing af-hangd; En die eenen Slinksen sien, komt het vremd voor, om dat het niet alleen tegen d'aangenomen manier aanloopt, maar om dat het als geseyd is, een groote Wan-ordentlijkheyd in de gemeensame omgang en samenhandeling der Menschen voortbrengd. Gelijk'er dan ook sommige de gemeene Regel der Onderwijsing soo ver ontleerd of te buyten gesprongen zijn, datse al haar Leven Slinx gebleven zijn. Die aan weerzijden Regts zijn, zijn gemeenlijk Sterke en veerdige Menschen; Maar die aan beyde zijden Slinx zijn, zijn sekerlijk Loom-Aarsen en trage Menschen. Dat het in de Opvoeding yder vry waar Slinx of Regts te zijn, 't is seker datmen van beyds een groote menigte sou vinden: Maar hoe

grooten ongemak dit sou geven in 't arbeyden en samen Leven, dat kanmen alderbest ontwaar werden wanneermen overweegt hoe gevaarlijk, ja hoe onmogelijk dat het in een Slag-Orden en in een Batalje gaan sou; Alwaar Slinxe en Regtse onder malkanderen in Gelederen geschikt waren. Of datter een Troep Slinxe tegen een Troep Regtse Soldaten op malkander los gingen; soo dat alle redelijke Menschen om d'aangenomen Manier genoodsaakt zijn Regts te zijn of te werden, offe willen of niet:'t En ware datse alle te gelijkSlinx wilden worden En och ofwe alle Regts en niet Slinx van Verstand waren. Eenige meenen dat de noodsaak der Regter-Hand door de Schrijf-Konst kan bewesen werden, en wy bekennen dat het de pijne waard is, sijn gedagten daar over te laten gaan. Doch als wy de Maniere van Schrijven der Hebreen, die van agter na vooren geschied, tot d'onse vergelijken, en aanmerken hoe sy met de Regter Hand schrijvende, 't geschrevene even soo agter de Pen laten, gelijk wy souden doen indienwe onse gewoone Letteren met de Slinke Hand Schreven; Soo gelooven wy niet meer dat Slinx of Regts eenig onderscheyd in 't vermogen sou geven, by aldienwe slegts van Jongs aan die gegewoonte aan namen. Te meer werden wy daar in bevestigt, alswe nauwkeurig op de trek der Letteren agt geven; Want men sal bevinden dat sommige geheel ende meest ten deel na de Man, en sommige van de Man afgehaald moeten werden, schoonmen die ook met de Regter-Hand maakt, en dien volgende blijft de behandeling tot de stand en mogentheyd der Handen onverschilligh.

Ermen. Men kan voorts de ERMEN aan 's menschen Lichaam aanmerkken als twee Hand-boomen of

Spee-

Speeken, met welke hy alle sijn verrigtingen uytvoerd; Waar ontrent de Handen de nette greep en wel voegsame behandeling, en 't geweld der bestiering, den Ermen en Schouderen toevertrouwd is. Want de meeste Muskelen die de Hand bewegen zijn in de Ermen; En die van de Ermen meest in de Borst, en aan de Schouderen gelegen; Alswe naaktelijk in den Dienst en Maaxel der Muskelen en Beenen op 't eynde van dit Boek zullen zien. Het gedeelte onder de Ermen datmen de Oxselen noemd, is Hol-agtig, Slap en Vellig, en seer megaande en gedwee van Vlees; Op dat het sonder aanstukken te gaan, Snel, Lang en op menigerley wijse sou konnen lijden, dat sich den Erm bewoog: Waarom dat het dan ook in de Volwassene, en die tot veel Arbeydens bequaam werden, met Hayr bewast, om daar door soo wel het smerten in 't sweeten, als het aanstukken vrijven te verhoeden. Die op de voor-beteekenis der Ermen gelet hebben, maken ons wijs, dat sterke en wel-gelede Ermen, een blijk van goede en verstandige Menschen is. Dunne Ermen houdense voor swakke Menschen; Doch de Volle en Dik-Vleesige, zijn botte en Onleersame. Daar worden somtijds Menschen met soo Lange Ermen gevonden, dat de Handen aan de Knyen raken; Dese houdmen sterk van Aard, maar wat heersſugtig. Korte Ermen heeftmen voor een teeken van twistgierigheyd, en een die Onwetentheyd lief heeft, gehouden. Oxselen.

De BORSTEN of Mammen zijn onderscheyden in fatsoen en gebruyk ten opsigt van Man of Vrouw, maar de plaats is de selve. En alhoewelse in de Mannen van geen gebruyk schijnen, nochtans schijnense om de gelijkheyd van 't Menschelijk Maaxel en Dienst van de Borsten der Mannen.

Geslagt tot den uytersten Trap te brengen; aan beyde gemeen gesteld. De Mammen zijn insonderheyd aan de Vrouwen, om veel noodige Reden in de Borst gesteld: Soo om de naby gelegentheyd van het Hert daar de warmte, door de opsieding van 't Bloed van daan komt; Als om de Schoonheyd van den Boesem te vermeerderen: Gelijkse ook daarom van vele voor een gedeelte naakt gedragen werden. Ten derden is dese plaats bequaam tot de Kinder-zooging. Want de Kinderen door de Moederlijke Ermen om-Ermd, konnen seer gemakkelijk daar aan geleyd, en met de Handen en Oogen sonder moeyte geregeerd, en op verscheyde wijse, het zy sittende, het zy staande en gaande waargenomen werden. Aan geen Geslagte van Dieren sietmen de Ujers of Mammen soo hoog aan de Borst, als aan het Mensch-beeld, uytgenomen aan de Apen; Om datse even als de Menschen hun Jongen met de voorste Pooten (Ermen had ik schier geseyd, om datter niets beter een Mensch gelijkt dan een Aap, een Boer en een Papegaay,) opnemen en aan de Mam leggen. De Mammen zijn twee in getal, om soo d'een beschadigd mogt werden, d'ander sou konnen dienen; Als mede om de gelijkstandigheyd der plaats diese bekleeden, want maar een zijnde diendese in 't midden te staan; gelijkwe aan de Neus, Kin en Schamelheyd sien, die om datse enkel in getal zijn, niet op zijde maar vlak in 't midden geplant zijn. De Vrouwe Borsten zijn rond van Form, en vertoonen de gedaante van een halve Kloot; En soo zijnse op haar schoonst. Somtijds, en insonderheyd aan de zogende Vrouwen, hangense van wegen de swaarte der Melk neerwaarts: Ook zijnse aan de Vrouwen gemeenlijk groo-

Vrouwe Borsten.

Schoonheyd der Borsten.

grooter en meer neerhangende dan aan de Maagden; die veelsints wat sorgvuldiger zijn desen Huysraad wel opgeschort te dragen, en wonder veel daar mede op hebben. 't Geen de Kinder-krijgende Vrouwen niet geern doen, om dat het haar eenigsints hinderlijk is in de Zog-teeling; Gelijk dan ook wanneer de Vrouwen haar Borsten van de Moeder-Melk willen opdroogen, de selve al van 't begin der Baring, of kort daar na, beginnen op te schorten, en verdroogende Kruyden daar op leggen. In sommige warme Landen vindmen Vrouwen onder de Wilden, die sulke groote en neerhangende Borsten hebben, datse die op hun Schouder konnen werpen, en de Kinderen agter op den Rug sittende, daar aan te Suygen geven; En van de Kinderen niet anders behandeld werden, dan of sy een Moezel of Sak-Pijp te regeeren hadden. De Taal-sifters maken ons wijs dat Mamme of Memme by de Grieken *Maze* genoemd werd, en dat daar van *Amazon*, als ofmen sonder Mammen seyde, afkomstig is. En gelijk de Kinderen van wegen de Mammen, haar Moeder Mem, of Memme noemen; Soo is de Naam Meysen of Maysen, na de Mammen die het Vrouwen Geslagt bysonder eygen zijn, van het Woord *Maze*, aan 't Vrouwvolk die Dogteren en Dienst-Meyden zijn, gegeven. De regte groote der Vrouwe Borsten, kanmen om Schoon te zijn, niet net bepalen, doch men oordeeldse aan de Maagden groot genoeg, wanneerse een goede Hand greep vollen konnen. 't Is qualijk te gelooven, alhoewel het *Schaliger* verhaald, dat hy Meysjens gesien heeft, die de Borsten op den Buyk hingen. De Borsten die laag en ver van de Borst afgescheyden hangen, plagten de Tronie-kijkers voor Vrouwen van een

Hangende Borsten.

wreeden Aard te houden. Doch als de Borſten wel gemaakt zijn, en een matige groote hebben, gevenſe een volmaakte Natuure te kennen in Man en Vrouw. De Borſten en groeyen van begin aan niet als andere Deelen des Lichaems allengskens, maar alſſe beginnen voor den dag te komen, nemenſe in een Jaar meer en ſchielijker toe, alſſe in al den tijd te vooren gedaan hebben. De Maagden die vermaak ſcheppen in wel Geborſt te zijn, weten ſulx door een Hand-greep veel te bevorderen: Want wanneer ſy de ſelve met de Hand dagelijx vrijven en wel om ſchommelen, ſoo brengen ſy te weeg dat de vogtigheden die haar in de ſelve onthouden, meer aan 't giſten raken en de Borsjes uytſetten. Wanneer de Borſten ſtijf en Natuurlijk vol geſpannen ſtaan, gevenſe in de aanpars van betaſting een eygene aangename voeling, ook aan de Hand van de gene die d'aanraking doet. Gelijk dan ook de welvarende Vrouwen, om 't vermaak datſe in 't Suygen der Kinderen voelen, te vermeerderen; de ſelve met haar malſe Smurfjes dikmaal tegens haar Melk-volle Ujers aan donſen. De Tepel ſtaat ontrend in 't midden van de Borſten, en is aan de Maagden gemeenlijk wat vuurig rood, maar aan de Vrouwen Loodverwiger en bleek. Doch aan de on-vrugtbare, of diemen Quenen noemd, en veel eer ſlappe en verſlenſte Vellen dan Borſten hebben, by na ſwart. De Tepels werden ook aan de Manne-Borſten geſien, om de gelijkheyd van 't Mensdom, alhoewelſe die eygentlijk niet van nooden hebben. Doch ſy zijn wat kleynder dan die der Vrouwen, alhoewel ſommige tegen een Deerne wel konnen Monſteren. En daarom noemd *Auguſtinus* de Manne-Borſten een Schoonheyd ſonder gebruyk. Die

de

de waarnemingen van veel Genees-Meeſters, en onderſoekers van de Natuur wil na ſporen, ſal menigte getuygeniſſen vinden van Mannen en Maagden, ja van Kinderen die overvloedige Melk uyt haar Borſten quijt wierden. Daar is elders een Land, daar wanneer de Vrouw van een Kind verloſt is, de Man gaat te bed liggen en de Kraam uythoud. Het is te gelooven dat ſoo deſe Gekken de grillen in 't Hoofd krijgen om ſelfs ook Kinderen te baren, datſe dan ook mogelijk geen gebrek van Sog ſullen hebben. Want om dit malle Wijve-Praatje, met eenige Agtbaarheyd te onderſteunen, ſoo konnenwe hier een Voor-beeld aanwijſen dat den Ontleder *Alexander Benedictus* verhaald: Namelijk dat een Man ſijn Vrouw verlooren hebbende, een Jong Kind van haar aan ſijn Been hield; die het ſelve om wat te ſtillen, ſomtijds aan ſijn Borſt-Tepels te Lurken ley; Door welke Suygen en trekken metter tijd ſoo overvloedig Melk in ſijn Borſten viel, dat het Kind daar van volkomen gevoed wierd. 't Is ons werk niet hier Natuurlijk over te redeneeren, dien Autheur mach het beneffens *Laurentius*, *Bauhinus*, *Sennertus* en andere, goed maken. Maar wy gelooven ondertuſſen, dat nadien de Knegtjes, en de Mannen dikwils eenig vogt uyt de Tepels druipt, of daar uyt kan gedrukt werden, dat het gebruyk der Manne-Borſten neffens veel andere Dingen, mogelijk noch niet geheel bekend is. De Tepels zijn voorts met een roodverwige Krans omſchreven, die in de Zogende Vrouwen bleek of vaal, en met den Ouderdom by na ſwart word.

De Mannen die eenige Bultigheyd aan de Borſt hebben, zijn van ouds voor niet al te wijs, of voor ſimpele Verſtanden gehouden. Een groote breede

Borst die meer Beenig dan Vleesig is, werd voor een gemeen teeken van sterkheyd gehouden. Een wel Gevleesde Borst, sietmen veelsints aan vreesagtige en botte Menschen. Mannen die een sagte Lobberige Borst hebben, zijn dikwils onbeschaamd en wat Vrouw-agtig. Gelijk ook die daar hangende Borsten by hebben, gemeenlijk Dronkaarts zijn. De Oude Tronie-kijkers plagten een nauwe Borst en Buyk voor een teeken van hoog Verstand en goeden Raad te houden. De Borst met Hayr bezet, geeft behalven sterkte der Natuur, loosen Raad en hoogmoed te kennen; Ja daar het overvloedig van de Borst tot op de Buyk begroeyd is, plagtmen voor een gewis teeken te houden van Menschen die Onstandvastig, ligt van Sinnen, en sonder Religie zijn.

Maaxel en Dienst van den Buyk.

Den BUYK is sonder Beenen en met veel Vliesen en Muskelen als een breed Kussen, of Sak gemaakt, en onder de Borst geplant; Sy kan sich nu wyer en dan nauwer uytsetten: Waarom die met veel Lappen, Vliesen en Muskelen gemaakt is; Ook en was eene Muskel niet genoeg, om d'uytpersing der onreynigheden te bevorderen; Of de Borst in het Hoesten, Uytwaassemen, Sugten, Roepen en andere sterke Doeningen die als uyt de Holligheden des Buyks en Borst moeten uytgedreven werden, te hulpe te komen. En op datse sulx makkelijk en sonder pijnelijkheyd sou konnen doen, zijnder regte, dwerse, en scheuyns liggende Muskelen in den Buyk geordineerd; Die haar bewegingen verscheydentlijk konnen t'samen spannen, om door het tegens den anderen aan te wellen, na binnen en na buyten te werken, de geseyde Diensten te doen. Wanneer de Buyk-Muskelen door een Konvulsive beweging heftig worden in getrokken, werden de Vrouwen ligtelijk van een over-

overval beloopen, diemen onder die swakke Vaatjes, *Opstijging*, of het *Moer-spul* in de Wandeling noemd. Men geloofd dat in dese Verkramping, de Muskelen van den Buyk de Ingewanden dapper perssen, en d'In-ademing belemmeren, waar door dit Geslagt veelsints met een flauwe Pols, en als voor Dood ligt. En om dat in dit Onweer de Muskelen van de Strot ook niet vry gaan, soo isser benauwtheyd, die hen somtijds doet op-vliegen en Loeyen offe versmagten souden. Vele Genesers meenen dat de benauwtheyd diemen *Nagt-Merry* noemd, om datse de Menschen meest des nagts in de slaap komt berijden, niet veel hier van verschild. Want als de geseyde Buyk-Muskelen tegens wil en dank soodanig werden ingetrokken dat het Middel-schot door sijn Natuurlijke beweging, die Persing niet kan wederstaan, soo werd den Mensch seer benauwd, en soo beswaard, of hem honderden ponden op 't Lijf lagen, sulks datse haar niet roeren, noch geen geluyd konnen slaan. Het Niesen werd ook groot-deels door een schielijk t'samen-trekken der Buyk en Borst-Muskelen uytgevoerd. Want soo haast wy eenige pooging tot het Niesen krijgen, soo bereyden haar de geseyde Muskelen, en wy gevoelen datse geswind na binnen getrokken werden, om een te veerdiger uytdrijvinge der Logt te doen: 't geen by na als het uytschudden van een Kleed geschied; En somtijds soo heftig en met sulken gedruys geschied, dat snot en quijl te Neus en Mond, en by ongeluk wel een Kraak-Windje van agter uytspat.

Dat ons in 't veel of overmatig Lachen somtijds den Buyk seer doet, sulks geschied alleen om dat in die daad het Middel-schot met te grooten geweld na binnen gedreven werd, en onse Ingewanden te

sterk Dringd; En gelijkwe in sulken geval gewoon zijn de Persing met de Handen dikwils in te toomen; Soo segtmen daar van ook: *Wy Lagten datwe ensen Buyk moesten vast houden. Ik Lagten my schier te barsten*, enz. En alhoewel den Buyk veel Edele Deelen in haar bewaringh heeft, als namelijk de Maag, de Darmen, de Blase, de Lijf Moeder en soo voorts in de Vrouwen, soo heeftse den Maker nogtans van vooren om veele Redenen niet met Been voorsien: Eerstelijk om dat de meeste Deelen die in den Buyk zijn, niet altijd deselve grootte hebben; Wantse door de ingenomen Spijs en Drank dikker uytsetten, en daar na wederom dunner werden: Dat seer ongemakkelijk sou vallen, by aldien het Buyk-Leer niet rekken kon: Ook soudet met de Formeering en aanwas der Kinderen niet over een komen, die van een seer kleyn, ja by na onsienlijk beginsel, binnen 7, 8, en 9 maanden, tot een tamelijke groote Klomp gebragt werden: welke Aanwas, en ter Weereld-brenging, met een Buyk die met Beenen gestijft of bezet was, geheel niet sou konnen geschieden. Nu even als alle de geseyde Deelen van den Buyk, met het geen daar binnen besloten is, geheel ontbloot zijn van Wapen tuygen, en egter in veel gevaar zijn, om dagelijx Jammerlijk en Doodelijk Gequest of beschadigd te werden, daarom heeftse de Goddelijke Voorsienigheyd aan die zijde geplaatst, alwaar sy twee Gauwsiende Oogen tot Wagters, en twee Ermen en Handen tot Beschermers heeft.

Aristoteles oordeelde dat die gene welke een grooten en hangenden Buyk heeft, Dwaas, Hooveerdig en Onmatig is. Andere hebben sulke Buyken van Onkuysheyd beschuldigd. De Hard-Gebuykte

zijn

zijn veelsints Gulsig en bot. Een sagten ingedrukten Buyk geeft de grootheyd van 't Gemoed en Deugd te kennen. Mannen van goed Verstand en groot Oordeel, hebben gemeenlijk een middel-matigen Buyk.

Den NAVEL staat in 't midden van den Buyk, en schijnd alleen sijn gebruyk te hebben in de Formeering in 's Moeders Lichaam: En dat soo om 't Kind aan de Moeder vast te houden als om door des selfs Strengen gevoed te werden; Namelijk soodanigen Voedsel als'er van nooden is tot d'uytbotting en bestendigmakingh des Lichaams, of alle de Deelen daar 't LIchaam uyt bestaat: En mogelijk niet soo seer tot soodanigen Voeding als de Jonge Vrugt noodig heeft om te Leven. Want ook veel van de hedensdaagse meenen dat een Kind in 's Moeders Lichaam meest door de mond Gespijst werd; En besluyten sulx om datter Spijs in de Maag en Darmen gevonden werd, wanneerse Kinderen in de Geboorte Dood gemoffeld, komen te openen, Gelijk'er ook gevonden werden welke meenen dat de Jonge Vrugt wel op drie Wijsen gevoed werd, namelijk door de Navel-streng-Aders, die uyt de Moeder-Koek het Bloed en gylige stof in de Lever brengen. Ten tweeden door de Huyd, en ten derden door de Mond. En sy meenen dat de fijnste Deeltjes van het Vogt in welk de Kinderen sweven, niet onverstanelijker tot Voedsel door de Huyd kan ingaan, als de Vogtigheyd der Aarde door de Schors en Wortelen der Boomen en Planten in trekken kan. Sommige Geesten hebben gedreven dat onse Voor-Ouders Adam en Eva sonder Navel geschapen zijn: En stellen tot Grondvest van haar Reden, datse buyten de gemeene mensch-Teeling voort-

Navel des Buyx.

Of Adam en Eva ook met een Navel Geschapen zijn.

voort gebragt zijnde, niet meer een Navel nodig hadden dan dat de Vogelen in 't begin der Scheppingh eerst Eyeren geweest waren. Gelijk dan ook eenige Geleerde sommige vermaarde Schilders, als Raphel d'Urbin en Michel Angelo en andere hebben berispt, datse Adam met eenen Navel in hare Schilderyen vertoond hebben. Doch de Reden, die wy aangaande de Borsten en Tepels hebben by gebragt, welk soo wel aan de Mannen als aan de Vrouwen zijn gegeven, op dat het Menschelijk Geslagt malkander op 't uyterste sou mogen gelijk zijn, kan onses agtens de Questie genoegsaam goed maken.

Buyk geeft veel Schoonheyd aan een Vrouw-beeld.

Het schijnd ons eenigsints toe dat den Navel, de Schoonheyd van den Buyk seer helpt vermeerderen, insonderheyd wanneer die niet te groot uyt puylende, nochte te diep-puttig ingevallen is. 't Past de Schilder-Kunst seer wel, datter een bysondere Properheyd aan den Buyk van Maagdelijke Vrouw-beelden werd waar genomen; Gelijk sulx ook by d'Antyken wel verstaan is. En Jan de Bolonje heeft in het Maagdelijk Beeldeken van sijn Sabinse Roof, ook getoond hoe veel Schoonheyd de wel Geproportioneerden en Eelen omtrek van den Buyk, tot een naakt Vrouw-beeld toe brengen kan. Om in de Schilder-Konst alles te volgen dat natuurlijk is, soumen den Buyk van een Moeder-Vrouw, dat is, die gebaard heeft, de Schoonheyd van een Maagdelijken Buyk niet mogen toevoegen: Doch den Schilder moet soo verstandig zijn, dat hy al wat ongracelijk in 't Oog is, zedelijk bedekke, of willens voorby gaat: Wetende dat de Dingen die in 't Leven selfs haar Schoonheyd verlooren hebben, hun niet al te voegsaam van de Teyken-Konst laten behandelen; Want sy zijn na haar uytwerking alleen

ver-

verwijtingen van de Onvolmaaktheyd der Dingen, diemen geerne in ſijn vorige Glans behouden had. Daar is noch een Kopie van een Brief onder de Snaken onſes Tijds voor Handen, waar in een Vrouw aan haren Man die na Indien gevaren was, klaagt, dat de geheele Schoonheyd van haren gladden Buyk na haar Kraamtijd bedorven was. 't Schijnd dat die Sottinne niet gedagt had, datmen op ſulken Water ſulken Vis vangt. Daar zijn noch veel Tafereelen en Printen in weſen, daarmen den Navel van den Buyk duydelijker door de boven-Kleeden ſiet heen Speelen, dan of de Beelden naakt waren. Indien die Meeſters noch Leefden, ik wouw haat vragen waarom datſe de reſt van den Huys-raad daar niet mede lieten door heen ſien? Seydenſe dat de Zedelijkheyd die Leerde dekken: 't Is wel, wy ſouden quaad worden ſooſe anders ſeyden; Want wy hebben ook altijd Gelachen om die afluynige dragt der *Swans-Hanſen*, en Hooſen-Latſen, diemen ſelfs niet geſchaamd heeft tot Frankfort op ſeker Kerk-Hof aan de twee Gekruyſte Moordenaars op Golgotha toe te paſſen, daarmenſe niet anders verbeeld ſiet, als of Jeruſalem in Swaben-Land gelegen had: Voorwaar een Botte en Schaamteloose misſlag. Maar laat doch de voorgemelde Geeſten ons eens ſeggen hoe 't met de Verſtandige en omſigtige Schilder-Kunſt beſtaan kan, het mindere dat Natuurlijk niet en kan geſien werden te vertoonen; En het meerdere dat volgens haar maniere niet en kan verborgen blijven, te bedekken, als ofter niet en was. Seker die ſoo nauw en uytvoerig willen zijn, datſe ſelfs de Muskelen, ja de twijffelagtige Spiertjes door de Kleeden heen vertoonen, hebben hier geen verſtandig Voorwendſel dat hun Konſteloose Naaktheyd Loflijk bedekken kan.

En

En hierom gaan wy ook het Maaxel en Dienſt der Schaam-Deelen met voordagt voorby; op dat niemand en geloove, datwe de Dingen die voegſamer gedekt blijven, buyten nood hebben willen ontdekken; Gelijk dan ook die ſtoffe eygentlijker tot de Genees-Kundige Anatomie, dan tot de Schilderagtige Menſch-kunde behoord. Dit mogenwe in 't voorby gaan aanmerken dat een heel groot en onbeſchoft Teel-Lid een teeken is van kleen en bot Verſtand. Gelijk mede onder de Dieren, de Eſels geen van de kleynſte hebben.

Maaxel en Dienſt der Dyen en Beenen.

De DYEN en Beenen dienen in 't algemeen om den Menſch in 't gaan en ſtaan als ſtutten en Kolommen te onderſchragen; En op welk het geheel gewigt des Lichaams draagd; En van d'een na d'ander zijde over geſonden werd. Ja het zijn de ſtevigſte Werk-tuygen waar door een Menſch Loopt, Springt, ſig ophoud, en Sterkte uytvoerd. En wanneer een Menſch eenig ongemak of Verlamdheyd aan de Heup of Dye-Leden heeft; Soo is hy daar door merklijk in ſijn Kragt en Gank verſwakt. De Dieren die ſterk moeten loopen en Springen, hebben gemeenliik vaſt Gevleesde Muskelen en taye Peſen aan de Dyen; alsmen in 't ontleden van Paarden, Herten, Haſen, Kik-Vorſſen, Springhanen, en veel andere groote en kleyne Dieren ontwaar werd. Die de lekkere beetjes weten te vinden, ſullen d'agterſte Deelen van een Haas, niet voor het Kortſte en Malsſte Vlees kieſen. Alhoewel het aan een Schapen-Bout veelſints een andere ondervinding geeft. Beenige en wel Gemuskelde Dyen paſſen voornamelijk aan de Manne-Beelden; Doch de Vrouwen hebben ronde, Poeſelige en Vleeſige Dyen; Die dunne Dyen hebben, zijn Lief hebbers

bers van Vrouwen, maar hebben een teer en swak Lichaam. Daar is een Gladiator of Roomse Schermer voor handen, en ook in Playster na gegoten, die sterk en Mannelijk van Dyen, en snogger van Beenen is. Die de Dyen ruyg en Hayrig hebben, zijn veelsints dertele Menschen, de Satyrs in Geylheyd gelijkende. De Beenen zijn door het buygende Lidt van de Knyen aan den anderen gehegt; En buygen sig maar alleen na die zijde, die den Mensch tot den Gang, tot het Sitten en tot het Knielen voegsaam is. En sy en kan haar ook noch ter zijden, noch na vooren in buygen: Want soo by aldien de Knye soo wel na agteren als na vooren, of na een van bey de zijden buyghlijk waar, 't souw den mensch onmogelijk zijn, geknield of gevallen zijnde, wederom op te staan. Gelijk dat uyt het maaxel en de Samen-Koppeling der Beenen, hier agter kan gesien werden. Porta teekend uyt d'Oude Mensch-kundigers aan, dat die Korte Beenen hebben, veelsints quaadwillige Menschen zijn, die haar ook in 't quaad doen van andere vermaken. Van Selimus, de Soon van Bajazet de tiende der Turkse Tyrannen, getuygtmen dat hy Lang van Persoon was, maar heel Korte Beenen hadde; zijnde een Verrader en een onnatuurlijk Hoereerder, selfs met groote afkeerigheyd van de Vrouwen. De Latijners noemen het Scheen-been *Tybia*, en soo ook een Fleuyte: Om datmen eertijds Fleuyten van de Schenkels of Schenk-Beenen plagt te maken. Hier van segtmen tegen een Spille-Been: Gaat niet voorby de Fluyte-makers deur, ghy soud geklappeld werden. Dikke Scheen-Beenen, vertoonen een Eelheyd van Natuur; Sterkte en Wreedheyd. Doch de kleyne en sagte Schenen, Swakheyd en

Der-

Dertelmoedigheyd. De Knyen dik en rond met Vlees bewassen , past de Vrouwen beter dan de Man-beelden, die de Knye-Schijf onderscheydentlijker moeten door spelen. Knyen na binnen gebogen, of die in 't gaan malkander schijnen aan te stooten, zijn veelsints een Kenteeken van Vrouwe-Liefde , en van een Wijfagtigen Aard : Eenige Genees-kundigers seggen dat de Kromme Beenen een Natuurlijk teeken van Onkuysheyd zijn; om dat de Voeding niet na onder maar al in de midden blijft.

Maaxel en Dienst der Voeten.

De VOETEN zijn als de Planten of Basimenten van 't gantsche Lichaam, om 't selve daar op in 't gaan en staan, en in allerley beweging te dragen; En den gang door een roerlijk Lid regt-Lijnig en wel geschikt te maken; 't Geen wanneer de Voet onbuygsaam waar aan het Been geset, onmogelijk souw konnen geschieden: Alsmen siet aan de geen die op houte Beenen, of op Stelten gaan. Waarom de Voeten haar dan ook noch meer dan op eene plaats konnen buygen; En het Been agter en voor, Korter en Langer konnen maken, na datse agterwaarts of voorwaarts omgebogen werden. Als de Schets der Gebeenten uytvoerig toond. In allerhande gevoeglijke Gang, het zy effens Vloers, of op, of af klimmende, moet de Hiel sig altijd van agter opligten, en de Bal van de Voet met de Toonen, als de grond eenigsints drukken, om by wijse van stooting het Been en de Voet opwaarts te duwen en de voortgang te bevorderen. 't Geen we klaar konnen sien aan de Menschelijke Voet speuren, die in effen gevallen Snee, Sand, of Kleyslijkige wegen gemaakt zijn. Daar de voor-Voet gemeenlijk dieper dan de Hiel of agter-Voet in gedrukt

drukt zal gesien werden, insonderheyd wanneermen die met bloote Voeten begaan heeft; En de Hielen werden noch minst in sulke sporen gesien, die met snel loopen gemaakt zijn. Anders maken de Hielen door de hooge en harde agter-Zool der Schoenen, een diepen indruk. En dusdanige Sporen der Voeten hebben menigen Schelm beklapt. De Vlugtelingen die wijs zijn, doen de Schoenen uyt, en loopen Barrevoets, om op 't Spoor minder betrapt te werden. De *Beeren* zijn soo loos, datse ontrent de Hollen van hun verblijf komende, altijd agterwaarts daar in gaan; Om de Jagers te verbijsteren, datse hun Logimenten, op hun Spoor niet sonder verdwaling na en gaan. Het Spreek-Woord, *Hy ligte sijn Hielen*, is buyten alle twijffel van dese Voet-ligting af gekomen, alsmen wil te kennen geven dat ymand ons ontloopen of ontgaan is buyten verwagting. En seker, 't is onmogelijk sonder de Hielen te ligten, te gaaan, en noch minder kan sulx in 't loopen nagelaten werden. Seker Bouwkundiger van een Wijs-Neus gevraagt zijnde, waarom doch de Kolommen een Hoofd, een Hals en een Romp na de gelijkenis van een Mensch toegeschreven werdende, ook niet twee Basimenten of Voet-Leden, als de Menschen gegeven zijn? Antwoorde: De Kolommen hebben maar een Voet noodig om vast te staan; De Menschen twee, om seker te gaan; Maar de *Gekken, om niet langs straat te loopen, haddender nutter geen als een van alle drye.* In de Voeten der Menschen sietmen groot verschil, soo aangaande de Proportie als Bevalligheyd, welke meer in de Schilderkunde dan in 't Leven in aanmerking komt, om datse meest geschoeyd, dat is bedekt onder de Bezadigde Volken gesien werden. Dus

heeft den eenen Mensch groote dikke Voeten, den anderen smalle lange Voeten. Daar zijnder die kleyne vette Voeten hebben, en wederom die magere kromme gebogen en Kruys-Voeten hebben. Kleyne en teere Voeten, zijn tamelijk Bevallig, maar zijn geen teeken van sterkte; Aan Vrouw-beelden zijnse een Schoonheyd wanneerse blank zijn. En de Turken en Chinesen, prangense van Jongs aan in enge Schoenen, omse 't groeyen aan de Meyskens te benemen. Wel gemaakte Voeten, vertoonen somtijds een Man van goed en Eel Verstand. En gelijk de Voet een gemeene Werk-maat is, na welkmen by de meeste Volken alle gereguleerde dingen bearbeyd, soo segtmen ook, wanneermen van den trant of regel, volgens welk een ding uytgevoerd werd, spreekt, 't sal op die Voet voortgaan: Laat het op die Voet geschieden: De saak is op een Goe Voet gesteld. enz. Malle Gekken, en die verkeerde Liefde onder de Navel broen, hebben gemeenlijk dikke en hooge Voeten. Die kleyne en vette Voeten hebben, zijn selden Menschen van een beleefden Aard. Lange Voeten belooven ook niet veel goeds. Alsser wat groot by vallen, seggen de St. Krispijns Kinderen in 't nemen van de Maat, tegen de sulke dikmaal; Heer, je hebt een kleyne Voet, maar jou hiel zit wat ver van je Teen. Dit Loopje word haar indagtig gemaakt, om dat het hun schadelijk in 't Leer valt; Want sy stenender somtijds by, als offe met rekken en trekken van 't Leer om haar schade in te halen, alreede besig waren. Die Knobbelige en Holle Voeten hebben, zijn dikmaal Menschen van quaad verstand; En soo men 't uytwendig sien kan boodschappense selden wat goeds. De Teenen der Voeten hebben ook somtijds een af-

afdruksel van ymands Natuurlijke Zeden; Groot-agtige Teenen en wel Geproportioneerd, sietmen veelsints aan Menschen van goede Zeden. Menschen van kleyn Verstand, hebben dikmaal korte en Dunne Teenen, en die Lang en Dun zijn, zijn somtijds niet een Hayr beter. Doch die Kort en Dik zijn, zijn gemeenlijk Onvoorsigtige, Wilde en Ligtveerdige Vinken. Als de Teenen matig van den anderen gespreyd zijn, men magse eenigsints tellen onder de Luyden die geern Kallen, Danssen en Quinkeleeren. Die heel geslooten Teenen hebben, zijn vrees-agtige Menschen. Die omgekromde Teenen hebben, vallen soo Schaam-agtig datse haar Oogen met haar Hemd wel toedekken souden: En sulx plegen d'Oude Tronie-kijkers ook van de kromme Nagels te voorseggen. Doch als de kromme Voet-Nagelen wat Lang en Smal zijn, 't is te vreesen, dat sulke Menschen quaad en wildaardig zijn. Ronde Nagelen heeft aan menige sijn Hoer-agtigen Aard beklapt. Seer Korte en Swarte Nagelen zijn 't Wapen van een Schelm. Witte en wat Geel-agtige Nagelen geven een wel gesteld Gemoed te kennen, soo 't anders waar is, dat de Nagelen des Menschen haar gemeenlijk schikken, soo als de Natuur gesteld is. En gelijkwe geseyd hebben dat de Beenen en Voeten met de Dyen de voorname Werk tuygen van de Gang zijn, is 't niet buyten den Haak, hier ook yts van de verscheyde Swier en Kadans der Menschelijke Gang te spreken, en yts uyt die verscheydentheyd aan te merken. Voorwaar de Gang der Menschen is soo verschilligh, datwe malkander daar door van agter, van ver, en in 't Schemer-ligt en Avond-stond uyt malkander weten te onderscheyden. Welke verscheydentheyd

groot-deels afhangd, of van de Voor-beelden die ymand volgd, of van de aanwendsels, of van de samenstel der Gebeenten, Pesen en Muskelen, of van eenig toevallig Gebrek, of ook wel uyt laatdunkentheyd en Hoovaardie. Dus stapt d'een wijd, d'ander nauw; d'een gaat ras, d'ander langsaam; d'Een waggeld als een Broed-Gans, en d'ander Danst of hy op een Papiere Soldertje ging. d'Een is een Dray-Eers, d'ander steekt het gat uyt, en verkondigd met de Kop, dat den Eers volgen sal; d'Een gaat vast en seker, d'ander is Wankelbaar en Struykel agtig Die werk hebben gemaakt om ook uyt de swier en Gang der Menschen, yts van haar Natuurlijke gesteldheyd te voor-seggen, (want het is by alle gemeen, ymands Leven en Bedrijf, een Eerlijken of On-eerlijken Wandel te noemen,) die Leeren ons dat de Menschen, welke in 't gaan een wijden Tred houden, veeltijds perfekt in haar Handeling zijn; Ook vertoond het een Man van eenig vermogen. Die Langsaam gaan, uyt toeval, zijn na alle waarschijnelijkheyd vol Gedagten; Maar die sulx Natuurlijk doen, hebben een Vrouwagtige Geest. Aristoteles en schijnd hier niet wel uyt sijn Oogen gesien te hebben, wanneer hy seyd dat een Langsame Gang, seer wel over een stemd met de Natuure van een grootmoedig Man. Doch hy kan vry gekeekeld werden, alsmender eenige blijken by voegt, die de geseyde traagheyd door een streek van Majesteyt verbeteren. Een Loome Gang is onderscheyden van een Langsame Gang, en is seer ligt aan een Loom Gemoed vast. Een vaardig en voortvarend Gemoed daar en tegen, dreygd alleen de Grond daar hy over stuyst, maar en raaktse met de Voeten nauwlijx aan. Men heeft ons op de

Mouw,

Mouw willen fpellen, dat die wijd en Langfaam gaan als een Oyevaar, gelukkig in haar doen zijn. Dit fouwmen voor een waarheyd betoogen konnen, by aldien d'eerfte geleyde gronden onfer voorfeggingen waaragtig zijn. Want de wijde Gang geeft vermogen te kennen, en de Langfame tred, aandagt: Daar nu die tweederley tred, famen gefmolten werd, wat kan het anders te kennen geven, dan een goeden uytflag der Onderneming? Een Korte Gang verbeeld een leuy Menfch. Die Wankelbaar, of Waalbarkig ter Gang zijn, een Grimlachende en prevelende Mond en bewegende Oogen hebben, geven blijk genoeg, al fietmenfe maar, datfe quaad-werkende Menfchen zijn; Of op 't Padt wandelen daarfe eenige bedreven parten ontwijken. Die in 't gaan, Dralen, ftil ftaan, dikmaal omfien, herwaarts en derwaarts 't Gefigt wenden zijn Wantrouwig, Onregtveerdig, en veelfints Overfpelig van Gemoed. Die ftraat-vegen, dat is die gints en herwaarts den Eers fwayen, en daar een ftatelijke Laatdunkenheyd en Pratheyd onder ftroyen, zijn niet alleen groot-gevoelig van haar felven; Maar men bevindfe veelfints Pluymftrijkers. Die haar felven in 't aanfpreken van fatfoenelijke Luyden, Vriggelen, troonen, of een ander tegen 't Lijf vrijven, zijn als de Honden, die met Quispel-ftaarten, ymand vleyen willen. Die in 't gaan na de Regte zijde over-hellen, geven teeken van flauwhertigheyd, en die na de Slinke zijde geneygd gaan, zijn felden heel wijs. Doch die Regt en fix op haar Koten gaan, hebben t'eenemaal 't uytgedrukte Beeld van een veerdig Man, maar die wat haaftig van Hoofde en een goed Soldaat is.

d'Agterfte Deelen van 's Menfchen Lichaam,

De Mensch van agter aangemerkt.

hebben in 't bysonder weynig Werk-Dienst: In-voegen sy meestDienen om de Form van 't Mensch-beeld te volmaken, en door verscheyde Beenen stijfte by te setten. In 't algemeen is de boven-Rug met de Schouderen bequaam om Last te dragen, en geeft den Mensch een goede Form aan 't boven-Lijf na dat die breed of schraal zijn. Men seyd dat de breede Schouder-bladen een teeken zijn van een Vroom en Volmoedig Man. Plato wierd om sijn breede Schouderen soo genaamd. De Schouderen selfs die groot zijn, zijn een teeken van een sterk Lichaam. Alhoewel die kleyne en teere Schoude-ren hebben, sterk van Verstand zijn, doch wat Wijfagtig. De harde vaste Schouderen betoonen Deugd, maar vette Schouderen plagtmen weynig te prijsen. Ook werden de opgeheve Schouderen voor een blijk van een vinnig Gemoed gehouden.

De Billen als twee sagte en Vleesige Kussens die-nen de Mensch om makkelijk op te sitten: Gelijk voorts het geheel agter-Lijf diend om op te liggen: Alhoewel het half op zije liggen, voor makkelijker en gesonder werd gehouden; Ook om dat het de Ingewanden minst benauwd: want het voorwaarts over-liggen maakt de Borst ruymer en verschaft ligtvoeriger Adem-togt. Gelijk dan ook de kort-Borstige niet wel op den Rugge, maar beter voor-waarts over konnen liggen of zitten, d'Oude heb-ben geseyd, dat op den Buyk te liggen of te sla-pen, wel gesond, maar niet al te dienstig voor 't ge-sigt was. Van een Man die vroeg het Gesigte duy-ster werd segtmen gemeenlijk, hoewelmen yts an-ders seggen wil: Hy heeft te veel op sijn Neus ge-legen. De Los-bekken en die liever slordig dan be-schaaft spreken, noemen de Billen, (het zy met

oorlof geseyd) het Gat, of Eers-Gat: Buyten twijffel komende van het onder-gedeelte der Billen, daar de Slot-Deur des Eers-Darms is, gemeenlijk *Fondament* genoemd; welke opening tot de Drek-loosing soo noodig als de Mond tot Eten is. Maar om dat een reyn en zedig Mensch van sijn eygen, en veel meer noch van eens anders uytbraaksel af keerig is, daarom werd ook de plaats daar de uytdijgsels haar van onder ontlossen, onder de Schaamdeelen gerekend; En men houd het ook voor een groote Smaad wanneer ymand ons sijn agterste in plaats van sijn Aansigt toekeerd; of als ymand op sijn Eers kloppende segt, *Dat's voor u*, of *u Neus daar In*, of diergelijke: Welke alle schandelijke Actien en vuyle Gebeerden zijn, waar mede ook van Ouds de Heydenen in hare Dronkene Uytgietingen der Overdadigheden, de Baals, Priapen, Satyrs en Drek-Goden onder Vijsten en Poepen, met on-noemwaardige Bootsen en Verkrampingen harer Lichamen, plegen te dienen. 't Heugd ons noch dat in sekere Stadt door 't quaad Voorbeeld van een Appel-teef, het Eers-wijsen, onder de straat-Platjes soo algemeen door brak, dat d'Overheyd daar tegen met een Plakkaat en Geld-boete moeste voorsien. Doch 't en leed naulijx dry dagen, of men sag de Kinderen maar des te uytbundiger daar in voort varen; Ja men hoorde openbaar langs de straat singen; *Men mach niet meer een Gatje setten op des Heeren strate, al stond' de Galge voor mijn Deur ik sal 't 'er niet om late. La Gatje, la Gatje*, &c. Siet daar den on-inbindelijken Aard des Menschen, die boos is van sijner Jeuget aan. Seker gesonde Pater die wel in den Band maar swaar ter Gang was, en die 't wel had en wel mogt, plagt te seggen dat

hy van geen Deelen van sijn Lichaam meer Diensten en gemak had dan van sijn Billen. En waarlijk alsmer wel op let,men moet bekennen dat het sonder Vleesige Billen ongemakkelijk zitten sou zijn. 't Welkmen best gewaar werd, wanneermen door langdurige Siekten uytgeteerd het Vel alleen over de Beenen heeft behouden. Harde wel gemuskelde Billen passen aan een sterk Man. Vrouwen hebben Vette, Vleesige en Ronde Billen.Die drooge of verdorde Billen hebben, zijn veelsints quaadwillige Menschen, en Parte-speelders. De Apen hebben ook meest-deels verschrompelde Agter-Quartieren. By de Billen en Dyen langs, komtmen neerwaarts aan de Kuyten en Hielen, die ook een kleyne aanmerking verdienen. Hoe de Kuyten aan de Mensch-Beenen gemaakt zijn, zal in onse Leere der Muskelen hier agter gesien werden. Men segt dat de Menschen die heel Dikke Kuyten hebben, offe Swanger waren, Onbeschaamde en hatelijke Menschen zijn. Die matelijk samen getrokken en wel onderscheyden van Spier zijn, houdmen voor sterke Natuuren. Doch die Rond en vol Vlees zijn, zijn t'eenemaal Vrouwelijk. De Hielen verdienen weynig opmerking; 't en waar datmen wilde in agt nemen, dat Dik-Gehielde, gemeenlijk botte Menschen, of onguure Gekken zijn. Spotsgewijs en by vernoeming segtmen somtijds van 't Vrouwvolkje, dat wat ligt van Portaal valt, datse Kort van Hielen zijn. Met Kak-Hielen loopen, segtmen, wanneer ymand het Hammeken op geholpen hebbende, van elk verlaten, als een uyt gewerkt Peerd voor de Honden loopd.

Den Rug. Aangaande de Form of Schoonheyd van de Rug, 't en misstaat Vrouw noch Man, en voornamelijk

de

de Man niet, dat die een weynig rond en verheven zy; Alhoewel wanneer die te breed, en te hoog en krom gebogen is, beter aan 't Lichaam van een Slaaf, of sterk Arbeyds-Man past, als aan een die van een Schoone en Edele omtrek moet vertoonen te zijn. Die volgens d'Oude Mensch-kundigers een Man beeld wil vertoonen dat een verstandig Mensch sal schijnen, moet hem voor al geen Dik-Gevleesde Rugh geven. Een bultige Rugh is selden een teeken van een goed Mensch, 't en zy het uyt weekgebakkenheyd voort komt. Scotus segt dat de Gebulte wel listig en scherp van verstand zijn, maar datter veelsints bedriegerie of ten minsten een Boefjen onder schuyld. Smalle Ruggen zijn gemeenlijk swakke en vreesagtige Menschen. De Lenden van sterke Mannen zijn veelsints Beenig en vast beklonken, en men houd die gene welke Vleesige Lendenen hebben, voor botte Menschen. Die van de Wild-Jagt geschreven hebben, getuygen dat de Menschen, die heel Lang van Lenden zijn, seer tot de Jagt genegen zijn, en die wonderlijk beminnen. Of dit door melijdigheyd geschied, (want veel wild Vee, heeft de Lende-graad ook Lang,) is twijffelagtig. Doch daar is weynig aan gelegen, Alhoewel de Wild-braad-Eters, de Lende stukjes onder de weg-werpelijke beetjes niet en rekenen.

Belangende de HUYD, namelijk het sienelijke Vel, datwe d'Opper-Huyd noemen; En welk het Mensch-beeld van 't Hoofd tot de Voeten bekleed en schoon maakt; Sommige gevoelen dat het in een Dun, vast, on bloedig Vliesken bestaat, het welke uyt Oli-agtige en dikkeDampen van de Koude des Logts soodanig samen geronnen is; Even alsmen siet dat uyt d'opstijgende Rook van Warme Huyd.

Pap of Bry, door de Koude daar boven op sig tot een Vlies of Velleken samen set. 't Geen wel makkelijkst kan verstaan werden wanneermen segt dat een Vlies of Vel daar uyt gemaakt werd, door dien dat de Vogtigheyd van de boven-vlakte uyt-dampt, en alsoo een vastigheyd aan-neemd. Nu nadien dese Opper-Huyd doorschijnig is, en onder sich noch de ware Huyd heeft, die doorgaans met veel Bloed-Vaten beset is; Soo verandertse ook ligt na dat de Vogten in het Menschen Lichaam gesteld zijn; Want aldus vertoonen ons de Bloedrijke Bloosend en rood; De Geelsugtige en Gallige Geel, of Bruyn. De Bloedloose Bleek; De Doode Blauw en Peers; De Geworgde Vaal-Purper en Swart. De Gematigde en Gesonde Blank en Schoon, en soo voorts. En na dat het met de Gesondheyd en Loop des Bloeds, met de Herssenen, het Herte, de Gedagten en Togten van 't Gemoed gesteld is, daar na zijnwe d'een Dag of oogenblik Schoonder van Opsigt en Verwe of meer vervallen van Gedaante. En men moet hier aanteekenen, dat de Helderheyd van de Huyd, en wel gemaaktheyd der Deelen, insonderheyd het Aangesigt, even soo veel aan de Schoonheyd van een Mensch kan toebrengen, als een treffelijken Inboel een wel Gebouwd Huys vercieren kan. Invoegen dat hier geen Siek-makende Blanketsels, noch vergiftige Smeer-Potten eenige plaatse konnen vinden. Dus ver van 't Maaxel en Dienst der sigtbare Leden en Deelen des Menschen-Beelds.

V. HOOFD-

V. HOOFD-STUK.

Van de Tronie-kunde, Krooſt, *en verſcheyde* Sweming *der Menſchen* Aangeſigten.

GElijkwe in de Beſchouwing van de Proportionele Leden-ſtemming hebben geſien dat het Hoofd een bequame *Modulus* of *Maatzet* is om het gantſche Lichaam af te meten; En dat het Maaxel en Dienſt der uytwendige Deelen in 't voorgaande Hoofd-ſtuk genoegſaam aangeweſen is; Soo ſtaat ons hier de verſcheydentheyd der Hoofden en Tronien, ſoo ten opſigt van haar Formen, als ten aanſien van het Krooſt, of gelijkenis des Weſens, dat is Sweming, in agt te nemen: Welke Kennis of oeffening by ſommige Tronie-kunde, by andere Krooſt-kunde, en aldergevoegſaamſt na onſe meeninge, Sweming genoemd werd. En alhoewel alle Menſche Tronien ten aanſien van haar Partyen, of weſentlijke Deelen en plaats, malkander in 't algemeen gelijk zijn, (die ook ſlegts in een kleyn Getal beſtaan, namelijk in een generale Klomp of omtrek des Hoofds, in het Voor-Hoofd, de Oogen, de Oog-Leden, de Wingbraauwen, de Neus, de Mond, d'Opper en Onder-Lip, de Kin, en de Wangen; tot welkwe voor het laatſte 't Koleur der Oogen, ter nauwer nood mogen by voegen); Soo werd nochtans de aldergrootſte verſchilligheyd diemen ſou konnen bedenken, in de verſcheydentheyd der gelijkenis en Sweming gezien. Doch gelijk wy door de Reden wel konnen toeſtaan dat de verſchilligheyd der Weſens, tot de ſamen-Leving der Men-

Deelen des Aangeſigts.

ſchen

ſchen ten uyterſten noodſakelijk is, om daar door van malkanderen te konnen onderſcheyden werden, en te verhoeden dat d'een voor d'ander niet t'elkens en wierde aangerand: Egter blijft het opmerkelijk datter onder ſoo menigte honderd duyſend Menſchen alſſer te gelijk Leven, ſoo ontelbare verſchillige Sweming des Weſens en opſigten in de Tronien der Menſchen te vinden is. Welke verſcheydentheyd ſoo groot is, alſſer gebrokens tuſſen twee Getallen konnen zijn of bedagt werden; dat is, volgens onſe Denkingen on-eyndig. Sulx dat hoe na ook by toeval of door Geboort-Erving, de Sweming van 't een Weſen, met d'een of d'ander mogt ſchijnen over een te komen; Sy egter by den anderen gebragt, noyt ſoo juyſt malkander ſullen gelijken, ofmen kanſe opmerkelijk onderſcheyden: Alhoewel daar ook ſommige Hiſtorikens en Praatjes in de Weereld zijn, die het tegendeel eenigſints willen Grondveſten; doch wy moeten net en volſtrekt redeneeren. Datmen deſe verſchillige Sweming der Tronien ſoo kenbaar in de Beeſten niet ontwaar werd, daar van werden verſcheyde Reden gegeven. Buyten twijffel konnen de menigvuldige en verſcheyde inbeeldingen, en Gemoeds-bewegingen, ſeer veel tot de Vorm-kragt in de Swangere Vrouwen te weeg brengen: En het is naulijx geloofbaar hoe kragtig de gedaantens van de Moeder ſterk bedagt, de uytbottende Vrugt konnen ingedrukt werden; Ja ſoo, dat de Natuur dikwils haar eygen Werk vergeet. Alle welke Denkingen en Hertstogten, ſoodanig in de Beeſten niet gevonden werdende, buyten twijffel te weeg brengt dat een en de ſelve ſoort malkander ſeer na gelijk is, en niet als door haar grootte, Koleur en vlekken gemeenelijk onderſchey-

Verſchilligheyd der Tronien en Sweming is opmerkelijk.

ſcheyden werden. Deſe verſcheydentheyd in 't Leven waarlijk zijnde, en van ons toe geſtaan, belet egter niet t'eenemaal, datmen de Swemingh der Tronien tot nut van de Schilder-Konſt niet onder eenige weynige ſoorten of Hoofd-Geſlagten ſou konnen brengen. Want gelijkwe vooren alreede eenige ſtaaltjes aangaande de ſoorten der Voor-Hoofden en Geſlagten der Neuſen hebben opgegeven, ſoo ſullenwe dat met de reſt der Tronie-kunde nu wat nader tot de Praktijk-oeffening brengen.

Onſes agtens kanmen de Sweming der Tronien gemakkelijk vierſints aanmerken; Namelijk in een algemeene Sweming des Land-Aards, of der Natie; waar vanwe vooren geſproken hebben. Ten tweeden in een Natuurlijke Sweming der Geboorte door voott-teeling en Bloed-verwandſchap, gelijk veelſints in de Kinderen 't Krooſt der Ouderen in gehee-le Familien over erft, en lang voort gezet blijft: ſulx datter niet alleen geſien werden die na Vader of Moeder Swemen, maar daar een Sweming van beyde in geſien word; En tot ettelijke Geſlagten ſonder afwiſſeling ſtand houd. Want de Natuur houd ſeer vaſt in haars gelijke voort te brengen: 't Welk, alhoewel in veel andere Dingen gemeen, egter ten aanſien der Tronie-Sweming, ſekerder gaat; Alwaar de Natuur gelijkwe geſeyd hebben, meerder Reden vind in de Menſch-teeling dan in de Beeſten, om dat daar in de Gedagten, en de eygen Liefde, en dagelijkſe Beſchouwing van ſich ſelven, en van Man en Vrouw, een groote indruk onder de Voort-Teelinge kan in mengen. En deſe kenlijke Swemingen noemdmen eygentlijk Krooſt; Maar wanneer de Menſchen na de trek en opſigt van eenig Beeſt ſwierd, dat noemenwe enkel en alleen

Sweming is vierderley.

Sweming der Land-Aard.

Sweming der Bloed-verwandſchap of Geboorte.

Sweming; Niet tegenſtaande die benaming ontrent Menſchen vergeleken, ook in gebruyk is. Ten derden iſſer een Sweming by toeval, beſtaande in een gelijk-weſentheyd met ymands even Menſch, buyten Land-Aard of Geboorte. En dan ten vierden iſſer een Baſterd-Swemingh, die half van 't Menſch-Krooſt afgewiſſeld, geheel tot de *Dier-Sweming* held. Welke ſoorten van Sweming wy wel geen Beeſt-agtige Menſchen, maar Beeſte-Menſchen mogen noemen. En ſeker die ſich eenigſints de Tronie-Schouwing heeft laten ter Herten gaan, ſal niet konnen ontkennen dat hy niet dikwils Kats-Koppen, Ape Bakhuyſen, Stiers-koppen en menigte andere Beeſt-Swemende Opſigten van Menſchen geſien heeft. Waarom wy dan ook de laatſte ſoort der Sweming in tween ſplijten; En ſeggen dat het een gedeelte daar van beſtaat in een Sweming des Vernufts, des Geeſts, en der Abelheyd, in welk ſoo wel de Deugden als Ondeugden met veel kennelijke en gewoone merken afgebakend ſtaan: Invoegen dat ſoodanigen Swemingh, of na een Gek, of na een Spotter, of na een laatdunkende Wijs-Neus, of na een bedaard ſagtſinnig Menſch, of na een ſchrander of loos Menſch, of na eenige andere ſoort van geagte, of gehate Ziel-kragten, onſe Gedagten en bedunken in de Beſchouwing heen leyden wil: En moetmen aanmerken dat deſe Sweming niet alleen ſeer ſelden enkel en op haar ſelven is; Maar datſe met de andere genoemde verſcheydentlijk gemengt is: Daar en boven blijft het vry opmerkelijk dat de vernufts-Sweming, ſijn meeſte Voedſel uyt de Dier-Sweming, of om hier netter te ſpreken, uyt het Beeſte-Krooſt ontfangd.

Sweming by toeval.

Dier-Sweming.

En alhoewel deſe dingen in de Natuur ſoo weynig

nig Maat en Regel houden, datse ons genoeg vermanen konnen datmer niet al te seker op moet gaan, (want daar zijnder die een Sottelijk Wesen hebben en zijn Wijs: En daar zijnder die de Sweming van een waarlijk Wijs Mensch hebben, en sy zijn in der daad Sot: Gelijk dat ook de Oude Tronie-kijkers bedroog, de Wijsheyd in de Sweming van Socrates en Esopus, af te wikken.) Egter moetmen vast stellen, datmen uyt dien Grond, veel toepasselijke en uytdrukkelijke Dingen tot d'optoying van 't vermogen der Schilder-Konst putten kan; om datmen daar altijd verbonden is, sich met de kenlijkste, met de mogelijkste, en met de schranderste uytvinding die tot de Waarheyd der voorgestelde Historie diend, te behelpen. Welke Waarheyd door het bekend zijn van sekere Historie, vast bepaald blijft; En daarom kanmen van de Verkiesing dier Sweming, een seker Denk-Beeld maken, soo haastmen die na d'een of d'ander passie, in een Tafereel bepaald ziet. Die dan de Toornigheyd aan Achilles, de Ontsaggelijkheyd aan Agamemnon, de listige Bedrieglijkheyd aan Ulisses, en d'Onversaagtheyd aan Ajax wil toepassen, of dat ymand voor heeft, een ander te vertoonen, in welken de domme Loomheyd, of Bloo-aardigheyd moet uyt steken; Die sullen haar niet selden seer gelukkig bedienen, van ettelijke Eygenschappen, die niet alleen in den Aard, maar voornamelijk in de Sweming van verscheyde Dieren gesien werden; 't geen ons te meer sal mogelijk schijnen, wanneer we bestaan willen dese stoffe wat van verre op te halen, en voor af met een Woord aanmerkt, dat hier veel in helpt, dat de Sweming en den Aard der Dieren, uyt welkmen eenige Sweming tot de Mensch-

Tro-

Tronien ontleend, byna algemeen bekend zijn; en daarom in de Beschouwing geswind yders Gedagten kan aandoen.

Wy zijn veelsints gewoon de passien der Menschen (insonderheyd alswe van de gebreken spreken) by deEygenschappen en neygingen derBeesten, af te malen. Dus spreektmen vaak van eenHonds Mensch, van een gierigen Hond, van een Honds-vot, van een Reekel, van een Stiers-kop, van een Domme Os, van een Loome Koe, van een loose Vos, van een Bot Verken, van een Leuy en van een vuyl Verken, van een Buffel, van een Klugtigen Aap, van een Aapen of Zimme-Bakhuys, van een botten Ezel, van een hongerige Wolf, van een gierige Wolf van een onnoosele Duyf, van een Schaaps-Hoofd, van een botten of blooden Uyl, van een Stegen Bok, van een Traan-Bok, van een Grimmige Leeuw, van een dom Kalf, van een Spreeuw, en wat diergelijke meer in de Wandeling bekend magh zijn. Welke toepasselijke Benamingen van ons niet alleen te ligter verstaan werden, om dat de Eygenschappen der meeste Dieren ons soodanig bekend zijn, maar ook wel voornamelijk om dat vele van die Eygenschappen, in haar Oogen en in de geheele Sweming der Tronien Teyken-kundig te Lesen staan. Want het schijnd ons niet duyster toe, dat de Natuur elk Dier een Sweming na den Aard van sijn neyging heeft ingedrukt, die ons de selve klaar te kennen geeft; Op datwe ons ook daar na souden schikken om daar van wel te Oordeelen. Ja wy agten ook dat dit de meeninge van Moses is, wanneer hy van den Schepper segt, dat hy alles na sijnen Aard gemaakt heeft; Nu dewijl God selfs in sijn Woord veele Ondeugden en Deugden der Menschen, door d'Eygen-

Beschrijving van 's Menschen Gebreken, die van den Aard der Beesten ontleend zijn.

grond-oorsaken, uyt de nagelaten Sporen, van een opmerkend Beschouwer konnen afgesien werden.

Indien ymand dan geestig en welbedagtsaam in 't uytdrukken der Eygenschappen wil zijn; (die voornamelijk in de Beelden op Tafereelen, benefsens een goede Actie en Verkiesing des by-Werx, in de Sweming der Tronien moet bevorderd zijn) Laat hy volgens aanwijsing deser vertoog-Schets, aan een heymelijken Dief, of vuyle Snoepert, de Sweming van een Kat geven, of ook wel van een Aap: Alhoewel die laatste beter een Poetsemaker, een Snaak, of een Quaad-doender, en noch alder eygenst een Teuter-quaad te kennen geeft. Een stijf-kop die vol geyle en onkuysse Parten steekt; sal niet onvoegsaam vertoonen, wanneer de Sweming van sijn Tronie na een Stier afgebakend werd. De Boerse plompheyd met Leuyaardigheyd verseld, kan seer veel nut uyt de Sweming van een Os of Koe ontleenen. Wilmen een Spotter of een Spreuw, (die ook seer wel na den Vogel van dien Naam Sweemd) vertoonen; Laat hy de Sweming van een Bok of Ram hebben, en men sal hem de Schimp-Geest ten Oogen uyt sien. Een ouden Grimmerd, daar wat moeds en Verstand in steekt, sal veelsints na een Leeuwen-Tronie Swemen. Een mensch die vuyl en slegt van Gemoed, en bot by gebrek van Onderwijsing en Geest is, sal ligtelijk door een Sweemseltje van een Verken-Tronie, vertoonen dat hy soodanig is. En gelijk dit Beest seer tot slapen en lonsen genegen is, soo staan hem ook de Oogen gemeenelijk vaakrig in de Kop: Sulx dat het niet geheel on-eygen is, alsmen de lange en veel Slapers *Slaap-Zeugen* noemd. Doch datmen van een dom Mensch segt, *Hy verslaapt sijn Verstand,*

Watmen door Beeste-Sweming kan uytdrukken.

stand, sulx is niet net gesproken; want niet het veel slapen is oorsaak van de Domheyd, maar de Domheyd is oorsaak van het veel slapen, of slaperig zijn. Want wy slapen alleen door gebrek van Geesten, namelijk wanneer daar sulken overvloed ontbreekt, alsser van nooden is, om alle de Sinnen Levendig, en de Muskelen vol te houden. Maar niet als die geheel ontbreken, want dan valtmen in den eeuwigen Slaap; dat is men sterft. En daarom isset niet buyten reden, datmen de Slaap, de Suster van de Dood noemd; En de Dood selfs ook een Slaap genoemd werd, wanneer met opsigt tot de Opstandinge, daar van gesprooken werd: Siet daar van Matth. 9. vers 24. En in veel plaatsen van 't N. Verbond. De Eerste Christenen in de Griekse Kerke, plagten ook hierom de Dood-Kelders, en de plaatse daarmen de Afgestorvene begroef *Cœmeterium*, of liever *Koimeterion*, dat is een Slaap-Kamer te noemen.

En alhoewel den Ezel de gemeene Maat-stok is, daarmen alle Botterikken mede afmeet, nochtans die wel op sijn Sweeming let, sal ontwaar werden, datter een Verstand in sweemd dat onderdrukt, of door te veel Arbeyds afgeslooft en stomp geworden is: Sulx datmen met sijn Swemingh, Menschen kan verbeelden die een oud-bakken en gesette Gedaante hebben als osse Wijs waren, maar daar 't Verstand wat laagjes van verdieping zit. Egter blijft den Ezel onder al de viervoetige Dieren alleen daar mede verheerlijkt, dat hy gesproken heeft, om hem over sijn onverdiende stok-slagen tegen sijnen Meester Bileam te verantwoorden. Dog de Slange die met Eva sprak, om datse mogelijk noyt onder 't Getal der vier-Voetige Dieren behoord heeft, en Den Ezel.

ſal hem die eere na alle waarſchijnelijkheyd niet ligt benijden. Seker indien de Ezels konden, wy gelooven datſe dikwils in duſdanigen Pleydoy ſouden uytvallen. En gelijk alswe hier aan ſeker voorval gedenken datwe binnen Parijs hebben geſien: Soo moetenwe bekennen datwe in 't Beſchouwen van het ſelve, de geſeyde Hiſtorie van Bileams Ezelin niet ongedagtig waren; Want gelijk ſekere Vent-Jaagſter een Ezel met Moes-Kruyden geladen, de Stad in quam drijven, gebeurden 't dat den ſelven ontrent het Voor-burg *St. Marceau* over de gebrokene ſtraten quam te ſtruykelen en Devotig op ſijn Knyen neer ſeeg; d'Ezel-drijfſter haar aanſtonds van 't Agter-quartier na vooren begevende, viel als een dolle Hex aan 't kluppelen en ſlaan, om hem weder op de Been te helpen; onder welke ſtok-ſlagen eenen ſoo jammerlijk tegen den Ezel ſijn lieve Smuifjen aanquam, dat hy ſeer gevoelig ſijn Kop in de Nek ſmeet, en onder die beweging in opſtal, maar ſijn Beulin met een ſlinger-ſlag in 't Voet-zand geraakte: Die ſoo geſwind niet weer te Been was, of ſy hervatte haar Teyſter-oeffeningh van Meta aan, en den Ezel kreeg'er niet weynig af; Wy die 't ſagen, dagten dat deſe Ezels-Klugt daar mede op een eynde liep; als wanneerſe even maar begon: Want gelijkmen een goeden Hond wel ſoo lang tergd tot hy bijt, ſoo begon deſen Ezel na een weynig ſtokſlagen op ſijn ſchoften afgereen te hebben, als uyt een onverduldige Grammoedigheyd ſich ſoodanig in poſtuur te ſetten als of hy tegens ſijn Vrou Veg-ten wilde, toonende voor af met veel bewegingen van de Kop, openen en ſluyten van ſijn Muyl, en met veelerley toonen van geluyd en toe baſſen, dat hy keef, dat hy ſchold, ja dat hy byna met Men-

Hiſtorie van een Ezel die geern ſou geſproken hebben.

ſche-

genschappen der Beesten af Schilderd ; 't Is seker dat hy ook gewild heeft datwe in de Beschouwing sulx souden konnen ontwaar werden. En seker soo een trotse Leeuw, of hongerige Wolf, die Leyde Wreed, verscheurende en verschrikkelijk zijn, de Sweming van een sagtmoedig en goedaardig Lam hadden;en dat een onnoosel Lam (na het welke God sich niet geschaamd heeft de gerechtigheyd, en onbevlektheyd van onsen Heyland af te Schetsen,) de Sweming van een Leeuw of Wolf of wreede Tyger had, wat waarheyd souder in die Heylige Spelingen gesien werden; Of hoe soumen sig niet vaak bedrogen vinden, wanneer den Regel in de Natuur geleyd, nu en dan, of dikwils, haar selven vergat. Want dan soud ons een Lam, somtijds als een verscheurende Wolf, en een gitsige Wolf als een sagtmoedig Schaap of Lam ontmoeten konnen; en men sou sijn Lijf noyt seker zijn, niet wetende of men Vriend of Vyand voor had; Ja het sou meer dan noodig zijn, datmen geduurig als een Soldaat op Schild wagt staande, op 't ontmoeten van eenig Dier, van ver riep, *Qui vien la.* En dan noch t'elkens bedrogen werden. Seker 't En moet hier niet sonder opmerking voorby gegaan werden, dat de Mond der Wijsheyd,die sig geopend heeft in schoone gelijkenissen, ons dese Bedriegerie seer aardig afgeschilderd, en met de Vinger aangewesen heeft; wanneer hy van de *Phariseen* en Geveynsde Linkers segt, dat het verscheurende Wolven zijn, die onder de Sweming van een Schaap of Lammere vagt, tot de Menschen komen, om die onbekend op te vreten. Want die Luiffers wisten wel alsse de Gedaante en Sweming van haar eygen Wolven-aard lieten blijken, datter elk hem voor sou gewagt hebben,

N ben,

ben, en daarom was 't hen noodig de Mantel van ſagte Wol, namelijk geveynſde Sagtmoedigheyd en uyterlijke Nedrigheyd als een Schape-vagt om te hangen. Och! gave God, dat dit Geſlagte geheel uyt geſtorven was.

Hoe en waarom wy de Menſchen veelſints na de Beeſten afmeten.

Uyt d'algemeene kennis diewe van de Neyging, Aard en Sweming der Beeſten hebben, komt het voort, datwe een Menſch, wiens Oogen traag bewegende en vaakrig in de Kop ſtaan, ligtelijk een dommen Ezel, of Ezels kop noemen. Wiens Neus en Wangen even hoog, het Aanſigt breed en lang is, dien houdmen ligt voor een domme Oſſe-kop en ſtegen Dringer; en ſoo ſulx in een Jongeling geſien werd, en wat meer na een Kalf dan na een Stier Sweemd, men kan ligt een Botterik uyt ſijn Tronie ſpellen. Agter een Aap-agtige Tronie ſchuyld dikmaal een Poetſemaker, of een quel-Drommel. Gelijkmen uyt een Leeuwen Tronie veelſints een moedig en onverſettelijk gram of grimmigh Man afmeten kan. Waarlijk alsmer wel op let, men moet bekennen datmen Katte-Menſchen, Honde-Menſchen, Verke-Menſchen, Stiere-Menſchen, Leeuwe-Menſchen, en byna allerhande Aard van Beeſte-Menſchen vind. Ja daar is by na niets in de Dieren eygen te vinden, datmen ook niet in d'algemeenen hoop der Menſchen vind: En al wat die te gaar beſitten, werd ſtuxwijs in de Beeſten gevonden. Dus is de ſtoute een Leeuw gelijk. De vreesagtige een Haas. De milddadige den Haan. De ſpijtige den Honden. De ſtraffe den Raven: d'opregte de Tortel-Duyf. De looſe den Vos. De ſagtmoedige het Lam. De dertele de Geyte. d'Onbeſuyſde het Kalf. De kleynmoedige den Luypert. De Leuye den Beer. De gierige den Olyfant. (De

Neer-

Neerlanders seggen, gierigen Hond, om dat hen de Olysanten niet gemeen zijn.) De dwase den Ezel. De drollige den Aap. De Vagebond den gelubden Bok. De onbetemmelijke den Stier. Den onreynen het Swijn. De Stomme den Vissen. En de Praters den Menschen seer gelijk. En even als de Eygenschappen der Dieren groot-deels in Sweming der Tronien afgesien werden, soo blijken die noch veel meer wanneer de togten des Gemoeds in de Menschen haar uytwerking volgens de Neyging van sulke Dieren hebben; Want dan doet de bewegende oorsaak, die gemeenlijk sulk een Dier dus of soo neygt, de Aangesigten verseld met verscheyde trekken, sulke Beesten noch meer gelijk zijn. Over dese uytwerking seggenwe dikwils; Hy brieschten als een Leeuw. Hy beet als een Hond. Hy stampten als een dol Paard. Hy sag als een Arend. Hy sag soo nors als een Stier. 't Was een wreeden Tyger. Hy keek soo effen als een Uyl, of als een Esel die 't Wijd-Water omgesmeten heeft, en diergelijke. Den Wijsgeer *Aristoteles*, en den grooten Genees-Meester *Hippokrates*, *Porta* en veel andere hebben hun bemoeyd, uyt vele Teykenen en Swemingen des Voor-Hoofds, Oogen, Neuse, Mond, Lippen, en Hals; verscheyde dingen in de Menschen te leeren voorspellen. Doch de Schilder-Konst heeft alle die dingen in haar uyterste omslag niet noodig, maar kan sig met een ruyg of algemeen ontwerp genoegsaam redden. En alhoewel de Tronie-kijkerie by vele geen of weynig geloof vind, Egter durven wy niet geheel ontkennen, datter vele ken-teekenen zijn, die op d'ervarentheyd gegrondvest staan. Om'er in 't kort yts van te seggen, moetmen aanmerken datter zijn aangebooren ken-teekenen, en datter zijn toe-

De Eygenschap der Dieren werd noch meer in de passien dan in de Tronien der Menschen gesien.

vallige of aangenomen ken-teekenen; d'Aangebo-re woonen alleen in 't Maaxel des Lichaams, en zijn veelſints niet alleen eens met de driften van 't Gemoed; maar werden metter tijd, ſooſe door 't geweld der Onderwijſing, des Deugds en Reden, niet bemagtigt werden, daar na meer en meer verleeſt, en waſſen onverbeterlijk te ſamen op. De toevallige ken-teekenen zijn die, welke door 't beſeffen van verſcheyde ſaken diemen haat of bemind, deſe en geene Trek, en Merk-teeken volgens de poging van 't Gemoed, aan d'opſlag van 't Geſigt, aan de Ronſelen des Voor-Hoofds, ſchorting der Wingbraauwen, trek der Mond, ſnuving der Neus, en anders indrukken, en door dikwils hervat te werden, ſoo diepe Kreuken ſetten, datſe na 't ophouden van 't gang-vaardig Gemoed, noch kenbare Voetſporen over laten, die met haar oorſprong over een ſtemmen. Want het Gemoed des Menſchen dikmaal met eenerley, of dees en gene Lijding weg gerukt, queld en pijnigd de ligt veranderlijke en gebuygſame Deelen des Lichaams (die voornamelijk in 't Aangeſigt gevonden werden) ſoo lang, tot het Uythang-Bord des Weſens, met de Winkel-waren die'er binnen te koop zijn, kenbaar over een ſtemd. Dus ſienwe dat de Liefde, de Nijd en afgunſt ymand ſchraal en mager maakt; En dat een droeve Geeſt, als Salomon ſegt, de Beenderen verdord. Ja daar zijn Voor-beelden, dat de Paſſien ſommige Menſchen ſoo hebben weg geſleept, datſe byna in Beeſten herſchapen zijn; ſulx datſe wreed en brullende als Leeuwen, en als Honden geblaſt hebben. Indien'er dan ſulke dingen zijn die het Lichaam en de Geeſt van den Menſch ſoo opmerkelijk veranderen konnen; Wat wonder is 't, dat de

grond-

en Kin overslag maken, en letten in wat Trap van Sweming sijn beschoude Voor-beelden met die van de ingebeelde Sweming de meeste gelijkenis hebben. In welk doen men sekerlijk sal ontwaar werden, datmen de middel in deHand heeft, om dat volgens een sekeren Regel te doen. Van den Italiaansen Schilder *D. Girlandaio* werd aangetekend, dat hy de Tronie-kunde soo vast had, dat hy in 't Konterfeyten, by Inbeelding noyt en miste een kenbare gelijkenis aan te treffen. In welk doen ook eenen *Francisco Mossoli* hem een Konst-genood verstrekte. Andere Geesten hebben sulx op 't berigt van andere konnen doen: Sulx datse Konterfeytsels en Tafereelen maakten, van Luyden die al een wijle gestorven waren; en diese noyt met Oogen aanschouwd hadden. Die sich daar toe wil begeven, sal sig veel hulp toe gebragt vinden, wanneer hy sijn toevlugt neemt tot d'een of d'ander Beeltenis, 't zy Mensch of Beest, en dat soo wel in Print, Tafereel of Bootseer-Werk, als in 't Leven; Wanneer daar in maar de Minste Sweming of Kroost, van de begeerde Tronie gesien werd; En datmen daar aan toevoege, afneme, besnoeye en knoeye al wat ons op ymands berigt werd aangebragt, of ons op sulken beduyding kragtelijk schijnd in te vallen.

Belangende de verscheyde bedeeling van de algemeene Form der Tronien, wy agten dat sulx volgens de Teykenkundige Trek in dese Vertoogschetsen soo aanmerkelijk sal konnen gesien werden, datter geheel geen breede verklaring over noodig is te doen. Want wanneermen sou bestaan een regte Loot linie voor yder deser Tronien te halen, men bevat aanstonds wel, dat haar generale Klomp merkelijk van malkander in Form verschillen souw. Watmen in 't algemeen over dese Modellen moet aanmerken.

Want

Tronie Schouwing.
A
B
C
D
E
F
G
H
I
K
L
M

Want daar d'een het Voor-Hoofd regt en geheel naby de geseyde Linie souw zijn, daar souw dat van een ander Hoofd, seer ver daar van afwijken: Vergelijkt in onse Af beelding de Modellen. B.D. DD. met E. F. I. T. Y. AA. en andere die ghy wildt na speuren. Aangaande 't verschillig voor uyt komen van de Kin; Besiet het Model B B. tegen D D. En vergelijkt Y. Z. met malkander, en gy sult het onderscheyd te bijster groot, maar egter niet buyten 't Natuurlijk Leven vinden. En gelijkwe uyt de Proportioneele Leden-stemming nu al geleerd hebben datmen een wel gemaakte Tronie net in dryen kan verdeelen, namelijk in 't Voor-Hoofd, Neus, en het Deel dat de Mond en Kin vereyst; soo sullenwe in dese Modellen 't selve seer verscheyden en van dien gelijkmatigen Regel afgewisseld sien: Want in sommige is het Voor-Hoofd alleen soo groot als beyde de onder-deelen van Neus en Mond, alsmen aan de Tronien K. en O. duydelijk sien kan. In tegendeel heeft de Neus van de Tronie V. soo veel Lengde alleen, als het Voor-Hoofd, Mond en Kinne te samen. Daar wederom aan de Modellen C. K. X. BB. het kleynste gedeelte aan de Neus gegeven is. En op dese wijse kanmen door vergelijking byna on-eyndige verschilligheden in de schikking der Tronien vinden; geen wonder dan dat ook de Swemingh der Wesens, soo veelerley konnen zijn, daar de Proportie-Maat soo verschilligh, en de Partien soo oneyndig verscheydentlijk samen geschikt zijn. Wanneermen de generale Klomp der Hoofden aanmerkt, men sal bevinden datter Ovale, by na Ronde, Regte, voor Over-hangende agter Over-hangende, Ingevalle en Spitse of Dry-hoekkige Formen gesien werden;

Verschillige bedeeling der Tronien.

Verschillige Hoofden.

met

Tronie Schouwing.
N
O
P
Q
R
S
T
V
X
Y
Z
A A
B B
C C
D D

schelijke woorden Vloekte tegen sijn Party. Madame Groensel-Wijf over dese bejegening van haren Esel ruym soo veel als ymand van de Kijkers verbaast, stond met een opgeheven Hand als osse slaan, en niet slaan durste, agter uyt, voor uyt en na alle zijden omscharlende om den Esel een slag sonder weer-slag toe te brengen; Onder welke sprongen de Moes-Kruyden te gronde, den Esel onbelemmerd, en 't Wijf op 't hoogste rasende geraakten; En men sag een derde hervatting van dit half Mensch half Beeste-Gevegt: Want den Esel sette sich op sijn agterste Beenen, en verhief de voorste Voeten met soodanige verweerende poosen tegen 't Wijf op, datse menige gons daar van op 't Lijf kreegh, en veel stok-slagen diese meenden toe te brengen, wierd afgekeerd: En gelijk desen vierbeenigen Scherm-Meester een naar en ysselijk gegigauw (by na osser een Trompet tot den Krijg gesteken wierd,) onder dese Batalje liet hooren, liepender soo veel Menschen te samen, datse ons het eynde beletten aan te sien. Waarlijk die dit voor sijn Oogen siet gebeuren, kan niet wel soo Eselagtig van verstand zijn, dat hy bykans niet en sou gelooven dat de Esels ook spreken souden alsser maar bequaamheyd toe hadden. En men sou byna in de Ketterye der Indiaanse Slaven vervallen; Welke voor een Loopje van die groote Luissers van Apen seggen; dat sy wel spreken konnen, maar dat die slimme Duyvels niet en willen spreken, uyt vreese datse dan mede souden moeten Werken. Doch het is te gissen dat de Ezels geern souden spreken, om haar Geslagte van 't Werken vry te pleyten.

Daar is geen Sweming van eenig Dier die de Schranderheyd en veerdigen yver beter sal uyt- Sweming van den Wind-Hond.

 druk-

drukken, dan die wy hier in die van den Wind-Hond aangeweſen ſien. Gelijk van den neven geſtelden Huys-Hond, de Sweming van een getrouw Huys-Vader van een aanſienelijke Familie, ſeer gevoegſaam kan ontleend werden. En indien het niemand qualijk ſou nemen, wy ſouden bekende Mannen tot deſe Sweming aanwijſen, om waar van een Voor-beeld by te brengen, wy d'Oude Afbeelding van Titus Livius, dien vermaarden Hiſtorie-Schrijver eenigſints tegen de Sweming van onſen Wind-Hond willen vergeleken hebben; En men ſal haaſt ontwaar werden dat ſulx in meer gevallen, ſoo is, of ſoo zijn kan.

Een Soldaat, een Roover of Vrybuyter, ſal door de Sweming van een Kray of Rave niet onkenbaar zijn. Een tryſtigen Drulaart, die eygenſinnig en by ſig ſelven Wijs ſchijnd te zijn; Kan door een Uyls-Kop tamelijk gedoodverwd werden. Wilmen daar en tegen een Wakker en Neerſtig Man vertoonen, geeft hem de Sweming van een Haan. Gelijk een ſnedigen Gauw-Oog, en Woord-Eter door de Sweming van een Arend of een Valk, ſeer kenlijk kan verbeeld werden. Als u tot verder nadenken, de ſtaaltjes in de geſiene Vertoog-Schets konnen aanwijſen.

Laat ons nu van de Beeſte-Sweemſels tot die der Menſchelijke over gaan, daarwe niet weynige onderſcheyde Formen van Hoofden, Tronien, Trekken, Beſnedentheden, en afgewiſſelde weſens, die egter alle Menſchelijk zijn, ſullen ontwaar werden. En ſal deſe Beſchouwing ſeer voegſaam en voordeelig tot de Schilder-Konſt, de Middel aanwijſen, om niet alleen by kragtige Inbeelding, allerhande Sweemſels en kenbare uytdrukkingen van Paſſien

Deug-

Deugden en Ondeugden; verscheyde Land-Aard, en anders, te konnen verbeelden; Maar ook om selfs Menschen lange na haar Dood, of diemen maar eens gesien heeft, of die ons van eenen anderen werden aangebragt, te konnen afmalen, datse een tamelijke gelijkenis sullen hebben. En op datwe de Gedagten en Verbeeldens-kragt, ontrent dese, even als ontrent de voorgaande, door eenig behulp-middel mogten ondersteund vinden, soo sullenwe ook dese Sweemsels onder eenige algemeene soorten of of Geslagten, in afschetzing vertoonen; Welke ook soodanig kennelijk gereguleerd zijn, datter weynigh Opsigtige Tronien sullen ontmoet werden, die niet met d'een of d'ander soort sullen schijnen over een te komen; of ten minsten daar na te Swemen.

Het is seker, en wy onderstellen 't ook als een gemeene Waarheyd, dat de meeste veranderlijkheyd der Tronien slegts bestaat in vier opmerkelijke Partyen of gedeelten die een Tronie uytmaken: Namelijk in het Voor-Hoofd, de Neus, de Mond met de Kin: Welke Partyen, wanneerse op zy gesien werden, de opmerkelijkste en kenbaarste Trekken uyt leveren; En kanmen de generale Klomp des Hoofds, op zijde, agter en boven, als de vijfde tot de vorige Formen seer wel toe voegen. Belangende de Voor-Hoofden en Neusen; daar over staat dat gene aan te merken watwe in de Dienst en Maaxel der Deelen hebben geseyd. Wy voegender hier by, datmense in 't algemeen drysints kan aanmerken: Namelijk Regt, of Hol ingebogen, of verheven. De Regte hebben vier Geslagten; Te weten Lange, Korte, Verheventheyd na buyten van onder uytgaande of wat ingetrokken. De Holle of Kamuis-

DeVerscheydentheyd der Deelen in de Tronien.

muis-Neusen, hebben driederley Geslagten; Want d'een hebben haar Holligheyd om hoog, d'ander in 't midden; en sommige zijn in 't midden ook in dry soorten onderscheyden; Want d'eerste zijn aan 't boven deel meest verheven; De tweede meest in 't midden; En de laatste onder aan. En alsmen het nauw souw bepalen, soo bevindmen dat de verheve Neusen noch drysints te onderscheyden zijn. Gelijk dan ook de kleyne, de groote en omgekrulde Lippen. de Korte, Lange, Dikke, Holle en Bolle Kinnen, en wat dies meer is, in dese Tronie-kundige Modellen sullen gesien werden. En alhoewel eenige onder die, aan sommige Vremd, Vies, Snaax en ongemeen mogen schijnen, egter meenen wy dat ons de meeste Beschouwers sullen moeten toestaan, datse nu en dan wel sulke Sweemsels van Tronien in 't Leven hebben waargenomen; ja datter onder hen goede bekende noch wel eenige zijn, diese daar aan souden weten t'huys te brengen. Wanneer nu een vast Teykenaar de Schets deser Tronie-Geslagten eenmaal op sekere wijse sijn geheugnis heeft ingedrukt; En hy vind gelegentheyd om ymand dien hy maar eens gesien heeft, te verbeelden, dat is te Konterfeyten, soo moet hy door een kragtige Inbeelding, alles dat hem van den begeerden Mensch sijn Swemingh en opsigt, in sijn Gedagten speeld, wel Erinneren, en Levendig te voren brengen; En dat tot aan het Sweemsel van d'een of d'ander Tronie, of Model over brengen; En soeken in welke soort of Model, d'algemeene Schets meest met sijn Gedagten over een stemd, en merkelijk gestijfd en geholpen, of tot de gelijkenis van sijn denk-Beeld gebragt werd. Dan moetmen tot de bysondere trek des Voor-Hoofds, Neus en Mond,

Hoemen sig moet bereyden om Tronien of Konterfeytsels by inbeelding temaken, dat is, uyt de Geest na 't Leven te Schilderen.

en

met welke de Tronien of geheel, of maar voor een Deel gemeenschap hebben; alsmen in dese Modellen der Tronie-schouwing kan ontwaar werden. Wilmen de Sweming der Land-Aard daar ook eenigsints in na-speuren; 't Sal ons niet swaar vallen, in het Model Y. een Noor-Man of Stegen Deen te vinden. AA. wil na een Engels Man aarden, en L. T. Een Frans-Man vertoonen. In D. X. is ligt een Moor te vinden. Gelijk E. CC. 't Wesen van een Italiaan kan dood-verwen. F. I. geest de Sweming van een saft-voerigen Neerlander, en een ander Model, wederom dees en geen te kennen; datwe den naarstigen Beschouwer aanbevolen laten. Heeftmen lust verscheyde Passien, Deugden, Ondeugden, en de gesteldheyd des Gemoeds uyt de Sweming der Tronien te Lesen; Beschoud andermaal onse Voor-beelden; En gy sult in de Tronie H een bitsig Mensch; De Goedheyd in F. DD. de Laatdunkentheyd in M. Q. S. de Domheyd in D. BB. De Schranderheyd in B. CC. Grootsheyd en Verwaantheyd in P. S. Bekrompenhertigheyd in N. O. Potteragtigheyd, in A. X. Gekheyd in A. Besadigtheyd in T. V. Gierigheyd en Wrok in Z. Sagtmoedigheyd en geruste Conscientie in DD. Nijd en Afgunst in L. Een Slaafagtige Geest in G. En in T kanmen eenigsints een wel geboren Ziel bemerken.

Sweming der Land-Aard volgens onse Modellen.

Passien, Deugden en Ondeugden hoe in dese Modellen na te speuren.

HET VI. HOOFD-STUK.

Van de *Teykenkundige Tronie schouwing* volgens de Natuurlijke en toevallige stand, by ons *Tronie Perspective* genoemd.

EErwe tot de Regelen der Teykenkundige Tronie stelling komen, om dat volgens de Natuurlijke en toevallige standen der Beschouwing in allerhande beweging des Hoofds te doen, is het ten uyttersten noodsakelijk, datwe voor af alle de verscheyde Geslagten, en stands gelegentheden in welke de Tronien konnen gesien en bewogen werden, over loopen, en daar in aanmerken, wat verschil tussen de Natuurlijke en tussen de toevallige standen der Hoofden en Tronien is: Op dat wanneer wy in 't volgende Hoofd-stuk de juyste verdeeling van de Partyen der Tronien in haar eenvoudige, dat is Natuurlijke Proportie-stand sullen aangewesen hebben, wy de Middel deun by de Hand mogen vinden, om het selve ook in de toevallige Tronien, volgens allerhande Stand van Beschouwing, en bewegingh, door een vasten Regel te doen. Tot desen eynde sullenwe hier eenige algemeene waarnemingen voor af stellen; die geduurig tot de volgende segs-Reden, en eenige Vertoog-Schetsen, moeten indagtig blijven.

Op hoe veelderley wijse een Hoofd kan bewogen en gesien werden.

Wy stellen dan eerstelijk dat een Menschen-Hoofd, op soo veel en menigerhande fatsoenen kan afgeteykend en tot de Schilder-Konst kan in gevoerd

voerd werden, als het ſig verſcheydentlijk in 't Leven kan bewegen en geplaatſt zijn; Of van een Beſchouwer uyt verſcheyde ſtand-plaatſen in verſcheyde Geſigten kan geſien werden.

Ten tweeden ſtellen wy dat de verſcheydenheyd der Hoofden, en wel met Namen en goed gevolgh ook de Tronien. (Want wy ſullenſe altijd d'een voor d'ander nemen, en veelſints alle beyde te gelijk verſtaan), in opſigt van de geſeyde ſtands gelegentheyd; van twee verſcheyde Geſlagten zijn: Namelijk, Natuurlijke, en Toevallige.

De Natuurlijke Hoofden zijn die, welke ſonder eenige verandering in haar eygen eenvoudige ſtand en Proportie ſchouwing, onder 't Oog-punt vlak midden in 't plaan des Ovaals, (het zy dan vlak van vooren, vlak van agter, geheel op zy, of geweken, of anders, ſonder eenige Helling of Neyging, agter of voorwaarts, of zijdelings) geſien worden. Wat de Natuurlijke ſtand des Hoofds is.

De Toevallige zijn die, welk geheel in tegendeel op oneyndige wijſen, door Helling en Neyging van de voorige Natuurlijke ſtand afgeweken, beneden of boven des Beſchouwers Oog geplaatſt zijn; en of voor, of agter, bezijden over, of verſcheydentlijk verkort, of wel anders geſien werden; als 't vervolg nader aanwijſen ſal. Wat de toevallige.

Om de Natuurlijke Stands-gelegentheyd van een Hoofd en Tronie, makkelijk te verſtaan, moetmen 't ſelve duſdanigh geſteld aanmerken: Namelijk, datter een regte Loot-lijn van de top der Kruyn, dwers door 't Hol des Bekkeneels en de Wervel-Beenen van den Hals heen gaande, 't Hoofd om de ſelve Lijn als om een Spil regtlijnig of toppig, gints en herwaarts ſonder eenige Neyging, Buyging of Hel- Hoe de Natuurlijke Stands-gelegentheyd der Hoofden verſtaan werd.

Helling gelijk of tot den Zigt-eynder kan bewogen werden: 't Geen noch klaarder kan verſtaan werden wanneerwe noch een andere ſtreep of Lijn aanmerken dwars midden door d'Oogen heen te gaan Die met de voorgaande een regt-hoekig Kruys maken; Invoegen dat alhoewel het Hoofd, op deſe Lijn kan onderſteld werden, agter of voor over te bewegen, (alswe in de toevallige Hoofden ſullen zien) 't ſelve nochtans in een Natuurlijke ſtand, altijd ſonder eenige dier verandering blijft. En gelijk duſdanige Linien om een Ovale Kloot getrokken in duſdanige ſtand een regt Kruys ſouden maken, alswe aanſtonds nader ſullen aanwijſen; ſoo ſietmen wel, datmen duſdanige ſtanden van Tronien niet onvoegſaam Orizontale Tronien noemen mag: Gelijk dat ſeer ligt uyt de tegenſtelling van andere Tronien, die wy Toevallige noemen, en waar in wy de geſeyde Linien afgewiſſeld ſien, ſal verſtaan werden.

Wat een Orizontale Tronie is.

Daar en zijn maar vier voorname verſcheydentheden of Hoofd-Geſlagten ontrent de Natuurlijke ſtand van Beſchouwing in de Hoofden aan te merken. De eerſte is vlak van Vooren, in welkmen alle de Deelen van de Tronie Natuurlijk en ſonder eenige afwiſſeling ſiet; En voorts ſoodanig geſteld, dat ſig de Oogen en Ooren onder een regte of waterpas Linie bevinden; Als u in de Tronie met **A** getekend, werd aangeweſen.

Daar zijn vier verſcheyde Standen in de Natuurlijke Tronien.

De tweede noemdmen op Zije; En daar in ſietmen ſlegts de helft van de Tronie en van 't agter-Hoofd. Als de Schets B. vertoond; zijnde het Hoofd in duſdanige Stands-gelegentheyd, van de vorige even de helft van 't ſienbare der Tronie, omgewend.

Tronie op zije.

De derde is het Hoofd, uyt d'eerſte en tweede ſtand

Vier Natúúrlyke ſtanden der Tronien.

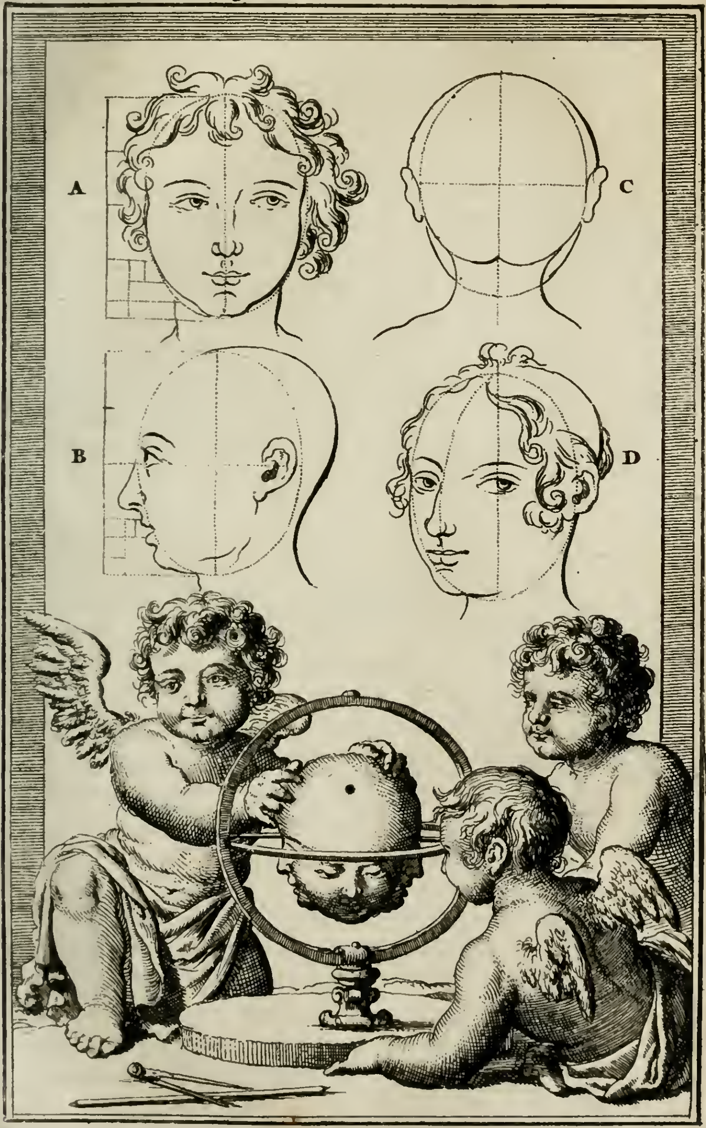

ſtand A. B. geheel omgewend, en vlak van agter aan te ſien; ſulx alle de Deelen des agter-Hoofds openbaar en in haar Natuurlijke trek en Proportie maar die van de Tronie in geenen deele geſien werden; Beſiet de Vertoog-Schets in C. en aanmerkt de Betrekking des ſelfs in 't volgende Hoofd-ſtuk. 't Hoofd vlak van agter.

De vierde en laatſte ſoort is een wijkende, omgewende of half omſiende Tronie, zijnde deſe de Middelſtand tuſſen vlak van vooren A en vlak op zije. B. Of men kanſe ook ſtellen tuſſen het regt op zy, en vlak van agter C. Om datter ook ſoodanige Stands-gelegentheden konnen vallen; doch en moetmen dat daarom voor geen vijfde Geſlagte aanmerken; ofmen ſouw anders oneyndige Geſlagten moeten ſtellen: Want men moet over deſe ſoort van Hoofden niet vergeten aan te merken, datſe niet bepaald is, gelijk die welkwe vlak van vooren, en vlak van agter aanmerken, want ſoo haaſt die de minſte verſchilligheyd onderdanig werden, ſoo houden ſy op vlak van vooren of vlak van agter te zijn, En ſy gaan tot een van de andere Geſlagten, namelijk tot eenige hoeveelheyd der gewekene Tronien, of geheel op zije by trappen over. Invoegen wy dan vaſt ſtellen, dat een Tronie min en meer geweken kan zijn; blijvende nogtans in alle ſtanden Orizontaal, en deelagtig aan haar Geſlagt; Alswe aanſtonds netter ſullen betoogt zien. Daar ſtaat ook noch aan te merken, dat gelijk in d'eerſte noch in de derde ſoort der Hoofden, namelijk vlak van vooren, en vlak van agter, gantſch geen verandering kan vallen, de tweede nogtans, te weten 't Hoofd op zije, ſlings en regts kan aangemerkt werden; Gelijk ook de vierde, die wy gewekene noemen, ſlings of regts, en in veel ver- Wijkende Tronie. Aanmerkings daar over.

ſcheyde trappen en min of meer kan geweken zijn.

Dat uyt de Natuurlijke den Aard der toevallige in 't algemeen kan verſtaan werden.

De Natuurlijke Stands-gelegentheyd der Tronien vaſt begrepen zijnde, ſoo kan 't niet meer ſwaar vallen te verſtaan, dat wanneer een Hoofd door Helling, of Neyging, buyten de geſeyde Natuurlijke ſtand der Linien bewogen werd; ofte dat het Oog des ſienders geheel buyten 't plaan des Ovaals en Orizontale Linie geplaatſt is, datter dan een geheel ander opſigt in veel deelen, die de Linien, alwaarſe op geplaatſt zijn volgen, ſal vallen; En dat ſulx op veel en ontelbare wijſen kan geſchieden; En derhalven datwe niet onvoegſaam handelen, wanneerwe deſe Geſlagten van Hoofden onder een algemeene onbepaalde benaming van Toevallige Standen, begrijpen. En niet tegenſtaande deſe van de Natuurlijke vry verſchillig zijn; Nogtans agten wy datſe aangaande noch eenige Regels diewe over de Natuurlijke moeten op geven, elkanderen ſeer wel ſullen konnen verklaren.

Waar van alle toevallige Tronien afhangen.

Daar en zijn maar twee voorname oorſaken (behalven noch een die uyt die twee gemengd of ſamen geſet is) van welk alle de toevallige Stands gelegentheden der Tronien af hangen: Alhoewel ook waar is, dat der ſelver Trappen en manieren on-eyndig konnen geſeyd werden te zijn. d'Eerſte ſlag beſtaat in voorwaarts of agterwaarts over-buyging van het Hoofd, vlakvan voor of van agter aangemerkt. De tweede is Slinx of Regts hellende: En uyt deſe twee oorſaken komen alle andere ſoorten van Hellingen voort door vermenging van tweederhande beweging; Want een Hoofd kan te gelijk agter of voor over en Slinx of Regts, zijdelings over geneygd hangen; En deſe konnen wederom onderſcheyden werden in Hoofden regt van

voo-

vooren, regt van agter, regt op zije, of geweken: Waar van wy de Geſchapenheyd duydelijk in de volgende Vertoog-Schets aangeweſen zien.

Om dit eerſte Voorbeeld vlak van vooren, en voorwaarts over gebogen; nader te verſtaan, ſoo onderſteld wederom datter van d'een Oor tot d'ander een Lijn getrokken is, om welk het Hoofd ſig bewegen kan als een *Globus* op ſijn As-punten, of alsmen ſouw ſeggen, een ſtuk Gebraad aan een Spit: Invoegen dat door het opligten van de Nek-Wervels het Hoofd voorwaarts over, of door het opligten van de Kin 't Hoofd agterwaarts gebogen kan werden. Blijvende de Linie of Spil onveranderd: En dit noemenwe een toevallige Tronie vlak van vooren, voorwaarts over gebogen. Gelijk de andere daar nevens aan, een toevallige Tronie vlak van vooren agterwaarts over gebogen, vertoond: En men ſiet ligt datter in duſdanigen Stand ſoo veel verſcheyde Trappen en manieren van min of meer Helling waar te nemen zijn, alſſer Natuurlijk in 't Leven konnen gemaakt, of van den Beſchouwer konnen verkoſen werden, om die ſoo te zien.

Een Hoofd vlak van vooren voorwaarts over gebogen.

In de ſelve Stand agterwaarts over.

En gelijk de geſeyde ſoort tweeſints is, namelijk agter en voor over, ſoo is ook de zijdelingſe Helling dubbel, namelijk Slings en Regts; van vooren, op zijde, of geweken, en dat op on-eyndige wijſen en Stands gelegentheden, alswe in de laatſte Vertoog-Schets der Tronie-ſtelling ſullen konnen ontwaar werden. En wanneerwe ons daar kragtelijk de gelegentheyd der twee vooornoemde Linien willen verbeelden, ſal het ons niet moeyelijk vallen te verſtaan, hoe veel de toevallige Standen van de Natuurlijke zijn afgewiſſeld. Ook ſtaat hier wel aan te merken dat alle de geſeyde Geſlagten van Hoof-

Zijdelingſe Helling.

den, en die noch andersints in een geweken stand, òf van vooren dus Hellende konnen bewogen werden, noch seer veel gemengde Neygingen konnen hebben; Want sy konnen te gelijk agter of voor over en Slinx of Regts geneygd, na om laag, of om hoog, ziende geweken, of op zije, of van vooren zijn. Als de geseyde Vertoog-Schets daar soo duydelijk sal aanwijsen, datter geen breede uytleg over noodig sal schijnen.

Op wat wijse het Menschen Hoofd uyt een Ovaal bestaat.

Om dan tot de Praktijk-oeffening der Tronie-stelling niet onbereyd te komen, soo onderstellen wy voor af, en volgens de gemeene bevatting der Schilder-kundigers, dat het Hoofd van een Mensch (sonder 't uytsteken van 't agter-Hoofd, de Neus; de Ooren, de Kin; d'Hol-ingaande Partyen van de Oog-kuylen, Mond, Slapen des Hoofds, aan te merken,) in sijn gantsche Klomp, de algemeene gedaante of Form van een Ey-rond, of Ovaal heeft; Gelijk dese Vertoog-Schets, met het eerste Voorbeeld door de Letteren A. B. C. D. aanwijst: Van welk het punt A. het top-punt of Midde-Kruyn, van het Hoofd is: En D. 't onderste stip van de Kin, die tegen de Kruyn regt over staat. Wy onderstellen verder dat dit Ovaal nochmaal is omvangen van eenen anderen omtrek, waar door het tot een gelijk-zijdige Bol, dat is Lichamelijk en vast Ey-rond schijnd te werden; waar door het punt A tot in D. door 't Middel-gedeelte heen gaat, siet na de Merk-Letteren A. F. D. E. en A. B. C. D. sulx dat het Ovaal, door een Middel-omtrek of Cirkel, als B. C. E. F. omtrokken werdende, in agt gelijke hoeken als een Appel of Peer in quartieren doorgesneden is; als we terstond klaarder sullen seggen.

Middel om den Aard des Ovaals tot de Tronie-stelling te verstaan.

Aan-

Stant der hoofden in aller lei trap van Toevallige helling.

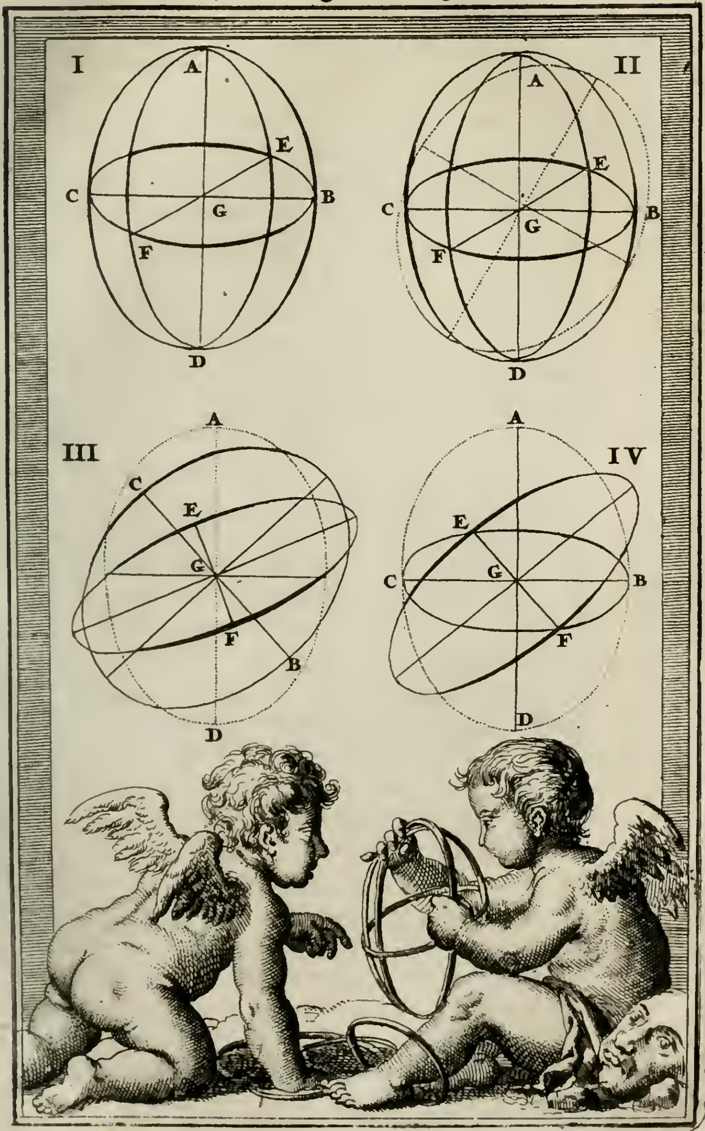

Aanmerkt verder dat d'eerſte omtrek van't Ovaal, A. B. C. D. gaande door 't punt van de Kruyn, midden door de Ooren, en 't punt van de Kin, by ons genoemd werd het Ovaal, of Trek van vooren; En de tweede omtrek A. F. D. E. gaande mede uyt het top-punt van de Kruyn, regt midden over de Neus, Mond en Kin, noemen wy het Ovaal op zye, of Trek des verhevens. In welkers midden de Loodlijn A. D. de voornoemde Spil is, op welkwe onderſteld hebben dat het Hoofd, herwaarts en gintswaarts, of op zye of geweken, wenden kan. Wanneermen nu deſe A. D. in twee gelijke Deelen deeld; Soo ſal buyten twijffel in 't punt G. het midde-punt van 't Hoofd gevonden zijn; En by gevolg van de vlakte C. B. E. F. die de boven-vlakte des Ovaals in een ronden Kring beſchrijft; Deſe Cirkel midden door de Oogen en Ooren heen gaande, kanmen ſeer gevoegſaam d'Orizontale Cirkel Linie noemen, waar van de midden doorgaande CBG. of FGE. de As kan geſeyd werden, op welk een Hoofd ſigh voorwaarts, en agterwaarts, en ook zijdelinx Hellende, en anders kan bewegen; Wanneer wy ons nu voorſtellen dat de beweging van het Hoofd kan gaan door beyde de geſeyde Linien, ſoo is ligt te verſtaan dat ſoodanigen Hoofd op tweederley wijſe kan gebogen zijn, namelijk agter over en Slinx of Regts ter zijden over, of voor over, en Slinx of Regts zijdwaarts geneygd; En dat in oneyndige Trappen verſchillende. d'Eygenſchappen dan van deſe onderſtelde Linien volgens d'aanwijſing over deſe eerſte maniere gedaan, zijnde in een Natnurlijke ſtand, ſal door de gelijkheyd der Linien en Merk-Letteren, in de dry volgende Voorbeel-

De verſcheyde Helling der Hoofden door de Linien en Punten te verſtaan.

beelden, de geſteldheyd der toevallige genoegſaam konden geſien werden: Want de tweede wijſt het geval van agter of voor over gebogen aan. De derde de buyging op zije. En de laatſte een Voor-beeld van een Hoofd dat tweeſints gebogen is. Beſchoud de Vertoog-Schets, en Beeld u alles watwe tot hier toe geſeyd hebben kragtelijk in; ſonder de Cirkels in u gedagten te verwarren; of ſteld en maakt dusdanige afwiſſelingen met de Hand na, en gy ſult'er meer ligt en nut in zien, dan of wy dat verder met veel woorden ondernamen te verklaren. Ook ſullen u de laatſte Voor-beelden groot ligt tot de eerſte geven, ſoo gy ſlegts yts daar van begrijpt.

Waarmen de verandering der Tronien van aflijnen moet.

Eerwe noch tot de Troni-ſtelling ſelfs komen, in welkwe de Partyen in allerhande Stands-gelegentheyd wel op de Linien van haar Kruys, en in haar betamelijke Proportie moeten aanwijſen, ſtaan ons tot het vorige noch eenige noodwendige dingen in agt te nemen: Want daer moet wel waar genomen werden datmen de geheele verſcheydentheyd der Hooſden en Tronien, moet afleyden, of van de beweging der ſelve, het Oog van den Beſchouwer vaſt en onbeweeglijk geſteld zijnde, of van de beweging van 't Oog des zienders ſelfs, in verſcheyde Stand-punten, daar 't kan onderſteld werden te zijn; Blijvende het geziene Hoofd onveranderd. Ofte ook wel ten derden van de beweging van d'een en d'ander, wederzijds tot malkander vereenigt: Blijvende de Maniere van buyging of helling der Hoofden in allerhande ſtanden, het zy dan uyt welkers beweging de veranderingh voort komt, wel, deſelve in 't algemeen aangemerkt; Maar nogtans met dit onderſcheyd, dat (behalven de veranderingen die in de Linien van 't Kruys ontrent de Oo-

gen

gen, Neus en Mond vallen, waar van hier na geſproken moet worden) in de Stands-gelegentheyd daar in een Tronie door Middel van 't veranderde Oog geſien werd, in eenig Deel geen vremde Gedaante aangaande 't Maaxel der Deelen ſelfs, onderworpen is, 't en zy die door de verkorting geſchied; Maar dat ſulx alleen plaats heeft ontrent Hoofden en Tronien die haar Stands-gelegentheyd door haar eygen bewegingh hebben gemaakt; Want daar brengen ſomtijds de Muskelen en Senuwen van den Hals en Wangen, en anders eenige ſpanning of ontſpanning, en by gevolgh eenige rimpeling, dobbeling en verandering. Gelijkwe ſulx in de Leere der Muskelen, en de beweging der Leden ſullen ontdekt zien.

Onderſcheyd van de afwiſſeling der Tronien.

Aanmerkt verder dat wanneer een Tronie vlak van voren geſien werd, het zy agter of voor over hellende, dat dan de Proportien aangaande de Trek der Oogen, de Neus, noch de Mond, noch de Kin geheel geen verandering lijden, ten aanſien van de breedte. Maar ſeer veel ten opſigt van haar Lengde, en verhevenheyd. Want nadien al de Deelen van een Tronie in een Natuurlijke Stand, Orizontaal, en in haar eygen Proportie-Maat werden geſien, ſoo valt ligt te begrijpen, dat de Lengde en verheventheyd van ſulke Partyen min of meer navolgens de hoedanigheyd van een afgewiſſelde, en niet Orizontale Tronie veranderen moeten, en ſeer dikwils geheel in gekort, tegen, en voor, ja agter malkander ſchuylende, geſien werden; Maar nogtans dat de breedte der Dingen de ſelve blijft, ſoo lang namelijk, als de Stands-gelegentheyd in 't algemeen vlak van vooren blijft; Doch in een Tronie op zije, ofte ſelfs die ſlegts een weynig geweken is;

Wanneer de Deelen der Tronien geen verandering onderworpen zijn aangaande de breedte.

Wanneer de Tronien in alle Deelen verandering lijden.

is; Ofte in geval van tweeſints te gelijk bewogen te zijn, daar lijden de Deelen dikwils en meeſt altijd verandering in beyde opſigten, en wel ſomtijds meer in de breedte dan in de Lengde.

Aangaande de Geſigt-ſtand of Beſchouwingh, moetmen aanmerken dat het Oog des ſienders in allerhande Natuurlijke Stands-gelegentheyd, altijd moet aangemerkt werden in de Middel-Lijn of Cirkel, van 't opper-vlak des Ovaals; 't Geen wy ook daarom de zigt-eynderlijke ronde in het Ovaal genoemd hebben. Maar in de Standen die wy toevallige noemen, daar merktmen het Oog altijd buyten de ſelve Linie aan; En dat noch verſcheydentlijk boven of onder den Orizont of Zigt-eynder.

Onderſcheyd van Orizontale Tronien.

Wanneer het Oog in 't plaan van 't Ovaal is, (het zy dan dat het een Hoofd van agter of een Tronie vlak van vooren ſiet) ſoo vertoonen haar de Linien van 't Ovaal, en die van 't zigt eynderlijk rond als twee regte Linien, die elkander regt hoekig doorſnijden, d'een van de Top tot de Kin, d'ander van d'een Oor tot d'ander, door bey de Oogen gaande, formerende die Linien, welkmen het Kruys van de Tronie in de wandeling noemd. Gelijkwe ſulx tot vaſt makingh der Gedagten, wederom in deſe Voor-beelden konnen ſien; daar de Ovalen met 1. 2. 3. 4. geteykend de geſeyde Leeringh grondveſten konnen. Hoe voorts in een geweken, of eenigſints omgewende Tronie, die Orizontaal geſien werd, de Linie van 't Ovaal veranderd, en bogtig geworden is, blijvende de Linie van 't zigt-eynderlijk rond geſtrekt als voren, namelijk geheel regt, dat konnen u de Voor-beelden onder 't Getal 5. 6. 7. twee en dryſints aanwijſen.

Verwiſſeling van 't Kruys der Tronien.

Doch wanneer het Oog des ſienders buyten het heele

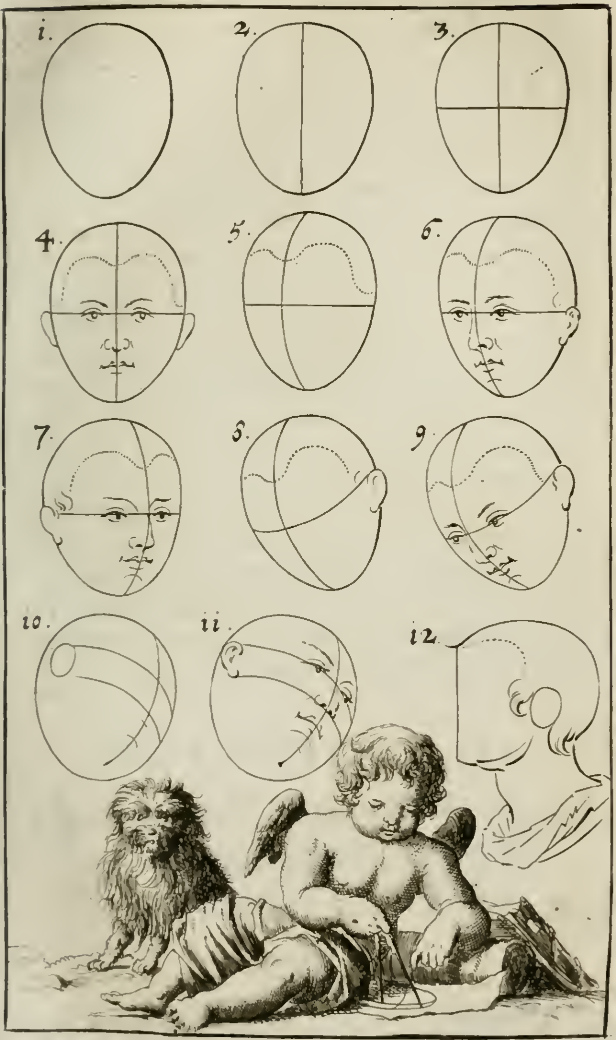
1.
2.
3.
4.
5.
6.
7.
8.
9.
10.
11.
12.

heele plaan des Ovaals is, of dat het noch in d'een noch in d'ander der geſeyde Linien geplaatſt is, het Hoofd geſien werdende, hellende of buygende, voor of agter over, of wel in beyde die beweging te gelijk, ſoo ſal die Linie van 't Ovaal, en die van 't zigt eynderlijk rond, geheel gebogen geſien werden, d'eerſte volgens den Trek des Ovaals, en d'ander ſal een Boog maken, in manieren als men hier in de Voor beelden 8. 9. 10. 11. aangeweſen ſiet: En van ons in de Tronie-ſtelling nader ſal getoond werden. Men moet verder over de geſeyde Boog van 't zigt eynderlijk rond niet vergeten aan te merken, dat ſoo by aldien het Oog des Sienders beneden de Orizontale Linie is, of dat het Hoofd in die Stand bewogen is, dat dan de Boog na boven omgebogen ſal ſchijnen. Beſiet hier van wederom het 10. en 11. Voor-beeld. En ſoo by aldien 't Oog boven de geſeyde Linie is, ſoo ſal de Boog na om laag omgebogen vertoonen; Waar vanwe een duydelijke blijk in 't Voor-beeld 8. 9. konnen ſien. En deſe Oeffening ſoudemen onſes agtens niet onvoegſaam Troni-perſpective konnen noemen.

VII. HOOFD-STUK.

Van de *Proportionele Tronie-ſtellingh*, volgens de Natuurlijke en Toevallige Stand van Beſchouwing.

OM tot de aanwijſing der Lineamenten of Betrekkingen te komen, volgens welke de Partyen

Maat-redige Tronie-ſtellingh.

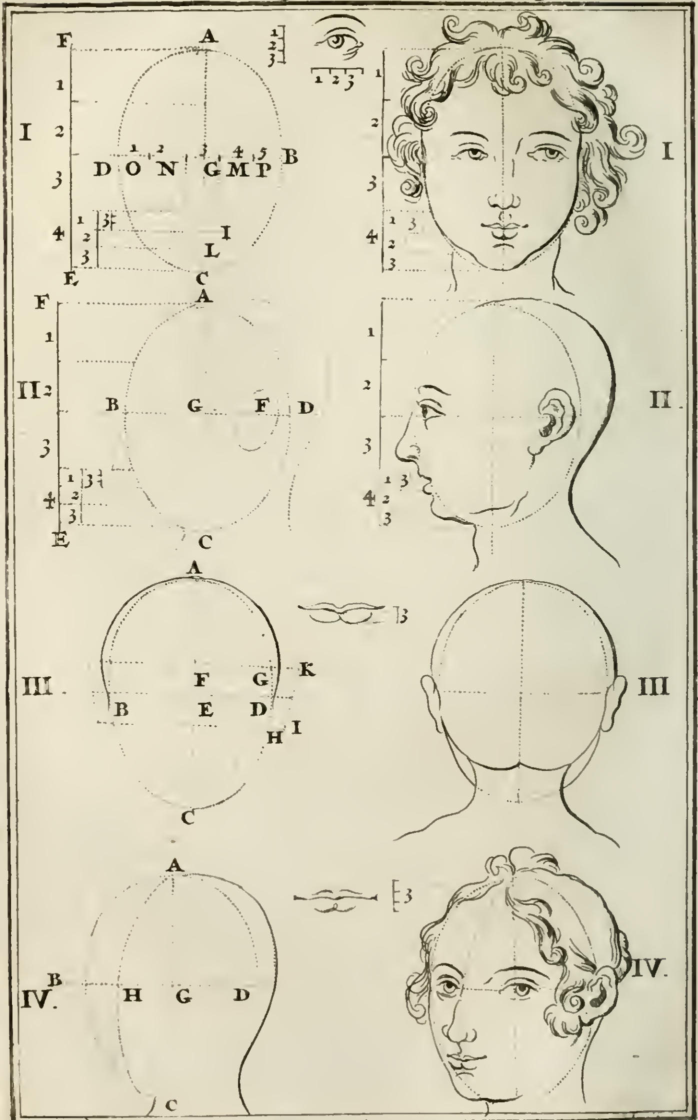

tyen van een Tronie in allerhande Standen en Verkieſingen moeten geproportioneerd zijn, moetenwe eerſt ſpreken van de Natuurlijke, dat zijn Orizontale Tronien; diewe in 't voorgaande Hoofdſtuk nader tot de Beſchouwing hebben verklaard.

Eerſte *Voor-beeld* van de Tronie-ſtelling, *vlak van vooren.*

Laat'er volgens 't eerſte Voor-beeld deſer Vertoog Schets, een Ovaal getrokken zijn, A.B.C.D. verdeeld dat in twee Middel-linien, (die wy Diameters noemen ſullen,) als AC. DB. ſulx datſe malkander in 't punt G. in gelijke Hoeken ſnijden, of een Kruys maken. En laat het voorgenomen Hoofd, de Lengde van de bygevoegde Lijn, F. E. hebben: Verdeeld deſe Lijn in vier gelijke Deelen, gelijk de geſtipte 1. 2. 3. 4. aanwijſt; ſoo kan de eerſte 't Gehayrde bovendeel des Hoofds, de tweede het Voor-Hoofd, de derde de Neus; En de vierde, de Mond en Kin aanwijſen. Deeld het onderſte gedeelte C. H. in dry gelijke Deelen, ſoo ſal C. L. voor de hoogte van de Kin; L. I. voor de tuſſen-ruymte, die daar is tuſſen de Holligheyd boven de Kin tot het begin van 't opene des Monds, en de reſterende derde L H. voor de hoogte die tuſſen d'opening des Monds en de Holligheyd over de Neus boven de Opper Lip is.

Tronie vlak van vooren, hoe te ſtellen.

De Tronie in 4. Deelen gedeeld.

De hoogte van de Mond verdeeldmen wederom in dry Deelen, twee daar van zijn voor 't onderſte, de reſt voor d'opperſte Lip en openingh.

Verdeeling van de Mond.

De Neus behoud de Lengde van 't vierde gedeelte des Ovaals, en de breede neemtmen uyt het 6. Deel van de breedte des Ovaals. Gelijkſe ook onder

der het derde part van haar Lengde buyten de vlakte van 't Ovaal uytgaat; namelijk ſoo veel ſy verkeven ſtaat, als aan het volgende Voor-beeld van 't Hoofd op zye kan geſien werden.

Proportie van de Ooge.

Verder zijn de Oogen ſoo breed als de Mond, namelijk het vijfde Deel van de heele breedte des Ovaals D. B. alsmen by de neergaande geſtipte Linie M, N. ſien kan. De twee punten MN. zijn de hoeken der Oogen na de Neus gaande: door welke alsmen van yder een regte tot in H laat nederdalen; De juyſte Mate van de Mond, in ſijn breedte aangeweſen werd. MP. NO. wijſt de plaats en breedte der Oogen aan; Sulx datter tuſſen de Oogen een vijfde, en wederzijds een vijfde van de gantſche breedte des Ovaals beſteed werd. Het opene der Ooge half boven, half beneden de Orizontale Linie geſteld, begrijpt het vierde part van de Lengde der Neus. En de Wingbraauwen, moeten uyt de helft van de Lengde der Neus genomen werden, gemeten uyt de Midlijn of punt der Ooge; zijnde dit het juyſte agtſte part van 't geheele Hoofd, in ſijn hoogte aangemerkt. En dit zijn alle de verdeelingen dieder in een Natuurlijk geſteld Hoofd of Tronie vallen konnen; Waar van de Regels en Linien niet alleen in een ſtand, vlak van vooren, maar ook in die welk op zije, geweken en anders Orizontaal geſien werden, konnen dienen; Als we aanſtonds ſullen ſien. Tot de verder opmaking der Tronien, behooren de vaſte omtrekken en beſnoey-ing, der Wangen, 't Hayr en Slapen des Hoofds, de Rimpels aan de vergaring der Neus en Voor-Hoofd, de Kin; En voorts ligt en ſchaduwe tot de Ronding en houdingh. De plaats en Maat der Ooren werd u in de volgende Voor-beelden vertoond; En van

dit

dit ſoo veel als de ſtel-kundige Trek ſonder ſchaduwen) een Tronie vlak van vooren aanwijſen kan.

Tweede Voor-beeld, vertoonende de Tronie-ſtelling in een *Hoofd op Zije.*

Laat wederom een Ovaal ABCD. als voren gemaakt zijn: Trekt door 't ſelve ook twee Dia meters als AC. BD. En een regte Lijn FE. op de ſelve hoogte daar nevens geſteld hebbende, ſoo wijſt uyt der ſelver vier gedeelten, 't Gehayrde Deel des Opper-Hoofds, het Voor-Hoofd, de Neus, en het Deel voor de Mond en Kin aan; doch niet doorgaande, om dat de Tronie op zije te ſtellen is. De Neus moet even ſoo veel buyten de Trek van 't Ovaal verheven zijn, als 't onderſte van de Kin buyten 't Ovaal geſien werd, in de voltrokkene Tronie hier nevens aan. De Lippen geeſt alleen het vierde-part van de Neus, en verdeeld de reſt van 't onderwerk, volgens deſe minder verdeelingen met Linien in 't Voor-beeld aangeweſen. Het Oog moet hier maar half ſoo breed zijn als in de Tronie vlak van vooren aangeweſen is. De binnenſte hoek van de Oor moet ontrent een vijfde-deel van de Middelijn AC. af ſtaan, en de Lengde van de Neus hebben, als hier in F. d'Omtrek van 't agter-Hoofd, of Bekkeneel op zije, kanmen ſeer gevoegſaam aanwijſen wanneermen den Diameter BD. ſoo ver agterwaarts uyt trekt, tot dat GD. gelijk is met GA. En ſchrijft dan uyt 't punt A in D. en verder als de Vertoog-Schets, en voornamelijk de voltrokkene Tronie aanwijſt; En gy hebt alle de

Tronie op zije hoe te ſtellen.

Regelen en manieren geſien die hier toe zijn behoorende. En ſult ligt verſtaan dat deſe maniere ruym ſoo ſeker gaat, als diemen door middel van een regte Lijn betrekt.

Derde Voor-beeld, vertoonende de ſtelling der Hoofden, *vlak van agter.*

Een Hoofd vlak van agter hoe te ſtellen.

Dat de geſtipte A B C D. het Ovaal zy van een Hoofd vlak van agter te ſien; Waar van als vooren AC. BD. de Mid-Linien, of Diameters zijn: Men wil in en op het ſelve een Hoofd ſtellen datmen vlak van agteren ſiet, in Teykening en Proportie, als 't voltoyde Voor-beeld daar neven aan? Doet aldus: Geeft onder en boven d'orizontale Linie BD. de helft van de hoogte der Neus, als E F. En laat F. het punt zijn om daar uyt de Cirkel des Opper-Hoofds B. A. D. te betrekken, ſoo ſal ſulx het Bekkeneel behoorlijk Proportioneeren. Gelijk de vaſte Lijn, en de trek van het opgemaakte Voorbeeld, duydelijk aanwijſt. Om nu de Ooren te maken (die hier alleen van agter, dat is over kant in haar afſtaan geſien werden) ſoo trekt GK. Soo lang buyten 't Ovaal uyt, datſe gelijk is aan de wijdte van DG. en doet ſulx aan EI alleen maar de helft; Trekt K in I toe, en 't Oor is bepaald, om door de Teykenkundige Trek beſnoeyd en opgemaakt te werden, alsmen in 't nevenſtaande Voorbeeld met de betrekking van den Nek en 't agter-Hoofd duydelijk ſien kan.

Vierde Voor-beeld, vertoonende de Tronie-ſtelling, diemen *Gewekene* noemd.

Laat als vooren A B C D. het Ovaal zijn, verdeeld door twee Diameters; En onderſteld dat in deſe even als in de Tronie vlak van vooren, de verdeeling der vier groote Deelen, namelijk 't Opper-Hoofd, 't Voor-Hoofd, Neus, en 't onder gedeelte der Mond en Kinne de ſelve is. Stelt beneden tot d'hoogte van de Kin het toevallig punt des omſiens of geweken, vaſt; En trekt uyt het ſelve een Ovale Boog door 't punt H in A. welk punt H. men aldus kan vinden; Verlengd de geſtipte G B. (by Voor-beeld, in duſdanigen geval dat een Tronie tuſſchen vlak van vooren, en geheel op zijde, ontrent op de helft geweken is.) na de zijde van B. ſoo veel, datſe gelijk is aan G A. en ſteld de helft van G B, uyt B in H. en gy hebt daar het punt alwaar de geſeyde Boog de Orizontale B D. ſnijden moet. En deſe Boog is het verhevene van 't Ovaal; of ſoomen 't noemen wil, van het Op-zije des Ovaals. 't Verheven van de Neus moet een derde van haar Lengde buyten deſe Boog uytgaan; Als d'opgemaakte, hier nevens duydelijk aanwijſt. Alwaarmen dan ook met eenen wel ſiet dat de Kin en de breedte van 't geweken Oog, door de toevallige Trek des Ovaals op zy bepaald werden, en dat de andere ſoo breed is, als die in de Tronie-ſtelling vlak van vooren, waar van G. hier het Middel-punt is. In de hoogte der Partyen vald geen verſchil, om dat deſe noch onder de Natuurlijke, dat is Orizontele

Geweken of weg-gaande Tronie, hoe te ſtellen.

Tronien behoord. En aangaande de breedte van de Mond; Men ſiet wel datſe door het eerſte Ovaal bepaald is, waar van A H. de Middel-punt maakt.

Is de Tronie minder of maar half ſoo veel geweken, behoud de ſelve verlenging van G B. En ſteld de helft van de ſelve, uyt de Omtrek des Ovaals op B. D. na G. en gy ſult daar ſoo veel minder van 't verheven des geweken Ovaals vinden. De Trek van het agter-Hoofd, is met de voorgaande Tronie op zije ontrent gelijk, uytgenomen dat de Oor ſig hier in het punt D. bevind; Beſiet de Modellen met malkander, ſoekt, overdenkt, maaktſe na, en beſchouwd het Natuurlijk Leven, gy ſult aanſtonds verſtaan watter in het ſtellen van allerhande Tronien volgens de Natuurlijke ſtand waar te nemen is.

Maar gelijk de geſeyde Voor-beelden alleen de ſtelling van de geſeyde Orizontale, dat zijn Natuurlijke Tronien aanwijſen; ſoo reſteerd noch datwe ook die van de Toevallige ſtanden aanwijſen. Wy beginnen dan wederom met een Hoofd dat vlak van vooren, toevallig voorwaarts over gebogen is.

Vijfde *Voorbeeld*, van de T*ronie-ſtelling* van een Hoofd *vlak van voren, toevallig voor over gebogen.*

Wy gelooven datter weynige zijn, die yts van de Teykenkundige ſtelling der Tronien verſtaan, of ſy weten ligtelijk een Tronie in veelerley toevallige ſtanden en opſigten, uyt de Vuyſt te betrekken. Doch om het ſelve op een ſeker gegeven voorſtel door een wiskundigen Regel te doen, daar in giſ-

giſſenwe wel datter ſich vele verlegen vinden.

Nadien wy dan weten dat de meeſte part ſulx by de gis doen, of de Voor-beelden van andere Meeſters, of het Leven alleen volgens de leyding van haar Oog na wandelen; Soo twijffelen wy geenſints of een openhertig Konſt-oeffenaar ſal ons geern toeſtaan, dat wanneermen hem een Tronie op gaf te ſtellen, waar van het Hoofd volgens een bepaalde hoeveelheyd, dus of ſoo veel agter of voor over gebogen was, dat hy ſulx buyten bekommering van dwaling, niet wel noch gelukkig ſouw konnen uytvoeren, ſonder daar toe een fixen Regel te hebben, na welke hy de verkorting des Ovaals, en de afwiſſeling van het Kruys, ſeker ſouw konnen betrekken. Om u dan ook hier in een Middel by de Hand te doen hebben, ſoo moet voor af aangemerkt werden, dat de toevallige buyging des Hoofds, voorwaarts of agterwaarts over, regt van vooren aan te ſien meeſt van eenderley Geſlagt is: En dat ontrent de ſtelling van ſoodanige Tronien alleen agt te geven is, op de Krimpende of verkortende omtrek des Ovaals, en de buyging van de Boog of Orizontale Cirkel des Geſigts, welke tot het Kruys van de Tronie behoord. De reſt kan ſeer gevoegſaam gedaan werden, en door hulp van de Tronie op zije; En die welke vlak van vooren aan te ſien zijn, alswe op ſijn plaats in dit Hoofd-ſtuk vernemen ſullen.

Laat'er dan tot het genoemde Voorſtel, volgens 't eerſte onwerp deſer toevallige Tronie-ſtelling, een Ovaal getrokken zijn als in de Schets A B C D. verdeeld als gy ſiet, door een regt hoekig Kruys A. C. B. D. gy wild op 't ſelve een Tronie ſtellen, van welk het Hoofd ſoo veel voor over gebogen is, als

Wiskundige Tronie-ſtelling van een Hoofd toevallig voor of agter over regt van vooren gebogen.

als gy by Voor beeld, hier buyten 't Werk, de ſcheuynſe Lijn N. O. van de regte P. in O. afgeweken ſiet? Doet aldus: Brengt de ſpacie van O. P. (buyten 't Werk aangeweſen,) op de Middelijn des Ovaals uyt E in H. die met haar eyge Lengde Lood regt latende neergaan in 't punt L. En uyt dien een vaſte Trek halende in B. ſoo is den hoek E. B. L. gelijk aan de Helling van den voor geſtelden hoek N. O. P. Trekt dan door het Kruyspunt E. in 't punt L. de ſcheuynſe I. Q. en maakt navolgens dien E. A. en E C. gelijk aan E I. als hier boven in 't punt F. en onder in 't punt G. geſien werd: En gy hebt daar de verkortende Trek van het Ovaal, volgens d'aanwijſing der vaſte Lijn. Gelijk u dan ook het punt L. aanwijſt, hoe gy uyt B. tot in D. door K. de Boog van de Orizontale Geſigt-Linie volgens deſe Helling, betrekken ſult. Aanmerkt vorder dat gelijk gy in dit geval van over-helling des Hoofds, de Boog duſdanig na beneden moet halen, dat gy de ſelve in een agter over hellende Hoofd, na boven D B. omgebogen moet halen, als gy in 't derde Voor-beeld ſien kond. En het ſal ſeer wel over een komen met alles wat wy tot hier van de verſchillige ſtand en verwiſſeling van het Tronie-Kruys hebben aangemerkt.

Het tweede Voor-beeld hier neffens aan, diend alleen om u te doen ſien, dat deſen Regel in allerley gevallen van dit Geſlagt van Tronien algemeen is. Want gelijk deſe Helling van 't Eerſte Voor-beeld verſchild, ſoo ſiet gy buyten twijffel ook wel, dat de vaſte Trek deſes Ovaals, door de punten F. G. D. B. gaande, vry minder verkort is, en dat de Boog des Geſigts D. B. K. L. ſoo diep niet na beneden gebogen is, als die in 't eerſte ontwerp geſien werd.

Om

Toevallige Tronie-ſtelling vlak van vooren agter of voorwaarts over gebogen.

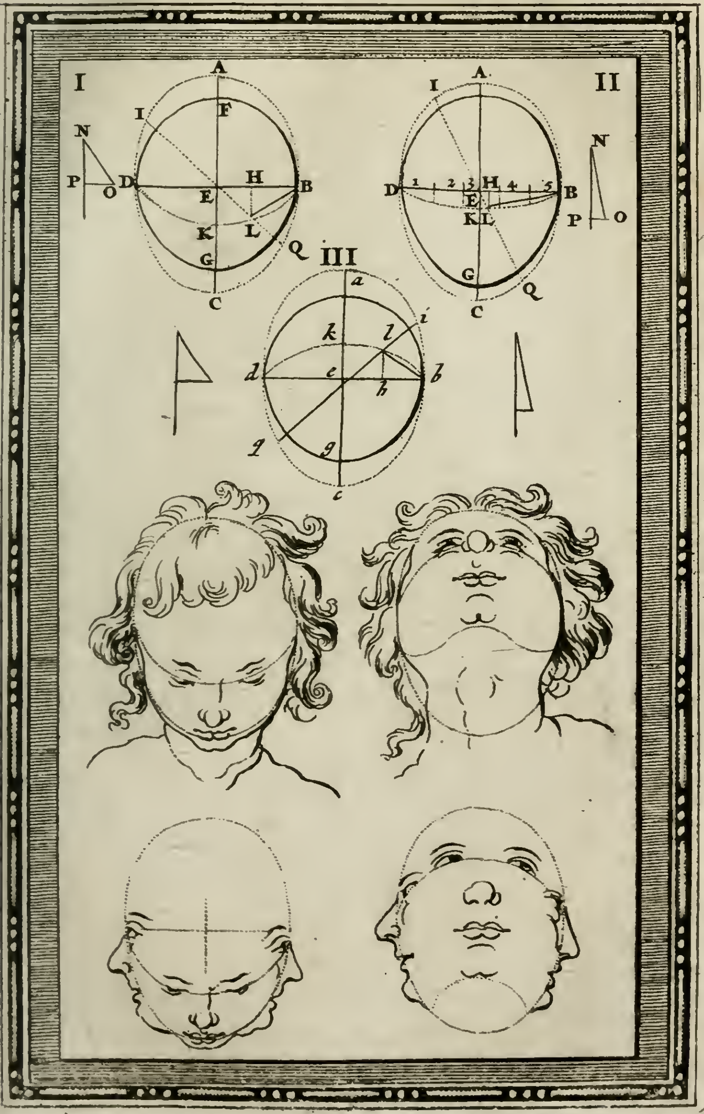

Om nu te vinden de hoogte en breedte van alle de Partyen der Tronie, ſoo moetmen op de Natuurlijke of regte Orizontale B. D. de ware breedte van een Tronie vlak van vooren brengen, namelijk in vijven verdeeld, als de Tronie-ſtelling Leerd. En trekkenſe met regte Linien neerwaarts in de toevallige Boog, alsmen hier in de tweede vertoog-Schets duydelijk aangeweſen ſiet, en waar vanmen den uytſlag in deſe twee voltoyde Hoofden, een voorover en een ander agter over hellende, verder kan ontwaar werden. Tot de bepaling der reſteerende Deelen kanmen hem ſeer gevoegſaam bedienen van de maniere die hier aan volgt; namelijk men moet een Tronie op zije maken, navolgens den Trek in de andere Voor-beelden vertoond; Van welkers hoogte men volgens de leyding van deſe toevallige Orizontale Boog, gelijkwijdige Trekken halen kan; En waar deſe uyt de Tronie op zije in de van vooren neerhellende Tronie vallen, daar bepalen ſy het punt van Neus, Mond en Kinne; als de Vertoog-Schets leerd; alwaar het tweede Voor-beeld in dit geval genoeg verklaard, dat de maniere in een opſiende of agter over hellende Tronie, een en de ſelve met deſe is.

Seſde *Voor-beeld* van de *Tronie-ſtelling*, van een Hoofd, dat *geweken en toevallig regt agter of voor overhellende is.*

Tronie-ſtelling van een Hoofd dat geweken agter of voor over hellende is.

Om volgens 't eerſte Voor-beeld deſer Vertoog-Schets, op het Ovaal A B. C. D. een geweken Tronie te ſtellen, waar van het Hoofd als in 't voorgaan-

gaande Voor-beeld, een bepaald gedeelte agter over hellende is; ſoo ſoekt eerſt de verkortende Trek des Ovaals G F. volgens den Regel die wy daar hebben gegeven. Om nu de Boog van het geweken op zy te vinden, ſoo maakt of verlengd E C. datſe gelijk is met E F. of E G. (in de Plaat niet nauwkeurig genoeg tot ons voornemen waar genomen.) En ſteld de helft uyt E. in H. en gy hebt daar het punt om de Boog van een half omgewende of geweken Tronie, te betrekken. Belangende de toevallige Linie des Geſigts? Gy merkt wel dat u alreede de middel om die te betrekken is aangeweſen, wanneer gy de gekrompe Trek des Ovaals uyt het voorgaande Voor-beeld hier hebt weten te bepalen; En dat het over ſulx niet noodig is, dit voorſtel verder met Merk-Letteren te beſlommeren. Merkt'er alleen noch over aan; dat by aldien deſe Tronie na d'ander zijde omgewend of geweken, moeſte zijn; dat dan de Boog F. G. H. na de zijde van A. D. B. moet getrokken zijn. En ſoo het Hoofd voorwaarts over in plaats van agter over gebogen waar, dat dan, even alswe in de voorgaande Vertoog-ſchets hebben geſien, de Geſigt-Linie na om laag onder de regte D. C. ſouden moeten gebogen zijn. En het verder opmaken is uyt de voorgaande Leering en uyt de volgende genoegſaam openbaar om hand aan 't Werk te ſlaan.

Se-

Toevallige Troniestelling in geweken en hellend voorval.

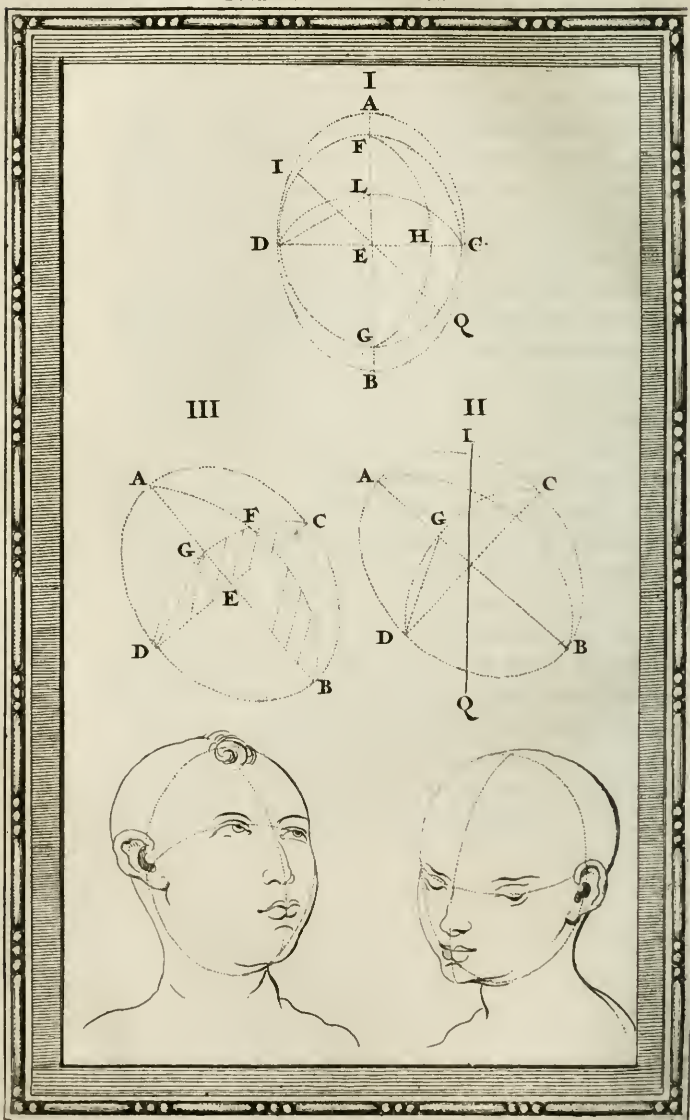

Sevende *Voor-beeld* van de *Tronie-ſtelling* van een Hoofd dat *geweken*, en *toevallig agter* of *voor over* en te gelijk *op zÿde hellende is.*

Maakt een Ovaal, in welk de grootſte Midlijn of regte natuurlijke Linie A B. ſoo veel is af hellende als begeerd werd en als by Voor-beeld hier in het tweede ontwerp door de vaſte Lijn I Q. vertoond werd. Om nu de verheven Boog of toevallige Orizontale Lijn des Geſigts op de regte D C. te betrekken, ſoo doet als in 't voorgaande exempel; of ſoo u dat vergeten is; brengd de hellende ſpacie volgens onſen voorgaanden Regel uyt D op AB. of elders, en daar ſy de ſelve in G. raakt, daar is het punt om de begeerde Boog te trekken. Om nu verder duſdanige Tronien op te maken (want wy gelooven datje de Middel om de Boogh van 't Profijl A F C. te betrekken, in de geſeyde Voor-beelden alreede genoegh hebt af geſien) ſoo verdeeld op den Diameter A. E. B. de Neus, Mond en Kinne, Oogen en de tuſſen-ſpacie der ſelve, volgens de Proportie-Maten hier vooren in de Natuurlijke ſtand der Tronien aangeweſen. En brengdſe van daar op de geſeyde Boogen A. F. B. en D. G. F. C. te weten die van de Orizontale Geſigt-Lijn Lood-regt; en die van den Diameter ſoodanig, dat alle de Punten op de Boog des gewekens AFB. ſoo wijd van de geboogе Orizontale D. G. C. ſtaan; als die onder op A. E. B. van A. E. B. bepaald zijn. De Tronien diemen onder deſe Voor-beelden met volkome Trekken geſteld ziet, wijſen niet alleen aan hoedanigh

Tronie die geweken en tweeſints gebogen is hoe te ſtellen.

Beſiet het tweede en derde voorſtel van deſe vertoog-Schets.

nig men de ſelve op voorgaande voorſtel opgemaakt, moet begrijpen; Maar een van de ſelve doet ons voornamelijk gedenken dat wanneermen volgens de geſeyde Regel, een Tronie wil ſtellen daar het Hoofd voorwaards en op zijde hellende gebogen is, men alleen te ſorgen heeft, dat de Orizontale Booge D G C. als dan uyt D C. na B dat is nederwaarts moet getrokken werden. En ſoo ook met de gewekene by aldien de Tronie na een anderen oord gewend is, alswe in 't eerſte voorſtel hebben geſeyd.

Ten overvloed werden in de volgende Vertoog-Schets eenige gevallige ſtanden van Hoofden vertoond; Die meeſt toevallig op zije, herwaarts en derwaarts geneygd zijnde, de nuttigheyd der geſeyde Regelen eenigſints konnen beveſtigen; Wanneermen de moeyte wil nemen, die wat aandagtig te door keuyeren, of met de Handen na te maken: waar by wy den Konſt-oeffenaar vermanen willen een kleyn misverſtand des Plaat-ſnijders, genadig over 't Hoofd te zien; En met ſijn gedagten vervullen datter aan het derde Voor-beeld ontbreekt. Want daar in moeten de 5 geſtipte die uyt D. E. C. in A. F. B. gaan, Lood-regt aangemerkt werden: waar aan een haperingetjen is. En onſe voortvarendheyd liet niet toe 't ſelve uyt te morſſen en in gevaar te ſtaan van een ſlimmer uytſlag. Voorwaar het vald den Menſche ſwaar, om dingen diemen niet geheel alleen in ſijn eygen Hand heeft, onberiſpelijk aan den den dag te brengen: En men werd vaak in 't vertrouwen op eens anders bedrijf bedrogen, by gebrek van algemeene kennis die ſelden by de Konſt-Arbeyders te vinden is. Maar wat wy ook vinden, dit werden wy ook ontwaar; *Die wetenſchap vermeerderd,*

Toevallige Standen der Tronien.

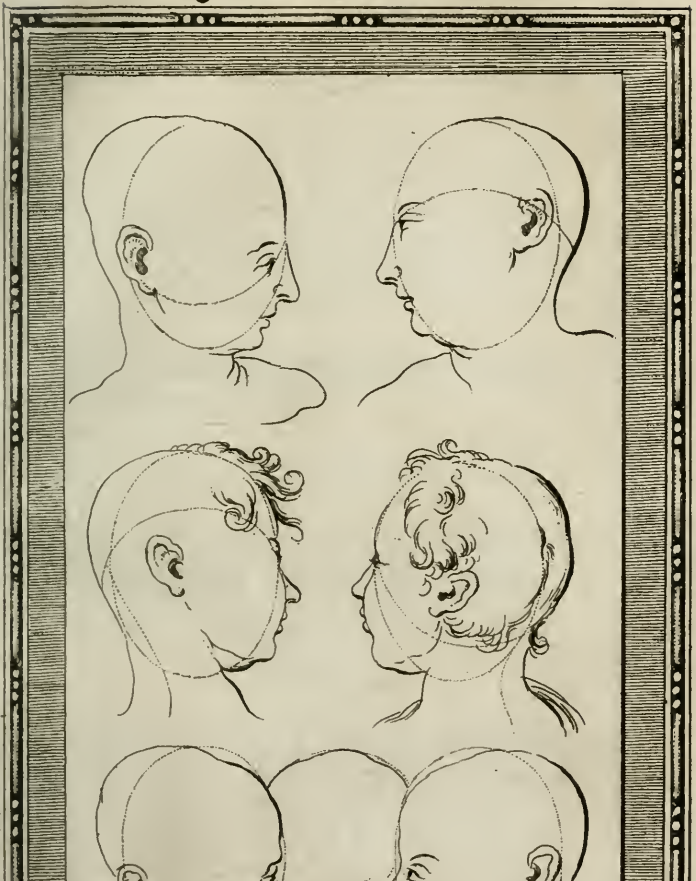

derd, vermeerderd ſmerte. Hoedanig men verder de Tronie-ſtelling van de eene Geſigt-ſtand d'andere door Middel van een dry-hoekſe over-drager, kan uyt-werken; ſulx kanmen in het eerſte,derde en vier-Boek van *Albertus Durer* met verſcheyde Voor-beelden aangeweſen vinden.Die luſt heeft na onſe voorgeſtelde maniere en die van gemelden Schrijver te arbeyden, of liever by de gis, of na ſijn Kop alles wil ſtellen, mag over den uytſlag oordeelen welk van dryen hem algemeender en Schilderkundiger dunkt te zijn.

Nu willen wy de Kinderlijke dingen verlaten, en tot grooter ſaken over gaan.

HET VIII. HOOFD-STUK.

Van de Stelling der Beelden *volgens de Natuurlijke en toevallige ſtand der beweging in allerhande* Doening.

LAat ons van de Tronie-ſtelling in't byſonder tot een ander voornaam en algemeen Deel der Menſch-kunde over gaan; Namelijk tot de Teykenkonſtige ſtelling van de bewegende Stand der Werkende Menſch-beelden; En daar ontrent aanwijſen hoedanig de Beelden onder ſekere Linie van Beſtuur en Gewigt, en Tegen-wigt allerhande Doeningen en Actien van Staan, Gaan, Loopen, Torſſen, Dragen, Werpen, als anders, welvoegſaam en Natuurlijk, ſonder daar heen te vallen, of onmogelijkheyd in haar Doening te vertoonen, verrigten konnen:

Op

Op dat den Teykenaar en Schilder die ſigh daar in wel afgerigt bevind, het Middel mogt in de Hand hebben, om ſijn Beelden in allerhande voorval en Verkieſing, tot het Oogmerk van ſijn voorgeſteld bedrijf, ſoodanig te bepalen, datſe noit tegen de Teykenkundige Trek, noch tegen de mogelijkheyd der Doening, ten opſigt van 't Maaxel en ſamen-ſtel der Leden aanloopen. En gelijk dit een van de gewigtigſte Hoofd-ſtukken der Schilder-Konſt is, ſoo heeft het ook alle Groote en Verſtandige Meeſters niet alleen ter Herten gegaan, ſig hier in wijſſelijk te dragen, maar veele hebben ook met alle vlijd hun Leerlingen geduurig vermaand daar op nauw agt te geven: En dat wel ſoo veel te meer alſſe ſigh ontblood vonden van Onderwijſingen in de Boeken, en Voor-beelden. *Karel van Mander* die beter Schrijver en Prater als Schilder is geweeſt, ſeyde in ſijnen tijd dat het te wenſchen waar, datter van ymand een Onderwijſing aangaande de ſtelling der Beelden, volgens de Werkende Verkieſingh der Actien, en d'uytdrukking der Herts-togten, ontworpen wierde: En ſeyd hy, ik ſoude ſulx geerne ſelfs gedaan hebben, indien ik my daar bequaam toe gevonden had. Van *Leonard de Vinci* werd met waarheyd aangetekend, dat hy veel Dingen aangaande deſe Stoffe opgeſteld heeft, waar van onſes wetens, ſlegts eenige ſtukken en brokken ſonder Orden en ſamen-hangh en ſoo als hy die tot ſijn Memorie in 't ruyg beworpen had, zijn te regt gekomen; of hier yts toe geholpen heeft dat hy de ſelve met voordagt in on-leesbaar Schrift, en meeſt met Slinxe Letteren diemen van agteren moeſt Leſen, behandeld heeft; Sulx blijft eenigſints bedenkelijk. En gelijk den Grooten *Nicolaas Pouſſijn*

eeni-

eenige van de geseyde Lessen, met sommige Beelden heeft pogen op te helderen, soo sullen ons eenige van die (want wy en sagense niet beter te krijgen) merkelijk te stade komen, om 't geen wy aangaande de stelling der Beelden, in onse swakheyd meenen voor te stellen, genoegsaam te verklaren.

Wy merken dan ontrent de stellingh der Beelden in de eerste plaats aan; dat wanneer een Beeld in een eenvoudige Natuurlijke stand, stil en sonder eenige beweging of Actie regt op sijn voeten staat; dat alsdan alle de Leden een gelijk Gewigt, rondtsom de Midlijn des Gewigts, of Lichaams swaarte senden, welke Linie men sig moet verbeelden te zijn midden tusschen de twee Sleutel-Beenen aan den Hals-Kuyl, en regt over de Navel midden door 't Lichaam, tusschen de Beenen door te gaan. Waar uyt sekerlijk volgd dat soo wanneer eenig Lid daar van uyt sijn plaatse, of geruste stand wijkt; dat alsdan een ander gedeelte des Lichaams, of swaarte, in tegendeel van 't gene uyt sijn plaats geweken is, moet ingaan; Om de selve gelijkwigtigheyd wederom te bekomen die 't Lichaam te vooren had; En dat sulx geduurigh, en in allerhande manieren van beweging, daar de Leden sigh uyt d'eerste stand in een andere verwisselen, komt te gebeuren. Invoegen de beweging der Beelden alleen geschied, en niet anders te kunnen geschieden moet aangemerkt werden, als door een verplaatsing der Leden, buyten haar eenvoudige of enkele stand; En datter sonder verbreking van de eerste gelijkwigtigheyd, geen beweging geschieden kan. Indien nu een Beeld niet kan staande blijven dan door de gelijkwigtigheyd, het is dan ten hoogsten noodigh dat in alle bewegingen der Leden een tegenwigt gevonden werd.

Beeld in sijn eenvoudige en gelijkwigtige Stand.

Gewigt-Linie welk die is.

Wat en hoe de tegenwigt bekomen werd.

Want

Want het geen de Menschen in haar beweging meest uyt de Leere der Natuure en sonder moeyte en Onderwijs weten te doen, dat moet in de Schilder en Bootseer-Konst door waarneminge van verscheyde Regelen, uyt het Leven gehaald, werden uytgevoerd. Het en kan niet moeyelijk zijn te begrijpen, dat gelijk een Mensch werkende met een sijner Leden in alle sijne bewegingen en Hellingen, een natuurlijke tegenwigt weet te maken, door de Leden die minder Werken, op dat hy vast en seker sijn verrigtinge doe; En verhoede, dat nadien hy sonder de selve Tegenwigt niet en kan uytvoeren, dat hy niet buyten de Linie van sijn Evenwigt geraakt, en daar henen tuymele. Waar uyt wy dan besluyten, dat wanneer eenig Beeld in soodanigen Actie en Stand gesteld is, dat het met eenig gedeelte soo wijd buyten sijn Evenwigts-Linie geslingerd is, datmen ten klaarsten kan sien dat het de Magt ontnomen is van sigh door Ermen of Beenen, of eenige beweging te herstellen, soo sal sulken Beeld den Beschouwer ook sekerlijk schijnen om verre te vallen: En dat noch soo veel te meer en sekerder, als het deugdelijk en Konstig sal Geteykend, Geschilderd, Geboodseerd of gegoten zijn, alswe verder sullen aanwijsen.

Merkt verder aan dat de beweging soo veel sterker is, als de Leden of Deelen daar mede gewerkt werd, meerder of minder buyten 't Midde-punt van haar gelijkwigtigheyd gaan; 't Geen de Voorbeelden aanstonds leeren sullen.

Hoe de Mensch sijn Tegenwigt van Natuure en weet te maken.

Dat nu de Menschen in meest alle Doeningen en Actien de geseyde tegenwigt Natuurlijk, en de meeste sonder Onderwijs konnen voort brengen, sulx Leeren wy in de dagelijxe ervarentheyd en aan ons

ons ſelven dat het yder is ingeſchapen; alhoewel wy niet ontkennen konnen dat ſommige grepen, en byſondere niet gemeene bedrijven ook van de Konſt en Onderwijſingh af hangen. Waar over eenig onderſcheyd moet aangemerkt werden. Wanneer wy zien dat een Menſch met den eenen Erm eenige ſwaarte optild, ſoo merktmen gemeenlijk dat hy den anderen Erm daar tegen over van hem ſteekt, om ſijn Tegenwigt te ſoeken, en de over-helling die den opgenomen Laſt te weeg brengt, daar mede op te wegen: Ja by aldien 't noch niet genoegh is, om de gemelde Wigt op te halen, ſoo voegd hy'er vaak noch ſoo veel ſwaarte van ſijn eygen Lichaam by, met het ſelve in 't tegendeel of na d'andere zijde over te buygen, alſſer tot de vereyſte tegenwigt noodig is. Wie en heeft niet waar genomen, ſoo wanneermen ymand op ſijn Hurken zittende agter over ſmijt, of tegen dank poogd op ſijn Gat te ſtooten; dat ſulk een aanſtonds de Ermen met de Handen opgeſpreyd veerdig voorwaards uytſteekt, om ſig, waar 't mogelijk, daar door in tegenwigt op te houden; 't Geen ook ſeer dikwils gelukt; Wanneer namelijk de agter uytgewekene Partyen, niet te ver buyten de doorgaande Gewigt-Linie geweken zijn; In welk geval ſigh d'een meer en beter dan d'ander door een ſnelle beweging der voor uyt gebragte Ermen, en over-buygingen des Hoofds, kan redden en op de Been helpen. Want men moet niet beſchroomd zijn te gelooven dat het Gewigt des Lichaams in 't beroeren der Leden, niet alleen ſeer ligtvoerig en ſnel tot dees of geene zijde over gaat, maar ook vaſt ſtellen dat de Lichamen, na de Maat datſe ſnel of traag bewogen werden, minder of meerder Gewigts hebben; In-

Hoe de Tegenwigt in 't Werk geſteld werd.

De Wigt en Tegenwigt gaat ſeer ligtvoerig over en weder.

De Lichamen zijn ſeer ligt in een ſnelle beweging.

voegen datſe geduurende een ſnelle beweging, by na als ſonder ſwaarte zijn, en derhalven ſeer ligt konnen beſtuurd werden; Ja door de minſte poging herwaarts en derwaarts van een knaphandig Menſch of die een veerdige Geeſt hebben, konnen bepaald werden. Wie iſſer ook die niet dikmaal heeft waar genomen, hoedanigh de Arbeyders, Waagdragers, Pakkers en Wijn-verlaters, wanneerſe Pakken, Vaten, Balen of anders omboxen, kanten, op ſijn end ſetten, of anders beſtuuren willen, de ſelve gemeenlijk eerſt in beweging brengen; En onder die beweging met een geſwinden dray, ſeer ligt en als ſonder arbeyd bepalen en wenden daarſe willen; 't geen hen, (den Laſt ſtil en onbewogen liggende) onmogelijk ſoude zijn: De Reden daar van is niet anders, als om dat de Lichamen, onder en in de beweging minder ſwaarte hebben, en by gevolg ligter herwaarts en derwaarts konnen beſtuurd werden. Deſe dingen zijn ſoo algemeen waar in Menſchelijke behandeling, datſe ſelfs in de geringſte en ſtilſte Doeningen haar reden en plaats vinden. Dat wy ook de goede en veerdige Schrijvers, haar dikmaal met een onnoodige ſwier of Trek-Letter ſien behelpen, geſchied om geen andere oorſake als om door die bewegingh de vertraging van haar Hand t'elkens op te wekken, en vaardiger te doen voortgaan; alhoewel het honderſte part der Schrijvers miſſchien daar niet op en let. En hier van daan komt het ook dat de veerdig geſchreven Letteren van een vaſte Hand, gemeenlijk los en wat ſwierig zijn, en die Zedigheyd niet en hebben dieſe wel ſoude konnen hebben, ſooſe in 't ſtilte en met een trage bewegingh geſchreven waren. Het is een groot Cieraad in een

Mee-

Meeſterlijk pronk-geſchrift, dat de Letteren met aandagt vaſt en ſeker gemaakt zijnde, nogtans de vloeyentheyd van een ſtoute en vaardige Hand vertoonen.

Het voort brengen of maken des tegenwigts geſchied in de beweging der Menſche Lichamen ſoo geſwind, als de wil en de gedagten, door de dierlijke Geeſten op de Leden werken; die als ſonder tuſſen tijd malkanderen aandoen. Want gelijk in een Balans, het verminderen van 't eene wigt altijd de vermeerdering van het andere ſonder tuſſen-tijd te weeg brengd, even ſoo moetmen de beroering in de Levendige Doeningen aanmerken; alhoewel daar ook noch eenig onderſcheyd in waar te nemen vald; en dat ten aanſien van de geſtalte der Menſchen Lichamen, en de Geeſten dieſe volgens de wil regeeren. Want aldus ſietmen dat eenige geheel traag en Loom, andere wederom ſeer geſwind in hare Actien zijn. De vette en ſwaarlijvige Paſ-ſakken zijn gemeenlijk trager dan de ſchrandere Menſchen die fray gemuskeld, en wel van vlugtig bloed voorſien zijn. En of wel in een dobbel Gevleeſd Menſch ſomtijds de wil goed is, en de Ziel een hupſe gedagte heeft om yts vaardigs te doen, egter werden de dierlijke Geeſten door de overvloed van Vlees en Vet, eenigſints geperſt en belet in de Leden die bewogen moeten werden veerdig in te vloeyen, of malkander voort te ſtuwen; En dus werden Ermen en Beenen en andere Leden verhinderd de wil des Menſchen op het geſwindſte te gehoorſamen.

De Wigt en tegenwigt kan bequaam door een Balans verſtaan werden.

Wanneer een Menſch in plaats van op twee Voeten even wigtig geplant te ſtaan, op eenen Voet geheel of ten meerendeel ruſt, ſoo bevindmen dat hy evenwel ſijn geheele ſwaarte rondſom de Middellijn

Hoe de wigt in een Beeld op een Been ruſtende moet aangemerkt werden.

lijn van dien Voet ſoodanig ſend, dat hy volkomen pal en ſeker in ſijn gewigt ſtaat; 't Geen in 't veranderen van die ſtand aldus toe gaat; Soo ras het eene Been van een ſtaande Menſch werd opgeligt, ſoo gaat'er een gedeelte, na de hoeveelheyd der ligting over aan de tegen overige Zijde, en maakt ten eerſten aanſien dat het Menſch-beeld uyt ſijn gelijkwigtigheyd raakt, en noodſakelijk ſou moeten vallen; Maar den opgeligten Voet met ſijn aanhoorige Deelen, verder van haar Midde-Lijn geweken, werd ſoo veel ſwaarder alſſer noodig is het over gegane wigt op te halen, dat is in Balans te houden: En derhalven is de ſwaarte wederom rondom ſekere Linie, diemen ſigh over al midden in de geheele ſwaarheyd des Lichaams verbeelden moet.

Welk een niet werkelijke Stand is.

Laat ons 't geſeyde in eenige Voor-beelden gaan beſien, en voor af in deſe eerſte Vertoog-Schets aanmerken waar in de algemeene welſtand van een eenvoudig en Natuurlijk geſteld Beeld gelegen is. Wy ſtellen voor af dat een Beeld noit en kan bevalligh, noch wel werkelijk in ſijn ſtand zijn (ſchoon 't ook ledig, dat is ſonder eenige byſondere Lichamelijke Doening is) wanneer het op beyde de Voeten even ſwaarwigtig en regt over end ſtaande, ſoodanig geplant is, dat het Hoofd midden door de Wigt-Linie uyt den Hals-kuyl tuſſchen bey de Voeten heen hangd, en ſonder uytſwanken der Heup of andere afwiſſeling der Leden, na een en de ſelve zijde gewend blijft, dewijl ſulx de ſtand van ſeer Oude Sieke en verſwakte Menſchen te kennen geeft: Die in 't gemeen 't vermogen niet en hebben haar geheele Lichaam op haar verſwakte Heupen, Beenen en Voeten op te houden; En daarom al byſetten watſe konnen, ja dikwils noch wel een ſtok voor een

derd

derde Been gebruyken; En om dat in de gang noodſakelijk een groot deel des Lichaams ſwaarte van d'opligtende Voet op den neer-geplanten Voet over gaat, daarom vald hen het gaan noch ſwaarder dan het ſtaan, want de heele ſwaarte des Lichaams, komt och arm! in elken tred, op een Been alleen aan. 't Welkſe dan ook geern met een wandel-ſtok willen te gemoet komen. De Goddelijke Voorſienigheyd heeft den Menſch met twee Beenen begiftigt, om datſe aan de geſtalte van ſoo een Lichaam noodig tot het ſtaan, gaan en loopen waren: Wanneerwe nu een Menſch of Menſch-Beeld in de Tafereelen beſchouwen dat ſeer hubs en knaps op ſijn Leden, voornamelijk op een Voet geplant ſtaat, het ſchijnd ons by na toe als of ſijn Kloekheyd het tweede Been niet noodigh had, of ten minſten in dien oogenblik daar niet om en dagte. En dus gebeurd het datwe in de beſchouwing van ſulken Actie, veel eer een Denk-Beeld van een fris en geſond Menſch, dan van een ſieken of verſwakten in ons gewaar werden.

Hierom ſal dan een Beeld meer welſtand bekomen, wanneer de ſwaarte des Lichaams meeſt op d'eene zijde, Been en Voet over gegaan ſchijnd, gelijk de ſtand van dit volgende Beeldeken duydelijk aanwijſt. En gelijk ſulx in alle actien en bewegingen moet geſien werden, ſoo is ſulx ook in ruſtende of ſtil-zijnde Beelden, ten uyterſten noodig waar genomen, om dat de geheele welſtand daar in, van een Werklijk ſtil ſtaan der Leden af hangd. En daar en kan ſelfs in 't Leven geen Doening of Werkelijke Actie bedagt werden, daar alle de Leden in haar Natuurlijke ruſte, plaats, en gelijkzijdige ſtand en Gewigt geſien werden. Derhalven ſalder yts ge-

Algemeene ſtand en welſtand in een Beeld.

Een Beeld in gelijkzijdige ſtand en gewigt, kan niet werkſaam zijn.

een Beeld in Sÿn eenvoudige Welſtand

van
ydo
l.

len,

ce
no-
ge-

Enkelde en gemengde Stand der Beelden

daan of bedreven werden, ſoo moeten de Leden uyt haar Natuurlijke ſtand en ruſt-plaatſe gaan. 't Welk dan ook te weeg brengd, dat, ſouder een bevallige ſtand in de ſtil ſtaande Beelden geſien werden; ſoo moet'er door eenige zedige afwiſſeling der beroerlijke Leden, ten minſten een ſoort van bereydwilligheyd en vermogen tot eenige Doening in geſien werden. Daar zijn ook eenigſints verſcheyde trappen en ſtonden ontrent de Bevalligheden der ſtanden waar te nemen; Want men ondervind dat als een Menſch moede gegaan is, dat hy dan makkelijker op twee dan op een Been ruſten ſal, ja ſomtijds noch wel een Staf of Wandel-ſtok tot een derde ſteunſel nemen ſal; en derhalven beteekend het flux ſtaan en ruſten op een Been, een frisheyd en onvermoeydheyd, als boven geſeyd is. Wanneer ook een Menſch moede is van Lang op een Been te ruſten, ſoo is hy veelſints gewoon een gedeelte van ſijn ſwaarte op 't ander minder beladen Been te ſenden; En daarom moetmen deſe ſtand aan geen Beelden geven dan die vermoeyd en afgemat ſullen ſchijnen: Ook aan jonge Kinderen, en aan Oude ſwakke of Sieke Menſchen. 't En ware eenig andere nood-wet dat afvorderde. Een Menſch lang ſtaande is tot verligting gewoon ſijn ſtand t'elkens te verwiſſelen; En van den regter op de ſlinker, en dan wederom anders over te ſenden. En konnen we hier in 't voorbygaan geleerd werden, dat in alle gracelijke ſtanden der Beelden (het zy die beweeglijk of roerlijk werken, of datſe door een bevallig ſtil ſtaan werken,) dat de eene zijde des Beelds ſigh noit gelijk aan die van d'andere zijde kan of magh vertoonen, en dat ſoo ten opſigt van haar Lengde en breedte, als ten aanſien van haar plaats. Want of ſulx in een ſimpele

Stand van vermoeyde Beelden.

Verwiſſelende ſtand.

Werkelijke ſtanden mogen niet gelijkzijdig zijn.

le

le ſtand, of in een gelijkzijdige beweging der Leden, in 't Leven ſouw konnen gedaan werden, egter ſal ſulx geen welſtand noch gracie vertoonen, en noch veel min prijs-waardig in de Schilder-Konſt zijn.

De vervalle Schilder-Konſt door 't gracelijk ſtellen der Beelden van Maſaccio verbeterd.

Den vermaarden ItaliaanſenSchilder *Maſaccio* werd boven maten gepreſen, om dat hy de vervalle tijd der Schilder-Konſt, aangaande het ſtellen der Beelden, merkelijk verbeterd heeft. Want gelijk het doe door een algemeene onagtſaamheyd was op de baan gekomen, de ſtanden der Beelden op bey de Voeten gants Loom en onbevallig, ſonder de minſte bereydwilligheyd of Werking te verkieſen; Daar Leerde hy de ſelve door het uytſwenken van d'eene Heup, de loſſe ſpeling van 't een of 't ander Been, de ſagte Hiel-ligting van een Matig te rug getrokken Voet, de twijffelagtige Buyging der eene Knie, herwaarts of derwaarts wending des Hoofds en aangeſigts en diergelijke, die Lamme en ongracelijke Maniere verlaten; en tot een verſtandelijker Beelde-ſtelling over gaan. Alle welke dingen wy onſes agtens ſoo duydelijk in 't voorgaande Beeldeken met A getekend ſien waar genomen, datwe aangaande het uytſwanken der Heupe, aan de zijde der laagtſte Schouder, en hoe het Hoofd anders dan de Borſt gewend is: of wat de ſtand van 't regter-Been aangaat (datmen hier een groot gedeelte onbeladen en wat agterwaarts geweken aanmerkt) geen breeder verklaringe daar over noodig hebben: En daarom ſullenwe van dit, tot de volgende Voorbeelden over gaan.

Voor-beeld van een bevallige ſtand op de regte Voet.

Gy ſiet dan wederom in dit tweede Model met B geteekend, ſeer ligt een Beeld by na in de vorige ſtand geſteld; alleen met dit onderſcheyd dat deſen

Man

Man op den regter Voet geplant is, daar den voorigen op den ſlinker quam te ruſten; En gelijk aan deſen ook de regter Heup uyt ſwenkt, ſoo ſietmen wel dat de bevalligheyd der ſtand en ſtelling tot beyde zijden gelijk, en volgens dien algemeen is. Aanmerkt vorder, dat of ſchoon dit Beeld op beyde Voeten ſchijnd te ruſten, de meeſte wigte nochtans alleen op den Regter aankomt, en dat den Linker Voet ſlegts een weynig ſteunſel of hulp by toeval bybrengd; ſulx dat de geheele ſwaarte des Lichaams van tuſſen de Sleutel-Beenen, regt bezijden de binnenſte Enkel van den Regter Voet nederdaald; alswe hier met de flauwe Lijn, midden uyt de Halskuyl gaande, aangeweſen ſien. En gelijkmen wel ſiet dat de uytgeſwenkte Heup eenige ſwaarte buyten de geſeyde wigt-Linie maakt, ſoo moetenwe niet vergeten aan te merken, dat de tegenwigt daar van, door het afgeleyde Slinker Been gemaakt werd; welk Slinker Been, ſchoon het de meeſte wigt aan het Regter Been heeft over geſonden, egter ſoo veel ſwaarder is, als het verder van de geſeyde Linie afgeweken is, en derhalven genoeghſaam is om de ſwaarte van d'overhangende Heup op te wegen; En te helpen dat in duſdanigen ſtand de gantſche ſwaarte des Lichaams rondom het Midde-punt der gewigt-Linie gehouden werd, en den Man alſoo in een bevallige ſtand over end blijft ſtaan. Men moeter ook noch over gedenken, dat ſoo by aldien dit ſelve Beeld ſigh beweegde na de andere zijde, dat is ſijn ſtand van de Regter op de Slinker Voet dede over gaan; dat dan al wederom de ſelve gelijk-wigtigheyd, onder die verwiſſelingh in de Heup en 't afgeleyde Been ſoude gevonden werden; te weten wanneer de ſtand volgens deſe Verkieſing maar alleen

Van hoedanigen tegenwigt.

van 't eene Been of Voet op d'ander gesonden wierd. Maar op bey de Voeten geplant werdende, soude, alswe geseyd hebben, de geheele swaarte tussen beyde blijven, dat is door den Buyk tusschen de Beenen neer gaan. En op datwe niet voorby stappen 't geen ons op een andere plaats wel voegsamer kon voor komen, maar ligtelijk sou konnen ontglippen daar aan te gedenken, soo willenwe hier aanmerken, datmen in geen van alle dusdanige standen van Beelden, noit aan den vast staanden Voet (diemen den geplanten Voet noemd,) en daar een Beeld voornamelijk op rust, eenige beweging of buyging in de Toonen moet laten sien: Maar den anderen Voet wel eenigsints twijffelagtigh of sober gebogen, of wat verkrampt, nadien die maar als op de Wagt staat, en sig veerdig houd, om op 't gebied van den staander te dienen. En mag dese buyging der Toonen noch wel eenigsints duydelijker en meer gesien werden, wanneer de Voet op de Hiel rust, en van vooren vry is. Eenige Neerlandse Meesters plegen haar in het verkrampen der Toonen, en Vingeren soo onbeteugeld aan te stellen. dat sommige van hun Beelden, soodanig met de Toonen en Vingers trammeleerden, als offe met Handen en Voeten op een Klavecimbel speelden, of de Snaren van een ander Speeltuyg Toetsten. En om dat sulx ook aan de Voeten gesien wierd daar de Beelden op rusten moesten; of aan de Handen die een besadigde Doening hadden; soo is sulx ook met groot Regt tegen gesproken, en wijsselijk verlaten; Want het was als een Mode by na tot een algemeene Maniere geworden; en daar warender die haar lieten voor staan, datter geen Leven noch aardigheyd in de Beelden gesien wierd, daar dit niet ten uyttersten aan was

De vast gestelpe Voet moet noit eenige buyging aan de Toonen laten sien.

waar-

waargenomen: Gelijk dan ook duſdanige Wanwendſels, met de Naam van *Sprangers Greepjes* in de Wandeling bekend zijn. *Symon Vouet* en eenige andere Franſche Meeſters hebbender mede al een Smeur van weg gehad. Voorwaar die op het Maaxel der Deelen, en de Werking der Muskelen let, ſal wel gewaar werden, dat een Beeld gracelijk op een Voet geplant, ſoo veel wigt daar op ſend, en de Muskelen die de Voet en Toonen buygen, ſoodanigh beladen en beſigh houd, dat de Toonen niet over houde om te bewegen of veel te Trammeleeren: En of ſigh ymand inbeelde dat hy dat doen kan; wy houden egter ſtaande, dat het een ſwakke en onſekere ſtand ſal vertoonen, en noch meer in de Schilder-Konſt ſich ſal openbaren. Daar is een Playſter afgietſel van een Anatomie Beeldeken voor Handen, daar in het gene wy aangaande het planten der Voeten in 't ſin hebben te Leeren, wonderlijk wel waar genomen is.

Sprangers Greepjes.

Laat ons over 't voorgaande Beeld noch aanmerken, dat ſoo by aldien het ſig gantſchelijk ter zijden, en een Deel voorwaarts over boogh; alſoo dat het met de Slinker Schouder verre buyten ſijn Middel-Lijn geweken was; ſoo ſoude volgens d'aanwijſing van dit Voor-beeld met C geteekend, de regter Heup ſig ſoo veel in tegendeel agterwaarts geweken vinden, alſſer ten meeſten van nooden is om 't Lichaam in ſijn gelijkwigtige ſtand te houden. En dewijl we uyt de Teykenkundige Trek des Beelds genoegſaam ontwaar werden, hoedanig den Slinker Voet opgebeurd, en 't Lichaam na d'een en d'ander zijde der Middel-Linie over gebogen is; ſoo ſtaat'er noch by aan te merken, hoedanig in deſe ſtand het opgeligte Been, ſteunende met de voor-

Bedenking over het Beeld met C geteekend.

Stand des ſelfs.

Voet op een Steen, alleen eenige geringe hulpe tot de ſtand des Mans toebrengd, om die Loſſer, Gevalliger, en gracelijker te doen zijn, en nogtans iſſe ſoo noodig, dat het Beeld ſonder ſijn hulp in dit geval ſou daar hene tuymelen; alhoewelmen wel ſien kan dat het Beeld voornamelijk op het regter Been geveſtigd is. En dat het Slinker min of meer na de grootheyd der voor over-hellinge des boven-Lijfs, ook min of meer te onderſteunen heeft: Want gelijk een ſteek-ſtijl of ſcheuyns ſtaande Schoor veel of weynig Laſt lijd, of Dienſt doet, na dat de ſwaarte geweldig of niet geweldig Hellende, hem drukt, alſoo kanmen eenigſints verſtaan dat dit Slinker Been al meer en meer ſou te onderſteunen hebben; wanneer ſigh deſe Man ook meer en meer voor over boogh.

Bedenking over de ſelve herſtelling.

Men ſiet verder wel dat ſouw deſe Man ſigh wederom herſtellen, het voorwaarts gebogen Lichaam, wederom agterwaarts door de Midlijn ſou moeten gaan: Maar dat hy het boven-Lijf ſoodanig niet ſou konnen oprigten, blijvende bey de Beenen in deſe ſtand, 't en zy met de Dye en Knie van het regter Been wederom ſoo veel voorwaarts te brengen als het boven-Lijf wederom tot ſijn herſtelling agterwaarts gaat. Gelijk dan ook het Slinker Been wederom nader de Midlijn ſou moeten komen, om gelijkwigtig opgehouden te werden.

Over 't gewigt en tegenwigt.

Verder kanmen ligt bemerken dat een Menſche door het uytſtrekken van een Erm, of van bey de Ermen, 't gewigt des Lichaams ligtelijk kan doen verwiſſelen; en van de over-hellende zijde op de Voeten ſenden; Want men ſiet wel dat het opligten van den linker Erm meer wigt na de regte zijde, en het neerwaarts hangen, en wat ver van de Midde-

Lijn

lijn afgeleyd zijnde, meer wigt aan die ſelve zijde maakt Men kander voorts in 't algemeen by aanmerken, dat het zy een Beeld hem ſnel of traag beweegt, dat inſonderheyd de boven Deelen des Lichaams, aan de zijde des Beens, daar 't meeſt op gedragen werd, eenigſints lager dan die van d'ander zijde zijn: alsmen hier aan de Schouder, en Borſt ſien kan. Daar wy verder noch over aan teekenen, dat een Beeld in een ſtil-ſtaande, of traag beweeglijke Actie, meer verandering in de voorname Leden als Schouders, Heupen en Ermen moet vertoonen dan wanneer het ſig geheel geſwind beweegt: Want nadien alle ſwaarte weegt midden door 't punt van ſijn bewoge Linie, en dat der Lichamen ſwaarte na de Maat der ſnelheyd der beweging of toe of afneemd, alswe nu al hebben geſeyd, ſoo volgt datter in een langſame bewegingh van een Beeld, een nauwkeuriger tegenwigt moet gevonden werden, 't welk niet dan door het tegens malkander over ſtellen der Leden kan geſchieden; En over ſulx moet de verwiſſelingh en afwiſſelingh van die Deelen in dit geval te opmerkelijker zijn. Doch de Lichamen ſnelder bewogen werdende, zijn onder die ſtreep of Linie daar inſe bewogen werden, na proportie ſoo veel ligter; En derhalven hebbenſe minder de evenwigt der Deelen in agt te nemen, alswe aanſtonds door een loopend Beeld nader verklaren ſullen.

In wat ſtands gelegentheyd men de meeſte verandering in de Leden ſiet.

Snel bewegende Beelden hebben min tegenwigt noodig.

In de derde Vertoog-Schets ſtellen wy een Beeld, dat een Laſt op ſijn eene Schouder geladen heeft: Beſiet ons Modelleken met D. geteekend; En merkt daar in aan, dat den Schouder op welk deſe Man draagt, hooger is dan den anderen die onbeladen is. In dit geval gaat de Middelijn der geheele ſwaarte, ſoo van 't Lichaam als van den Laſt die gedra-

D

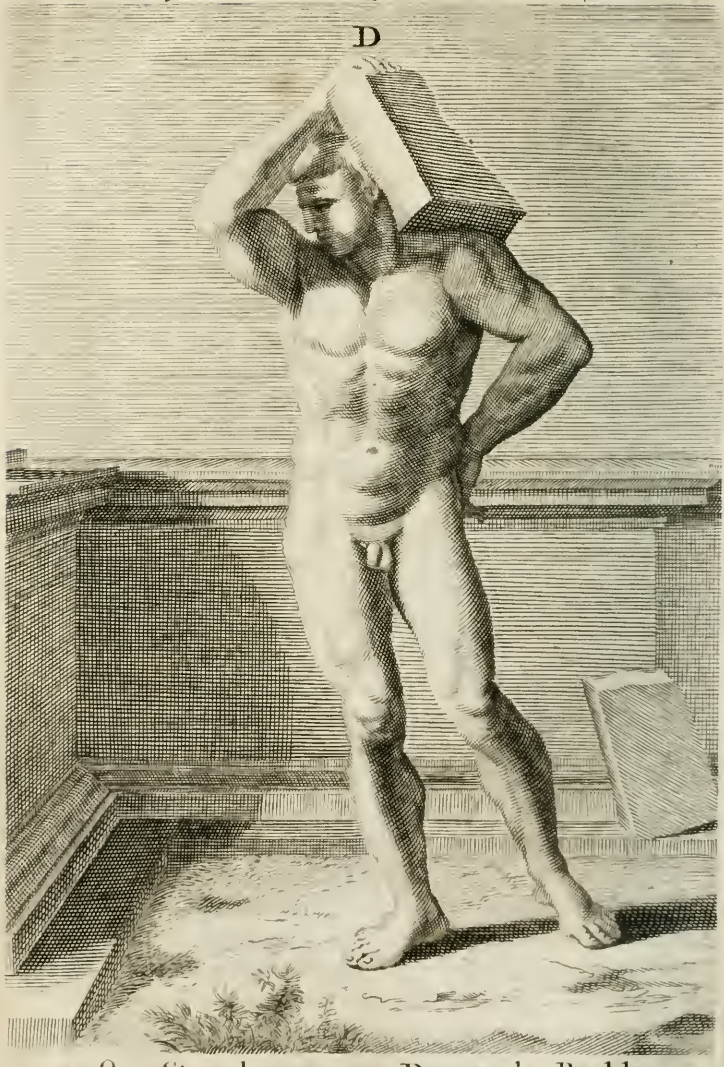

eerste Stand van een Dragende Beeld.

dragen werd, al wederom regt midden door en verdeeld die gelijkzijdig of even wigtig rondſom het Midde-punt des Beens, daar den Drager op ſteund: En moet ſigh deſe vermengde ſwaarte met en in elke tred verwiſſelen, en van 't een Been op 't ander ſagtelijk overgaan; of den Laſt, of den Laſt-drager ſoude moeten daar heen vallen. Deſe verwiſſeling geſchied ook gelijk of ongelijk, dat is ſagt of ongemakkelijk, al na dat den gang des Laſt-dragers eenparig is of niet; Ook na dat de grond, op welk dat hy treed, gelijk of ongelijk is, eenparig is of niet; En om dat het op een effene Voet-pad gemakkelijk vald, om de gelijkheyd der gang, en ſchikking der tegenwigt te hebben: Daarom valt het een Laſt-drager op een onſekere, ongelijke weg vry moeyelijk, en dat wel voornamelijk om dat hy in 't gaan geen ſekere Regel op het maken van ſijn tegenwigt kan vinden, maar die t'elkens moet ſoeken, en dikwils in gevaar is van ſtruykelen en vallen, of dat den Laſt buyten ſijn wigt-linie en vermogen van tegenwigt raakt. Waarom ook de Menſchen die Kreupel gaan, kleyne bequaamheyd hebben om Laſt te dragen, of ſwaarte te Kruyen, als d'ervarendheyd leerd. In het ſteygeren moetmen ſig meer voorwaarts over geven, dan wanneermen op een vlak gebaande weg paſſeerd; en daarom ſteken de Arbeyders in duſdanig geval gemeenlijk den Eers agter uyt, om de tegenwigt te ſoeken. Onverhoeds in een leegte of kleyne aard-Put te treden, doet menig daar heen tuymelen; om dat de tegenwigt vaak ſoo geſwind niet konnende gemaakt werden, de wigt van 't boven-Lijf te ver buyten de Midde-Lijn geſchokt, niet toelaat datſe door 't uytſteken van eenig Deel of buyging kan op-

Voor-beeld van een Laſt-dragend Beeld.

Wan-Orden in 't gaan wat het een Laſt-drager doen kan.

ge-

Hoe de tegenwigt van een Laſt-drager gevonden werd.

gehaald werden. Gy ſiet verder in de ſtellingh van dit Voor-beeld wel, hoedanig het Beeld ſigh na de ligtſte zijde held, om daar door die zijde aan de ſwaarte van ſijn opgenomen Laſt gelijkwigtig te maken. En op dat ſulx ligter en wel voegſamer ſou konnen geſchieden, is het noodig dat den beladen Schouder ſigh wat verheft; en den anderen hem een weynig verneder. Men moet hier voor een algemeenen Regel leeren, dat een Menſch in ſijn gemeene gang, altijd het Middel-punt van ſijn meeſte ſwaarte op dien Voet ſend, welk hy in 't gaan t'elkens tegens d'Aarde plant; en daar hy in 't midden-Oogenblik van ſijn twee-Voetige gang op ſteund.

In de gang is de ſwaarheyds punt altijd in de geplante Voet.

Maar gelijkwe in dit Voor-beeld ſien dat de Slinker Hand op de Heup gezet is, om d'opgenomen Laſt met den Schouder hooger op te beuren; En dat de Heup aan de Regte of onbelade zijde, uytſwankt, ſulx moet niemand vremd dunken, nadien het Beeld in deſe vaſt geſtelden oogenblik op dat Been ſtaat; En dat gelijkwe aanſtonds ſeyden, altijd het Middel-punt des gewigts, ſelfs in een onbeladen, naaſt aan of in 't midden door 't Been van den geplanten Voet heen gaat; 't geen noch wel meeſt in een beladen Menſch moet plaats hebben: En ſoo ook de Heup in duſdanigen geval niet uyt en ſwankt, aan die zijde daar 't Beeld op ruſt, ſoo ſal ſulx niet alleen ongracelijk ſtaan, maar de Laſt ſal ſchijnen daar henen te vallen. Wy ſien dan in deſe Vertoog-Schets een Laſt-dragenden Man op de Regter Voet geplant, laat ons 't ſelve geval in de volgende door een Beeld op den Linker Voet ſtaande, beſchouwen; En wy ſullen ſien, dat het geen wy aangaande 't uytſwanken der Heupe geſeyd hebben waar en waaragtig is: Want alhoewel dit Beeld

met

tweede Stand van een Dragend Beeld.

Aanmerking over 't dragende Beeldeken met E, geteekend.

met E. geteekend, meer op zy gedrayd is, nogtans soo en belet sulx niet klaar te sien, dat hier de Slinker Heupe uytgeswankt is, en dat de Vuyst of omgekeerde Hand op de selve, in desen oogenblik meer steunsel heeft, dan wanneer die even als den Regter ingebogen is. En nadien duisdanig een Lastdragend Mensch, de verwisseling van 't uytswanken der Heupe eenigsints meer dan een Leeg-ganger onderworpen is, daarom gebeurd het dat eenen swaar geladen, op yder stap of tred, dat de Heup na d'onbeladen zijde uytgaat, sigh een weynig kromt, of wat anders buygd, dan wanneer hy op de Voet van de belade zijde treed. De Reden schijnd, om dat de Heup ingeweken, minder steunsel aan den Schouder geeft; Dewijl den Erm aan die zijde sigh soo pal niet setten kan; En daarom vind hy sijn hulp met een weynigje van sijn swaarte, meer op den neergesetten Voet te senden, al hy in den volgenden tred doet. Men siet in sommige Arbeyders datse in het torssen of dragen, van eenige meer dan gewoone swaarte haar met loopen behelpen; En gevoelen dan in die veerdige beweging groote verligtingh, 't Welk t'eenemaal over een komt met het gene wy van de snelle beweging der sware Lichamen hebben aangemerkt, namelijk datse ligter in haar beweging zijn, dan wanneerse stil zijn: En 't is te gelooven dat een Paard minder swaarte van sijn opsitter voeld in een volle Ren, dan wanneer het op een sagten draf gaat.

Waarom een Last-drager sigh somtijds kromt in 't voort gaan.

Waarom een sware Last-drager te mets loopt.

Wanneer een Mensch sterk gaat of seer snel loopt, soo en neemd hy de gelijkwigtigheyd op den Voet die hem draagt soo nauw niet waar, als wel in een makkeljken tred: Want al 't geen hy voorwaarts buyten sijn wigt-Linie geweken is, werd of door de

Logt,

een Beeld dat tegen de Wint Gaat of Loopt

Lugt, of door de Wind, en door de geduurige vernieuwde onderschraging van de wisselende Voeten; of door alles te gelijk opgehouden: Gelijkwe onses agtens, door de Beschouwing van een Beeld tegen de Wind loopende, in dese Vertoog-Schets met F. getekend, genoegsaam sullen verklaard sien. Want het is seer makkelijk te verstaan, dat een Beeld dusdanig loopende, wel buyten de Middel-Lijn van sijn swaarheyds evenwigt kan geweken zijn, sonder te vallen; soo lang namelijk als het in die bewegingh eenparig blijft voortgaan: De reden is, om dat niet alleen dese Helling tot de veerdigheyd van den loop helpt, noch ook niet alleen dat het grootdeels op de Wind kan rusten (datmen in een sterke voor de Wind gaande, ook agterwaarts over-hellende kan ontwaar werden) maar ook wel voornamelijk dat het Lichaam geduurigh met een nieuw steunsel onderschept werd; Want soo haast en is het boven-Lijf niet soo ver over 't Midde-punt van den neergesetten Voet gebragt, dat het Beeld na het punt van vallen sou konnen neygen, of het werd door een nieuwen stap van den aankomenden Voet onderschraagd, en opgehouden, en verhinderd: En sulx vo herd het Beeld by beurten, soo langh het loopt. En hier van daan gebeurd het dat een snel, of onbedagtsaam Looper, de Voet elders tegenstootende, noodsakelijk vallen moet; Immers veel ligter dan wanneer hy een sagten en bedagtsamen gang gingk: Want het Lichaam in het loopen snellig bewogen, en voor een gedeelte buyten sijn evenwigt geraakt, krijgt door het aanstooten der Voet te eerder eene andere bepaling, en geraakt schielijk buyten de streep van sijn aangenome bewegingh; In welk geval den Looper menigmaa buy-

Stand van een Beeld tegen de Wind loopende.

Hoe het buyten sijn wigt-Linie gevallen, egter niet en vald.

buyten ſtaat is, om ſigh door eenig tegenwigt op te houden; Alhoewel vele door de Natuur-Leere al ſukkelende en ſuyſebollende noch eenige ſtappen voort loopen, en toeleggen om door het uytſteken van den Eers, en agter overwerpen of opbeuren van het Hoofd, ſich te herſtellen; dat ſomtijds gelukt, en ook wel meerendeels niet ophoud, voor datmen d'aarde beſoekt. Doch die in 't ſnel loopen onverhoeds met den eenen Voet in een Put of leegte trappen, die vallen ongetwijffeld om de geſeyde reden voorwaarts over. Wanneer wy hier nu al wederom aanmerken dat de vaardige bewogen Lichamen minder ſwaarte hebben, dan wanneerſe traag bewogen werden; ſoo konnenwe de Natuur en wijſe van een Menſch die in 't Loopen valt, of ſtruykeld, ligtelijk verklaard vinden door een ſteen in een Hoepel bewogen: Want ſchoon een wigtige ſteen los in een ronden ſmallen Hoepel geleyd, en van een trage, allengskens tot een ſneller beweging over gebragt en tegen ſijn Natuur rondſom en 't onderſte boven geſlingerd werd; Nochtans heeft de ſelve in 't minſt geen gevaar van vallen; ſoo lang namelijk als hy onder een en de ſelve Linie van beſtuur bewogen blijft; Maar in 't omſwayen elders tegen aanbotſende, of ſchielijk in ſijn tegendeel bewogen werdende, valt de ſteen aanſtonds daar heenen; of ſpat elders ter zijden uyt, by na als een ſteen die uyt een ſlinger geworpen werd. De Danſſers, Springers en Worſtelaars weten haar van deſe kennis, in vele voorvallen, wonderlijk te bedienen. En 't geen de Koorde-danſſers door middel van een Stok doen, die wederzijds met een evenwigtig loot verſorgd is. (Daarſe haar ſelven mede in 't evenwigt houden, en niet vallen konnen, ſoo langſe onder die gelijkwigtige beweging in eene Lijn voort

Wanneer een loopend Menſch ligt valt.

Hoe ſulx toegaat.

gaan;) dat konnen de Menſchen door het goed en Maatredig beſtuur der Ermen, en 't verder maken van tegenwigt, in haar beweging ook doen; om namelijk te konnen gaan en ſtaan, loopen en andere bedrijven uyt te voeren. Ja wy hebben ook aangemerkt dat de Koorde-danſſers veel ſekerder op het Touw zijn wanneerſe haar ſnel bewegen, danſſen en vaardig voort gaan, dan wanneer ſy daar op ſagt of langſaam gaan: Gelijkmen dan ook altijd ſiet datſe ſig eerſt langſaam en ſeker daar toe bereyden, en makkelijk poogen onder ſekere ſtreep van beweging te komen; En ſoo ſcheyden ſy'er ook wederom af; om dat de ſchielijke bepaling van het tegendeel haar ſou doen vallen, en dat om de ſelve reden als van de ſteen in een Hoepel bewogen, is geſeyd. Wy meenen ook dat het uyt geen andere Reden voortkomt dat een Menſch ſagt gaande of ſeer langſaam trantelende, veel eer moede en loom in de Beenen ſal worden, dan wanneer hy een brave en vaardige gang houd; Want nadien een Menſch in een langſame beweging ſwaarder dan in een veerdige is, en dat hy meer wigte t'elkens op de Beenen ſend, die langer daar op duurd, als in de ſnelle gang, ſoo moet ſulx de Beenen meer vermoeyen dan wanneer die geſwind bewogen, en t'elkens van haar wigte verloſt zijn. Het geenmen noch klaarder ſal verſtaan alsmen aanmerkt dat in elke tred de heele ſwaarte des Lichaams op den neergeplante Voet over gaat; nu weetmen wel hoe die wigte langer daar op ruſt, hoe dat deel t'elkens al meer vermoeydheyd aan nemen ſal.

't Vermogen dat een Menſch door ſijn Wigt kan maken is ſeer groot en en nuttig.

Van gelijken ſietmen dat een Menſch, in het na ſig trekken, aanhalen, op-hijſſen, of yts agter ſig na te ſlepen, het zy dan met een Touw door een Katrol, Haak boom of anders, ſoo veel meer ſwaar-

te

te kan trekken, als ſijn gewigt buyten de Middelijn van ſijn geplante Voet geweken is, die hem voornamelijk onderſteund. Al waarmen ook moet aanmerken dat in duſdanigen geval niet altijd de tegenwigt, door de ſchikking der Leden geſogt werd; om dat daar veel gevallen zijn, datmen des Lichaams ſwaarte grootdeels over laat aan den Laſt, of het geen daar de Handen aan geſlagen, en vaſt houdende zijn om te vertrekken, die alſoo een vermengd gedeelte van het Lichaam des Menſchen worden: Tot welkmen duydelijk kan merken dat de buyging der Beenen, Knien, Lenden, Ermen en anders, de kragt ſeer veel vermeerderen kan; immers ten minſten ſoo veel als de geheele wigt des Lichaams is. Als 't gebeurd dat een Menſch yts uyt de Aarde trekt, ſoo verheft hy gemeenlijk ſijn Been dat aan d'ander zijde van ſijn trekkenden Erm is, en buygt d'een en d'ander Knie een weynig voorwaarts, en kromt de Rug en Lenden min of meer, om ſijn tegenwigt niet alleen te bekomen; maar ook om met ſoo veel meer werkdaad ſijn voornemen uyt te voeren; Want de kragt van ſijn vermogen, moet onder een wel aangetroffen tegenwigt; ſeer wel tot de vaſtigheyd, of ſwaarheyd van 't geen uyt te trekken of op te ligten is, geproportioneerd zijn, eer hy yts verrigten kan. En gelijk in duſdanigen daad een groot deel van des Lichaams ſwaarte, buyten de Lijn der evenwigt is geraakt, doch opgehouden werd door de ſwaarte of vaſtigheyd aan welk hy trekt of tilt, ſoo gebeurt het dat wanneer het getrokkene te klakkeloos los breekt, uytſchiedt of afknakt, eer den Werk-Man ſijn gewigt kan herſtellen, of een deel van ſijn aangevangen geweldoeffening kan varen laten, dat hy daar henen tuymeld

Aanwijſing hoe de Natuurlijke tegenwigt gemaakt werd.

Hoe en wanneermen in het trekken valt.

meld en op ſijn gat valt: Welke val ſoo veel te heviger is, als den aanleg van 't geweld des Doenders groot of kleyn is, of de ſwaarte of vaſtigheyd in kragt te boven gaat.

En nadien in duſdanige Actien dikmaal voorkomt datmen in plaats van eenige ſwaarte na ſich te trekken, de ſelve door voort duwen of ſtooten poogt te bewegen, ſoo komt hier niet t'onpas, te onderſoeken of een Menſch alleen met de Ermen na ſich trekkende, of met de ſelve van ſigh ſtootende, meer geweld en bewegingh ſal konnen doen? Om dit nader te verklaren en wel te verſtaan; iſſet noodig de gedagten voor een oogenblik van de Menſchkunde af te trekken; En merken uyt d'eerſte beginſelen der Werk-tuygige Wis-Kunſt aan, dat een en de ſelve ſwaarte, bewogen werdende door tweederley Hand-boomen of Speeken; de ſelve alderligtvoerigſt ſal behandeld werden met dien, die de langſte is; of welkers punt van beweging verſt van 't punt der ſwaarheyd af is. Nu gelijk het onſes agtens noodig ſchijnd datwe deſe Actie ook door een Voor-beeld vertoonen, ſoo moetmen voor af weten, dat de Muskelen van den Erm die voornamelijk in deſe Doening haar Rol ſpeelen, in twee Geſlagten moeten onderſcheyden werden: Die ook verſcheyde en tegenſtrijdige werking hebben; Want d'eene ſoort diend om den Erm regt uyt te ſtrekken en regt te houden; De andere om den Erm te buygen, en na hem te halen, dat is om te Trekken; in welke Doening of Actie, wel moet aangemerkt werden, dat de trekking van de Muskelen des Erms, de Borſt en gantſche Lichaam niet alleen helpen, maar ſy doen ſulx ook geduurigh ſoo langmen Trekt; daar d'andere die in 't ſtooten alleen den Erm regt konnen-

Ofmen in het trekken of in 't ſtooten meer geweld doen kan.

Onderſoek van de Muskelen des Erms.

d

ekken
oten.
en
eeld
nd,

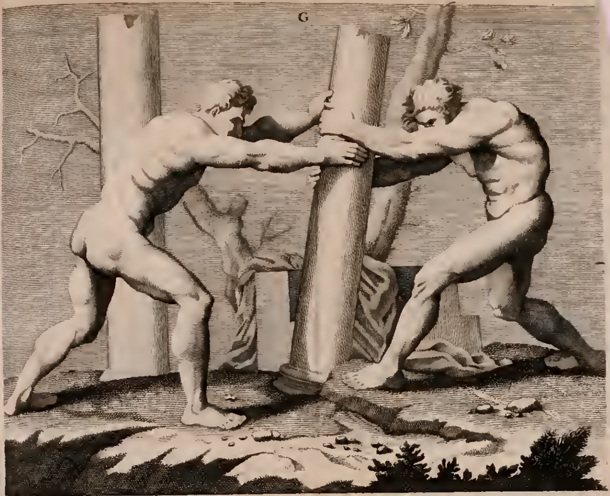

de Kragt van een Stekend en een Trekkend Beeld met malkander vergeleken ,

nende houden, niet anders en konnen doen als de ſelve regt geſtrekt houden, en by gevolg datſe geheel ſtil zijn, ten opſigte van die, welke den Erm in 't trekken, na ſigh halen. Hier en boven moetmen noch aanmerken dat de Muskel, diemen de *Twee-Hoofdige Elleboog-Spier* noemd (beginnende van't opper Erm-Been, die beneffens *Brachieus* of Erm-Spier, den Erm na ſigh trekt) verder van den Elleboogh en Hand gelegen is, dan die Muskelen die den Erm uytſtrekken; en daarom beſluyten wy daar een groote verrigting in; uyt het Voor-beeld dat we van de tweederley Hand-boomen hebben bygebragt: En wat aangaat de geſteldheyd der voornoemde Muskelen, daar van ſal op ſijn plaats genoegſaam gehandeld werden.

Laat ons 't geſeyde wat nader door een ſaamgevoeghde of vermengde Actie Beſchouwen, en de ſaak ſal ons noch klaarder en duydelijker voorkomen: Want gelijkwe tot noch maar van een enkel trekken en ſtooten verrigt door de Ermen, hebben geſproken; ſoo ſtaat'er wel in agt te nemen, dat wanneer de gantſche Lichaams kragt en ſwaarte, met de kromming der Lenden, het verſpreyden en verſcheydentlijk planten van de Voeten en de buyging der Knien daar by gebragt en te werk geſteld werd; dat ſulx de Magt van trekken en ſteken ſeer veel ſal toe-brengen; en dat meer en min na dat ymand ſig Werkſamer of niet Werkſamer in poſtuur ſal ſtellen. Gy ſiet buyten twijffel in deſe Vertoog-Schets wel, met G geteekent: Hoe twee ſterke Mannen, d'een door 't geweld van ſtooten, d'ander door trekken, een ſtaande Kolom willen onder Voet werpen. Wanneer gy nu indagtigh zijt 't geenwe even hier vooren aangaande de gelegentheyd der

Het trekken en ſtooten door een Voor-beeld verklaard.

Muskelen, en der ſelver bediening hebben geſeyd; ſoo ſulje met ons ſeer ligt beſluyten konnen, dat den Man die na ſig trekt, meer geweld doet, dan den genen die van ſig af ſtoot. Ja ſoo niet door de Schouder en gantſche Lichaam aan de Ermen veel geweld wierde toe gebragt, den ſtootenden Man ſoude niet meer konnen doen, dan of ymand een ſtok onder ſijn Oxel ſette, en daar mede alleen van hem ſtiet.

Alsmen nauwkeurig deſe Doening ſoude willen onderſoeken, wy meenen datmen ſal bevinden datter eygentlijk geen trekken (dat door Menſchen, of arbeydſame Beeſten verrigt werd,) kan geſeyd werden te zijn; maar dat alle onſe Werk-daden die aangeleyd werden om yts te vervoeren, voort te ſlepen, en te verporren, eygentlijk voort-ſtootingen zijn. Doch wy zijn gewoon ſulx alleen met twee benamingen te onderſcheyden, ten opſigt van de behandeling en de wijſe door welke dat wy werken, gelijk ook d'eene Maniere bequamer en meer geweld doet als d'ander, na dat die aangeleyd werd, als wy in 't Voor-beeld deſer twee Mannen hebben geſien. Want alswe voor de Laſt gaan, en die door Middel van een Touw, Haak, Help-zeel, Garcel of anders, na ons toe halen of voort ſlepen, ſoo noemen wy dat Trekken; Maar agter de Laſt gaande en die op eenige wijſe voort-duwende, dat noemen wy Stooten of Steeken, niet tegenſtaande waarlijk in beyde Manieren niet anders dan Stooten kan of moet verſtaan werden. En op deſe grondſlag konnenwe ſeggen dat een Paard, een Wagen, Kar of Sleede Voort ſtoot, en geheel niet Voort en trekt. 't Geen ons niet meer vremd ſal ſchijnen, wanneer wy de moeyte ſlegts doen om ſulx in 't Leven

waar

waar te nemen; Want daar sullen wy ligtelijk ontwaar werden, hoedanig een Paard aan de Sleede vast gemaakt zijnde, 't selve door middel van sijn Gareel of helftster, met sijn Borst voort stoot; En dat selfs den Haak, door sijn omgeboogen Oog niet anders kan gehegt werden als om van agter voorwaarts uyt te stooten. En 't selve sien wy in een Strik, Touw, Hand-greep, of waar datwe de trekking mede doen. Ja men kan seggen dat een Touw die om een Baal geslagen, en door een Wind-as opgewonden werd, de Last na boven Stoot.

Maar om weder tot de Actie van Tillen en Dragen te komen, daar wy 't even te vooren gelaten hebben; Willen we nu een Voor-beeld by brengen, dat eenigsints van 't voorgaande verschild; om dat de Actie niet soo seer met een of met twee Ermen geschied, als wel met het gantsche Lichaam. Een opmerkelijk exempel hier van sienwe in de volgende Vertoog-Schets, met H. geteekend. Alwaar Hercules worstelende, een Mensch geheel van de Aarde opligt, en met sijn Ermen omvat, en 't Lichaam op sijn Borst en Buyk draagt; Gy siet wel hoedanig het boven-Lijf van Herkules, namelijk de Schouders, Rug en Erm, buyten haar gewigt en Linie geweken is, en hoe hy in dusdanigen stand niet sou konnen staande blijven, by aldien het Lichaam van den Man dien hy torst, niet soo veel tegenwigt maakte alsser van nooden is, om hem te konnen ophouden. Sulx datmen volgens dit Voor-beeld niet alleen en siet hoe de Schouder van 't gedragen Lichaam, de Middel-punt van bey deser Lichamen swaarheyd is, maar ook voornamelijk dat het tegenwigt door de swaarheyd van het afhangende onder-Lijf des gedragen Mans, meest-deels gemaakt werd;

Een andere stand van dragende Beelden.

Hoe in dit Voor-beeld de tegenwigt gevonden werd.

een Geweldig Torsſende Beeld in ſyn Tegenwigt

werd; En dat het overgeweken Lichaam van Hercules, en by gevolg beyde deſe Mannen daar door gevoegſaam opgehouden werden: Ten overvloed werd u ſulx ook noch met een flauwe Middelijn in de Vertoog-Schets aan geweſen. Daarmen ook noch by moet aanmerken dat den Linker-Voet van Herkules vry ver buyten de wigt-Lijn geweken zijnde, een tamelijke tegenwigt kan toe brengen. 't Geen ons over dit Voor-beeld byſonderlijk te leeren ſtaat, is dit, datmen in alle ſterk-Werkende Actien, als Heffen, Tillen, Dragen en anders, moet ſorge dragen dat de Beelden altijd na de hoegrootheyd van den Laſt of ſwaarte die te dragen is, hun tegenwigt ſoodanig geproportioneerd maken, alſſer tot d'uytvoeringh van de vereyſte ſaak noodig is; Sulx daar min noch meer Werking geſien werd; Want men weet wel datmen om een ſtok of een Hand-ſteen, van de Aarde op te rapen ſoo veel Actie niet en moet vertoonen dan ofmen een Balk of een Zerk-ſteen te tillen had. En derhalven en iſſet ook in ſulken daat niet noodig, datter ſoo kennelijken tegenwigt des Lichaams, die opſigt op eenige ſwaarte heeft, in ſulke Beelden geſien werd. Men ſiet dat wanneer een ervaren Arbeyder een Pak of Laſt ſal opnemen, dat hy uyt hem ſelven, met ſig te buygen en in poſtuur te ſetten, eerſt onderſoekt in welke ſtand en met welk een tegenwigt, aan dees of gene zijde te ſenden, en 't Lichaam te laten overhellen, hy de voorgeſtelde ſwaarte ſal konnen ophalen; en in welken oogenblik dat hy 't ſelve aantreft, hy ook den Laſt op pakt en ſigh geduurig onder de ſelve gewigt-Linie poogt te houden. En gelijkmen dit knaphandiger en dikwils beter van den eenen dan van den anderen ſiet geſchieden; ſoo gebeurd het ook menigmaal, dat eenen onbe-

Dat de welvoegſaamheyd der tegenwigt moet verſorgt zijn.

Hoe ſig een Arbeyder in 't torſſen verſtandelijk ſal dragen.

onbesuysden, den opgenomen Last daar henen laat tuymelen, alleen om dat hy sigh in 't soeken van een betamelijke tegenwigt niet verstandelijk heeft aangesteld. 't Geenmen ook dikwils in de domme en schietende onderneming vande Kinderen siet gebeuren. En uyt dese grondslag komt het dikmaal voort, dat de eene Mensche meer Last kan torssen en dragen dan den anderen, schoonse ook van eenerley sterkte zijn.

d'Ervarentheyd en oeffening kan veel in de beweging en doen van Actien te weeg brengen.

Dit werd ons ook t'eenemaal bevestigt in de ervare Danssers, Tuymelaars, en die haar van jongs aan in het springen en voltiseeren hebben geoeffend; Want alhoewel sy ook slegts Menschen van 't selve Maaxel en gestel als andere zijn, en niets buyten de vast gestelde en mogelijke regelen der Natuur konnen doen; nochtans konnen sy seer veel dingen, door een bysondere en veerdige bewegingh verrigten, die aan elk van Natuuren niet bekend en zijn; En dat wel meest, om dat sulx in de noodsakelijke behandelingen der Menschelijke Ampten en Bedieningen niet algemeen noodig is; Wantmen weet wel dat een die het Kussen op 't Raad-Huys, of den Predik-Stoel in de Kerken of de Pleyt-bank in de Gerigts-plaatsen te beklimmen hebben, minder ervarentheyd van Klauteren noodigh hebben, dan Bootsgesellen en varende Jantjes, die op yder oogenblik, selfs in storm en onweer, en onder 't wapperen van slaande Zeylen, en gonsen der Touwen, als Katten in 't Wand moeten vliegen.

De meeste Menschen besitten haar Lichaams vermogen als het Vee.

En dewijl het meeste gros der Menschen, het bestuur der Leden alleen kennen en besitten, byna als het domme Vee, soo gebeurd het te ligter, dat die gene, welke de regelen van de beweging, en gelijkwigtigheyd nauw ondersoeken en tot de Praktijk-oeffening brengen; veel dingen konnen doen welke andere vremd, ja onmogelijk schijnen; Dus ver-

verwonderen wy ons vaak over de sterkheyd van een Worstelaar, wanneer hy met een onbedrevenen doende is, daar hy dikwils minder Natuurlijke kragt dan den anderen heeft. Of over een tuymelaar, Koorde-Springer, en andere Konst-oeffeningen, die wy volgens de gemeene Natuur-Leer niet en weten.: En van ons niet geoeffend werden, om datse ons in de gemeene omgang en Levens-manier noch op onse wegen, niet algemeen noodig zijn. Sy dwalen dan seer, welke wanneerse een Konst-greep van een Koorde-dansser sien, diese niet na en konnen doen, aanstonds seggen: *De Vent gaat met de Duyvel om.* Alle welke verrigtingen afhangen van de kennis en nette waarneming des gewigts en tegenwigts der Leden, om die tot een voorgenomen saak, onder de Lijn en ligtigheyd der beweging allesints te bestuuren: Soo datmen hier ook seggen moet dat de Konst de Natuur in velen te hulp komt; Ja sy gaat selfs over tot in de Beesten, die (behalven haar aangebooren Aard, waar doorse haar in 't gaan, Loopen, Vliegen, Swemmen, en anders konnen redden en ophouden) ook noch veel door Leering konnen aan nemen; En dus sietmen dat een Hond, die alleen gemaakt is om op vier Voeten, een voegsame tred te houden; ook op twee Beenen leerd gaan, en vremde greepen aannemen kan; tot welke dingen, om datse buyten den Regel van sijn aard zijn, hy ook een ongewoone Regel van gewigt en tegenwigt leerd aannemen. Wy ondervinden dagelijks dat de behandelingen die voornamelijk in heffen, torssen, tillen en dragen bestaan, ons moeyelijker en lastiger vallen, wanneerse ons onbesogt of nieuw voorkomen, dan wanneer wy de selve door een menigvuldig doen zijn gewoon geworden;

De Beesten kannen ook Konsten Leeren.

De

De Reden is niet dat wy met de oeffening ſterker worden, maar alleen dat wy door het dagelijx doen, allengskens een Regel daar op krijgen: Welken Regel daar meeſt in gelegen is, dat wy de gelijkwigtigheyd der dingen die te behandelen zijn, by de greep kennen, en dat wy de ſelve in en onder de Lijn, in welk wy die in beweging brengen, door het goed poſtuur des Lichaams, en 't behouden van de tegenwigt, dan netter weten te behandelen, dan wy in den aanvang deden.

Het ſouw mogelijk te wijt buyten 't beſtek der Menſch-kunde gaan, hier breed te toonen hoe de Wijsheyd van den Schepper, alle de geſeyde redding en behelping dieder in de beweging der Menſchen gevonden werd, ook in de viervoetige Dieren, en Vogelen, en al wat Leeft, geleyd heeft; en hoe ſulx in de byſondere geſlagten der Dieren toegaat. *Kircherus* h eft onſes agtens, de ſaak tamelijk kort, en net in deſe woorden bepaald; die wy, om datſe al onſe voorige aanmerkingen, eenigſints van verre konnen beveſtigen, van woord tot woord tot den draad van onſe Reden hier ſullen aanlaſſen. In de bewegingh der Beeſten ſeyd hy, blijkt voornamelijk de voorſienigheyd der Natuur uyt, terwijl ſy de viervoetige ſulken fatſoen geeft, dat de ſelve onmogelijk niet en konnen voort gaan, als door een hoekſe voortſetting van haar Beenen. Ik verklaar de ſaak met deſe Figuur. Laat A B C D. de vier Voeten van het Beeſt zijn. A B. de twee voorſte. C D. de twee agterſte. Ik ſegge dat het Beeſt niet voort kan gaan. De twee Voeten van eene zijde B D. of A C. te gelijk opligtende om dat op deſe wijſe de ſtreep der beſtieringh E F. niet over een komt met het Midde-punt der ſwaarheyd van het geſeyde Beeſt. welk

De wederzijdſe beweging der viervoetige Dieren, wiskundig verklaard.

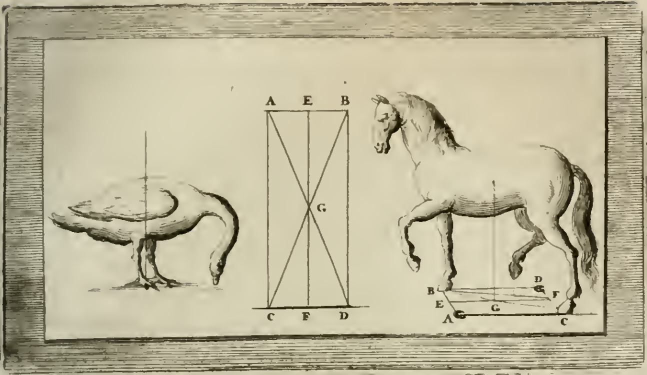

welk in een Beeſt dat ſtaat, bevonden werd te zijn in het punt G. daar en boven dewijl de opgeligte zijde E B F D. wigtiger is als de zijde A E C F. ſoo moet het Beeſt noodſakelijk vallen. Waarom het door de wonderlijke voorſigtigheyd der Natuur ſoo geſchikt is, dat altijd twee Voeten die hoekig tegen malkander over ſtaan, of gelijkelijk ſtand houden of opgeligt werden, als daar zijn A D. of C B. Want op deſe wijſe werd het Beeſt door de evenwigtigheyd van de zijden C B D. en A B C. ontrent het Middel-punt der ſwaarheyd en ſtreep der beſtuuring E F. in balans gehouden, en ſoo gaat het voort ſonder eenige vrees voor vallen. Op het Rooms Kapitool, ſietmen twee groote witte Marmere Paarden hangen over de hoogte van de trappen, waar van het eene dat aan de regte zijde van den opgang is, twee Voeten van d'eene zijde opgeligt zijn, de twee andere op de Voet ſtal ſtaande: welk een groote on-ervarentheyd van den Beeldhouwer te kennen geeft, terwijl uyt het geen te vooren geſegt is, niet geſchieden kan dat een Peerd of eenig ander Beeſt te gelijk, en op eene tijd ſijn

Hoe een viervoetig Beeſt onder ſijn gang evenwigtig blijft.

Miſtand in een Paard te Romen op 't Kapitool.

twee

twee Voeten van de ſelve opligte ſonder vallen. By aldien deBeeldhouwer dan op de Natuur gelet hadde, ſoo hadde hy de twee Voeten die ſcheuyns over malkander ſtaan, moeten opligten, latende de twee andere op de Voetſtal blijven ſtaan: Gelijk gedaan is aan het Koper Paard van Keyſer Antoninus, op de plaats van 't Kapitool; 't geen waardigh is, om van een yder met verwonderingh geſien te werden: In welk dien Baas meerder Oordeel heeft gebruykt, terwijle hy het Paard ſoo na het Voor-beeld der Natuur geformeerd heeft, dat de twee Voeten die hoeks over malkander ſtaan alleen opgetild werden, de andere op de Voet-ſtal ſtaan blijvende.

In een ander van den Konſtenaar beter waargenomen.

Soo ſchijnd ook de Natuur geenſints traag geweeſt te zijn om te voorſien in die dingen, welke de Vogelen, om haar Werking wel te doen van nooden hebben. Want het zy dat ſy eten, het zy dat ſy gaan, of ytswes anders doen, het is altijd noodig dat de ſtreep der beſtuuringh, onder welk ſy wigtig gehouden, of bewogen worden, bewaard of behouden worden. Want het is door de dagelijxſe ondervinding bekend, dat ſy om haar ſpijſe van de Aarde te pikken, terwijl ſy haar Hoofd na de Aarde buygen, haar Voeten ſoodanigh voorwaarts brengen, datſe op deſe wijſe evenwigtig zijnde, haar werking des te ligter volbrengen. Maar als ſy vliegen, worden ſy door haar twee vleugelen als ſtutten opgehouden, op dat niet het gantſche Lichaam voor of agter ſwaarder wege, of helle; maar het gewigt des Lichaams na behooren gewogen, of wigtig gehouden werd. Welk niet geſchieden ſoude, 't en zy de ſtreep der beſtuuringh door het ſtutſel en Middel-punt der ſwaerheyd door ging. En gelijk andere Vogelen een andere geſteltenis des Lichaams heb-

De tegenwigt in de Vogelen.

hebben, ſoo is de Natuur in geen gebreke gebleven, om haar op ſulken wijſe te fatſoeneeren, door ſulk een Konſt haar Lichaam, Pooten en ſteert op een andere wijſe te ſchikken, dat ſy ſoo onverhinderd hare Werkingen beginnen en volvoeren. Op deſe wijſe heeft de Natuur de Vogelen met lange Halſen ook langer Pooten gegeven; gelijkmen in de Oyevaars ſien kan; welke op dat ſy onder het vliegen net wigtig ſouden blijven, de Natuur geleerd heeft, datſe haar Hals voor uytſtekende, ook haar Voeten even verre agter uyt ſouden geſteken worden, op dat ſy ſoo haar Lichaam na het Middel-punt der ſwaarheyd en de ſtreep der beſtuuringe ſchikkende, haar vlugt des te gemakkelijker ſouden volvoeren. Ook hebben de Vogelen noch een ander ſlag van in 't gewigt te blijven: Want als ſy het voorſte gedeelte van haar Lichaam om hoog willen heffen, en het agterſte neerdrukken, ſoo ſtrekken ſy haar vleugels, dat is ſchragenſe na het voorſte gedeelte uyt: Maar als ſy daar en tegen haar vlugt neerwaarts ſtuuren, ſoo trekken ſy haar Vleugels na agteren: Want op deſe of gene wijſe brengen ſy ſeer ligt te wege, dat het Middel-punt der ſwaarheyd in het Lichaam van de vliegende Vogelen van plaats veranderd werd. Op de ſelve wijſe hebben de Vogelen geleerd met haar Vleugelen af te trekken van dat gedeelte dat wigtigſt is, als in een juyſte balans haar ſelven wigtig te houden. En dus vergaat d'aanmerkelijke reden van gemelden Schrijver.

Reguliere ſchikking der Natuur, om de tegenwigt te maken.

Hoe de Vogelen haar in hun beweging evenwigtig bewegen.

Men verneemd dat ſelfs de Kennis der tegenwigt aan alle Dieren ſoo gemeen is ingedrukt, datter Vliegen gevonden werden in *Kandia*, die wanneerſe gevaar loopen van door ſterke Wind weg gedreven te werden, een kleyn ſteentjen in de Bek nemen om

Voorbeeld in de Vliegen.

S haar

haar door dat Middel beter onder een ſekere beſtuu-ring te houden; 't Geenmen hier ſouw konnen aan-merken over een te komen, met de Schepen die ge-ballaſt zijn. En de Jongens die een ſteert, ja ook wel een ſteen aan 't agter end van hun Vliegers ma-ken, om haar in 't klimmen onder een ſekerder be-ſtuuring te houden. En ſoo ymand luſt heeft alle die dingen wiskonſtig in menigte Voor beelden be-toogt te ſien; Leſe het Boek van den vermaarden Johannes Alphonſus Borellus Napolitaan, nu in 't Jaar 1680. te Romen gedrukt.

Wat behulp-middelen de Menſchen hebben om haar wel te beſtuuren.

Soo weten ſigh ook de Menſchen wel te bedie-nen van eenige hulp-middelen die de ſnelheyd, en 't geweld der beweging voordeelig zijn: welke hulp-middelen wy niet onvoegſaam voor-bereydende Actien, in de Menſch-kunde mogen noemen; om datſe namelijk aangeleyd werden, om eenige by-ſondere daad van geweld te doen: Na dat nu de voor-bereyding tot een Werk-daad grooter of kleynder is, daar na is ook de uytvoering dies te geweldiger, en grooter van Daad. Gy ſiet by Voor-beeld in deſe Vertoog-Schets met I geteekend, wel twee Mannen, die beyde in de uyterſte bereyding zijn om te werpen, doch ſeer verſcheyden in ſtand. A heeft eer hy noch werpt, den Regter Voet alreede geſteld na die zijde, waar henen hy werpen wild': Maar het boven-Lijf met den werpenden Erm na d'ander zijde en agterwaarts geweken, om van daar een Kloot die hy in de Hand heeft, na die zijde daar den ſelven Voet gekeerd is, onder 't over-brengen en onder het toevallen van 't opper-Lijf uyt al ſijn vermogen heen te werpen. Den Man B. daar en te-gen, heeft niet alleen den Regter Voet regt in 't te-gendeel van de plaats daar henen hy werpen wil af-

Voor-beelden van de voorbereydingen der Actjen.

ge-

Beelden in tweederleÿ voorbereÿding tot een geweldige Daat van Werpen

gekeerd, maar hy rukt ook geheel ſijn boven-Lijf uyt ſijn ſtand-plaats; en verlatende de planting van ſijn Slinker Voet, ſend hy ſijn heele gwigt op den afgekeerden of Regter Voet, om van daar in de uytvoeringh van ſijn werp, al ſijn gewigt teffens op die van ſijn Slinker Voet wederom te doen over gaan, en ſijn werp daar door uytvoeriger en kraggtiger te maken. Nu is het ligt en makkelijk te begrijpen dat nadien den eerſten vry minder bereyding dan den tweeden heeft, hy ook een veel minder verrigting in ſijn daad ſal hebben: Want even ſoo veel den tweeden ſig meer en door een grooter Linie moet bewegen dan den eerſten, ſoo veel te meer geweld en kragt kan hy doen dan den eerſten; om dat de kragt van de worp on-afſcheydelijk van de hoegrootheyd en ſnelheyd der voorbereydende beweging af hangt. Want gelijk alsmen met een Boog ver willende ſchieten, de geſpanne Pees met geweld ver moet te rugh trekken, ſoudſe in het wederom ſpringen, of afgaan, de gelade ſchigt ſnel en verre voort jagen; Even ſoo brengd het te rug wijken, en tegenſtrijdig overvallen van het geheele Lichaam en uytgeſtrekten Erm, ſoo veel grooter kragt by, wanneerſe yder wederom ſnellig tot haar voorige plaatſe heen gelaten werden: en wie en weet niet dat hoe een Slinger loſſer en veerdiger bewogen werd, hoe hy ſijn geladen ſteen des te wijder ſal doen voort ſtuyven. Gelijk ook alle die een ongemeene en verre ſprong willen doen, gewoon zijn door een ſnelle loop van agterwaarts genomen, ſigh een toedringende beweging in te drukken, op datſe verder en ligter ſpringen ſouden. Welke dingen te bekend zijn, dan dat wyſe noodig hebben verder op te halen. Laat ons dan liever met de vorige bedenking voort varen,

Bewiis wie van bey de grootſte Werkdaad heeft.

Door een Boogſchutter verklaard.

Hoemen om een Sprong te doen ſigh voor-bereyd.

een Beeld in ſyn uyterſte Oogenblik van Werpen .

en een van deſe werpende Beelden in de ſtand van den Spies-werper B. wederom in de volgende Ver-toog-Schets K. beſchouwen: Soo ſal niet alleen waar blijven, watwe tot hier toe geſeyd hebben, maar het ſal ons ook ligt vallen te denken, dat het zy deſe Man hoog, het zy regt uyt, of dat hy laag wil werpen, dat hy in duſdanigen ſtand, om forſig te werpen ſeer wel, ja in ſijn uyterſte bereyding geplant ſtaat, wanneer de Linker Schouder ſigh over de Midde-punt van de regte Voet bevind, en dat hy alleen in 't toebrengen van den werp, het Lichaam min of meer, dus of ſoo herſteld, en voorwaarts op 't Slinker Been over brengd, na dat hy dan voorgenomen heeft, hoog of leeg of anders te werpen: In alle welke ſoorten van werpen die de grootſte ſal zijn, dien hy ſal doen met het Lichaam teffens en alderſnelſt, voorwaarts over op 't Slinker Been te ſenden; en gelijk als ſommige in duſdanig een uyterſte vermogen, dikwils buyten haar gewigt-punt komen te ſlingeren, ſoo kan het ligt gebeuren datſe na 't volvoeren der werp daar henen vallen: In welk geval de werp in 't gemeen van een kleene daad is, om dat door de Val een gebroke beweging, en het geworpene anders bepaald werd. Uyt welke dingen wy in 't algemeen te Leeren hebben, datter aangaande de ſtelling der Beelden, een andere ſtand in de bereyding, een andere in de uyterſte oogenblik en in de uytvoering, en ten laatſten na de uytvoering moet waar genomen zijn.

Bedenking over het Spies-werpend Beeld K.

Welk de grootſte daad van de voorige Beelden ſal zijn.

In de volgende Voor-beelden ſullen wy alle 't ſelve waar gemaakt zien; alwaar wy eerſt een Man vertoonen, die met een Knods of Kluppel een geweldige ſlag wil brengen. Gy ſiet dan in deſen Man met L. geteekend ſeer wel, hoedanig hy ſijn boven-

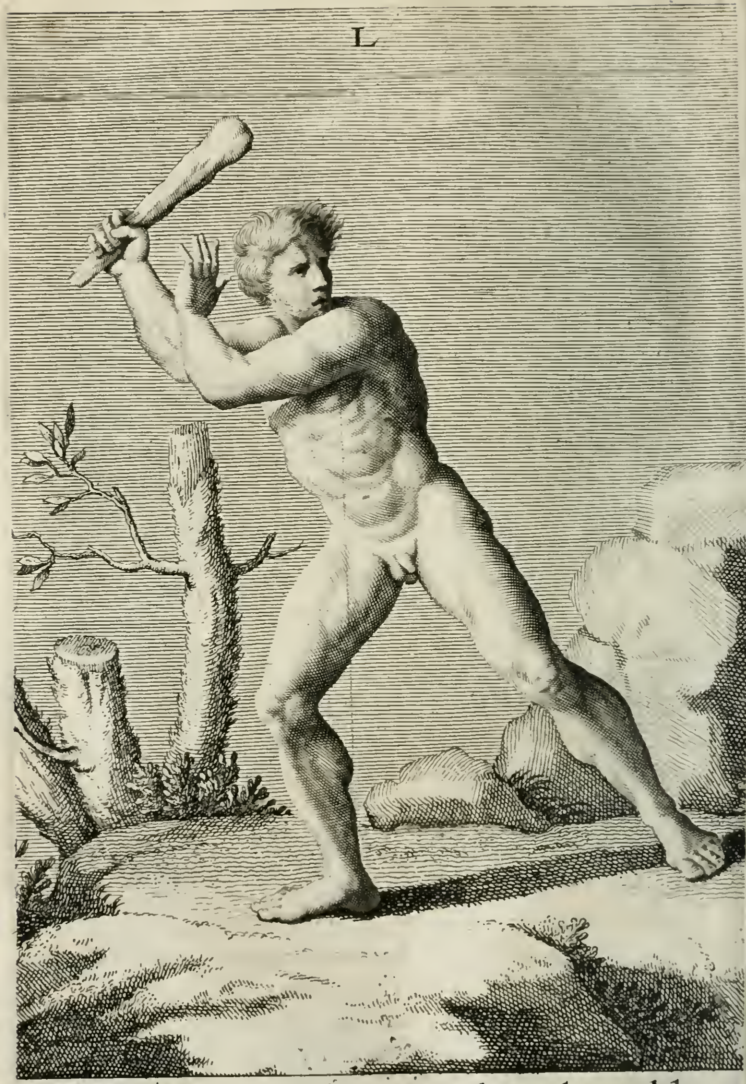

Bereÿde Stand van een Slaande Beeld

Lijf na de tegen overige zijde, daar hy ſijn ſlag van daan halen ſal, heeft over gehaald; En hoe dat hy verder de Handen Erm om hoog gebragt hebbende, ſijn beweging en forſſe aan de Knods niet alleen heeft deelagtig gemaakt, maar ook dat hy om met meerder geweld te ſlaan, ſelfs dien Erm die ledig en onbelemmerd is, derwaarts brengt, om van daar teffens en met een meerder aandringend gewigt ſijn ſlagh geſwindelijk toe te brengen, en alſoo ſijn geheele ſwaarte onder die veerdige beweging op het geen dat hy treffen wild te doen over gaan, of te doen ruſten. En het is niet ſwaar om verſtaan dat duſdanig een ſlag minder Werk-daad ſal hebben, wanneer deſe Man de Regter Erm alleen om hoog heffende, een ſlag dede ſonder het Lichaam merkelijk te rug te trekken. Daar zijn verſcheyde Manieren van ſlaan; Waar vanmen de voornaamſte onder dry Geſlagten kan bepalen; namelijk van boven na beneden, en dan regt, dat is Orizontaal; en dan van onder na boven; en van deſe dry hangen alle de reſt der Manieren van ſlaan af: Het zy dan datſe Slinx of Regts geſchieden. De Maniere welke in dit Voor beeld vertoond werd, kan onder die, diemen Orizontale of regte ſou noemen, gerekend werden. In de volgende Vertoog Schets met M. getekend. ſiet gy wederom een andere Maniere van ſlaan, namelijk eenen Herkules, die met bey de Ermen een Knods opvoerd, en bereyd ſtaat, een ſlag van boven na beneden te brengen. En gelijk dit Beeld bevalliger ſlaan ſouw, wanneer het anders om ſtond, nadien den Man dan regts ſoude ſlaan, daar hy nu door de d'onagtſaamheyd van den Plaatſnijder, Slinx werkt; ſoo moetmen weten dit gelijk vele duſdanigh ſijn gewoon te ſlaan, en

Bedenkign over de ſlaande Actie in het Beeld L.

Waarom deſe ſlag geweldig ſal zijn.

Hoe velerley Geſlagten van ſlaan datter zijn.

andere Stant van een Slaande Beeld

dat ſulx ook door gewoonte ymand natuurlijk werd; dat egter alle 't ſelve datwe ſeggen willen, daar door geleerd werd. Want gy ſiet wel dat dit Beeld om een goede ſlagh te doen, genoegſaam bereyd ſtaat, en dat het dus geſteld zijnde, laat blijken dat de uytwerking vaſt en ſeker ſal gaan. Want gelijk deſen Herkules 't Lichaam agterwaarts over heeft gehaald, ſoo kan hy ſulx geſwind met het brengen van den ſlagh voorwaarts over brengen, en zijn ſlagh veel kragts by ſetten. Ook ſietmen wel datmen in en volgens duſdanigen ſtand, met het brengen van een Orizontale ſlag weynig ſal uytvoeren; en dat over ſulx allerhande ſoorte van ſlaan, yder ſijn eygen en byſondere bereyding heeft, om waarlijk Kragt te doen, en een fixe uytvoeringe te doen hebben.

Hoedanigen Werk-daad deſe Actie hebben ſal.

HET IX. HOOFD-STUK.

Van de Actien en Werkelijke beſigheden der Beelden, *en hoemen die volgens den aard der Voor-vallen, onder d'uytdrukking van allerhande* Paſſien *en* Ziel-togten *vertoonen zal.*

Om dat de Konſt-beelden de beweging derven, moetmenſe door de Actien en ſtelling ſulx doen aannemen.

SEker vermaard Schilder plagt vande Beelden die haar behoorlijke Actien en Paſſien tot het voornemen van den Schilder, noch den inhoud der Hiſtorie niet wel uyt en drukten, te ſeggen, datſe tweemaal gedoodverwd waren. Seker nadien het alle

Konstenaars bekend is, dat de na-gebootste Werken, de ware en Levende beroerlijkheyd uyt haar eygen aard en Natuur derven, soo vald het niet swaar te oordeelen, datter in de Schilder-Konst een bysondere vlijd moet aangewend werden, om benefsens de goede en vaste Teykenkundige Trek en schoone Proportie, ook de Actien en Herts-togten (dat is de bedrijvens kragt) door praktijk in de Beelden aan te wijsen; en alsoo te verbeteren 't geen sy van Natuure missen. Want dat is de Ziel van de Schilder-Konst: En die Meesters welke daar in bysonder hebben uytgemunt, hebben ook altijd de hoogste Rang gehad.

De Herts-togten uyt te drukken is de Ziel van de Schilder-Konst.

Men kan de Beelden bequamelijk in twee staten aanmerken, te weten in Proportie der Ledematen, en in haar bewegende Actien: Welke Actien of Doeningen haar niet alleen gehoorsaam moeten schikken na de wil des bewegers, maar ook met de staat en Wet der Proportie, geschikt na sekere verkiesing, seer wel over een stemmen. 't Voornaamste dan datmen hier in 't algemeen waar te nemen heeft, is datmen de Beelden tot haar goede Trek, soodanigen aandagt, en bedrijf geeft, als met de hoegrootheyd der saak die'er vereyst werd, ten uytersten wel voegsaam is.

Hoe de Actien en beweging met de Proportie samen vereenigt moeten zijn.

Belangende de bewegingen der Mensch-beelden, die konnen in 't algemeen in seven soorten of Geslagten onderscheyden werden; namelijk van boven na beneden; van beneden na boven; agterwaarts; voorwaarts; ter regter; ter slinker zijde; en dan omgewende; welke laatste gedaan werden of door den geheelen Mensch, of slegts met eenig gedeelte namelijk met het Hoofd, Borst, Ermen of Beenen; ofte ook wel met de minder Leden van Handen en

Hoe veelderley Geslagten van beweging in de Mensch-beelden vallen.

en Vingeren; welke dingen na de on-eyndige voorvallen, ook on-eyndige trappen en bepalingen hebben.

Men moet verder aanmerken dat de verstandig gedane Actien, volgens de verscheydenheyd der saken, altijd gelijkformig moeten zijn aan de toevallen, en denkingen die door de sinnen passeeren; En dat yder toeval of voorval, min of meer uytdrukking komt voort te brengen, na datse een bysondere gestalte van Mensch, soo van Ouderdom, Staat en Geslagt van Man of Vrouw, Jongeling, Maagd, Kind of anders ontmoeten. Invoegen dat in een en 't selve voorval de beweging van een Jongeling of Maagd, veelsints een andere uytwerking sal maken, dan sy wel in een OudMan of Vrouw sal doen. Waar uyt dan volgd datmen altijd na de welgevoeglijkheyd der Actien moet omsien, op datmen die soo in het gaan en staan, de plaats, waardigheyd, humeur en andere omstandigheden sou konnen toepassen: Want soo salmen de grootheyd van de kragt die'er in de Beelden, volgens den sin en meening der Actie gevorderd werd, duydelijk uytgedrukt sien, om waarlijk te konnen oordeelen, wat de Beelden doen, en watse denken in dat doen. De betamelijkheyd der beweging en betooning van Actie werd hier door verklaard en verstaan; alsmen aanmerkt, dat wanneermen ymand met een Swaard sal Ridder slaan, datter dan op ver na soo grooten daad, beweging noch yver niet en moet bespeurt werden, dan in twee Kamp-Vegters die elkander yder oogenblik uyt ernst de Kop klieven willen.

De verstandige Actien moeten met de gedagten over een stemmen.

De Actien zijn na 't Geslagt, Ouderdom en Sexe gereguleerd.

Wat de betamelijkheyd der Actien is.

Daar staat tot de kennis der Actien, tweederley beweging of Doening aan te merken; tot welk-

Twee en driederley beweging.

we een derde, volgens welke de meeste Doeningen geschieden, byvoegen, om datse met de twee eerste by-wijse van versellingveelsints zijn samen geset. Voor d'eerste stellen wy d'inwendige beweging die alleen in den Geest werkt, sonder eenige sienlijke

Wat enkele of halve Actien zijn.

Lichamelijke Actien te laten blijken, en d'andere sijn eenvoudige Lichamelijke bewegingen daar geen bysondere blijken of uytdrukkingen van de Geest ontrent gesien werden. En de laatste zijn die, welke uyt de Geest meest voortkomende met de Lichamelijke Actien verseld gaan. En gelijk dese volkome en waaragtige Actien zijn, en meest voorvallen, soo sietmen ook daar in de meeste yver en noeste be-

Wat ware en volkome Actien zijn.

sigheyd uytblinken. In de bewegingen des Geests, houden haar de vaardigste en meest woelende Ledematen, als Ermen en Handen gemeenlijk gantsch ingeteugeld en stil; om dat namelijk de Werkingen in dit geval van binnen en in sigh selven geschied en wel meest in denken bestaat; en derhalven hebben dese Doeningen niet van nooden dat Ermen en Beenen herwaarts en derwaarts swieren; 't en zy dat een'er sig vergetende, een bysondere Actie op sijn gedagten doet volgen, dat wel somtijds buyten weten of Reden geschied.

Ongemiddelde Actien.

De bewegingen die in een Mensch op komen, konnen gemiddeld om yts anders wil, en volkomen, of ongemiddeld en niet volkomen aangemerkt werden. Indien ongemiddeld, soo sietmen veelsints dat alleen de Oogen volgens de gedagten, herwaarts of derwaarts gesonden werden, om een daad te verrigten, latende de Voeten gemeenlijk in haar vorige stand gestrekt blijven; wendende alleen de Dyen; Heupen en Knyen na de zijde waar sig de Oogen na toe wenden. Waar uyt Actien van ver-

scheyd-

ſcheyde beſigheyd ſchijnen voort te komen, alſoo datter een gedeelte van een Beeld ſchijnd yts anders te doen, dat niet regt-draads tot de Actie dieder geſien werd, en is behoorende, alswe op ſijn plaats hebben aangeteekend. Maar in de gemiddelde, of geheele bewegingh, daar werkt alles te gelijk tot een en de ſelve daad. Want in Lichamelijke en Zielĳke bewegingen te gelijk, daar worden de Leden in ſoodanige Actie beſig gehouden, als den zin en meeninge van den Geeſt des bewegers ontrent ſeker voorwerp is. En alle Actien daar dit niet te ſamen geſien werd, die ſchijnen een verſtandig Beſchouwer, van een Gek, of van een Raſend Menſch gedaan te werden. **Gemiddelde Actien.**

Daar ſtaat ook te letten dat alle de Leden in wat Actie of Doening dat het zy; niet anders dan haar eygen bedieningen en moeten oeffenen; invoegen aan de ruſtende Leden geen beweging, en aan de bewegende geen ruſtende of Lamme Leden geſien werden: noch ook aan Doode of ſlapende Lichamen geen Leden die Levend of wakende ſchijnen te zijn. Want een Beeld dat met ſoodanigen beweging niet en is verſeld, alſſer van nooden is tot ſulken voorval uytgedrukt te werden; en als den Beſchouwer ſigh noodwendigh in moet beelden, dat uyt de Denking van ſoodanigen Beeld moet volgen, dat ſal aanſtonds te kennen geven dat de Leden aan de Geeſt van ſoodanigen Beeld niet gehoorſaam zijn; noch ſig daar van beſtuuren laten; en derhalven ſalder een groote ſtramheyd, en een ſeer onvoegſame paringh in ſoodanigen Beeld geſien werden. Ja het ſal even ſtaan (op datwe het door een Voor-beeld verklaren) als of het Beeld vol gebreken was; en dat het even als ymand die ſig poogt om te gaan, door **In alle Actien moeten de Leden haar eygen bediening en geen andere vertoonen.** **Hoe het tegendeel li,t openbaar werd.**

een

een gebrekkig Been of Voet belet werd sulx te doen; Of dat het yts bysonders wil verrigten, en dat de Leden haar dienst weygerende, niet doen en kan dat geen, dat het met yver schijnd te willen doen.; Vorder moet yder Actie ook soodanigh tot seker beepaalde uytwerking verkosen en geschikt zijn, datmense of niet twijffelagtig dit of dat te doen en Oordeeld; of datse dus gesteld zijnde eenige geheel andere of tegenstrijdige Werking souden konnen doen: Invoegen, een gaander voor geen Looper, een staander voor geen Springer; een sittende voor geen vallende, of een besig Mensch voor een doe niet, passeeren mag. Men verhaald van den Griexsen Schilder *Demon*, dat hy binnen Athenen eens een proef wilde nemen, om verscheyde tegens den ander strijdende Actien en driften in een Beeld te gelijk te vertoonen; en gelijk hy voornamelijk toeley om in 't bysonder de algemeene passien, en sonden van de Atheense Burgers daar door af te Schetsen; soo wilde hy Dertelheyd, Ongestadigheyd, Zorgeloosheyd, en Onregtveerdigheyd met Zedigheyd, Spraaksaamheyd, Goedertierentheyd; Stoutheyd met Ontferming, Opgeblasentheyd met Ootmoedigheyd en Onsinnigheyd, en Vervaardheyd te gelijk uytdrukken: Doch ik denk, segt eener seer wel, dat hy veel eer de Twijffeling als soo een tegenstrijdige Mengeling sal uytgebeeld hebben. Want dat is den vertwijffelden eygen, dat'er onder de donkere en onsekere Werking der Wingbrauwen en onvast opslag der Oogen, verscheyde bedenkingen, en Actien door malkander swieren. Dat *Vazari* in 't Leven der vermaarde Konstenaars, van Bonarottus verhaald, datmen in de Beelden van sijn groot en vermaard Oordeel, konde sien om wat sonde en

Een Actie moet een bepaald oogmerk hebben.

Twijffeling by toeval verbeeld.

mis-

misdrijf yder Menſch verdoemd wierde; is buyten twijffel een weynig met Spek geſchoten.

Om ſich in 't verkieſen der Actien en Doeningen der Beelden wel te dragen; is den Schilder ten hoogſten noodſakelijk dat hy wel verſta het uyterſte vermogen der Menſchelijke Leden, namelijk dat hy wel hebbe onderſogt hoe ver 't gebruyk en dienſt der Leden in het Drayen, Wenden, Reyken, Schryden. Tillen, omvatten en anders gaat, en wat de Ermen en Beenen, Hals en Hoofd, Handen en Vingeren voor verkrampingen konnen verdragen; op datmen in 't verkieſen en ſtellen der Beelden niet tegens de mogelijkheyd der Natuür aanloopt. En op datwe van de voornaamſte ook een ſtaaltje of twee in 't algemeen mogten geven; ſoo aanmerkt dat een Menſch in de uyterſte omdraying, diemen in 't gemeen kan doen; ſoodanig van vermogen is, dat hy agter over ſiende, met ſijn Aangeſigt Lijn-regt over ſijn Hiel ſal komen te ſtaan, en gelijkmen ſulx noch niet geheel gemakkelijk en ſonder het Been en Schouder een weynig daar na te buygen en kan doen, ſoo blijkt dat een Beeld duſdanig geſteld, als de Vertoog-Schets N. vertoond; in ſijn uyterſte vermogen van die Actie is. Ook en kan een Menſch ſijn Hoofd Natuurlijk niet verder omdrayen, als dat hy met de punt der Kinne even de Schouder kome te raken, tot welke daad den Schouder ſich ook noch een weynig moet na vooren brengen. In 't voorby gaan mogenwe met een Woord niet ongemerkt laten voorby gaan, dat het ganſch onbevallig en ongracelijk ſtaat, de Beelden geheel met de Tronien op zije te verkieſen, invoegen datmenſe even als de Kopſtukken, of de Hoofden op de Medaaljen ſiet; 't geen op Schouw-Penningen gedaan werd

'tUyterſte vermogen der Beelden moet wel onderſogt zijn.

Waarom Tronien heel op zije te maken in Ordinantien niet oorbaar zijn.

uyterste Vermogen van een agter over siende Beeld

werd om de gelijkenis best te treffen, en dat in een andere stand van nooden is, dat de Neus meer buyten de Tronie verheven staat, 't geen in 't drukken der Penningen niet wel lukken wild': Want het Silver of Goud, of Koper, kan soo verheven niet aangeschroeft noch geslagen werden. Ook zijn sommige Tronien door 't overhangen van de Neus, Jok der Wingbrauwen en anders soodanigh gesteld; dat schoonmense in Vormen gieten wilden, sy niet lossen souden, veel min dan dat sulx in een Stempel geschieden souw. Waarom dan ook de Plaastergieters haar meeste Tronien in Vormen gieten, die uyt twee of meer stukken bestaan. In de Schilder-Konst dan sullense beter voegen, wanneerse min of meer gedrayd vertoonen: De Reden is om datse vlak op zijde, een juyst afgepaste stand en oogenblik van Beschouwing uytleverende, genoegsaam laten blijken datse soodanig niet toevallig uyt de oorsprong van haar eygen vrywillige beweging, maar met voordagt soo verkosen zijn; 't geen de Losse beroerlijkheyd, dieder altijd in de Beelden behoord gesien te werden, t'eenemaal tegen is, ja de selve wech neemd.

De Beelden moeten in een ordinantie altijd een toevallige stand hebben.

Belangende 't vermogen der Ermen, men moet weten dat die niet verder agterwaarts over, of bezijden malkander en konnen reyken of gebragt werden, als datse te wederzijds met den top der Middelste Vinger aan den Hoek of Bult van den Elleboog komen te raken: Gelijkwe dit wederom in de volgende Vertoog-Schets met O getekend, aangewesen sien. Daar ook het nevenstaande Man-beeld genoegsaam vertoond hoedanig een Mensch in een welvoegsame stand met den Arm en Hand niet verder kan reyken, als dat hy met de volle Hand de

't Uyterste vermogen van Ermen en Handen.

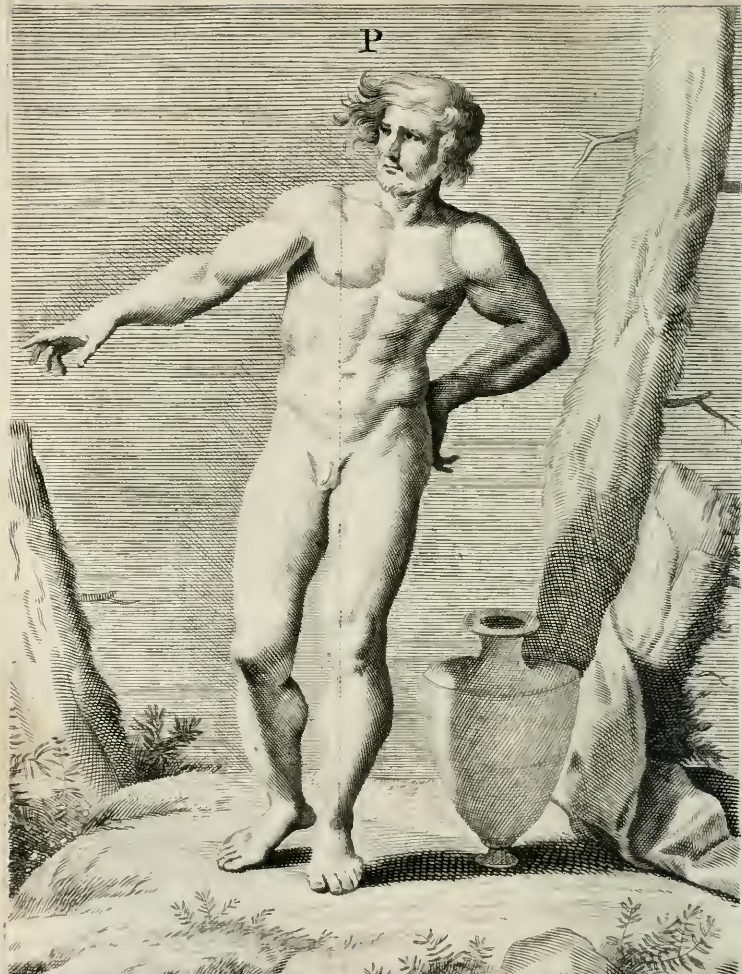

uyterſte Vermogen van een agter over hellend Beeld

opperste Bult van den Schouder kan bevatten: En dit is dan de Leest, na welkmen sich in 't stellen der werkende Beelden sekerlijk kan dragen. En dewijl wy hier aan de mogelijkheyd en uyterste magt van des Menschen Leden gedenken, soo schiet ons in den sin, hoe bey de Handen en Ermen soo volkomen tot dienst van 't geheele Lichaam gemaakt zijn, dat sy over al, en op alle plaatsen malkanderen konnen bereyken, samen Werken, en 't geheele Lichaam in de betasting dienst doen; En het is een raadseltje, dat vele uyt de vuyst niet konnen oplossen, wanneermen vraagd, waar of op wat plaats men de eene Hand aan sijn Lichaam kan leggen, datter de andere Hand niet en kan bykomen? slegt Jan en behoefd dit niet te weten; Doch waarom souden wy 't voor de Lief hebbers en weetgierige verswijgen? Grijpt dan slegts met u Slinker-Hand u regter Elleboogh vast, en gy hebt sonder moeyte de eenigste plaats gevonden, daar u ledige Hand niet komenen kan, gelijk wy u dan ook noch tijd geven om na de tweede plaats om te soeken.

In het staan der Beelden kanmen aanmerken, dat of schoon een Beeld op twee Voeten rust, 't selve egter sijn wigt alleen op eenen Voet kan doen over gaan, en dat door sekere Trap of hoeveelheyd van agter overhelling; blijvende nochtans 't selve Beeld sekerlijk staande; en dat door middel van de tegenwigt, dieer door den minder beladen Voet en uytstrekking van een Erm of anders, gemaakt werd: Doch en kan soodanigen Beeld niet verder noch meer buyten sijn wigt-Lijn gaan als binnen 't vermogen van de geleyde tegen-wigt, of het Beeld sal schijnen daar henen te vallen. Gy siet buyten twijffel het voorstel van dese stand genoegsaam uyt de Vertoog-Schets

Uyterste vermogen in de helling.

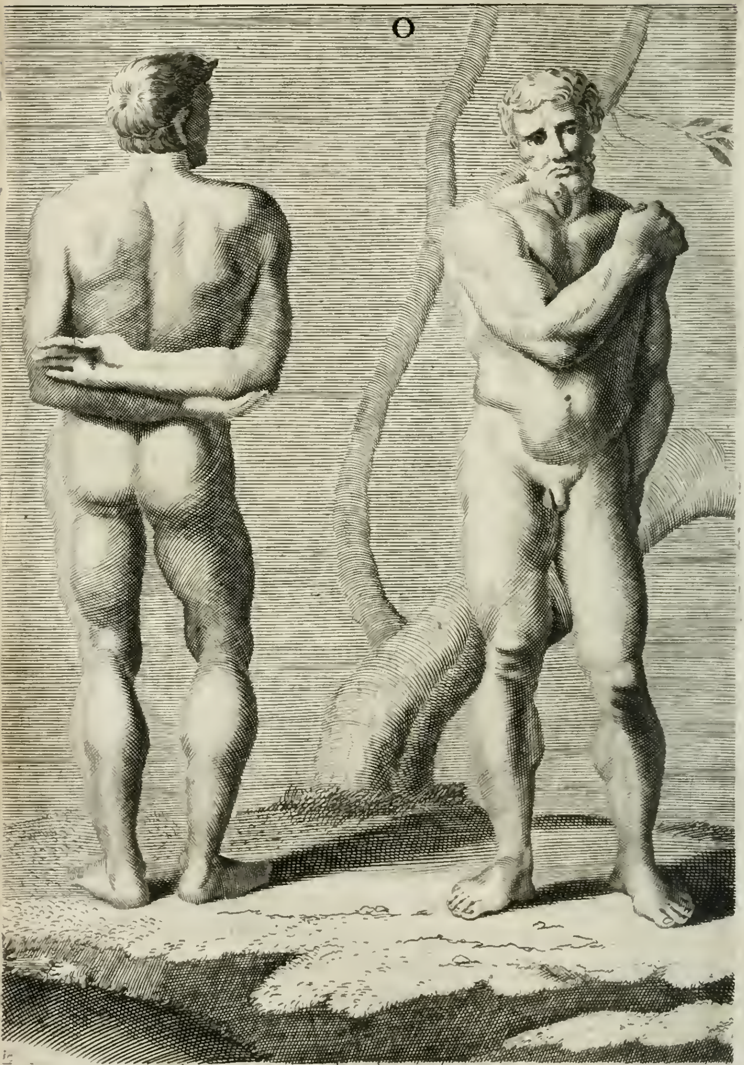

uÿterste vermogen der handen en armen

met P. geteekend: En de dooorgaande Lijn wijst genoegsaam de gelegentheyd der Helling, en welke partyen het geseyde tegenwigt maken. Sulx dat geheel niet moeyelijk is te begrijpen, dat by aldien dese Man het onbeladen Been neffens 't andere plante, en den uytgestrekten Erm nader aan de Midlijn des gewigts bragt, en neerwaarts liet vallen, dat de reste in de vorige stand blijvende, hy niet en soude konnen staande blijven. En dit is soo, wat aangaat de stellingh der Beelden, na haar gewigt en tegenwigt volgens de mogelijke stand in allerhande Doeningh en geval; Laat ons nu, om de Menschkunde nader tot de praktijk der Schilder-Konst te brengen, ook de Actien en Passien in 't bysonder gaan beschouwen.

Wy zijn altijd van gedagten geweest, datter tot d'uytdrukking van allerhande gevallige Actien en Hertstogten, uyt welk de beste voort spruyten, geen oeffening den Schilder nutter is; dan met goede opmerking vele dingen na 't Leven af te schetsen; en voornamelijk die dingen, die hem by toeval, en in in stilligheyd hier en daar voor komen; In welk doen hy hem altijd moet sien te bedienen, wanneer de dingen die gesien werden in haar yver en beste oogenblik zijn.

Vermaning aan den Schilder.

Daar zijn veel dingen die de Schilder Konst nu en dan noodig heeft, die wanneer mense op een bestipten tijd wil hebben, niet te verkrijgen zijn; immers niet soo alsmense ten uytersten noodig heeft: Wel is waar dat vele haar door Modellen, en andere hulp-middelen bedienen: Doch die nauwkeurig wil opmerken, sal ligt verstaan, dat de Actien en Passien welke door Modellen met voordagt gesogt en gemaakt werden, vry ver van die verschillen, welk-

Alles datmen in de Schilder-Konst noodig heeft is niet altijd by de Hand.

't Onderscheyd tusgevallige en Natuurlijke Actien is seer groot.

we Natuurlijk gevallige en waaragtige Actien en Passien noemen: Want nadien de gestelde Actien in de Modellen geen waaragtige oorsaken hebben daarse uyt voort komen, daar door geschied het datse ook soo veerdigh, soo seker, noch soo Natuurlijk gevallig niet en konnen zijn. Wie en weet niet, datmen met voordagt en sonder oorsaak niet wel soo Natuurlijk weenen, of een droevig misbaar maken, of sig uytsinnig toornig aanstellen kan dan wanneer een treurig of onverdraaglijk voorval, onse Passien en Actien, daar toe op een ware grondslag gaande maakt? 't Was dan niet geheel buyten de weg getimmerd, wanneer seker groot Meester sijn Leerlingen een Meester sonder Tong aanwees: seggende datse geduurig wel nauw moesten agt geven op de Actien en Gebeerden der stomme; op datse daar aan mogten Leeren assien, in wat voegen sy met de Handen, en met de Oogen en Wingbrauwen, ja met de beweging van 't gantsche Lichaam, haar meyninge en gedagten uyt drukten; en sigh door nadrukkelijke en aardige Actien en yver aan andere verstanelijk maaken. Men verhaald datter by d'Oude Kamer-Speelders waren die alleen door een stomme beweging, de Leden soodanig na den eysch der saken verscheydentlijk wisten te schikken, dat het was offe spraken: En dat selfs na allerley staten verstaanbaar aan alle Natien. Dus hielden sy haar nu als een Oud Man, en dan weer als een Kind: voor een oogenblik als een Koning, en korts daar na weder als een Dienstknecht of Slaaf. Dan als een Vrouw, en dan voor Maagd Dan Dronken en Onbesuyst, en dan weer Besadigd en Nuchteren. Sulx dat ook een voornaam Speelder onder hen met den welsprekenden Cicero dursde twisten, en staande houden, dat de Actien en Natuur-

Wat een Meester sonder Tong in de Schilder-Konst doen kan.

tuurlijke Gebeerden verre boven de welsprekendheyd der Orateuren gaat. Hier vald ons noch in dat Lucianus van een Dansser onder Nero verhaald, die alleen door de beweging van sijn Lichaam verscheyde geschiedenissen wiste te vertoonen; En dat hy onder allen, het Overspel van Mars en Venus met soo Natuurlijke Actien wist af te Danssen, dat alle de Beschouwers, 't selve soo duydelijk verstonden, als offe het voor hun Oogen sagen gebeuren. En dus werd hier al wederom openbaar, dat de de Schilder-Konst in geen ding van het Leven behoefd af te wijken; Gelijk ook het Leven haar in geen ding sal verlegen laten: Want het gaat vast en seker, dat al wie de Konst-Regelen geern in de Verw-Ketel van de Natuur wil indoopen, die salse selden anders dan merkelijk verbeterd, daar wederom uyt trekken.

Men moet het onderscheyd tusschen Actien en Passien wel verstaan.

Daar staat noch vorder te letten, datmen in 't algemeen behoorde te kennen het onderscheyd tusschen Actien en Passien, en hoe en wanneer die samen gaan; als mede in wat plaats of gedeelte des Lichaams, de Actien en Herts-togten haar meest openbaren, en door welke Leden dese en gene werden uytgevoerd.

Watmen in de Tronien moet waarnemen.

Ontrent de Passien die door het Aangesigt en door de beweging van het Lichaam te gelijk moeten uytgedrukt werden, moetmen eerstelijk versorgen dat die in de Tronie wel zijn waar genomen. En alsdan sal het ligter vallen, die van het Lichaam daar na te schikken, en te maken datse eenerley Werk-daad hebben. En alhoewel in 't Natuurlijk Leven de Actien die tot uytvoering der Passien vereyst werden, in Orden op de driften van 't gemoed volgen; en dat het Aangesigt schijnd het Lichaam

Waar in de Konst sich anders dan 't Leven moet dragen

in orden te volgen; nogtans is sulx in de Schilder-Konst heel anders, want daar kanmen de beweging en Gebeerden des Lichaams best na die van het Aangesigt doen volgen: Als een opmerkenden Geest ligtelijk by sig selven, of in de Beschouwing van 't Leven sal konnen ontwaar werden; voornamelijk wanneer hy aanmerkt datmen de Passien nergens beter en eerder dan in de Tronien kan af sien, en dat ons de Beschouwing van die, doet oordeelen van de rest des Lichaams, al is 't selfs datwe op de Gebeerden der Leden nauwlijx agt nemen. Doch de Actien des Lichaams voornamelijk aangemerkt, en doen de Passien uyt het Aangesigt soo vaardig niet Lesen; voornamelijk niet wanneerse daar niet wel in bepaald zijn. Maar wanneer 't Lichaam met het opsigt en gesteldheyd des Aangesigts t'eenemaal tot eén en de selve daad, seer wel is saam gevoegt, soo sietmen alles volkomen. Wat kenteekenen van aangebooren Passien uyt dese en gene Deelen haar maaxel konnen gekend werden, daar van is vooren verscheydentlijk gesproken, en de Konst-oeffenaar moet hem daar in wijsselijk en aandagtig dragen, en alles wel weten toe te passen watwe aangaande d'uytdrukking der Actien en Passien verder sullen aanmerken.

Wat een Actie en wat een Passie is.

Wy noemen het een Actie soo wanneer eenMensch met sijn Ledematen eenig ernstig bedrijf, of Werkelijke beweging doet; waar van men de besigheyd en aandagt des Werx in het Aangesigt kan assien; doch soo nochtans,dat al de Leden voornamelijk deWerktuygen vertoonen te zijn, door welk de Geest des Menschen die sigh alleen besig in de Tronie laat sien, de Werk-daad verrigt. Maar wanneer in een Doening aldermeest de inwendige gesteltenis van het gemoed, door uytwendige Gebeerden word te kennen

nen gegeven, dat noemen we Passien; en werden dese meest door stille Gebeerden van het Hoofd, en trekken van het Aangesigt uytgedrukt: welke twee in meest alle voorvallen elkander getrouwelijk bystaan en versellen; en in velen door eenige sagte Gebeerden van Ermen en Handen, volkomender en kenbaarder werden; welke Actien dan schijnen uyt de Passien haar oorsprong te hebben. Gelijkmen dan ook veelsints in soodanige eenige heymelijkheden der Natuure en des Gemoeds, en geduurige pooging, in de Tronien, als met Leesbare kenteekenen afgebakend ziet. In meest alle Herts-togten komen dry voorname dingen te samen; Namelijk: het Voor-werp, de beweging des Gemoeds, en d'uytwerking daar ontrent: Welke uytwerkingen in 't algemeen maar van twee saken af hangen, namelijk Liefde en Haat; en na dat die geweldig of gering is, daar na hebbense een grooter of kleynder Werk-daad, ontrent de Voor-werpen. diemen on-eyndig moet stellen: Ook moet hier de staat des Persoons van Man, Vrouw, Oud, Jong, Sterk, Swak, Siek, Gesond, en anders in aanmerking komen.

Wat dingen in de Passien meest voorkomen.

De stand der Persoonen moeten seer wel in de Actien en Passien waargenomen zijn.

Door de beweging van het Hoofd, buyten aanmerking van d'andere Leden, bekennen wy veel gesteldheden van 't inwendige gemoed. Soo dunkt ons een Hoofd dat als een biese neergebogen hangt, een nedrig, gedwee, en neerslagtig gemoed: En gelijk de hooveerdige Phariseen daar voor geern wilden de Monsteringh passeeren, alhoewelse 't niet en waren; soo wistense haar seer fijntjes van dese mijnen te bedienen: Welk Mom-Aansigt van de Saligmaker afgeligt werdende, haar te bijster vergramde.

Want de Actie van 't Hoofd kan te kennen geven.

Wanneer het Hoofd agter over en stijf op den Nekke gedragen werd, dat geeft een trots en hoogmoe-

moedigh hert te kennen: En gelijk dit in de Menschen, alsoo is 't ook een moedige stand in de Paarden (alwaar de Deugd voornamelijk in de Moedigheyd bestaat) wanneerse het Hoofd wel opgetoomd houden, en de Nek als op de Borst laten in sakken.

Trotsheyd door Flauwhertigheyd en halsterrigheyd en andere door d'Actien des Hoofds.

Wanneer het Hoofd over een zijde hangd, beteekend het een onmannelijke flauwhertigheyd. Als het met een stijven Hals in de Wind opgesteken werd, dat vertoond een Halsterrig, Onversettelijk, en ork-agtige Steegheyd, en diergelijke; behalven datter door de beweging des Hoofds, ook toeseggingen, ontseggingen, en Lief kosingen geschieden konnen.

Wat de Partyen des Aangesigts te kennen geven konnen.

De bewegingen van de Partyen des Aangesigts zijn te menigvuldig in getal, dan dat wy die by na souden durven bestaan op te halen. De kennelijkste houden haar voornamelijk ontrent het Lachen, Schreyen, Kijven, Singen Spreken, Verwonderinge, Toorn, Gramschap, Blijdschap, Droefheyd, Vreese, Angst, Verdriet, gevoel van Pijne, en soo voorts besig: Onder welke kenteekenen sommige malkander seer gelijk en sommige ongelijk zijn; En dat wel na datse van malkander in Daad, of in Passie verschillen, of een min of meer dringende oorsaak hebben. Maer niet tegenstaande Schreyen en Lachen, gemeenlijk twee verscheyde en tegen malkander strijdende oorsaken heeft, nochtans zijn de kenbare trekken en ployen des Aangesigts malkander niet seer ongelijk: de sienelijkste aan beyde, bemerktmen aan de Mond, Wangen en Oog-schelen. *L.de Vinci* is van Oordeel geweest,dat het verschil hier maar en was in de Wingbrauwen, en de plaats die boven de Koppeling der Neus tussen beyden is. Maar wy hebben in 't Leven waargenomen, datter

Onderscheyd van Schreyen en Lachen.

aan

aan de Mond ook eenig onderscheyd gesien werd: Want in een Lachende Tronie zijn de Toetjes of Kreuken die aan de Mond komen, en diemen in de hoeken van de Mond siet, wat na boven getrokken en omgekromd, waar door niet alleen de vriendelijkheyd van de Mond werd vermeerderd, maar het maakt ook dat de Oogen door 't opschorten der Kaken, losser en ruymer blijven; dat Vrolijkheyd te kennen geeft. Doch aan een Schreyende, zijnse pijnlijk en bedrukt neergetrokken. Men kan om het Schreyen wel uyt te drukken, ook noch hulp vinden in het ordineeren en verkiesen van eenig kenlijk byvoegsel; 't geen de saak soodanig bevestigen kan, datter in 't minst geen twijffel aan te slaan sal zijn; alwaar 't ook dat een Tronie eenigsints meer na 't Lachen dan na 't huylen quam te aarden. Ook zijnder seer veel Actien en Gebeerden, die niet alleen met Schreyen over een komen, en in 't algemeen daar mede verseld gaan, maar die ook seer wel over een stemmen en eygen zijn aan den staat des gevals en droefheyd, waarom'er Geschreyd werd. Want den eenen Schreyd uyt boosheyd en Toorn, sulx dat hy onder dies eenige vergramde Actien maakt, of sijn Kleederen wil scheuren, of hem van ongeduld daar henen smijt. Een ander Schreyd uyt aantrekking en bedroefde gedagten. Een ander uyt tederheyd en sagtmoedige blijdschap. Een ander uyt vermoeding of inbeelding van eenig quaad ongeval. Een ander van Ellende en gevoel van pijne. Een ander door medelijden, of door afkeer, over 't verlies van Ouders en Vrinden, enz. Onder alle welke qualen en ongelukken, d'een schijnd geheel wanhopig, en d'ander vry geduldiger te zijn. Sommige maken geluyd in het Schreyen en sien na d'Aarde. d'Andere zijn stil,

Gestel van een Lachende Tronie.

Gestel van een Schreyende Tronie.

Velerley Schreyen.

Verscheyde Actien die die 't houden van 't Hoofd de Schreynde versellen.

en houden d'Oogen na den Hemel, de Ermen neerwaarts, de Handen samen, en de Vingers door elkander gevlogten. Andere vol angstvalligheyd, verheffen de Schouders tot aan de Ooren. Die veel Tranen in 't Schreyen willen storten, knijpen d'Oogen niet selden digt toe, trekken de Wingbrauwen samen, en maken Rimpels bezijden de Oogen, en beneden aan de Mond, als wanneer ook de Lippen Boogs-gewijs na om laag getrokken zijn. Daar en tegen die hartelijk Lachen, hebben de Wingbrauwen regt gestrekt en open: maar *daar is ook een Lachen dat niet over de Lippen gaat.* En gelijkmen Lagt van blijdschap, soo schreydmen ook somtijds uyt de selve oorsaak: En die nauwkeurigh willen zijn, maken noch onderscheyd tusschen blijdschap en verheugingh. Schreyende by Lachende, of Lachende by Schreyende te ordineeren, doen sulx wel beyde te Natuurlijker zijn; Maar de waarheyd en waardigheyd des voorvals, verbied sulx dikmaal te doen. Waar van breeder in onse Ordineeringh.

Schreyen met veel Tranen storten.

Nodige waarneming daar ontrent.

Men sou ook noch een onderscheyd konnen maken tusschen een Schreyenden, en een die een beschreyde gedaante vertoond; dat is eenen die een weynig tijds geleden, Geschreyd heeft; Dewijl het Schreyen veelsints soo dra niet ophoud dan het Lachen; 't en waar het Lachen mede seer heftig heeft aangegaan. Want gelijk in het hartelijk Schreyen, de uyt en inademing geweldiger als na gewoonte is; En de Geesten ontroerd zijn, soo kan na het ophouden der oorsaak (die ook nog somtijds door de Reden en Troostspraken van anderen geholpen werd) de hevigste beweging wel verminderen, dat is vertragen, maar de Geesten, en uyt en in-ademinge, konnen niet teffens, maar alleen by posen, dat is allengskens tot haar vo-

rige

rige gelijkwigtigheyd gebragt werden, en het Schreyen doen ophouden. En dus gebeuret dat de Menschen lang na het vol uyt Schreyen, noch snikken en halen, hoe seer ook ymand sulx poogt in te kroppen: Want dit gaat even eens gelijk het schommelen des waters in een bewogen Vat of Tobbe, dat niet teffens sal stil werden, schoon de beweging van het Vat ophoud. Men siet ook wanneer het opkroppen van Schreyende Kinderen, door dwang en ontsag te overmatig geschied, dat het hen somtijds niet al te wel opbreekt. Waar van d'oorsaak is, dat de beweging der Geesten teffens gesmoord of ten minsten geweldig verkragt werden.

Hoe het Aangesigt vaak tot de Actien en Passien geschikt is.

Het Aangesigte is verder meest altijd gesteld en geschikt, na de Actien en 't Gebaar dat de Togt des Gemoeds en de Wil aan de Leden gebied te hebben: En sonder die sienelijke blijk zijn onse Actien als sonder Leven en ernst. Dus komt ons een Vinnig opsigt, in een dreygende Actie te hulpe, als ofmen slaan wilde: en alsmen, gelijk het Spreek-woord seyd, een Gesigt geeft, daar van de dry een Doodslag zijn. In het smeeken verleend het ons een nedrige bedruktheyd. De vlijtigheyd van een oprecht Gemoed, vertoond sich door een vrolijk opslag der Oogen; En wel voornamelijk wanneer die seer helder en glansig in 't Hoofd staan, en wat rond van Form zijn. De traagheyd van een Slaafs Hert, werd door een droomige sommerheyd des Gesigts uytgedrukt: sulx dat alle de Togten van 't Gemoed in 't Gelaat des Menschen Aangesigt bekend geset werden.

Watmen in de Tronien sien kan.

Wat door de Oogen aangaande de Passien al werd te kennen gegeven.

Men moet ook aanmerken dat door geen Deelen des Aangesigts meer of beter de Togten van 't Gemoed bewesen werden, dan door de Oogen: Want dat zijn waarlijk de regte Kijk-vensters van

't ge-

't Gemoed. Hier door werden ernſtige Opmerking, ſorgelooſe Onagtſaamheyd, Wulpsheyd, Geylheyd, Onverſaagtheyd, Grootsheyd, Stuursheyd, Sagtmoedigheyd, bittere Vinnigheyd, Barmhertigheyd, Medelijdentheyd, en alles watter meer toe behoord, geopenbaard. Ontrent dit bedrijf hebben de Wingbrauwen de voornaamſte beſtuuringh: Want gelijkſe tot het voornaamſte optoyſel van het Voor-Hoofd, boven d'Oogen geſteld zijn, ſoo gebieden en bewegen ſy de ſelve na de drift die 't Gemoed ontrent het voor-val van een ſaak heeft. Somtijds zijnſe verheven, dat Moedigheyd en Kloekheyd te kennen geeft. Somtijds ingetrokken, dat Droefheyd en bekommering beduyd: Ook wel ontſaghelijke Gramſchap; namelijk wanneermen ymand wel meeſt met het Geſigt wil beſtraffen; 't geen den Digter HOMERUS ſeer aardig in ſijnen vergramden Jupiter afgeſchetſt heeft, als hy ſeyd:

't Vermogen der Wingbrauwen.

Dus ſprak Jupijn, en om ſijn ſeggen kragt te geven,
Trok met een wakkere Wenk de Brauwen in elkaar;
Dat van 't onſterflijk Hoofd, het Goden heerlijk Hayr
Sig vreeſlijk ſlingerde, en de gantſche Olymp dee beven.

Somtijds zijnſe ongedrongen en vry uytgeſpreyd, dat vrolijkheyd en bly-geeſtigheyd beduyd. Somtijds neergeſlagen en hangende: Welke geſteldheyd der Wingbrauwen, een wis teyken is van Nedrigheyd en veelſints van ſchaamte.

Wat d'Ermen en Handen in de Actien doen.

In de Actien ſietmen dat door de Ermen en Handen de meeſte en voornaamſte Werking en uytdrukking werd voort gebragt. En dewijl de Actien meeſtdeels niet wel met eene Hand bevallig konnen verrigt

rigt werden, soo komen sy malkander in het Aanvatten, Ontvlieden, Vegten, Bidden, Versoeken, Belasten, Verwonderen, Betuygen, Onderwijsen en anders, op on-eyndige wijsen en toevallen te hulpe. Want het zijn bysonderlijk de Handen waar door wy Eysschen, Beloven, tot ons roepen, weg senden, Dreygen, Ondervragen, en Weygeren; ja al onse Werk-daden uytregten. Gelijkmen dan ook de meeste besigheden die de Doening der Ambagten raken, *Hand-werken* noemd, om datse door de Handen werden uytgewrogt. Ook geestmen met de beweginghder Handen, de Vreese, Vreugd, Droefheyd, Twijffeling, Erkentenis, Leetwesen, Schroom, Aanporring, Wederhouding, Aanneming, Verwerping, Weg-geving, Verwondering, Schaamte, en byna alles wat van den Mensch gedaan werd, te kennen. En 't geen noch boven alle opmerkelijk is, is dit, dat de Gebeerden die de Menschen met de Handen komen te maken, by meest alle Volken en Natien een en de selve beteekenis hebben; namelijk sulke, welke uyt de Fonteyne des Gemoeds komende, geensints aan de bysondere Zeden, noch aan de gewoonten van seker Land-aard of Volk vast, of eygen zijn. Invoegen dat de Actien die door d'Ermen en Handen gedaan werden, met regt d'algemeene spraak des Aarbodems mach genoemd werden. Waar uyt openbaar werd dat het heele Menschelijk geslagt uyt eenen Bloede gemaakt is. Doch wanneermen de Actien volgens de Zeden en Onderwijsingen der Volken souw willen in agt nemen; soo salder in verscheyde Doeningen een aanmerkelijk onderscheyd bespeurd werden; om waar van een Voor-beeld te vertoonen, wy konnen aanmerken, dat daar wy ymand met een opgeheve Hand tot ons roepen of

De Actien door Ermen en Handen volgens de Togten des Gemoeds, zijn de algemeene spraak des Werelts.

Onderscheyd daar in uyt de Zeden bewesen.

Wen-

Wenken, ſoo doen ſulx d'Italianen veelſints met den Erm en Hand in tegendeel regt na om laag.

Wat een enkelde en welk een dubbelde beweging is.

De bewegingen die de Menſchen in haar Actien hebben, kanmen op tweederley wijſe, of in tweederley ſtaten aanmerken: ſommige zijn enkel of eenvoudig, andere dubbel, of ſaamgevoegd. Een enkele beweging of Actie, geſchied by Voor-beeld, wanneer een Beeld ſigh alleen agterwaarts of voorwaarts overbuygt, ſonder meer tot ſijn daad noodwendig te hebben. Een dubbele of gemengde Actie is, wanneer een Lichaam ſigh tot eenige Actie of Doeninge wil ſchikken, dat het hem te gelijk na om laag, en ter zijden of elders op eenen tijd tot eenige verrigtinge komt te buygen: En dus ſietmen in fraye en bevallige Actien dikwils twee, dry, en meer Doeningen te gelijk: 't welk hoe het meer en duydelijker geſien werd, hoe het de Beelden des te werkelijker ſal doen ſchijnen.

Wat de Beelden Werkelijk maakt.

Een Beeld kan gracelijk ſitten, en met het boven-Lijf en Heup elders een weynig heen geneygt zijn; de Knyen wederom anders, de Beenen en Voeten zediglijk verſpreyd, de Handen in 't gemeen werkende in 't tegendeel; en het Hoofd en Aangeſigt, na d'ander zijde van de Borſt gewend, als ymand aanſprekende, toehoorende of yts anders doende: Doch in byſondere Werkingen moeten de Oogen deHanden geſelſchap houden, op dat het Beeld waarlijk en aandagtig werkt. Over de zittende Beelden moetmen in 't voor by ſtappen aanmerken, dat de Knyen noyt geweldig moeten ſaam geprangt, noch de Voeten niet als Geboeyd zijn. Want dat een ſeer moeyelijk en ongemaklijk zitten geeſt; datmen niet wel lang kan harden, en in 't Leven ſelden gedaan werd alsmen ruymte genoeg heeſt de Voeten onbelemmerd te houden.

En

En seker wie veel met de Hollandse Bakwagentjes gereden heeft, weet wel wat ongemak het nauw sitten is. d'Oude Mannekens in de Gast-Huysen en Proveniers Wooningen, hebben om het knorren en morren des Winters aan den Haart zittende, voor te komen, elkanderen de Maat van de Knyen geset; Want alsse soo veel ruymte hebben datse twee Vuysten op haar breedste daar tusschen konnen houden, moet yder te vreden zijn. Wy zijn met ernstiger dingen besig, anders souden wy den Leser over een vremde Warmoes-Batalje onder sulk slag van Volk voor gevallen, eens hertelijk doen Lachen.

Elders aandagtig en ernstig mede besig te zijn, en met het Gesigt na een andere saak gekeerd te zijn, beteekend een Actie van een Oogenblik; om datmen in een Doening van belang wel voor een Oogenblik het Gesigt elders na toe kan werpen, maar evenwel het Gesigt altijd by 't Werk noodig heeft. Alle die sigh in dese dingen wijsselijk willen aanstellen, sullen noyt of selden Beelden te pas brengen, die in een eenvoudige stand, of geheel van ter zijden, of geheel van vooren, en regt opstaande zijn. Om dat in dusdanige vertooninge, gants geen bysondere Actie of Doening en kan uytgedrukt werden die waarlijk gevallig zal zijn; schoon ook sulx in 't Leven mogelijk is, en dikwils voorvald; 't en waar 't dan datmen in een Tafereel met seer veel Beelden veranderings halven, sig ook daar van met eenige voorbedagtsaamheyd wilde bedienen. Doch ensal het van de verstandigste niet prijs-weerdig geoordeeld werden; om dat de veranderlijkheyd der Werkende saken Rijk genoeg is en stof genoeg verschaft, om besige Beelden te maken, al is 't datmen sig met geen

Welke stand een Actie van een Oogenblik is.

In wat standen men geen Beelden moet verkiesen.

Daar moeten geen Ledig gangers in de Tafereelen gesien werden.

Leeg-gangers en behelpt. En gelijk in dese so moetmen sig ook van het tegenstrijdige wagten. Men moet noyt verwronge noch verdrayde Beelden maken; maar voor een algemeene Regel vast stellen, dat Borsten en Billen noyt te gelijk regt van vooren konnen gesien werden.

De Actien moeten tot de Persoonen geschikt zijn.

De Actien en de driften moeten in 't algemeen toegepast werden aan den staat of Ouderdom van Persoon; Invoegen datmen aan de Kinderen geen Mannelijke Actie, noch aan de Jonge Mannen of Vrouwen geen Doeningen van Oude Luiden en moet geven. Want de Actien en veerdigheyd der Doeningen verschillen in die alsoo veel als de Jaren, de gestalte des Lichaams en het wesen. In de Kinderen zijn sommige bewegingen wel eenigsints ras; maar daar werd altijd een sekere soort van Dommigheyd ontrend haar Doeningen gesien; En een vreesagtige blooheyd, in haar gaan en staan, vast houden en aangrijpen gemerkt. Want nadiense noch d'ervarendheyd van veel dingen en Doeningen niet en hebben, en datse sommige van hun Ledematen, door de korte gedrongenheid en stramheyd tot veel dingen niet en konnen schikken; of datse noch swak en teer zijn: soo zijnse in 't bestuuren van hun doen onseker. En hier van daan sietmen datse in 't aanvatten en grijpen, haar even als een dronken Mensch dragen, en als een blinde tasten na 't geenmen haar voor houd Ook grijpense de dingen schielijk en onbesuyst aan; en slaan de Hand aan dingen om te Tillen, te Slepen, en te verporren, die meer dan thienmaal boven hun vermogen zijn: Gelijkse ook dikwils om een kleyn ding te doen, veel te grooten Actie maken; en over een stroo of rijsken te dragen, stenen offe een gantschen Balk geladen had-

Hoe de Actien in de Kinderen zijn.

hadden. En gelijk dit de Natuurlijke en gemeene slender in der Kinderen Actien is; soo werden die welke een veerdiger en fixer manier van doen, vroeg hebben aangenomen, of dat het hen met on-ophoudelijke Arbeyd van Jongs aan geleerd is, als ongemeene gauwe Kinderen aangezien.

d'Oude Mannen hebben in haar Actien gantsch trage en stramme bewegingen. In 't staan zijn haar de onder-Leden en Knyen gemeenlijk wat gebogen; en de Voeten in een gelijken stand soodanig van den anderen gescheyden, als een Soldaat die met een Piek in sijn Gelid geplant staat. Den Rugge buygt sigh wat krom, het Hoofd wat voor over bukkende, en de Ermen seer matig in het doen van den anderen gespreyd. *Plutarchus* schrijft de Oude Mannen meest al de eygenschappen van een dronke Mensch toe, namelijk onvaste Schreden in 't gaan; bevende Handen en Leden in 't Werken, haperende Tong, Snapperige Mond, grimmige Gedagten, vergetelig Breyn, en dolende Zinnen.

Hoe d'Oude Mannen in haar Actien zijn.

Actien van Oude Mannen door *Plutarchus* afgeschetst.

De Oude Wijven hebben wat sneller beweging in het boven-Lijf, maar onder zijnse even soo stram en verroest als de Oude Mannen. Alsse boos of toornig zijn, zijnse onversaagt, en vol furieuse Actien en uytvallen; 't Geen wel meest aan de beweging van het Hoofd, en Ottentottische Grimmatsen van het Aangesigt, en in 't voor over buygen van 't boven-Lijf gesien werd. 't Geen dien Grooten Ordineerder *Rubens* in sijn Tafereel van Jobs versoeking, wonderlijk wel heeft waar genomen. En gelijk het in 't overwegen der dingen dikwils soo toegaat, dat het eene het andere beklapt en in gedagten brengt; soo schiet ons hier by toeval datwe aan Job gedenken, in den sin, hoe sommige van meeninge zijn

Hoe d'Oude Wijven in haar Actien zijn.

Aanmerking over Jobs Wijf.

dat de Duyvel, Jobs Vrouw, als sijn laaste en sterkste Wapen-tuyg gebruykt heeft om Job te plagen; denkende door die te doen 't geen hy bevonden had voor hem selfs onmogelijk te zijn. Veel Medicijns zijn van Oordeel dat de Vrouwen van een weeker gematigtheyd zijnde, haar Herts-togten en Passien minder konnen beteugelen; En datse derhalven Natuurlijker wijs meest aan een Galbrakende Knor-siekte vast zijn: Hun schielijk in Gramschap en Toorn opstuyven, werd van sommige by het On-weder van Donder en Blixem vergeleken. *Syrach* seyd dat alle Boosheyd kleyn is by de Boosheyd der Vrouwen te rekenen; En datter ook geene soo bitter vald om te dragen. Gelijk hy op een andere plaats ook segt; dat de boosheyd haar Aangesigte veranderd en soo donker maakt, dats'er uyt siet als een Beer. Den Spreuk-rijken Salomon, bevestigt het selve, als hy seyd datmense alsoo ligt, als de Wind kan inbinden. *Atheneus* verhaald, dat als den Treur-digter *Karcinus* gevraagd wierd, voor hoedanigen quaad een Vrouw uyt te maken was? Antwoorde, dat het genoeg was, alsmen seyde datse een Vrouw was. En op datwe dit stuk met een Spreukje besluyten; *Hipponax* was gewoon te seggen dat een Man maar twee vrolijke dagen met sijn Vrouw had; namelijk haar Trouw en haar Sterfdag. Wie hoorde sijn dagen?

Of de Vrouwen booser Passien hebben dan de Mannen.

Cap. 25. 21.

De Levens-Rol van Man en Wijf in twee vrolijke dagen af gespeeld.

Hoe de Actien van een Jong en sterk Man zijn.

De Actien van een Jong en sterk Man sijn veerdig en seker in haar uytvoeringh; en dewijl dese hun Doeningen gemeenlijk wel ter Herten gaan, en aldus noest en yverig daar in zijn; daarom moetmen in dusdanige Beelden altijd versorgen dat het Aangesigt en de Leden een soodanigen gestel en mijne hebben als met de daad wel voegsaam over een stemd.

De

De Actien der Vrouwen van gemeene Ouderdom, en insonderheyd van de Maagden, moeten gantsch stil, zedig en ingetogen van beweging zijn. De Knyen wat na binnen gesloten, en de Voeten niet wijd van malkander gespreyd; nadien het tegendeel met de eerbaarheyd en wel gemanierdheyd strijd: 't Geen ook in 't sitten diend waargenomen. En alhoewel in het sitten tusschen Maagden en Vrouwen, in 't gemeen niet veel onderscheyd te merken is, aangaande de Knyen en 't maken van den Schoot; nochtans meenen sommige opmerkende Geesten waargenomen te hebben, dat een zittende Vrouw werdende yts in de Schoot geworpen, om het selve te omvangen altijd de Knyen sal openen, en den schoot grooter maken; En dat een Maagd of Jonge Doghter daar en tegen in de selve daad de Knyen altijd digter sluyten, en de schoot kleynder maken sal.

Hoe de Actien van Vrouwen en Maagden zijn.

Onderscheyd van de Schoot van een Vrouw en een Maagd.

Voorts moeten de Ermen zedig en gantsch niet wild in het doen of ver van den anderen afgedwaald zijn, 't en zy in noodsakelijk voorval van een geweldige daad, of eenig misbaar. Een weynig ter zijden overbuygens van het Hoofd, geeft ook een bevallige stand en sagtmoedigheyd aan de Vrouwelijke Beelden te kennen. Gelijk we sulx nu wat nader in het beschouwen sommiger Actien en Passien in 't bysonder sullen gaan aanmerken.

Hoe de Ermen en Handen in Vrouwen Actien dienen te zijn.

In een algemeene stand of Actie moetmen letten dat de Borst en Buyk sigh matig in houwen: En niet de Rug agterwaarts om buygen, noch de Borst voor uyt stooten. De Handen en mogen in het bewegen niet boven de Oogen verheven zijn; maar haar meest ontrent de Borst en het Hert besig houden;

Welstand van een algemeene Actie.

Waarom haar de Handen in de Actien die de Passien volgen veel. sints ontrent het Hert besig houden.

den; om datse digt en naby de Sourse en oorsprong der Togten en Passien blijvende, die te ligtvoeriger souden schijnen te hulp te komen, en in de uytdrukking daar mede souden over een stemmen. En 't en schijnd niet dat de Handen sigh om eenige andere Reden, als de geseyde, haar Natuurlijk en als van haar selfs meest ontrent het herte gewoon zijn besig te houden.

Omkijken by toeval hoedanig te vertoonen.

In een Actie daar in een Beeld by toeval agter over, of ter zijden over, of anders om moet sien, moeten de Voeten nòch geen van d'andere Leden, na de selve zijde gekeerd zijn, daar sig het Hoofd heen wend; Want anders sal het geen toevallige, maar een voorbedagte Actie verbeelden: Invoegen datmen in dusdanige standen ontrent de Voeten, Knyen, Zijden en den Hals dit volgende moet in agt nemen: by aldien 't Beeld op sijn regter Voet gesteld is, soo moet de slinker Knye een weynig gebogen, 't Been een weynig agterwaarts getrokken, de Voet wat uytwaarts, en van agter wat opgeligt zijn: De Slinker Schouder wat hooger dan den Regter: Den Hals en 't Aangesigt sal sig na de Zijde van den Slinker Voet keeren, en den Slinker Schouder Lijn-regt op 't punt van den Regter Voet komen.

Aanwijsing van bysondere gevallen.

Hoe 't Hoofd in alle voorvallen op de Hals en Borst moet staan.

En dewijle den Hals soodanig gemaakt is, dat het Hoofd ten Dienst van 't Gesigt, daar door gemaklijk herwaarts en derwaarts en op verscheyden en ontelbare wijsen kan gewend en gedrayd werden, alswe in de Tronie-stelling hebben gesien, soo moetmen de Borst noit na de selve zijde keeren daar het Hoofd na toesiet; 't en zy men wil dat het Beeld met de Ermen en Handen eenig Werk doet dat het Gesigt van nooden heeft; En datmen

men 't selve binnen den oogenblik van sulken Doening aanmerkt.

Een wijsende Actie moetmen soo schikken dat het Aangesigte van den wijsenden gekeerd is na de zyde, tot welken hy spreekt om te wijsen En by aldien het voor-werp na welk hy wijsen wild, seer ver van hem en groot van beslag is: gelijk een Stad, een Tooren, Gebergte, Schip in Zee, of diergelijke, soo moet hy met een uytgestrekten Erm en volle Hand in de ruymte heen wijsen; en ver van het voorwerp af schijnen. Doch soo 't voor-werp deun by is, soo moet den Erm en Hand wat meer ingetogen zijn, en het voor-werp met de selve wat sekerder aanwijsen; gelijk dan ook in dit geval de Hand sigh wat nader by moet laten vinden. Het aanwijsen van groote dingen die heel naby zijn, geschied gemeenlijk met de volle en uytgestrekte Hand; met de Kneukels boven; (want het binnenste boven, vertoond veel eer een aanbieding, presentatie, of ondervraging) maar kleyne dingen kanmen met de Vinger wijsen, om datse niet als van naby gesien werden. En dese dingen veranderen eenigsints wanneer daar eenig bevel, of Onderwijsing neffens verseld gaat. De Meesteragtige Onderwijsing moet met de Kneukel of buytenste des Vingers om hoog gedaan werden: niet alleen om dat die wijse ook tot de bestraffing schikt, en in 't onderwijsen vaak te pas komt, maar ook om dat de aanwijsingen in de redeneering, en vertoogen diemen maar aan sijns gelijk doet, aldervoegsaamst geschieden met het binnenste van de wijs-Vinger boven.

Actie van een die wijst.

Hoe na groote voorwerpen.

Hoe van kleyne dingen.

Om eygentlijk te wijsen is den Regter Vinger in 't gemeen gebruyk. Maar alsmen met de Middelste Vinger op ymand wijst, dat werd voor Schimp

Met wat Vingers men wijst.

op genomen, misschien wel, om datmen dien Vinger den Onbeschaamden of *Aars-krabber* in de wandeling noemd.

Actie van gemeene aanspraak.

Wanneer een Beeld in een Actie is van gemeensame aanspraak, soo moet het den Regter Erm matig uytgestrekt hebben, den Schouder een weynig makkelijk onbeladen, en roerlijk in sijn Lit drayen, Hebbende de Vingeren na den sin van sijn reden, het zy Onderwijsende, Bevelende; Verhalende, &c. bequamelijk verspreyd.

Actie van ernstige aanspraak.

In een Actie van ernstige Aanspraak, ofte daar van een overvloedige stoffe, voor veel toehoorders gehandeld werd, daar mag den Erm wat ruymer ter zijden uytweyden, en toonen met het Hoofd na dees en geene zijde, op en neerwaarts te buygen soodanigen gebaar, dat hy sijn reden als met heele stroomen, schijnd te willen uyt storten. Invoegen de Handen soo bescheydentlijk na de stoffe die verhandeld werd, en den drift die 't Gemoed daar ontrent heeft, gestuurd werden, datse selve schijnen te spreken. 't En past ook niet qualijk dat wanneer een Redenaar tot een vergadering een ernstige aanspraak doet, of in een Vuurschaar Pleyten moet, datter dan niet alleen een sekere soort van aandagt, maar ook een zedige verslagentheyd in sijn Wesen gesien werd: 't Welk prijswaardiger dan een grillige stoutheyd aan alle verstandige toehoorders sal zijn. Ik gevoele menigmaal (sey den welsprekenden Cicero) aan mijn selven, dat ik in 't begin van mijn redenen bleek worde, en datter een ontsachlijk beven door al mijn Leden gaat. En gelijk dit overval der Natuure sich meest in de alderwijste en omsigtigste Mannen vertoond; soo sietmen het tegendeel mengmaal in een over stoute Botte-kaak gebeu-

beuren. Voorwaar den vrypostigen Pompejus en Fabianus, en spraken noit in den Raad, sonder Rood werden, of eenige neerslagtigheyd van haar Gemoed in hare Aangesigten te laten uytblinken.

In 't spreken voor weynig Menschen, groot misbaar te maken, en soo veel Actien te doen, als ofmen voor een groote vergadering sprak, schijnd eer een rasernie of Dolle-Mans uytval te zijn, dan verstandelijk spreken. Seker opmerkend Jongeling die een Proef-Lesse voor sijn Meester opsey, om 't Kunsje van Preken te Leeren, berispt werdende, dat hy geen uytvoerige Actie genoeg en maakte, en sijn stem niet meer verheven had, dan of hy met ymand alleen gesproken had; seyde; Dat is de Waarheyd. Te kennen gevende, dat hy na de menigte des Volx gesproken had Doch sijn Meester verstond het soo niet, alhoewel hy hem over sijn aardige antwoorde prees. **Actie van een aanspraak tot een vergadering.**

In een Actie daar een Beeld tegen een gantsche vergadering of menigte des Volks spreekt, (Beelden en spreken nooit, maar wy spreken Schilderkundig) moet wel in agt genomen werden of het Beeld sittende of staande spreekt, ook van wat saak dat het spreekt, en waar mede dat hy den aandagt des Volx besig houd: of hy haar yts verteld; dan of hy haar ergens van overtuygen wild, of yts kragtelijx indrukken wil om te doen gelooven; op datmen de ware Doening uyt sijn Wesen en Gebaar bemerke. Indien het sprekende Beeld dan verscheyde dingen moet schijnen voort te brengen, soo moetmen maken dat de twee voorste Vingers met den Duym van de Regter Hand een Vinger van de Slinker-Hand vatten, houdende de twee andere Vingers van de selve Hand gesloten: 't Aansigt moet **Actie als 't Beeld verscheyde dingen verhandeld.**

na de vergadering gekeerd zijn, den Mond half open, invoegen men sien kan dat hy spreekt. Indien het Beeld sittende spreekt, soo moet het schijnen te willen opstaan, en tot yder toe te komen: 't Hoofd moet een weynig voor over gebogen zijn tot de vergadering. Indien hy staande is moet hy hem een weynig buygen, soo met het Aangesigt als met het gantsche Lijf na de menigte tot welke hy sijn aanspraak doet. Met het heele Lichaam voor over en op den Elleboog liggende, voor een geheele vergadering te spreken werd wel van vele geoeffend, maar 't geeft onses agtens een Meesteragtige Laatdunkendheyd te kennen: En die sulx uyt die reden doen, schijnen weynig agting te hebben voor het Volk tot welkse spreken Die wijser zijn en op alles letten, sullen sigh hier in niet ligt misgaan. Indien 't ons geoorloft was de Zeden te Roskammen, men sou tot een Voor-beeld konnen vragen, wat welstand of welvoegsaamheyd het kan geven, dat een Gesant geroepen om yts van belang aan een Gemeente te verkondigen, sijn bevel en dienst al liggende, en als of 't sijn kouwe Kleeren niet en raakte, komt uyt te voeren. Seker een deftig Dienst-knegt of goede Boodschapper moet sich altijd wakker en veerdig op sijn Koten aanstellen, in agt houdende van wien en tot wien hy te spreken heeft, en niet soo leuy en ongeagt de Spreekplaats, alwaarmen Eerbiedige saken verhandeld, bekleeden, dat de Toe-hoorders na 't Voor-beeld van den Spreker, haar ook tot maklijk liggen, en eyndelijk tot slapen begeven.

Actie van een sittende Spreker in 't voorgaande voorval.

Eerbied des Sprekers.

Men moet voorts alle sprekende Beelden altijd aanmerken binnen de Tafereelen te werken en te spreken met andere Beelden daarse by zijn: En daar-

om moet een sprekend Beeld, al is 't dat het maar een Mensch uyt alle andere aanspreekt, sigh tot niemand anders keeren als tot dien, tot welk het spreekt: Gelijk het dan ook een groote veragting is, datmen in 't aanspreken van ymand, het Hoofd of Lichaam elders anders heen keerd. Ook isset seer belachelijk wanneer de Toneel-speelders, de reden diese elkander behooren toe te voegen, aan de omstanders uyt lappen; 't geen maar in weynig voorvallen of in alleen spraken somtijds te pas komt.

Actie van verscheyde aandagtige toe-hoorders.

En dewijl dat onder een menigte tot welke gesproken werd, selden soo weynig aandagt is, of daar werden ettelijke toe hoorders gevonden, soo komt het hier niet te onpas eenige aanmerkingen over de Actien des Aandagts en des aanhoorens te doen. De Beelden die wel en aandagtig sullen schijnen te hooren, moeten voor eerst niet sprekende zijn; maar meest het Hoofd na den Sprekenden houden. De Oude Mannen en Vrouwen, moeten in 't aanhooren den Mond digt toegesloten hebben; De Mond en Kaken ter zijden wat rimpelig getrokken zijnde, als verwonderd van 't gene daar geseyd werd, trekkende sommige de Wingbrauwen om hoog, of te samen om leeg, en 't Voor-Hoofd gefronst; vertoonende datse met Arbeyd haar sinnen schrap setten, om te verstaan en te begrijpen, watter geseyd werd. Andere moeten de Vingeren door elkander gesteken, met de Hand-palmen haar Slinker Kny vatten. Ook wel de Knyen over malkander gekruyst, steunende op den Elle-boog; de Vuyst op verscheyde wijsen onder den Elle-boog geset. Ook met de Wang en met de Kin verscheydentiijk op de Handen en Elle-boog leunende; en andere diergelijke Actien van gemakkelijk sitten, die om aandagtig te hooren,

Hoe de Oude Menschen gemeenlijk hooren.

Actien van de Hoorende die zitten.

ren,

ren, voordeelig zijn. In het vlijtig toe hooren moeten de Handen noit yts doen, daar de sinnen eenigsints toe Arbeyden moeten, want dan en kanmen niet aandagtig hooren. Waar uyt volgt dat hoemen de Beelden zediger Actien aan Handen en Voeten, en 't bestuur der Oogen geeft, hoe de selve met hun Geest meer sullen schijnen opgetogen te zijn om vlijtig te hooren. De Actien in 't aanhooren moeten voorts min of meer eerbiedig en zedig zijn, na dat de waardigheyd des Sprekers, of de stoffe van welk gehandeld werd, vereyst; want daar werd een andere agting en geschiktheyd in 't aanhooren gevorderd, wanneer een Koning, Vorst of Prins, of een Leeraar in een vergadering spreekt, dan wanneermen een Quak-salver of Poetsemaker wat hoord snakken. Alle welke dingen in 't algemeen en in 't bysonder moeten waargenomen werden.

Actie van vermengde aandagt. Andere hoorders na eenig afgelegen voor werp willende sien, en somtijds door een opmerkelijke reden van den sprekenden verrukt, schijnen als na twee zijden te gelijk te luysteren. En dusdanige hebben een gebroken of vermengde aandagt: diemen seer wel en natuurlijk kan uytbeelden, wanneermen het Aangesigt wel na het eerste voorwerp gekeerd houd, maar offe met d'Oogen egter na yts anders gluurden, en het Hoofd als tusschen beyden en elk wat gevende, gekeerd hadden.

Actie van staande hoorders. Die staande Hooren, hebben veelsints de Ermen voor op de Borst over malkander geslagen. Of de Vuyst met den Duym op den Gordel, of Riem, of op de Heup steunende. Ook wel beyde de Handen op den Aars, alhoewel dat eer Boers dan Eerbiedig is. En gelijk de goede Schilder-Konst sigh altijd liever van de Antiquiteyt bediend, soo verschaft de veelheyd

der

der verscheyde grootse Kleedingen, die meest ruym en wijd by d'Oude gedragen wierden, gelegentheyd genoeg om de Ermen en Handen eenige stille besigheyd te geven, met die op te houden en te regeeren. En die de Mantel en Tabberd-oeffening van d'hedensdaagse verstaan, mogen sich daar mede van bedienen; Alhoewel de ware Schilder-Konst het Modern niet grootelijx kan beminnen, om dat die Moden on-ophoudelijk veranderlijk, en derhalven sot zijn.

En nadien in het hooren veelsints eenige bysondere trekken in de Tronien voor vallen, die van wegen d'opmerking des Verstands, of bestipt zien en begluuren eenes dings voort komen, soo staat'er aan te merken, datmen te mets seldsame Grimmatsen; en wonder aardige Tronien onder de Menschen aangesigten siet maken. Dus bijt den eenen somtijds op sijn Tanden, en siet met open Lippen soo wreed als een Schaap, dat is vertoond, een sottelijke of valscheGramsteurigheyd.Een ander heeft deMond-Lippen boogs-gewijs by na agter d'Ooren getrokken, en verwonderend na boven geschort, of Leepig neerwaarts gemonkt. Een derde grijnd in de Beschouwing van eenig ding,als deDrommel tegen den Dageraad; die daar in seer wel worden nagevolgt van de geen, die met de Neus in den Oosten-wind een barren Hoek onder 't Geselschap van een scherpe Jagt-Snée bestevend, dat snot en quijl ten Neus uytloopt, en de Oor-lellen van de Kop schijnen te vallen. Dusdanige Grijnige Tronie-standen hebben wy vaak gesien aan Luyden die ontrent de doorloopen van Borsen en Koop-Hallen, de Plakkaten, die wat buyten de Kijk geplaast zijn, begluuren; of die in een sterke Lugt met de Hand op haar ge-
fronst

fronst Voor-Hoofd, het uur aan een Toren-Wijsser af willen tuuren. Ook wel in een kleyne en ligtvoerige Doening, die nauwkeurig moet behandeld zijn. Gelijker ook Menschen zijn die in het Brieve-schrijven haar gantsche Hoofd en Aangesigt, en voornamelijk de Mond en Oogen na alle de swieren van haar Pen verployen en vertrekken. Ja hoese haar werk voorspoediger doen, en dat het hen geheel wel na den vleesche gaat; hoe sulx dikmaal te heviger, en nadrukkelijker sal gesien werden.

Actie van ondervraging.

In een Vragende Actie, is de Hand aan geen gesette beweging verbonden, maar veranderd die t'elkens, na de stoffe over welke de Vraging gedaan werd. Men moet hier ontrent eens voor al aanmerken, dat wanneer in een Actie niet wel kan uytgedrukt werden, van wat stoffe daar gehandeld werd, namelijk offer van Staats saken, van Goddelijke saken, van Konst-oeffeningen, van Halsgerigten, of anders gehandeld werd; datmen dan in en ontrent soodanige Ordinantien eenige kennelijke omstandigheden, en duydelijke byvoegsels soo veel moet te weeg brengen, dat alles watter in d'Actien ontbreekt of onmogelijk is te vertoonen, daar door ligtelijk gekend werd. Doch dit raakt d'Ordineering, waar van wy op een ander maal sullen handelen, soo 't de tijd en onse gesondheyd toe laat.

Hulp-midlen om de Actien kenlijk te maken.

Actie van Onderwijsing.

Een Actie van Onderwijsing sal genoeg van de Actie des Vragens onderscheyden blijven, wanneer den voorste Vinger het binnenste Lid van den Duym drukt: En d'andere Vingers los gehouden werden. Men kan dit ook met een gesloten Hand, alleen met de voorste Vinger voor uyt betoonen; doch die Actie past beter tot belasting, en stijf uytgestrekt noch eygentlijker tot een matige bestraf-

sing

sing, 't en zymen sulx door de Tronien en 't opsigt der Oogen kan in teugelen: Of soo uytdrukken datmen daar een waar denk-Beeld van krijgt.

In een Actie van Onderrigting, moet het Beeld dat de onderrigting doet, die geen aansien die het onderrigten wild: Buygende het Opper-Lijf een weynig tot den genen over: En dat min of meer, na dat de onderrigting gemeen of niet gemeen, laff of ernstig sal geschien: Gelijk ook de gesteldheyd van 't Gesigt daar na ook eenigsints moet geschikt zijn. Die met ernst onderrigt, laat'er hem gemeenlijk aan gelegen zijn 't selve met yver te doen; En derhalven moet in het Aangesigt eenige bysondere aandagtigheyd bespeurd werden: Want daar door sal een Beeld schijnen te letten en op te merken, of ook den genen welk d'onderrigting ontfangt, sijn gedagten en Ooren genoegsaam besig houd, om sigh eygen te maken al watter tot hem gesproken werd; en aldus sal den Onderrigter wel in agt nemen of hy ook wel verstaan werd; op dat hy by gebrek van dien, andere Gebeerden en woorden by mogt brengen die sijn reden beter ingang doen nemen. 't Geen niet dan met een bysondere daad des Aangesigts, en ernstige denking geschieden kan.

Hoe een onderwijsend Beeld in aandagt moet zijn.

Een Actie van belofte en toeseggingh, geschied best door een sagte beweging van de Hand, met haar binnenste om laag gewend, het agterste wat lager dan de toppen der Vingeren. De Hand is in dese daad gemeenlijk heel open, maar de Vingeren digt, doch alleen Natuürlijk aan malkander gevoegt, alleen is den Duym aan 't boven-Lid losselijk van de Hand afgescheyden.

Actie van belofte.

Een Actie van Oreeringh, of ymands Lof, of verdienste ernstig uyt te spreken, of een ander toe

Hoe de Handen in algemeene aanspraak moeten geschikt zijn.

te

te drukken, moet met een geswinde Hand en onbedwonge beweging geschieden. En gelijk in dusdanige gevallen gemeenlijk vele dingen moeten over hoop gehaald werden, en bey de Handen konnen dienst doen (alhoewel noit of selden even geswind) soo moetmen maken dat d'eene Hand de saak van welk gesproken werd, te kennen geeft, en d'andere betoone die dingen die'er over en van die saak geseyd werden. By Voor-beeld, soomen de gulhertigheyd en deftigheyd van ymands Gemoed, uyt te meten heeft; soo moet de Slinker-Hand eenige goedertierene en sagtmoedige Minen ontrent het Hert van den spreker maken, en d'ander Hand en Erm herwaarts en derwaarts uytgespreyd, moet die dingen op 't voegsaamste schijnen aan te wijsen, ontrent welke de Deugd van sulk eenen sig meest heeft besig gehouden.

Actien ontrent de beschaamtwording.

De Actien die ontrent de Schaamte of beschaamdwording vallen, hebben insonderheyd in de Vrouwen weynig beweging, of verwisseling der Ledenstand; om dat de selve veelsints met schrik verseld is; waaromse ook meer na binnen, dat is in den Geest, dan na buyten werken. En gelijk de vrees, bekommering, en daar op dikmaal aanstonds bedwelmtheyd maakt, soo werden tot de Leden weynig Geesten afgesonden, die groote beweging in de Leden, of Actien maken. En hier van daan isset dat de Menschen in dusdanige gevallen ligt verset en beteutert zijn, en Dingen doen en Woorden spreken, die gantsch onseker en verward zijn.

Hoe de beschaamtwording toegaat.

Belangende de beschaamd-wording selfs, die werd meest verwekt wanneer dat het deugdelijk Bloed met een vollen stroom na boven werd gejaagt, en alsoo een boven maten bloosen in 't Aangesigt veroor-

ſaakt: ſulx dat veele in dit geval, hun Aangeſigt met neer-geſlagen Oogen, van wegen den gloed dieſe gevoelen, van de Menſchen uyt ſchaamte ter zijden afleyden. Maar wanneer de eerſte op-zieding des Bloeds, door 't nader beſeffen van een ſaak allengskens wat verkoeld werd, dan volgt'er bleek werden en beſterving op; voornamelijk ſoo 't begrijp daar van ten quaden is. Een Zedige, Eerbare en Goed-aardige Schaamte laat ſich meeſt ſien door een Vloed van deugdelijk Bloed. Maar de vrees daar en tegen in een Ebbe van het ſelve. En over ſulx geſchied het dat een ſtil en kalm Gemoed gemeenlijk ruſt onder een Levende en wel getemperde verwe.

Die nauwkeurig onderſcheyd maken wil, kan de Schaamte niet onvoeghſaam van de Schaamagtigheyd onderſcheyden, nadien het eerſte ſich meeſt na een Daad, en het tweede voor d'onderneming van een daad, op doet. De Schaamte dan is eygentlijk een droefheyd van het denk-Beeld van eenige onſer daden verſeld, die wy ons inbeelden dat van anderen gelaſterd werd; en mogelijk ook tegens onſe Onderwijſing en Leef Wet aan loopt: Doch de Schaamagtigheyd, is alleen een vrees of ſchroom van Schaamte, door welk een Menſche wederhouden word van yts Schandelijx te doen. En in duſdanigen ſin kan het verſtaan werden als *Syrach* ſeyd: Daar is een Schaamte die ſonde aanbrengd: En daar is een Beſchaamtheyd die Eer en Gunſte leverd. De Hand op 't Hoofd te leggen of 't Aangeſigte daar mede te overſchaduwen, was een uyterlijk teeken van Rouwe en Schaamte by de Joden. Siet Jerem. 2. vers 37. Hier valt dan ook eenig verſtandig onderſcheyd ontrent de Schilder-Konſt in agt te nemen, alhoewel het niet als tot de

Beschouwing van een net oordeelder behoord.

Inwendige vreese geeft selden groote Actien.

Soo geeft ook de innerlijke vreese selden groot misbaar, maar laat sig meest sien aan het Aangesigt, dat in dit voor-val meest altijd bleek en bestorven word. Want om dat het Bloed schielijker als anders na het herte gaat, of mogelijk op eeniger wijs stil staat, of trager loopt, soo schijnd het datter een koude over al de Leden komt, die dese Dood verwe veroorsaakt. Daar werd van de Schilders niet ligter aangetast dan dusdanige Passien, om dat de Historien daar sulx in voorvalt, gemeen en veel zijn, of ten minsten daar in ligt konnen te pas gebragt werden. Doch wy agten datter in de Schilder Konst niet swaarder is, dan het selve Natuurlijk, en als een ware oorsaak hebbende, te doen. De reden schijnd ons, om datmen sulx naulijx in 't Leven voor een oogenblik kan sien en waarnemen, en dat de Modellen diemen daar toe verkiest, alleen gemaakte Passien hebben; die in 't volgen dikwils noch een Natuurlijk Rokjen uyt trekken, eermense op het Tafereel siet. Men Leest van eenen *Gonzaga Hertog van Mantua*, dat hy op sekeren tijd den Italiaansen Schilder *Francisco Monsignori* eenen *Sebastiaan* Leerde Schilderen, die seer natuurlijk, vol Vrees en Schrik voor de Scheut, aan een Boom gebonden stond; 't welk hy door een Arbeyder die Monsignori voor Model diende, verrigte. Want als dien Schilder 't geseyde Model, in sijn onnooselheyd naakt had vast gebonden, quam den Hertog onverwagt met een Dagge in de Kamer gesprongen, seggende: Sa Schelm nu moetje'er aan; hier toe heb ikje op dese plaats laten brengen. Gy kunt denken Leser, of dien Bloed niet waarlijk verschrikte! en sigh inbeelde, dat hem de steek aanstonds

Waarom dusdanige Actien qualijk natuurlijk te vertoonen zijn.

Hoe den Hertog Gonzaga een schrikkigen Sebastiaan Leerde Schilderen.

ftonds souw door het Hert gaan. Welken oogenblik Monsignori sonder sig te ontsetten soo wel in agt nam, dat hy sijnen Sebastiaan seer angstvallig aan den Hertog geschilderd leverde.

Een Beeld dat schielijk yts schrikkelijx ontwijkt, moet den Schouder met een swenk na vooren brengen, wijkende met het Hoofd in tegendeel van het gevreesde voor-werp; Invoegen de Leden, als Hoofd en Schouder, om datse aan den anderen verknogt zijn, in het overvallen een en de selve beweging hebben. In het verschrikken trektmen gemeenlijk de Schouders om hoog, en de Ermen tot den Elleboog tegen de zijden van de Borst gehaald, de Vingeren wat verspreyd, hebbende beyde meest eenerley Actie. Actie van een Beeld dat yts schriklijx ontwijkt.

Een Actie van verwondering werd bequamelijk uytgedrukt wanneer de Hand sigh na 't opgaderen van de Vingers een weynig agter over buygt, en de laatste Vingers in 't veranderen van den dray een weynig verspreyd zijn. In dese Actie past het niet qualijk, dat het Hoofd meer agter over dan voor over gebogen is. 't En zy dan sake dat het voorwerp daar over verwonderd werd, om laag is, en dat het van naby moet besien werden. De Oogen en de Wingbrauwen moeten wat verheven en ruym zijn, het Aangesigt wat gestrekt; even of de Zinnen opgetogen waren, over 't geen'er verwonderens waardig beschouwt werd. Doch in Oude Mannen (als 't geseyd is) mag het Hoofd niet seer Werken. En kan dese Actie grooter en kleynder Werkdaad hebben, na dat die met een of met beyde Handen werd uytgevoerd. Actie van verwondering.

In een loopende Actie moetmen geen twee Leden even eens schikken, en voornamelijk moeten Loopende Beelden.

 bey

bey de Ermen niet gelijkelijk voor uyt gaan. Van de Voeten behoordemen de mogelijkheyd aan sig self te kunnen vinden. Maar by aldien de Ermen haar soo wel als de Beenen in 't loopen bewegen, soo moetense met malkander een verwisseling maken, namelijk sy moeten als de vier-voetige Beesten gaan, een Regter Erm met een Slinker Been moet voor uyt komen, 't geen de snelheyd van het loopen ook bevorderd. d'Ondervinding leerd genoegsaam datmen vryer en met meerder lossigheyd kan loopen wanneer de Handen en Ermen ongebonden of onbeladen zijn, dan wanneer die met yts te dragen of vast te houden belemmerd of belet zijn ons in den loop te helpen. En hier van daan komt het (en wy hebben 't voor onse Oogen gesien) dat sommige wel afgerigte *Dienaars van den Gerigte*, eenige ontvlugte misdadigers, een goed stuk weegs moetende gevangen leyden, by gebrek van boeyen en Koorden, haar den Broek los doen en in de Hand te dragen geven; om haar door die belemmering der Handen, te beletten datse niet en ontsnappen; Want die in de Hand vast houdende konnense niet snel loopen, immers niet soo veerdig ofmen kanse seer ligt Voet houden: En die los latende soudense hen op de Hielen vallen, en doen struykelen: Sulx datse genoodsaakt zijn als Lammeren te gaan.

War de beweging der Ermen in 't Loopen te weeg brengt.

Gevangens waarom met de Broek in de Hand geleyd werden.

Gaande Actie.

In een gaande Actie is mede alle 't voorseyde waar te nemen; Doch alleen met dit onderscheyd, dat een gaande Beeld de wigte van sijn Lichaam niet en moet noch kan buyten de Midde-punt van sijn rustende Voet begeven 't en zy even soo veel als de beweging van de veerdigheyd des gangs te weeg brengd of lijden kan: Waar van vooren breeder is gehandeld. In de Kinderen en behoeftmen dit ook

niet

niet altijd waar te nemen vermits die gemeenlijk dom, en haar Actien meest altijd sonder eenig net bestuur doen. En wanneer dese Actien vaster en sekerder vertoond werden, als de Jaren der Kinderen mede brengt, dan vertoonen haar soodanige Kinderen te oud, en te besadigt, en derhalven meer dan Kinderlijk. Aanmerking in de Kinderen.

In een springende Actie moet het Beeld met het opligten van de Schouderen en Ermen, sijn beweging van de Aarde bevorderen, het Lijf moet wat voor over dringen, en de Knyen wat krom gebogen, en gekeerd zijn na die zijde of plaats daar 't na toe springt: op het Hiel ligten volgt noodsakelijk het Perssen en vast planten van de voor-Voet, welke de grond sterk drukkende, 't heele Lichaam als twee Veeren opwaarts drijven, en den sprong merkelijk schijnen te helpen. Sommige nauwkeurige merken in een springende Actie dry verschillige Trappen van beweging aan; en het is vry waarschijnelijk alsmen 't geraamte of Been-gestel van een Mensch met aandagt beschouwd: Sy seggen dat het Hoofd in 't springen, drymaal soo geswind beweegt als de Hiel van de Voet de grond verlaat. En tweemaal soo geswind als de zijden onder de korte Ribben. De reden is om datmen in dese daat of Actie het Lichaam in dry Bogten of Hoeken moet aanmerken, die sigh wel gelijk maar nochtans in order d'een na d'ander openen. Eerst de Borst met de Koppeling der Dyen van vooren; de tweede de Dyen met de Beenen agterwaarts, en de derde die de Voet met de Been-Pijp maakt. Actien in 't springen. Bysondere aanmerking over het springen. Driederley beweging in een springend Beeld.

Wanneer een Beeld uyt al sijn Magten slaan sal, moet het met geweld na de tegen-overige zijde verdrayd zijn, en spannen in dat doen met het samen- Actie van slaan.

ſetten en ophalen van ſijn Leden, ſoo veel kragt ſamen als'er noodig is, om ſijn voorgenomen ſlag wel ten eynde te brengen: En dit geſchied even alsmen een Boog-ſchutter ſiet, de ſchigt met de Boogſnaar uyt al ſijn Magt te Rug halen, en dan teſſens los laat; door welke daad hy ſijn Schigt tot een groote verheyd heen jaagt. Men verhaald van den Schilder *Antonius Pallaivola*, dat hy om de forſige Werking van een Boog ſchutter wel uyt te drukken ſijn Beeld ſoodanig gemaakt had, datmen aan de Tronie, en de Muskelen van de Borſt natuurlijk konde ſien, dat hy met een hevigheyd ſijn adem in haalde; 't geen onſes agtens ſeer wel was in agt genomen, om datmen in ſulken daad vry meer forſe heeft dan wanneermen die laat uytgaan. Want de Logt ingehaald, houd in dien oogenblik de Geeſten vol, en by gevolg ſchijnen de Muskelen ook vaſt en opgeſpannen en van meer vermogen te zijn, dan wanneermen de Logt, dat is den adem laat uyt gaan. En wy twijffelen ſeer of het geweldigh inhouden van den adem, in Actien die ſomtijds boven 't gemeen vermogen van onſe magt gaan, niet dikwils oorſaak en is van Breuken en Scheurſels. Doch dat raakt de Genees-kundigers en Heel-Meeſters.

Actie van Gramſchap.

Een Actie van ware Gramſchap heeft ſelden veel expreſſien; dan wanneer ſy haar tot wraak te werk ſteld. En om datſe meeſt inwendig is, ſoo werd die door het Aangeſigt alderbeſt uytgedrukt; Dus kan een plompen Knegt aan de Oogen van van ſijn Meeſter ligtelijk af ſien of hy Gram of wel geſind is. Den eerſten Menſch-Moorder *Kain*, liet buyten twijffel ſijn Gramſchap genoegſaam in ſijn Tronie blijken, als hem God ſelfs afvraagde: *Waarom is u Aangeſig-*

gesigte vervallen? Ontrent een Grammoedige Actie die sig noch tot geen daad van wraak uytlaat, werd dikwils gesien dat den eenen Erm stijf bezijden 't Lijf gehouden werd, en den regter met de Hand op de Borst, doch de Vuysten vast toegeknepen; niet anders dan of hy onder die stilte in sijn Geest overley, hoe en op wien hy sijn Gramschap met sijn Vuysten souw kunnen wreken.

Een Actie van een wanhoopend of desperaat Mensch kanmen aldervoegsaamst verbeelden, door een Beeld dat sigh met eenig boos of ongewoon Werk-tuyg het Leven schijnd te willen benemen; want dat drukt de toeval beter uyt dan eenig algemeen Geweer of Wapen-tuyg Hy moet sijn Kleederen van ongeduld, ongeagt en met een volle swier aan Flarden scheuren; of die alreede gescheurd hebbende, moet hy sijn Lichaam open krabben, en deerlijk Wonden. De Beenen onseker, en wat verspreyd, hem niet standvastig ondersteunen; En soodanig gebogen zijn, als of hy om sijn Beenen niet meer en dagt, en niet de pijne waard agte die onder hem te setten. Waarom dan ook het Lichaam soo wat Dronke-Mans-gewijs, moet na de Aarde zijgen. Of soo hy sit moet hy sig niet als geseten, maar als neer-gesmeten aanstellen. Het Hair moet ongehavend, en by Klonters te gaar getist om het Hoofd slingeren. Het Aangesigt moet verlaten, effen, en wat bestorven en sonder eenige Levendige of vrolijke gedaante schijnen. Alhoewel hy sig ook niet pijnelijk over sijn leed of Wonden mag aanstellen, om dat hy sulx vrywillig lijd, en die weg uyt wild. Alles in dier voegen datmen meer ware droefheyd in 't Aangesigt van den Weenenden en Berouw-hebbenden *Petrus*, dan in den

Actie van een Wanhopenden.

Waarom een wanhopenden geen droefheyd of pijnlijk wesen over sijn smerte mag toonen.

Wanhopenden hangebast *Judas* moet ontwaar werden.

Actie van een radeloos Mensch.

Een Actie van een Radeloosen, werd niet onvoegsaam met d'uytstrekking van bey de Ermen vertoond; deselve na Oosten en Westen in 't onseker uytstekende, niet wetende waar hy Troost of Hulp sal van daan wagten. Doch wanneer daar Onsinnigheyd en Yl-Hoofdigheyd onder speeld; moetender eenige blijken in de Actien gesien werden, die of hem selfs beschadigen, of anderen leed aanbrengen; ofte ook wel eenige Gekkelijke Fratsen onder loopen.

Actie van d'hoogste Toorn.

Om een Beeld in de hoogste Tooren of Kolere te vertoonen, moetmen hem ymand by de Keel doen vatten of by het Hair gegrepen, hem het Hoofd tegens de grond aan doen drukken; schoppende hem met een geboge Knye in de zijde, den Erm regt uytgestrekt en de Vuyst vast toe geknepen. Het Hair moet den Toornigen door 't samentrekken en opswellen der Hoofd en Hals-muskelen, aan 't onder gedeelte regt en als Verkens-borstels schijnen op te rijsen. De Wingbrauwen moeten neerwaarts saam-getrokken zijn: Bijtende en Knarssende op de Tanden. De Hoeken van de Mond-Lippen, Boogs-gewijs na om leeg gebogen. Den Krop dik geswollen en swoegende; van vooren met Ployen en Rimpels: 't Gesigt moet behalven de saam-getrokken Hoeken der Wingbrauwen die na boven kreuken, Vuurig, Nijdig en Moord dadig tegen dat van sijn Party gekeerd zijn. De Lippen der Toornige, segt Hieronimus, beven, de Tanden Knerssen, 't Aangesigt besterst, en door de brandige Woorden, werden de Oevers van den Mond gedoodverst. Ovidius heeft het ook aardig

in

in dese Schilderaghtige Woorden afgeschetst.

De Kop gantsch dik door Gramschap swelt,
Soo datmen al sijn Aders teld.
Sijn Oogen wreeder Vuur bevangen
Als oyt de Gorgonische Slangen.

De Nijdigheyd op sig selven sonder eenige daad, kanmen seer ligt door een dwers Gesigt, en als prevelende binnens Monds, uyt drukken. Actie van Nijdigheyd is inwendig en meest in 't Gesigt.

Een Actie van Berouw vereyst datmen de Regter Hand op de Borst leyd, somtijds open, somtijds gesloten. Somtijds met het Hoofd wat agter over na de Slinker Schouder hellende: ook wel voorwaarts na de Aarde gebogen, maar dan moet het na de Regte Zijde hellen. De Slinker-Hand magmen ook bezijden 't Lijf laten neerwaarts hangen; De Vingeren tamelijk geopend. Actie van berouw.

Een Actie van geveynsde Boesagtige Vreese, gemaakte Verwonderingh en Pluymstrijkerie, werd meest door het op-trekken der Schouderen te kennen gegeven: Want gelijk haar de Menschen in dese daad veelsints met Huk-Schouderen soeken te behelpen, soo zijn ook al de andere Actien die'er in en met d'andere Leden van nooden zijn, niet eygen, maar gemaakt; en de gedaante des Aangesigts, stemd niet geheel net met de Actien der Leden over een; om datse beyde geen ware oorsaak en hebben; en de gedagten dikmaal met verscheyde denkingen beset, bestuuren de geseyde dingen niet soo nauwkeurig, dan offe Natuurlijk en uyt een waaragtig gemoed voort quamen. En gelijk in Tragœdien, of Treur-speelen, en in de Farssen of Klugten, de Actien en Passien geen ware oorsprong en heb- Actie van geveynsde vreese.

 ben

ben maar alle gemaakt werden, om d'Omstaanders en Kijkers te behagen; onder welke ook sommige Speelders, en dikwils de meeste, hun Rolle meer om de Winst, dan Liefhebberye en Eer af-jagen, soo gebeurd het heel selden, datse geheel Natuurlijke Actien hebben: Gelijk dan ook de beste Werx genoeg vinden eerse wat goeds verrigten konnen, 't en zy datse na grondig Onderwijs, en voornamelijk door een kragtige en Levendige verbeeldingh van 't geval en de saak in welkse te doen hebben, het wel Speelen haar Natuurlijk eygen weten te maken.

Waarom de Tooneel-speelders selden Natuurlijke Actien maken.

Tot besluyt der Actien moetmen noch aanmerken dat nadien in de Meeste Doeningen de spraak gevoerd werd, datter aangaande de bewegingh der Beelden, seer wel op de bewegingh der Mond en Lippen diend gelet. Want gelijkwe weten dat de Doove menigmaal aan de beweging van de Mond, verstaan watter gesproken werd; alsoo konnenwe ook vast stellen dat de bepaling der Lippen in de Beelden eenigsints sal goed maken en bekend setten van wat saak gehandeld werd; waar van voren breeder is gesproken. Indienmen genegen is om tot Tijdverdrijf, wonderlijk gevallige Actien uyt te vinden; men kan sulx seer bequamelijk doen, op vijf gegeven stippen of punten; dese steltmen soodanig, en op soo grooten of kleyne distantie alsmen wil; ofmen laatse een ander opgeven. alwaar 't ook op een regte Linie. En moeten die Actien daar op altijd soo bepaald werden, dat het Hoofd, twee Handen, en bey de Voeten op yder een der gegeven vijf Punten uytkomen. 't Welk waarlijk een fraye en nutte oeffening is; en dikwils by toeval soodanige Actien uyt leverd, datwe'er ons over te verwonderen hebben; Ja die ons onmogelijk souden zijn te beden-

In de uytdrukking der Actien moetmen seer wel op de beweging der Mond en Lippen letten

Middel om fraye Actien te maken.

denken. Want de gegeven Punten konnen dikwils by toeval soo wonderlijk tot malkander staan datse 't uyterste vermogen en 't heele verstand des Schilders konnen uytperssen.

En niet tegenstaande wy weten, dat een Knibbelaar of Pluys-pens ons ligtelijk betwisten of loochenen kan, dat de schikking der Kleedingen ook tot de Mensch-kunde behoord; nogtans zijn wy van gedagten dat de Krokering, dat is de Ploying der Drapperyen, voor soo veelse de veranderlijke Gesigt-stand der Ledematen noodwendig volgt, in dese verhandeling niet geheel mag uytgesloten zijn. Want gelijk het seker is, datmen niet altijd Naakte, maar ook gekleede Beelden in de Schilder en Bootseerkunde maakt, soo moeten alle verstandige Meesters altijd sorge dragen datmen in de Tafereelen niet alleen bloote Kleedingen daar een Kop met twee Handen en Voeten uyt hangen, maar ook waaragtige Mensch-beelden daar in kan ontwaar werden. Die haar hier in omsigtig wilden dragen, plagten hun Beelden altijd naakt te schetsen, en na datse tot haar Actie wel Geproportioneerd waren, schiktense de Kleedingen daarom heen. En dus kondense door de Natuurlijke schikking der Ployen, de Leden van haar Beelden, in haar Teyken-kundige Trek bewaren, en doen sien datter een Mensch onder de Kleedingen stak. De Brodders en Weetnieten daar en tegen, meenen dat het genoeg is, datmen Handen en Voeten siet, en dat de Kop boven 't Werk van een Kleermaker uytkijkt. Waarlijk sulke Beelden zijn de Kinder-Poppen niet ongelijk, die uyt wat Vodden en Lompen saam getodderd, een gebakken Tronie op de Borst, en twee Handen aan de Mouwen genayt hebben.

De Kleeding en schikking der Ployen behoord ook tot de Mensch-kunde.

Misslag ontrent de Kleedingen.

Daar

Daar is geen ding dat de Gekleede Beelden beter in haar Teyken-kundige Trek ſal behouden dan een verſtandige ſchikking der Ployen; die niet alleen de Lichamen der Beelden, om en tuſſchen de Leden en Koppelingen der Gewrigten aardig als by Partyen moeten Bekleeden, maar ook na de ſtand des Geſigts, in welk de Leden bewogen zijn, moeten gereguleerd zijn. Dit van ſommige niet wel verſtaan, maken niet alleen Onſekere, Onmogelijke, Verwarde, Valſche, Onregt-geplaaſte en Onnatuurlijke Ployen, maar die ook in veel gevallen, in een tegenſtrijdige ſtand, Lijn-regt tegen de doorſigt-kuudige Regelen en de houding aan loopen, alswe aanſtonds ſullen ſien.

De Kleedingen zijn uyt haar Natuur Vlak en Ongeployt.

In 't algemeen moetmen over allerhande Stoffen en Drapperyen, daarmen de Beelden Schilderagtig, dat is na d'Antike maniere, mede bekleed, aanmerken, datſe uyt haar eygen aard en Natuur Vlak, Effen en Ongeployd zijn; en dat hoeſe Op-gevat, Geſchort, Gegeſpt, of om de Leden Vlyen of Gewrongen werden, ſy egter altijd uyt haar eygen Natuur, alſſe konnen of los gelaten werden, genegen zijn, om tot haar vorige Vlakheyd uyt te vallen; waar uyt ſeer ligt te verſtaan is, dat de Ployen ter plaatſe waarſe door eenige der geſeyde Middelen haar begin, of eerſte oorſprong van daan halen, alderkenbaarſt en uytdrukkelijxt geſien werden; en dat by goed gevolg die gedeelten der Ployen, die verſt van haar oorſprong zijn, Flauwer, Onſigtbaarder en wyer open geſpreyd na haar Vlakheyd hellen. Indienwe 't geſeyde door een Voor beeld willen aangeweſen hebben; laat ons de neven-gaande Vertoog-ſchets Q. beſien, en wy ſullen ſonder moeyte en met een opſlag des Oogs ontwaar werden,

de Ploÿ-ing der Kleedingen in haar Oorsprong

Oorsprong der Ployen.

den, dat de Ployen ontrent de gedeelten A. B. daar haar Geboorte-plaats is, meer samen getrokken, en dieper toe gevouwen zijn, dan de gedeelten ontrent C. die ver van haar begin afgeweken, meer tot haar eygen Natuurlijke Vlakte hellen. Dit kan ons in 't voorby gaan vermanen, datter geen Ployen aan de Beelden moeten gesien werden, dan die een ware oorsaak hebben; als mede datse niet meerder in getal noch grooter noch kleynder mogen zijn, als haar ware oorsaak toelaat. En men mag vastelijk gelooven, dat wanneer alle die dingen naukeurig in agt genomen werden, dat als dan de Teykenkundige Trek der Beelden, en de grootsheyd der Partyen, (die noyt te Lang of te Kort door toeval van de Ployen mogen schijnen.) merkelijk sullen bewaard werden. Wy weten wel dat een Reden-Vitter, die gemeenlijk liever de Konst Regels by d'Ooren trekt, dan dat hy die bescheydentlijk soekt algemeen te maken, ons kan tegenwerpen, datmen in het Beeldeken van desen Philosooph, de Ledematen door de Kleedingen niet al te wel of seer kenlijk siet afgebakend: Doch wanneer wy den bescheyden Oordeelder indagtig maken, hoe grooten onderscheyd daar moet gemaakt werden in de Stoffen, uyt welke de Kleedingen sullen schijnen genomen te zijn, (want in sommige vallen Groote, Sware en Ronde Ployen, andere Stoffen geven Kleyne, Lugtige, Snelle en Kantige Ployen) soo sal ligt gesien werden hoedanig de Swaarheyd en Grofheyd van dusdanig een Laken Kleed, dat na onderen meest los en open hangt, de kennelijke Trek der Leden niet geheel toe en laat. Daar en boven, moetmen in dit Voor-beeld aanmerken, dat de Holligheyd diemen in 't af hangen des Kleeds beneden

aan

aan de Voeten siet, genoegsame gedagten geeft datter de Man niet in te socken is. Gelijk dan ook aan de zijde daar het Kleed om de Dye en het dwers afgesette Been heen spand, de Trek des Beens en Knye kenbaar en Menschelijk genoeg gesien werd. En nadien de Ployingen gemeenlijk de Trek volgen van het Lid datse bekleeden, en de plaatse waarse sich bevinden, soo staat'er wel in agt te nemen, datmen geen Ployen maakt die een tegenstrijdige weg kiesen, of een verkeerd opsigt hebben; dewijl sulx de geheele stand van Beschouwing, verwart en de goede stelling des Beelds t'eenemaal verderft; schoon-er mogelijk honderden noit agt op gegeven hebben. Ook en mogense op de bolle en Rond verheve Partyen, en die vlak van den dag beschenen zijn niet soo uytvoerig noch soo diep van Vouwsel zijn, datse verder als tot op de Huyd des Lichaams schijnen in te gaan. Door de volgende Voor-beelden sal de Kundschap aangaande den loop der Ployen ten opsigt harer doorsigtkundige stand, soo klaar konnen verstaan werden, datter geen lange verklaring over sal afgevorderd werden. Gy siet buyten twijffel in de volgende Vertoog-schets met R. geteykend, seer wel hoedanig het met de stand en plaats van twee Gekleede Vrouw-beelden gelegen is. Laat ons houden dat ontrent A. 't vast gestelde Punt van het Oog in de Sigt-eynder is, soo vat gy wel, hoedanig en waarom de trekken der Ployen, na datse min of meer ver af van 't geseyde Punt zijn, of boven, of beneden de Sigt-eynder gesien werden, groote verandering in haar Loop ondergaan moeten: Want gelijk de Trekken van de Ployen ontrent B. C. by na regt zijn, om datse deun by A. zijn; soo zijn die van D. E. F. G. H. met haar Kring of Omtrek soo veel groo-

Stand der Ployen na de Gesigtkunde of Perspectif te reguleeren.

Toevallige Geſigtſtant der Ployen in roerlÿke Beeld

grooter en ruymer om haar Punt betrokken, of Boogs-gewijſe omgebogen, alſſe verder van 't ſelve Punt A. komen af te wijken. En gelijk deſe deelen D. E. F. G. H. alle boven de Sigt-eynder komende, na boven ombuygen, ſoo verſtaatmen ligt dat de Ployen, die om de ſpanning der Beenen ontrent I vallen, noodwendig na beneden omgebogen, in haar Loop moeten vallen, om datſe beneden de geſeyde Geſigt Linie komen, en dat een van deſe Leden in ſtand veranderende, of dat d'een of d'ander Erm anders geſtrekt wierd, de Geſigt-ſtand der Ploy-ing, ook veranderen ſou. Daar is dan waarlijk een Perſpective in de Ploy-ing der Kleedingen en Leden waar te nemen.

Maar gelijk we in bedenken zijn geweeſt dat de ſchikking der Kleeden, onvoegſaam tot de Menſchkunde ſou ingedromd werden; 't ſal buyten twijffel eenige noch vremder in 't Oor luyen, hier ook aan Ziel, of Reden-kavelende Geeſt des Menſchen te gedenken. Want ymand ſal ons ligt te Gemoete voeren, dat de Ziele des Menſchen alleen tot de onſienelijke dingen en geenſints tot de Schilder-Konſt behoord; die alleen de ſienelijke Lichamen tot haar Voor-werpen verkieſt. Doch wy antwoorden: Nadien de Konſt-Beelden uyt haar eygen Natuur het Leven en de beweging derven; dat ſulx ons te meer vermaand na Middelen om te ſien, waar door de Beelden in de Tafereelen ſoodanig konnen voortgebragt werden, datſe den Beſchouwer alle gedagten van Doek en Panneel, Verf en Olye, ofte van Hout en Steen en Koper ſooſe mogten gegoten of Geboedſeerd zijn, konden doen afleggen, en een Denk-Beeld geven dat hy niet Geſchilderde noch Gegotene, maar Natuurlijk Levende Menſch-beel-

Waarom de verhandeling van de Ziel ook tot de Menſchkunde behoord.

den voor sijn Oogen meend te sien. Invoegen dat hem dunkt datse Loopen, datse Gaan, Spreken, Roepen, Vegten, Hooren, Sien, Denken en alle andere Levende Actien van bezielde Menschen doen. Waarlijk het brengt de Schilder-Konst geen kleyne agtinge by, en het is byna meer dan een Natuurlijke Toverye, datmen uyt Doode en Levenloose stof, Mensch-beelden maakt, die sekerlijk stil zijnde, haar nogtans op veelerley schijnen te bewegen. Datmen de Stomme meend te hooren Spreken, te Singen en te Lachen. Ja de Niet-doenders en roerloose, forssige Actien en Werkingen siet doen: En die, daarse in ons Gesigt blijven, nochtans in 't selve oogenblik, daar snellijk schijnen uyt te vlieden. Die dese vermogens te gelijk bedenkt, en overweegt door wat Middel en Werkingen de Mensch-Schepselen gewoon zijn hun Actien, en hun Passien uyt te voeren, sal ligtelijk toestaan, dat ook de beschouwige Kennis van de Natuure des Menschen Dierige en Redelijke Ziel, ten minsten van ter zijden een plaatsje in de verhandeling der Mensch-kunde behoorde ingeruymd te werden. Te meer om dat in de Schilder-Konst, niet alleen de Lichamen noch de beroerlijkheyd der Leden, soo als die door de invloeyende Geesten door de Muskelen verrigt werden, moeten vertoond werden; Maar dat ook den ernst en de gedagte die de denkende Ziel, of inwendige Geest en 't mede-weten des Menschen van de dingen heeft, daarse mede besig is, noodwendigh moet uytgedrukt werden, door eenige kennelijke Merk-teekenen, die dat vermogen hebben. Gelijk ook den Maker gewild heeft, dat om vele Reden, vooren by ons aangewesen, de gesteldheyd van 't Gemoed en de Passien, met den yver

yver der Doening in 't Aangesigt des Menschen niet en souden verborgen blijven: Alle welke dingen in een Tafereel wel waar genomen, wy gewoon zijn, de Ziel van de Konst te noemen. 't Is dan niet buyten den Haak, maar betamelijk, de Ziel des Menschen in de Mensch-kunde tot nut der Schilder-Konst te ondersoeken. **Wat de Ziel in de Konst-Beelden is.**

De Genees-kundigers weten veel te seggen van de Dierlijke Geest des Menschen, en de meeste onderscheyden die met regt van de redelijke Ziel, of denkende Selfstandigheyd die wy in ons bevinden. Sy seggen dat de Dierlijke Geesten des Menschen (die soo genoemd werden, om dat wyse met de Dieren gemeen hebben,) voornamelijk bestaan, uyt de fijnste deeltjes des Bloeds, die door de warmte en Kokingen in 't maken van de gijl, en 't aanblasen van de Logt gemaakt en door de dagelijkse Spijse en Voedsel, onderhouden en vernieuwd werden: 't geen t'eenemaal noodig is, om datter geduurig gemaakte Geesten vervliegen, die niet anders als door de nieuw ingenomen Spijse, die wederom versse Gijl in 't Bloed send, konnen hersteld werden. Invoegen dese Dierlijke Ziel ook noodsakelijk moet sterven, of op houden te zijn, wanneer het Bloed, in welkse woond, of liever daar uyt sy t'elkens door de afgelegde Geesten op nieuw geboren werden, en sig daar in ophoud, sijn Voedsel benomen, of door Stremmig, of andere Onraad van binnen, bedorven werd. Sulx dat ook de geheele Mensch daar door ophoud te Leven of sig te beroeren; gelijk een Uurwerk stil staat, wanneer sijn Veeren en Raderen gebroken, of het Gewigt dat de beweging onderhoud, daar van af-genomen is. En gelijk'er een sonderlinge gemeenschap, tussen dese Dierige Gee- **Dierlijke Ziel of Geest, wat die is.** **Wanneer en waar door een Mensch sterft.**

ſten, het Bloed en het Lichaam is; ſoo meenen ſommige, dat die onderlinge gemeenſchap de voorname Band en Middel is, waar door ook de redelijke Ziel met onſe Lichamen vereenigt blijft; welke Band door 't uytbluſſen der warmte en vergieten, of verderven van 't Bloed, verbroken werdende (en by gevolg een ophouding van Geeſten te maken,) de Ziel uyt dat Huys moet verhuyſen; 't ſelve door gebrek van Werk-tuygen, onbequaam agtende om meer geregeerd te konnen werden.

Het geeft een weynig omſlag nauwkeurig aan te wijſen, hoedanig en in wat plaats d'afſcheydinge der Dierige Geeſten in het Bloed geſchied, en van wat aard en werking de ſelve in 's Menſchen Lichaam zijn. Wy agten 't voor waarſchijnelijk dat de Geeſten ſoodanig van alle Aardſche en onvlugtige Deelen des Voedſels en des Bloeds afgeſcheyden en los gemaakt en ſoo dun gemaakt zijn, datſe met de fijnſte Logt en Hemelſche ſtoffe gemeenſchap konnen maken, ſonder die door haar dikheyd of ſwaarte te wederſtaan; invoegen datſe tuſſen de gemeene Logt, Bloed en Vogten dienen geſteld te zijn; om datſe anderſints in en door de ſelve niet ligt en ſouden konnen bewogen werden. Hoe nu deſe Geeſten uyt het Bloed in de Herſſenen gebragt, en van daar tot het gebruyk aller deelen en Leden geſonden werden, dat heeft de Natuur en Geneeskundigers veel Spel gemaakt, om klaar en verſtanclijk te betogen. Onſes agtens zijn die op het naaſte Padt der Waarheyd, welke hebben aangemerkt dat de Herſſenen uyt twee verſcheyde Stoffen beſtaan; eene die aſchverwig ſchijnende de Schors, en het ander dat wit zijnde, het Merg der Herſſenen genoemd werd. Het eerſte ſietmen dat uyt veele kleyne

Hoe dun de Dierige Geeſten zijn.

ne Takjes gemaakt, seer Konstig in malkander gedrayd en gewrongen is, invoegen sy sonder dusdanige omdrayen duysendmaal langer souden zijn. Nu kanmen ligtelijk denken dat het geene welk door dese Gekrinkelde fijne Draden, soo een lange weg passeeren moet, niet alleen seer fijn en lugtig moet wesen, maar ook sterk moet bewogen werden, eer het sijn Loop kan volbrengen: 't welkmen eenigsints verstaan kan wanneermen aanmerkt, dat de Distilleerders, wanneerse een seer suyvere en vlugtige Geest willen overhalen, 't selve doen door Middel van een Pijp, die veel reysen als een Z. gebogen is; invoegen daar niet als 't geen seer dun en vlugtig is, daar in kan opklimmen, 't welk het Water, om dat het te swaar is, onmogelijk is. Hier door valt nu niet swaar te verstaan, hoe alleen de fijnste Stoffe van het Bloed, die kragtigst kan bewogen werden dese lange weg der geboge Herssen-Pijpjes kan passeeren, en dat de rest gedwongen is agter te blijven; sulx dat de beste der hedensdaagse verstanden meenen, dat de eygentlijke afscheyding der Geesten, hier in kan geseyd werden te bestaan. Wanneerse nu in de Schors der Herssenen afgescheyden zijn, soo passeerense van daar door de Pijpjes van het voornoemde Merg der Herssenen, daarse door menigte Bogjes en Kromten Loopende, seer verdeeld, gebroken, en verscheydentlijk geplaatst worden, om van daar, herwaarts en derwaarts te konnen bepaald werden. En moetmen dese voortstuwing der Geesten soeken in het rijsende vogt selfs, dat met een groot geweld uyt het Herte werd gedreven. d'Ontleders stellen gemeenlijk vier kenbare Holligheden in de Herssenen. Dese dienen de geseyde Geesten, even als het Hert het Bloed diend, daar de Geesten uyt af-

Hoe de Dierige Geesten afgescheyden werden.

afgescheyden werden. En in dese Holligheden schijnd het dat de Geesten wederom een nieuwe opziedinge krijgen, waar door sy door alle de deelen van het Lichaam gedreven konnen werden. Want het is seer waarschijnelijk dat het Bloed te magteloos is, om d'afgescheyde Geesten van soo verre en door soo veel enge Pijpjes heen geperst, soo grooten Werk-daad te doen uytvoeren En nadien de Geesten nu min belemmerd en meer van alle taye en Lijmagtige Stoffe ontslagen zijn, als wanneerse nog met het Bloed vereenigt waren, soo kan dese opwelling in de Geesten, om datse uyt so veel en verscheyde Deeldjes bestaan, te mogelijker begrepen werden. Hier toe moetmen ook aanmerken dat de Logt die door de Neus ingesnoven werd, en tot de geseyde Holligheden gaat, seer veel tot de Gesting helpt; Gelijkse sulx ook ontrent het Bloed doet. En hier van daan komt het dat somtijds vuyle stanken en Dampen die haar in de Logt onthouden, opgesnoven werdende, groote veranderring aan de opwellinge der Geesten maken, en de Menschen te mets uyt haar Tuureluur helpen. 't Geen niet soo ligt en sou schijnen te konnen geschieden, by aldien daar niet yts door de Neus tot de geseyde Holligheden der Herssenen gaan konde. Dese Dierelijke Geesten werden onder haar gesten on-ophoudelijk door de Zenuwen van 't geheele Lichaam, gelijk het Bloed door de Arterien, gedreven. 't Geen niet moeyelijk kan bevat werden, wanneermen aanmerkt dat de Zenuwen nietanders als verlengde Herssenen, met haar Veselen en Pijpjes van de Herssenen tot alle de Leden en Muskelen gaan; verschaffende alsoo het Middel waar door het Konstig en geweldig Werktuyg van ons Lichaam sijn voornaamste bestand des Levens heeft.

Wat de Logt tot de Geesten doet.

Hoe de stank kan schaden.

Hoe de Geesten de Middel zijn dat de Mensch sig beweegt.

En

En gelijk een Mensch nauwlijx een half quartier-uurs kan Leven buyten dese nieuwe invloed, soo gebeurd het, dat hy na het ophouden der selve ook sekerlijk in de onverbiddelijke Magt van de Dood valt.

Nu om dat in onse Actien, Bewegingen, en geduurig Leven, t'elkens veel van dese gemaakte Geesten verspild en uytgedampt werden, als we in 't begin hebben aangemerkt; daarom werdender onder dies al wederom nieuwe van 't Bloed in de Hersenen afgescheyden, en vatten wederom Post in de plaats daar de Afgesloofde hun stee verlaten hebben; sulx dat 's Menschen Lichaam, schoon wy daar weynig van gevoelen, geduurig in Al-arm is, en alles vaardig en schrap staat om dienst te doen, soo haast een voor-gegane de sijne heeft afgeleyd. 't Welk bysonder Heftig of niet heftig aangaat, na datmen noeste Besigheden of Sterker Arbeyd doet. Doch in het Slapen en Lonsen is het wederom geheel anders gesteld; Want wy hebben alreede elders geseyd, dat wy alleen Slapen en Slaperig werden, door gebrek van Geesten; niet alsse ophouden, maar om dat die minder en niet in sulken overvloed zijn als 'er noodig is, om de Zeylen, of 't heel Lichaam vol te houden en op te spannen. Wanneer nu de Geesten minder zijn, soo moeten by gevolg de Zenuwen, en het gantsche Lichaam in alle de Muskelen slapper zijn, en daarom isset dat de beweging van de van-buyten komende dingen, als Klanken, Reuken, en aanrakingen, ontrent een Slapenden soo ligt niet aan de Hersenen gebragt werden. Gelijk een slap-hangende Touw aan een Schel niet ligt beweging of Klank veroorsaakt, schoonmen daar aan trekt. En gelijk dit soo in het Slapen toegaat, soo geschied sulx mede in geval van flauwten en andere

De Geesten werden t'elkens nieuwelijx aangemaakt.

ontsteltenissen daar in de Menschen buyten Westen raken.

Wanneer de Mensch aldus door vermindering van Geesten in Slaap gevallen is, soo rust hy eenige tijd en de Gesting van het Bloed en andere dingen. gaan wat trager; onderwijlen werdender al wederom nieuwe Geesten bereyd; welke, wanneerse soo kragtig zijn datse wederom konnen doorbooren, dat is, datse van Meta aan door de Zenuwen in de Muskelen des Lichaams konnen invloeyen; als dan begind den Mensch te ontwaken, rekt hem uyt, en geeft alle deelen regte doortogt; Sulx dat hy geheel wakker geworden zijnde, wederom bequaam is om 't Lichaam stevig op sijn Koten te setten en aan den Arbeyd te gaan. Dat nu den Mensch d'een tijd meer of langer Slaapt dan op d'andere, hangt veelsints af van de Spijs en Drank diewe nutten, om dat d een ligter dan d andere in de Maag verteerd, en by goed gevolg veel vertraging of verwakkering in de Gijlmaking en afscheyding der Geesten, te weeg brengt. Uyt al dit kanmen ook ligtelijk verstaan waarom veel Menschen regt op, of op een stoel sittende, soo vast noch gemakkelijk niet en Slapen, als op een sagt Bed neerliggende: Want om dat de Mensch om te sitten vry meer invloeyd van Geesten noodig heeft om de Muskelen van 't Lichaam eenigsints vol en stevig genoeg tot dat postuur te houden, soo konnen de selve soo seer niet in stilte komen, als wanneer het Lichaam over al neer leyd, en van het Bed, Matras of Bank-Peuluwe ondersteund werd; Dewijl'er dan niet meer Geesten noodig zijn, als tot het Levens onderhoud, dat is tot de Adem-halinge dienen. Waarom ook de vast-Slapende Menschen seer Splap en Sluts zijn. Doch wan-

Hoe en waar door een Slapend Mensch ontwaakt.

Men kan sittende soo maklijk nog vast niet Slapen als liggende.

wanneer ook de Geesten een sittende Slaper te veel ontsnappen, of niet meer magtig worden hem over end te houden, soo gebeurd het dikwils dat een Slaap-Zeug al Knikkebollende daar heen tuymeld. Gelijk mede een Mensch die al staande van een Uyl, beloopen werd, ligtelijk daar heenen zijgt; In welk overval het schijnd dat ons de Beenen, die de Wigt van 't gantsche Lichaam dragen, eerst begeven, wantmen werd voor sulken Daad, veelsints een Knikkebeenen ontrent de Knyen ontwaar. Wy hebben menigmaal Gelachen, om seker Man die al staande in een volle Kerk van de Slaap by de Neus gevat wierd; welke na veel Struykelen en grabbelen na sijn Muts, sig op sijn ontwaken niet anders aanstelde, als of'er een algemeene Op-loop was. Daar is ook geen andere reden als de Vertraging der Geesten, dat de zittende Slapers veelsints den Hals soo slap is, en het Hoofd soo schielijk gints en herwaarts vald; en somtijds soo heftig aangaat, of soo lang duurd, dat de Nek wervels kraken, en ymand daar door wakker werd; en lang daar noch Weedom aan gevoeld. Men heeft somtijds by na reden te seggen; *Houd die Mensch het Hoofd vast, het sal in 't Vuur vallen.*

Knikkebollen en Uyle vangen.

Wanneer ook de Geesten door eenige van buyten komende Beweging, of Schuddinge belet werden om volgens haar Natuurlijke Loop, door de Pijpjes der Zenuwen, in de Muskelen en vaste deelen in te vloeyen, soo vertragense niet alleen in haar Vlugt, maar de Mensch werd daar door Loom, Suysselig en Slaperig. En hier van daan komt het dat de Kinderen door 't Wiegen, Schudden en Doudeynen, ligtelijk in Slaap geholpen werden. Ja dat bejaarde Menschen op een Wagen door 't Wiegen

Hoe de Kinderen door Wiegen en Schudden in Slaap gesust werden.

 en

en Schudden in Slaap gesold werden: en somtijds met een Hertelijke Schok, die door de Lende-wervels aan de Herssens door dringd, wel eens onsagt wakker gemaakt werden. Soo 't ons geoorloft is, onder ernstige dingen een Snakerijtje te mengen. (Want op Wagens en in Schuyten verhaaldmen somtijds Sprookjes om niet in Slaap te vallen) wy souden hier een geestig voor-val van een Schreyend Kind te berde brengen. Een Vrouw hebbende in 't reysen met de Trek-Schuyt, een overmatig huylend Kind by haar; deed groote moeyte om met Schudden en Sussen, 't selve in stilte te brengen, en de Passagiers geen overlast te doen: onder welk Doudeynen sy t'elkens daar by voegde, *Nou*, *Nou*, *Lukrece*, *Lukrece*, &c. Een Snaak onder de Reysigers daar op agt gegeven hebbende, en met de rest verdriet in dat Huylebalken krijgende: Vroeg met een Porceleyne Tronie; *Vrouwtje hoe heet dat Kind?* Lukrece mijn Heer, antwoorde de Moeder ter goeder meeninge: Waar op den anderen het Hoofd knikkende, seyde: *Wel te dege Luyd-Kreetse*; 't geen soo overbodig Lachen onder al de Reysigers verwekte dat des Kinds Geesten, door al de verscheyde Klanken van Grinneken, Lachen en Ginnegabben gestild, en met sijn vermoeyde Moeder te gelijk in Slaap geraakte.

Een Snakerijtje.

Die nu de gemaakte Geesten als vloeybare Lichamen kan aanmerken, welke seer ligt dees en geen beweging konnen ingedrukt werden, sal ook seer klaar konnen verstaan, waarom een Mensch, wanneer hy met sijn Lichaam geswindelijk eenige keeren rondom drayd, schijnd dat alle voorwerpen rondom gieren. Want nadien dese omloop de Geesten word ingedrukt, om datse de keering van het Li-

Hoe na 't dikmaal omdrayen alles ook voor de Oogen beswindeld en omgierd.

Lichaam noodsakelijk volgen, even als water in een Vat bewogen, noch eenige Keeren na het ophouden der beweging des Vats doet; soo volgt dat de Geesten hare rapporten in dusdanigen geval, niet als met een Krings-wijse beweging aan de Ziel brengen; waar van ons alles watwe sien in 't Ronde bewogen schijnd en om te drayen. En op dese grondslag soudenwe veel en verscheyde dingen konnen afleyden, die de oorsaken van Swijmeling en Qualijk-werdingh op de Schepen in quaad Weer, de Flauwten en Slaperigheyd door Kolen en Turf-Vuuren in besloten plaatsen, de wonderlijke Doeningen der Nacht-swervers, en veel andere dingen konnen verklaren, indien 't ons voornemen was alles aan te merken: Doch wy hebben geseyd de Ziele, dat is de redelijke denkende Geest des Menschen kortelijk te verhandelen, en daarom was het noodig ten minsten ook een Schets van de Dierlijke Ziel, bestaande in de geseyde Geesten van het Bloed afgescheyden, te geven; om datse in de Huyshouding van den geheelen Mensch, volgens sekere Band van bestanelijkheyd, soo langh het Leven duurd, de ware Ziel, als Knegten en Booden ten dienste staan, alswe nader zullen ontwaar werden.

De Redelijke Ziel is een denkende Selfstandigheyd.

Wy agten dat de redelijke Ziel van God geschapen is, om ons Lichaam verstandelijk en vrywillig te regeeren: En dat haar wesen aldervoegsaamst kan verstaan werden te zijn, een denkende Selfstandigheyd; om dat wy in de selve niets anders konnen vinden noch denken, dan alleen een verstandig denken. Welk denken haar soodanig eygen is, dat, soomen de Denking weg name, daar niets het minste meer van het Denk-beeld der selve Geest in ons sal over blijven. Wy seggen dan geheel niet dat de

Ziel

Ziel maar een gedagte is, als sommige Botterikken of moetwillige Twist-Zayers, dees en geene Leer-Meester hebben willen opstryen, maar gantschelijk het tegendeel, dewijl wy genoegsaam 't uytgewerkte van de Uytwerkster zijn gewoon te onderscheyden: welke Regel een Steyl-Oor gemeenlijk poogt 't ontsnappen, om datse sijn Laster-Kunst hinderlijk is. En alhoewelmen kan seggen dat de Manieren van Denken veelerley konnen zijn, egter kanmense onses agtens, sonder verwarring best in twee Hoofd-geslagten onderscheyden, namelijk in Verstaan en in Willen: diemen gewoon is Faculteyten te noemen.

'*t Verstand en de Wil in de Ziel onderscheyden.*

Om eenigsints Kort en net van dese Stoffe te spreken, is het ten hoogsten noodig datwe 't Verstand van de Wille afgescheyden houdende, yder voor af in sijn eygen Aard en Werking nauwkeurig beschouwen; En dan sal het niet meer swaar vallen, eenige van de volgende dingen, die anders moeyelijk en duyster souden schijnen, onderscheydentlijk en klaar te verstaan.

Wat het Verstand is.

Alsmen 't Verstand of de begrijpens kragt van de Ziel, eenvoudig en op sigh selven aanmerkt, soo is het alleen een Denking of enkel begrip van yts dat aan onsen Geest vertoond of voor-gehouden werd, sonder daar van yts te Oordeelen, aan te nemen of te Loochenen. Welke Vertooningen aan het Verstand ook tweesints konnen zijn; want sy zijn of inwendig, of van buyten komende; d'inwendige vertoonen aan de Ziel eenige ingeschape Denk-beelden, Begrijpingen, Bevattingen en Gedagten van eeuwige Waarheden. De uytwendige komen van de voor-werpen der sigtbare Wereld, door Middel of Aandoeningen van de uyterlijke Sinnen; die tot

Zien,

Zien, Hooren, Ruyken, Smaken en Gevoelen niet alleen bequaam zijn, maar ook van de Voorſienigheyd Gods, ſoo tot den aard der Ziele geſteld zijn, datſe na voorgegane beweging in haar ontfangen te hebben, aan de Ziel eenige Denk-beelden ongemiddeld konnen over brengen. Ontrent de Denk-beelden die het Verſtand ſoo voor komen, en kanmen niet eygentlijk ſeggen dat het Verſtand dwaald; om dat het daar ontrent alleen maar lijdig is; en dikwils tegen Wil en Dank daar van werd aangedaan; Nu gelijk deſe Denk-beelden in het Verſtand alleen vertoond werden als de dingen in een Spiegel, maar die geenſints ſelfs maakt, ſoo vald niet ſwaar om verſtaan dat het Verſtand, ſoo langh als 't daar ontrent alleen maar lijdig is en blijft, en niets tot de ſaken ſeyd of loochend, geheel bevrijd blijft van Dwalinge; om datmen namentlijk in een eygentlijke Dwalinge, yts moet loochenen, of beveſtigen, 't welk eygentlijk geen Werk van 't Verſtand, maar van de Wil is. Welkers Natuur wy nu ook kortelijk ſullen overwegen.

Hoe en waarom het Verſtand niet en dwaald.

Wy meenen dat de Wil niet anders kan zijn, als een Vrywillige, Onbedwonge en Werkſame Gedagte, waar door de Ziel, of onſen Geeſt ſigh herwaarts en derwaarts in de Beſchouwing der Denk-beelden bepaald, om'er een Oordeel van te vellen: Het zy dan eenvoudig alleen over de Natuur van die Denk-beelden, of met eenig opſigt overleggende, de Betamelijkheyd, de Nuttigheyd, of de Schadelijkheyd van eenig ding; waar op dan een Toegenegentheyd, of Haat, of Afkeer volgd. En het ſchijnd dat God gewild heeft, datter tuſſen 't Verſtand en de Wille ſoodanigen ſamen-hang ſou zijn, dat de Wille, gelijk als noodſakelijk een ſaak ſou

Wat de Wille is.

Vlie-

vlieden of beminnen, of sich daar over beraden; soo lang het Verstand klaar en onderscheydentlijk op den Aart en de Natuur der saken merkt.

De Wille als Wille is geheel vry.

De Wille als Wille aangemerkt, dunkt ons niet anders dan geheel vry en onbedwongen te zijn; om dat by aldiense van ymand kon betoomd werden, sy voor soo ver geen Wil meer sou konnen zijn. Ja het schijnd t'eenemaal waaragtig, dat de Wille selfs niet van God gedwongen kan werden; want dewijl het een volmaaktheyd in God is, geen tegenstrijdige dingen te konnen doen, of te Willen, soo kan hy ook niet Willen dat de Wille te gelijk zy een Wille en geen Wille. Hier uyt volgt dan dat den Mensche niet alleen vrywillig Wild: Maar ook dat het tot de Natuur van de Wille behoord, het Oordeel over een saak op te schorten, of dat te vellen:

Waarom en wanneermen dwaald.

Doch soo lang het Oordeel geschort blijft, dwaald het noch geensints, maar alsmen 't veld, soo dwaaldmen, of men spreekt of denkt de Waarheyd. En die de Waarheyd denkt, Spreekt, Schrijft of doet, die doet, Schrijft, Spreekt of denkt dat gene, dat met de suyvere Gedenk-beelden, en met de Waarheyd over een stemd. Doch men dwaald wanneermen of uyt haastigheyd, of uyt Passien, dat zijn begeerten, voor-Oordeelen of anders van de Beschouwingen der ware Denk-beelden afgetrokken, yts segt, denkt of doet, dat met de ingeschapen Gedenk-Beelden, of met de Waarheden, 't zy Natuurlijke, het zy geopenbaarde, strijdig is: Invoegen wy besluyten dat de eerste grondslag der ware Wijsheyd in ons selven is, en voornamelijk af hangd van de klare Beschouwingh en onderscheydingh der Denk-beelden: Alsoo dat een Mensch, by aldien hy sonder Passien en voor-oordeelen met een stil en

besa-

besadigt Gemoed soo lang op de Denk-beelden van 't Verstand kon blijven denken, tot dat hy van het Ligt der Waarheden t'eenemaal bestraald wierd; En dat hy het gene hy bevatten wilde, eerst buyten vermenging van andere Beelden, enkel en eenvoudig by sig selven beschouwde; dat hy niet ligtelijk en soude dwalen Waarom wy dan ook gelooven datmen langs dese weg op het kortste Padt wandeld om tamelijk Wijs te werden. En gelijk Salomon geseyd heeft dat de Vreese des Heeren het beginsel der Wijsheyd is, om dat ons die door de noodsakelijke aflegging van eygen Begeerlijkheden, God, als den oorsprong der Waarheden onbelemmerd Leerd Beschouwen (want wy moeten het Woord Vreese hier niet van een smalle of quade beteekenis stellen, maar 't selve seer ruym en vol beseffen der volmaakte Eygenschappen Gods nemen) soo sal hier van sich se fs openbaar werden waarom dat een Mensch, wiens Geest of Conscientie sigh vele sonden bewust is, voor Gods Heyligheyd schrikt, en sigh soekt te verbergen, arbeydende om tot bedekking velerley Begeerlijkheden hem selven een versierde Godsdienst te verkiesen, in de welke God sigh aan hem niet en kan openbaren gelijk hy waarlijk is; maar wel soo, als hy hem tot de Leest van sijn verkeerde driften dienstig oordeeld. En dit is de eerste Sourse van alle Dwaling. Want gelijk daar heel weynig Menschen gevonden werden, of sy schikken sigh door eenige Reden, Denking, Eergierigheyd of opVoeding, Voor-beelden of anders na eenige te voor opgenomen Oordeel; en ook na eenige Godsdienst: Soo gebeurd het daar door dat vele van dese Menschen, alleen van de Leeringen van andere Menschen af hangen; en derhalven is 't niet mogelijk

Hoemen sig sou konnen wagten van Dwalen.

Oorsprong van alle Dwaling.

lijk datse standvastig in haar geweten gegrondvest zijn; Doch om datse geen ander Voor Land sien, en bevreest zijn haar eygen Dwaasheyd te bemerken; daarom blijvense in haar opgenomen meeninge stijf-Koppig volharden.

Dat nu alle de geseyde dingen in den Mensche waarlijk soo zijn, en alsoo vrywillig behandeld werden, blijkt daar uyt, dat wy van alles datwe Denken Doen en Willen, in ons een sekere Bewustheyd of mede-weten bevinden, datwe gewoon zijn Conscientie te noemen. En het gaat geheel seker datwe sonder die Bewustheyd niet seggen konnen, datwe yts verstaan of Willen. Sulx dat dese Conscientie moet aangemerkt werden, een soodanigen Ligt te zijn, waar door sigh onsen Geest van alle ding bewust is, of waar door onsen Geest niet alleen Verstaat, Wild, of De kt, maar ook weet datse Verstaat, Wild en Denkt. Waarom sy een mede-getuyge met ons, namelijk met onsen Geest genoemd werd. Rom. 9: 1. Gelijk ook niemand en weet wat des Menschen is, dan de Geest des Menschen die in hem woond. 1 Cor. 2. v. 11.

De Mensch heeft van sijn doen een Conscientie.

En wat die is.

Het geschil dat onder de Schrift-geleerden, over het Dwalen, en niet Dwalen van de Conscientie, lang gehangen heeft, en daarwe in onse Geboorte-Stad door d'onbesuystheyd van eenige driftige Menschen menigmaal tot beschaamd-werdens toe, de Preek-stoelen van hooren Daveren hebben, komt onses. agtens nergens van daan als dat eenige slinkse Redeneerders het eenvoudig Wesen der Conscientie vermengen met de andere Faculteyten der Ziele, namelijk met de Wille, en 't gebruyk des Verstands, en Brouwe alsoo het Mede weten, met het bloot weten, dat meest van 't Oordeel en d'On-

Oorsprong van 't vals Gevoelen der dwalende Conscientie.

d'Onderwijsing afhangd) onder malkander. 't Welk geschiedende onvermijdelijk veroorsaakt dat'er omtrent alles watter van de Conscientie geseyd werd, t'eenemaal misgetast werd. En het is belachelijk te hooren met hoe kreupele bewijs-reden eenige het dwalen van de Conscientie, poogen te onderschragen. Wy agten datter geen grooter Dwaling is, dan te seggen dat de Conscientie of het Mede-weten dwaald. Want het is immers klaar, dat soo lang de Conscientie een mede-weten is, sy geen dwalingh kan onderworpen wesen, dewijl het dwalen, 't mede-weten vlak tegen Loopt; Ja doet ophouden een mede-weten te zijn. Daar nu weten en niet weten malkander niet dulden konnen, daar kan geen Conscientie een waarlijk Mede-weten zijn, en nogtans dwalen. De Peste en kan soo schadelijk niet zijn voor een Republijk, als de Leere van de Dwalende Conscientie, om datse alle bestanelijke samen-Leving onder de Menschen, en alle Ligt en Waarheyd daarwe na Wandelen en Handelen moeten, weg neemd Want by aldien de Conscientie, die Lampe des Heeren, die alle de Binne-kameren des Buyx ondersoekt, en onse verborgenste Gedagten aan ons selven openbaard, dwalen kan, soo isser in den Mensche niet een straaltje Ligt meer over, om eenige Waarheyd meer te Verstaan of te Willen. Want nadien wy waarlijk geen ding verstaan noch Willen konnen, sonder een Conscientie of bewustheyd van die Daad te hebben, dat is weten dat wyse weten, soo sal de Conscientie alsse dwalen kan, ons soo ligt in 't Denken en doen van 't regt, als van 't onregt verlaten konnen, of ons Doen, aan ons geweten qualijk dat is vals, overbrengen: En soo sal ons God, die ons immers niet en wil, en by ge-

Mede-weten kan niet dwalen.

Schadelijkheyd van dit Gevoelen.

Prov. 20. 27 Ephes. 5. 13.

volg niet en kan bedriegen, ons egter nu en dan ſchijnen te bedriegen. En ſoo dat gebeurd, of dat wy ſlegts meenen dat het gebeurd, wat ſekerheyd of betrouwen ſalder zijn op een ding, dat eens en meer gedwaald en bedrogen heeft, dat het ook dan niet en Bedriegd en Dwaald, wanneerwe al op ons beſte een ding meenen bewuſt te zijn; of klaar te ſien. Het is voorwaar meer dan duyſend Wonder dat die gene welke eenige hedensdaagſe Philoſophen valſchelijk optyen datſe aan alle dingen Leeren twijffelen; ſoo wijd uyt haar Oogen niet ſien konnen datſe door de Leere der Dwalende Conſcientie, alle ſekerheyd Tommelings over hoop ſmijtende, aan alles Leeren twijffelen, en de weg tot alle Wijsheyd, Konſten en Wetenſchappen, ja tot de Bekeering des Menſchen uyt ſonden en dwalingen, t'eenemaal op-graven. Want hoe is 't mogelijk dat een Dwalende Mede-wetentheyd, ons oit kan geruſt ſtellen dat onſen aanwas en toenemen niet vals en is? of ons ſelven verſekeren dat wy ons beſt doen, om na de beſte en vaſte Regelen en voorgeſtelde Geboden te Leven. Want ſulx ſou konnen vals zijn hoe vaſt wy 't meenden te weten. Ja hoe ſullen wy weten ofwe onder de Gekken, of onder de Eſels, of onder de verſtandelijk-Levende Menſchen t'Huys hooren? dewijlwe de Conſcientie niet langer tot een getuyge mogen nemen. Seker, Paulus heeft dan wel dapper gedwaald wanneer hy hem nogtans daar op beroept. Rom 9. 1. of ſou die groote Man niet geweten hebben, dat die eens Liegt, Dwaald of bedriegd, die Parten wel meer ſpelen kan? Alsmen op die Kours ſal voort-zeylen, voorwaar een Rigter ſal langer niet konnen weten, of ymand Straf baar of Regtveerdig is, als ſag hy noch ſoo

veel

veel blijk van schuld of onschuld Ja een Misdadiger sal groote Reden van Onschuld vinden, of sig in een sware Misdaad ligt by sijn Conscientie vry gesproken vinden, en alsoo onstrafbaar Oordeelen, of hem alsints tegen den Opper en onder-Rigter beklagen, om dat hy met een mede-weten, (dat hem tot een Wagter gegeven is) na een Wet heeft moeten Leven, dat hem niet getrouwelijk heeft konnen bewust maken, of hy goed of quaad of wat hy dede: waar wil dat heen? Ja maar segtmen gemeenlijk; Alle de Faculteyten van de Ziele zijn door de sonde bedorven, En derhalven ook de Conscientie; Wy antwoorden; de sonde heeft het Wesen van de Conscientie dat in een mede-weten met onsen Geest bestaat, niet wegh genomen; Anders soud'er geheel geen Conscientie meer zijn. En nadien de Ziel alsoo weynig sonder mede-weten als sonder denken kan begrepen werden, soo volgt immers dat de Conscientie haar volle Wesen en Eygenschappen heeft behouden. Want alhoewel het Oordeel en de Wil kan Dwalen, en somtijds Dwaald sonder geensints te beletten dat het Oordeel, daarom geen Oordeel, en de Wil geen Wil is; egter kanmen sulx van de Conscientie niet seggen, om dat het Dwalen van de Conscientie, de Conscientie t'eenemaal sou weg nemen, en maken datse geen Conscientie, dat is geen mede-weten meer sou zijn. En derhalven moetmen die van een andere Natuur dan de Wil en het Oordeel aanmerken. Het is ons Werk niet en 't sou te wijd buyten den Omtrek der Mensch-kunde loopen, hier aan te wijsen hoe gemakkelijk op dees geleyde grond, de geschillen en de Leeringe die ons in de H. Schrijvers van de Conscientie gegeven hebben, konnen verklaard

Ondersoek hoe ver de Faculteyten van de Ziel bedorven zijn.

werden; en wy souden met weynig woorden konnen aanwijsen, wat een bevlekte Conscientie, wat een swakke Conscientie, en waarom een bescheyden Mensch om der Conscientie wille, de Hooge Magten moet onderworpen zijn. Ja hoe het kan wesen dat wy een mede-wetentheyd van een ding konnen hebben dat vals is, sonder datter nogtans de minste dwaling in de Conscientie selfs is: ons aanwijsende alleen hoedanig wy een saak geoordeeld of gedaan hebben. Sulx datter sal volgen dat ymand door gebrek van Onderwijs, of de Waarheyd te kennen, quaad kan doen met een goede Conscientie, of beschuldigende mede-weten. Want om dat een dwalend Mensch het goed voor quaad, en het quaad voor goed neemt, by gebrek van Oordeel of Slinxe Onderwijsinge (in welk sijn Dwaling bestaat) soo is hy van sulken Oordel, door sijn Conscientie ligt bewust. maar sijn Conscientie is geensints oorsaak van die Dwaling noch van dat Oordeel; noch en dwaalt ook niet mede. Maar wy zijn al te lang in dese dingen besig geweest, en wy souden daar ook Rouw-koop van hebben, by aldien wy niet voorgenomen hadden van noodiger dingen te handelen, die de Ziel en de Mensch-kunde van nader by raken.

Het Ampt van het mede-weten.

d'Ontleders en de Wijsgeeren hebben lang over hoop gelegen, en verschillig geweest over de plaats waar eygentlijk de woonstede van de Ziel in den Mensche was. Eenige hebben die in het Hert, andere in de Maag, andere in 't geheele Bloed, of door 't gantsche Lichaam, en de laatste wel na de meeste waarschijnelijkheyd in de Herssenen gesteld. En waarlijk die op het Maaxel der Herssenen let, en het gebruyk der vijf Sinnen tot de gesteldheyd der

Waar de Ziel eygentlijk haar Zetel of Woon-plaats heeft.

Werk-

Werk-tuygen, namelijk de Zenuwen, Pijpjes en beweeg-draden die uyt het merg der Hersſenen haar begin nemen, wel aanmerkt, moet bekennen, dat dit gevoelen ten minſten eeniſints betooglijk is. Den Heere *des Cartes*, die wel de eerſte van duſdanige gedagten ſchijnd geweeſt te zijn, ſpreekt daar van ſoo klaar, dat wy'er niets byſonders hebben by te doen. De Reden ſeyd hy, waarom het *Conarium* of de Pijn-Appel Klier die boven de holligheyd der Herſſenen geplaaſt is, de voornaamſte Zetel van de Ziel moet geagt werden, dunkt ons deſe te zijn; namelijk dat wy bevinden dat alle Werk-tuygen van onſe Sinnen dubbel zijn, gelijk twee Oogen om te ſien, twee Ooren om te hooren, twee Handen om te voelen, en ſoo voorts; en dat wy niet meer dan een eenige Denkinge van een ſelve ding in een ſelve tijd hebben, datter dan noodſakelijk eenige plaats moet weſen, daar de twee Beelden die door de Oogen ingaan, ofte de twee andere indrukkingen die van eenig ander voor-werp door de dubbele Werk-tuygen der andere Sinnen komen, ſigh geſamentlijk in een vergaderen, eer ſy aan de Ziel geraken, om niet twee oorſaken in plaats van een aan haar te vertoonen. En men moet begrijpen dat deſe indrukkingen door behulp der Geeſten die de holligheden der Herſſenen vervullen, ſigh in deſe Klier vereenigen; en datter in het gantſche Lichaam geen andere plaats en is, daarſe dus vereenigd konnen werden. Deſe Klier dan de voornaamſte Zetel zijnde, ſoo moetmen weten datſe ſoodanig tuſſchen d'holligheden der Herſſenen die de Levende Geeſten bevatten, geſchikt is, dat ſy door de ſelve op ſoo veelderley wijſe bewogen kan worden alſſer Sinnelijke verſcheydentheden in de voor-werpen zijn;

en datse ook verscheydentlijk door de Ziel bewogen werden, die soodanig van Natuur is, datse soo veel verscheyde bevattingen heeft alsser verscheyde bewegingen in dese Klier voorkomen. Dit gevoelen werd onses agtens eenigsints versterkt, wanneerwe aanmerken dat de Hersfenen nu en dan met eenige ontsteltenis, of by ongeval getroffen zijnde, het geheel Uurwerk des Menschen daar door ontsteld is; Wantmen siet de goede bestuuring en bepaling der Geesten gebroken: En een Mensch heeft somtijds van Hooren, Sien en Gevoelen, geen besul, of doet geheel tegenstrijdige dingen, is Simpel, Dol en anders: waar door niet duysterlijk bewesen werd, dat de ontwaar-wording der dingen aan onse Ziel niet alleen in de Hersfenen door middel van de Zenuwen geschied; maar dat ook de bepaling der Geesten volgens onse vrye Wil daar ter plaats van elders verrigt werd. En alhoewel ons niet onbekend is, dat hedendaags Genees-kundigers gevonden werden, die dit gevoelen als belachelijk verwerpen, niet konnende sien dat sulx met de ontdekking der Ontledingh-kunde over een stemd: Nogtans wanneerwe aanmerken, dat d'Ontleding-oeffening gemeenlijk haar niet dan met doode Lichamen besig houd, en dat in sulken geval, seer weynig van de Werking der Geesten en beweging der Spieren, omloop des Bloeds en anders 't geen het Leven noodig heeft, kan gesien of nagespeurd werden, om dat alle de Vaten, Buysen, Pijpjes, Klieren en Vliesen slap, en toe gevallen zijn, en de Horologie stil staat (die wy nogtans weten dat in het Leven geheel vol Geesten, en vloeybaar en beweeglijke Bloed en vogten zijn, die alle de Werk-tuygen van den Mensch op de minste gedagten geswindelijk ten dien-

dienste staan) soo en vinden wy ons egter tot noch toe niet vervoerd om dat Gevoelen te verwerpen; immers soo lang niet, als de tegensprekers in gebreken sullen blijven, yts beters en waarschijnelijkers in de plaats te stellen. 't Is te gelooven, dat indiender een middel uytgevonden wierd, om het Uurwerk van den Mensch, in sijn volle Loop en beweging sonder verval of afwisseling der Geesten inwendig wel te doorwandelen, datter al veel dingen daarmen nu meend seker van te zijn, anders souden gesien werden, alsmen tot noch toe in de pragtige Print-verbeeldingen en in de Lessen der Doctoren, ontwaar werd. Doch ik wil veel liever mijn eygen Geest gelooven, en buyten mijn selven andere haar goede gedagten, na de meeste waarschijnelijkheyd in eeren houden, als dat ik een Mensch-viller te wille sal werden om'er van my d'eerste Proef af te laten nemen.

Benedictus de Spinosa, die na alle waarschijnelijkheyd steld dat het Heel-al God is, steld voor vast dat het Lichaam de Ziel niet tot denken, noch de Ziel het Lichaam tot beweging noch tot ruste kan bepalen; maar dat het Lichaam en de Ziel, een en 't selve ding is, dat nu onder de toe-eygening van beweging, en dan onder toe-eygening van denken bevat werd. Invoegen hy ook besluyt dat het gene de Ziel tot denken bepaald, alleen maar een wijse van denken is; welke wijsen van denken, God, (namelijk het Heel-al) alleen tot haar oorsaak hebben. Gelijk mede de beweging en rust des Lichaams, alleen uyt een ander Lichaam voortkomen, 't welk ook van een ander Lichaam tot beweging of tot rust heeft bepaald geweest. 't Is hier de plaats niet dit Barbaris gevoelen te wederleggen; en wy zijn be-

kommerd met dien vermetelen Ikarus soo hooge te vliegen, datwe de onbegrijpelijke Majesteyt Gods, van soo na by, en boven 't geen van hem geopenbaard is, in dit Leven souden beschouwen; die dien Man, onder de bevatting van sijn eyndig verstand, nogtans soo stout fantaseerd en bepaald: Daar hy arme Knegt, met al sijn Wijsheyd selfs moet bekennen, dat hy sijn eygen Stof en Asse, dat is sijn sterflijk Lichaam niet en kend. Want gelijk hy op 't tweede voorstel van sijn derde Boek in de byvoeging rond uyt, alles van de beweging van 't Lichaam poogt af te leyden; soo meend hy de vrywillige denking en bepaling die de Ziel ontrent het Lichaam oeffend, daar mede om ver te smakken, datter in het Lichaam veel hoedanigheden zijn, diemen niet en kent; En dat tot noch toe niet net bepaald en is, wat ons Konstig Lichaam kan doen uyt de Wetten der Natuur, sonder van de Ziel of denkende Geest bepaald te werden: Daar toe ophalende eenige geringe dingen, die de Menschen in haar Slapen en Droomen somtijds doen, en ook van de Beesten verrigt werden: doch wy antwoorden; soo het niemand en weet, dat het dan Spinosa ook niet en weet: En die niet en weet of net kan bepalen, hoe een ding waarlijk is; Kan ook niet volstrekt bepalen, hoe een dingh op alle wijsen niet en is.

Daar heeft ook onlangs een Geneeskundig Wijsgeer geschreven dat de gemeene gevoel-plaats, daar de Ziel alle Raporten en Verschijnselen ontwaar werd, de Ziel selver is. Gevende tot bewijs daar van; dat het sinlijk begrijp niet wel anders kan begrepen werden dan in de Ziel selve. Doch de swarigheyd is niet of het sinlijk begrip waarlijk in de

Ziel

Ziel geschied. maar waar ter plaats, de sinlijk begrijpende Ziel, sigh voornamelijk onthoud, om de geseyde Rapporten te ontfangen; en hoe sy na 't ontfangen, op haar selven als een verstandigen Geest kan denken, en weten hoe, wat en waar door sy sulx denkt en weet, en daar na besluyten kan maken, om het Lichaam door middel van de Dierlijke Ziel, dat sijn de Geesten, dus of soo te bepalen. Onses agtens en kanmen om net te spreken, niet seggen dat de Ziel eygentlijk plaatselijk in het Lichaam woond; veel min seggen dat de plaats der gewaar wording de Ziel selve is. Want nadien geen plaats en kan bedagt werden, als die door een samenstel van deelen gemaakt werd, en by gevolg het wesen van een Lichaam moet aan nemen; soo volgt dat de samen stel gebroken, of ontmaaxelt zijnde, de Ziel noodsakelijk ook sal ophouden te zijn. En daarom konnen wy tot dat Gevoelen niet ligt over gaan.

Hoe de Ziel Kundschap krijgt van de dingen die in de Sinnen vallen.

Om nu volgens onse voorige grondslag nauwkeurig aan te wijsen hoedanig de Ziel van yder Werking der vijf Sinnen kundschap krijgt, of hoe de dingen daar aan werden over gebragt, sulx sou veel omslag geven, elk in 't bysonder te betoogen; dog nadien de Wijsen en Manieren hoe sulx toegaat, meest eenstemmig zijn; soo sal, wanneer een van de selve wel verstaan is, van de rest weynig swarigheid te maken zijn. Wy agten dat het gebruyk der Oogen dat is de Ziening, geensints de minste van de vijf Sinnen moet gesteld werden en derhalven sal ons die bequaam zijn, om de Werking van de reste te verklaren.

Door de Zieninge bevestigd.

Om de Ziening wel te verstaan moetmen voor af weten dat de voor-werpen verkeerdelijk dat is in een omgekeerden of tegenstrijdige stand tot het

Oog ingaan; om dat de ſtralen die van de uyterſte punten der voor-werpen komen, voor de opening van de Oog-Appel elkander noodſakelijk moeten door-ſnijden; of 't en ſouw niet mogelijk zijn datſe tot het Oog ſouden konnen indringen. Gelijkmen in het toeſtellen van een donkere Kamer, alwaarmen de van-buyten verligte Lichamen, door de opening van een kleyn gaatje, tegens een wit Papier, Laken, of Wand, ſiet over-komen; en ſoo als het u hier duydelijk in 't eerſte voorſtel der Vertoog-Schets (S.) werd aangeweſen. Buyten twijffel ſiet gy in de ſelve verbeelding wel dat de ſtralingen van den Tooren A. B. haar niet anders door d'opening D. konnen ſchikken, om de Punten van dat voorwerp in E. F. te Vormen, als u de ſelve hier vertoond werd; invoegen dat de door ſnijding der ſtralen in D. veroorſaakt, dat het Toppunt A. in E. en de Baſis B. in F. overgaat, en dat alſoo de Toorn, het zy ook waar op, of waar in die door Middel van het ligt gevormd werd, niet als in een omgekeerden ſtand kan voort gebragt werden.

Hoe de Voorwerpen verkeerd in 't Oog ontfangen, egter regt van ons geſien en verſtaan werden.

Hoedanig nu de voor-werpen, die niet dan verkeerdelijk tot onſe Oogen konnen in komen, van ons regtſtandig en ſoo alſſe zijn geſien en geoordeeld werden, dat verdiend een nader onderſoek, en wy willen 't hier ook geenſints ſchuldigh blijven duydelijk aan te wijſen. Men moet tot begrip van die, wederom voor af weten, dat de Beeldeniſſen der voorwerpen niet alleen in de grond van de Oogen geſchilderd of gevormd werden, en daar verblijven, maar ook datſe van daar door middel van de Geſigt-Zenuwen tot in de Herſſenen onder de Werking van beweging, door gaan; welke Zenuwen met ontelbare Draadjes of Veſelen, over de gehee-

geheele grond van de Oogen uytgebreyd liggen, als u in het tweede voorstel van dese Vertoog-schets werd aangewesen. Welke Vertoog-schets soodanig in 't algemeen, de Teykenkundige Trek van het opene der Herssenen, de Oogen, de Gesigt-Zenuwen, en de Pijn-Appel Klier vertoonen dat het ons niet noodig schijnd, datwe eenige tijd verquisten om die te verklaren.

Aanmerkt dan liever in de geseyde Print-verbeelding, hoedanig de stralen van het voorwerp G. 1. 2. 3. elkander in 't punt van de Oog-appel door snijden, en 't voorwerp verkeerdelijk in de Oogen B. B. doen invallen; en let op wat wijse sy daar yder in een Punt 1. 2. 3. het uyterste van een der kleyne Draadjes der Gesigt-Zenuwen C. C. raken, welke Gesigt-Zenuwe wy geseyd hebben, met haar Eynde-Veselen de gantsche vlakte van 't Oog overspreyd te liggen; hun oorsprong nemende van de innerlijke vlakte der Herssenen D. Nu soo maakt het ligt, met het voorwerp G. te verligten, dat het op de selve Wijse in den grond van de Oogen gevormd werd, even als de van buyten verligte Lichamen in een donkere Kamer door d'opening van een kleyn gaatje tegens een Doek of Papier geschilderd werden. Dese beweging des Ligts veroorsaakt onder het Vormen der Beelden, soodanigen beweging aan des Gesigt-Senuws Vezelen die in 't Oog gespreyd liggen, als by Voor-beeld het Punt 1. van 't voorwerp A. in de Oogen B. B. dat de geheele Draad der Gesigt-Senuwe tot in de Herssenen, als in D. 1. bewogen werd, en sulx geschied ook in d'andere Punten 2. 3. of soo veel alsmender sig souw willen inbeelden. Rakende altijd soo veel plaats of ruymte der Veselen, als d'opening

Door een tweede Voorbeeld verklaard.

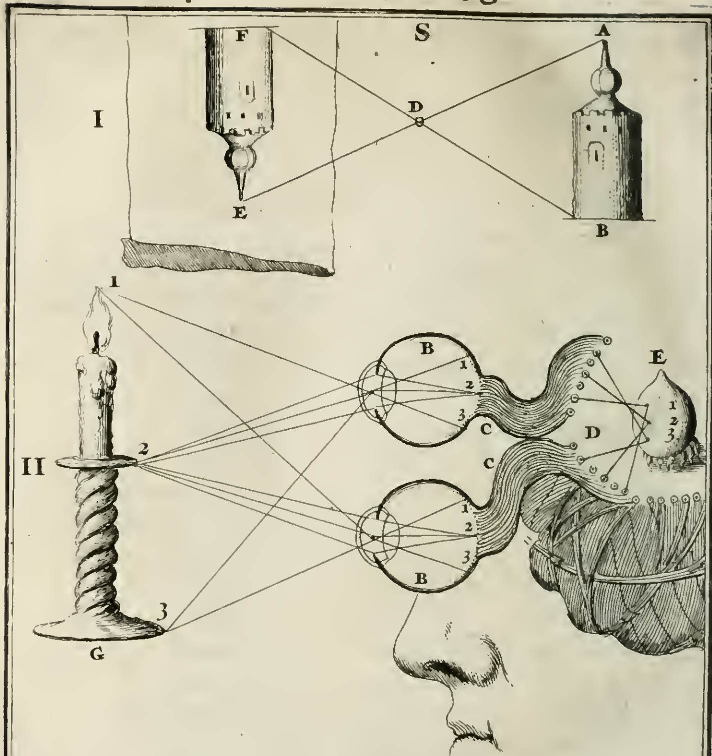
I
F
S
A
D
E
B
II
1
2
3
G
B
E
C
D
C
B
III
3
7
C
S
4
D
1
5
2
6
100
A
200
B

pening der ſtraal na Proportie der groote des voorwerps, en de diſtantie uyt welk dat geſien werd, groot of kleyn is. Om nu de regtſtandige Sieninge der tegenſtrijdige gevormde voor-werpen te verklaren, ſoo aanmerkt verder, dat alhoewel de voorwerpen verkeerdelijk tegen de Draadjes van de Geſigt-Senuwe werden aangedrongen, (alswe alreede in G. B. B. 1. 2. 3. hebben geſien) dat de ſtand van deſe Draadjes C. C. 1, 2. 3. van ſekere andere ſtand van 't Deel der Herſſenen D. gevolgt werd, dewelke daar maken dat wederom eene andere Schilderie (ſoomen 't ſoo noemen magh) in de innerlijke vlakte der Herſſenen, die op hun Holligheden onder de Pijn-Appel Klier E. ſiet, gevormd werd; ſonder nochtans dat ymand moet meenen, dat de Beelden daar yts van hun gelijkheyd behouhouden, ſchoon de Vormingh daar van tot in de Herſſens gaat; Maar dat het alleen de beweging is, waar door deſe Schilderie, volgens de breedte, en ſterkte der beweging gemaakt werd; Welke beweeg-Schilderie on-middelijk tegens de Ziel werkende, haar ſoodanigen gevoel en gedagten doed hebben, alſſer door de Form en de Verwe der geſiene voorwerpen aan haar werd overgebragt. Invoegen men de Natuur van de Ziel ſoodanig geſteld moet aanmerken, dat de kragt van de beweging die in de Deelen der Herſſenen gevonden werd van daar de Draadjes der Geſigt-Senuwe komen, haar 't Gevoel, van 't ligt verſchaft, en de Maniere van beweging, het Gevoel der Verwen, en de verheyd of nabyheyd doet hebben. Even gelijk de beweging der Senuwen, die met de Ooren over een komen, haar de Klanken en byſondere Toonen doen hooren. En de Senuwen van de Tong haar de Smaken doet ſmaken,

ken en soo voorts met d'andere Sinnen, sonder datter eenige over een koming tusschen de Denk-beelden die sy ontfangt en de beweging die dese Denkbeelden maken, behoeft te wesen; Wantmen bemerkt dat een en de selfde kragt van beweging verscheyde gevoelingen in verscheyde Werk-tuygen van onse Sinnen hebben kan. Gelijk sulx af te nemen is, wanneer ymand by Voor beeld een Vuyst-slag in de Oogen krijgende, hem dunkt Vonken Vuur en Blixem-stralen uyt sijn Gesigt te ontspringen: En soo by aldien die slag voor d'Ooren komt soo maaktse een Geluyd: De Reden is om dat de Draadjes van de Gesigt Senuwe soodanig bewogen werden als een sterk Ligt of Vuur doen souw: en die van de Ooren; als de beweging van eenige Klank of Geluyd veroorsaakt, soude te weeg brengen. En gelijk dusdanige Doeningen, aan het Verstand soodanig vals alsse zijn, werden over gebragt, soo en kander geen Dwalinge geseyd werden in het verstand te zijn diese alleen lijdig ontfangt, alswe boven hebben geseyd. Doch daar werd ligtelijk gedwaald, wanneermen yts van 't ontfangene Oordeeld, 't selve toestemmende of loochenende, eermen klaar en onderscheydentlijk heeft ondersogt, hoe en waar door de gehoorde Klanken; en Gesiene Vuur-spranken gemaakt, en tot ons verstand over gebragt werden.

Hoe de Ziel verstaat na wat zy de dingen diemen siet, gewend zijn.

Nu isser noch overigh datwe ook besien, op wat wijse datmen bekennen kan, na wat zijde of Oord een voor-werp dat in onse Oogen gevormd, en van ons gesien werd, gekeerd is, of in welke stand-plaats het sig bevind. Men moet voorwaar niet meenen dat dit geschied door een Daad of Beeldnis die uyt het Gesiene voor-werp komt, maar alleen door de

stand

ſtand der deeltjes van de Herſſenen uyt welke de Senuwen haar oorſprong nemen. Want ſoo wanneer de ſtand van de Ledematen onſer Lichamen veranderd, daar deſe Senuwen in geplant zijn, ſoo veranderen ook t'elkens de ſtanden der Deeltjes in de Herſſenen; Waar door de Ziel niet alleen kundſchap krijgt in wat plaats yder deel des voor-werps is; maar ſy kan ook haar opmerking van daar over voeren, tot alle plaatſen, die in ſoo een regte Lijn vallen. 't Geenwe aldus meenen te verklaren: By Voor-beeld, wanneer wy blindelings onſe Hand, Linx of Regts, om Hoog of om Laag uytſtrekken, de Senuwen die in de Hand zijn, brengen een ſekere verandering in onſe Herſſenen te weeg, die aan de Ziel de Middel verſchaft, om te kennen na wat zijde onſe Hand gekeerd is. Ja de Ziel kan haar Denkingen, door de Lengde van een Stok buyten de Leden uytgaande doen voort gaan; gelijk een blinde-Man ſijn ſtand, door dat Middel gevoeld, ſonder op ſijn Handen te denken. En op deſe wijſe werd ook de Ziel door de beweging der Senuwen ontwaar, na wat zijde, en hoe wy ons Hoofd en Oogen na eenigen Oord der voor-werpen komen te keeren.

Soo ſtaat'er ook aan te merken dat de bewegingen die het Ligt aan de Draadjes van de Geſigt-Senuwe maken, niet altijd gelijk zijn, met het Ligt daar de voor-werpen mede verligt zijn, maar nu minder dan meerder elkander gelijk zijn; navolgens de hoegrootheyd der diſtantie of tuſſchen-ruymte, die daar is tuſſchen d'Oog-Appel en het voor-werp. Gelijk dan ook de verkleyning der voor-werpen, en d'afwiſſeling der zijden, en de hoedanigheyd van ſterk en flauw in de Koleuren, (datmen in 't algemeen

Hoe en waarom de voor-werpen op een groote diſtantie verkleynen.

meen doorſigt-kundige Beſchouwing kan noemen;) al de ſelve oorſaak hebben. Om dit wel te verſtaan, moetmen weten dat de Geſigt-ſtralen altijd een ſoodanigen ſchikking in haar Linien en eynde punten in de grond van 't Oog maken als met de even-redigheyd van de ſtand van Beſchouwing over een ſtemd. Voegt'er by dat ook de Kleuren, na Proportie dat de Lugt Dun en Helder, of Dik en Dampig is, de Verheyd en Nabyheyd, de Teykenkundige Trek noodſakelijk volgen. Het welkwe met het derde voorſtel van gemelde Vertoog-Schets meenen te betoogen. Laat by Voor-beeld A. en B. twee Toorens zijn van gelijke hoogte, ſtaande den eerſten honderd, den tweeden, twee honderd Voeten van d'Oog-Appel-punt D. aanmerkt hoedanigh de Geſigt-ſtralen 1. 2. van den Tooren A. door d'Oog-Appel ingaande, in den grond C. komen, en wat plaats ſy aldaar ontrent 3. 4. beſlaan. Beſiet van gelijke hoedanig de ſtralen 5. 6. van 't voor-werp B. op de ſelve wijſe ingaande, de grond van 't Oog in 7. 8. beſlaan; 't is ſeker dat gy bevinden ſult dat de ſpatie van de laatſte, net de helft minder ſal zijn dan die van den eerſten: En dat de hoegrootheyd des verſchils in de raking van 't Oog, even-redig is, met de diſtantie die de voorwerpen tot het Oog-punt, en tot malkander hebben. Want om dat B. eens ſoo ver van 't Oog-punt ſtaat als A. ſoo werd B. onder ſoo veel nauwer beſtralingen geſien, en komt derhalven ſoo veel vermindert in 't Oog te vallen. Alle welke dingen d'afbeelding ſoo duydelijk aanwijſt, dat de Woordelijke verklaring daar niet veel meer weet aan toe te brengen.

En alhoewel de Lichamen, in een verre diſtantie

ſeer

ſeer verminderen, en kleynder als andere die waarlijk veel kleynder zijn, in 't Oog komen, egter en oordeelen wy daarom niet datſe kleynder zijn, als andere haars gelijk, die deun by Hand mogten weſen. Want de Maniére en hoebreedheyd van beweging met welk de Vormen der voor-werpen aan de Geſigt-Senuwen gebragt werden, en de kragt der Verwen, altijd Geproportioneerd zijnde na de diſtantie en hoeveelheyd der Lugt dieſe moeten door dringen, maken dat wy door d'ervarentheyd en de reden weten te Oordeelen, of de voor-werpen verre of naby zijn, of datſe groot of kleyn, of met dit of dat gelijk, of verſchillig zijn: Even als een verſtandig Menſch, een Stok in klaar water ſtaande, niet krom en oordeeld, ſchoonſe door de heffing van 't water ſoodanig gebogen ſchijnd. En dat wy ſulx meeſt door de Leere, dat is d'Ervarentheyd onderſcheyden, blijkt daar uyt, dat de Kinderen hier in een geheel ander Oordeel hebben. Soo Oordeelen wy ook van de afgebeelde dingen namelijk in Tafereelen of Print-Verbeeldingen: Ja in een Beeldeken dat naulijx de groote van een Vlieg heeft, konnen wy door de Kennis van de Proportionele ſchikking der Leden, en Groot en Kloek Menſch beeld ſien; gelijkwe wederom in tegendeel in een Beeld dat in groote een volwaſſen Man te boven gaat; niet dan de Trek en 't Lichaam van een Jong Kind konnen vertoond vinden, by aldien de Deelen en Leden daar aan ſoodanig bepaald zijn.

Hoe wy die egter niet kleyn en Oordeelen.

Alsmen aanmerkt dat het ook eensdeels van de geſeyde Reden af hangt, dat wy de voor-werpen altijd ſoo ver agter de Spiegel dunken te zijn; als ſy waarlijk voor de ſelve geſteld zijn; ſoo agten we dit het ons mede tot verklaring van de geſeyde ſaak

kan dienen. Want om dat de Lichamen niet anders dan volgens de vast-gestelde stand-plaatse in welke datse zijn, en onder de houding en doening van 't Ligt, alsse in dien oogenblik teffens hebben, tot op de Opper-vlakte van het Spiegel-glas konnen vallen; (welkers Natuure is, een ding aan den Beschouwers Oog te geven, soo alsse dat ontfangen heeft) soo konnen ons de voor-werpen niet anders als met soo veel distantie, houding en ligt, alsse daar op gevallen zijn, agter de boven-vlakte des Glas schijnen, alsse daar op gebragt zijn. Eyndelijk diend noch tot de Sieninge geweten, dat van alle Sienelijke voor-werpen, aan alle zijden soo veel stralen afvloeyen, dat de gantsche ruymte der Lugt, en vlakten van Aard en Water, soo ver sy in een regte Linie en onbelemmerd konnen uytvallen; daar van vervuld is. Dit bemerktmen klaar wanneer de Lichamen in 't Water schijnen datmen die in oneyndige Punten en plaatsen beschouwen kan, ja langs een Water-kant gaande, schijnense door de verwisseling der stand plaats ons te volgen. Invoegen dat wy de selve nu in dees dan in die plaats konnen sien, maar egter niet op veel of meer als een vlakke plaatse tegelijk; alhoewel het van een ander in 't selve Punt daar wy 't afschijnsel verlooren hebben, als te vooren noch kan gesien werden. 't Welk bewijst dat de afvloeyende stralen der voor-werpen over al gevonden worden. Laat aan den Oever van een stil Water tien of meer Persoonen de Maan in 't Water schijnende, beschouwen, 't is seker dat yder haar volgens sijn stand-plaats, niet alleen in een ander Punt sal sien, maar ook soo dat den eersten, niet die van den tweeden, noch den tweeden niet van den derden, noch geen van malkanderen, en sal konnen

Waar door de dingen in een Spiegel soo veel agter als voor de selve schijnen te zijn.

De Lugt is vol stralen die van de voor-werpen afvloeien.

nen

nen sien. En dus volgt het datter soo veel stralen van de Maan op de vlakte van 't Water en elders vallen, alsmender sich on-eyndige Punten kan verbeelden te zijn. En derhalven verschaffen die de middel datmense in yder Punt geheel en ook niet meer dan enkel sien kan; 't en ware d'opwelling des Waters nieuwe vlaktens maakte; en dan kan het geschieden datmender meer als een sou sien, even als de Glasen die met veel vlakten geslepen zijnde, ons een enkel voor-werp, menigwerf teffens doen sien. En dit is soo kortjes de Werking en de Maniere der siening, om die van de rest der vijf Sinnen eenigsints verstaanbaarder te maken, dewijl wy ons tot alle besondere dingen niet mogen in laten. Wy gaan dan liever tot noch een andere bedenking over, die tot de Ziel en 't Lichaam, en derhalven tot de Mensch-kunde behoord.

Het is waarlijk een wigtigh stuk, en daar alle schrandere Verstanden sig in verlegen vinden; klaar te betoogen hoedanig een stoffelijk Lichaam met een on-Lichamelijke denkende Geest, te samen kan werken, en van malkander konnen aangedaan werden; wy weten wel datmen gemeenlijk segt dat de Ziel, ongemiddeld kundschap van de vijf Sinnen bekomt; doch dat en neemd niet een siertje van de swarigheyd wegh; nadien het onbegrijpelijk is, op wat wijse ongemiddeld op yts te werken, of malkander aan te doen toe gaat. Al de geschillige Gevoelens ontrent dese stoffe willenwe met de Vinger niet eens aanraken; alhoewel wy niet beschaamd zijn hier te seggen hoe wy de saak bevatten. Die 't nader weet, mag ons Leeren, en wy sullen 't hem dank wijten. Sommige om vele niet ligt betoogbare dingen in de Ziel te ontvlieden, hebben de rede- *Hoe Ziel en Lichaam op malkander Werken.*

 lij-

lijke Ziel mede een Lichaam toegeschreven, maar een soodanigen Lichaam dat uyt seer fijne en geestige stof, die edelder dan de rest des Lichaams is, soude bestaan. Daar op wy antwoorden: dat alhoewel het moeyelijk valt geheel klaar te begrijpen, dat de Ziel een geheel on-Lichamelijk ding zijnde, sy nochtans met ons Lichaam en vijf Sinnen een onderlinge gemeenschap heeft, en van malkander konnen aangedaan werden; egter meenen wy dat het niet geheel swaar valt te verstaan, dat het Denken en 't mede-weten van dat denken, geen Werk-daad van eenig Lichaam kan zijn, om dat het vlak aanloopt tegen 't klare Denk-beeld dat wy van de Eygenschappen eenes Lichaams hebben of maken konnen. Ook en kan de wonderlijke samen-loop en schikking der Deelen onses Lichaams sulx niet voortbrengen: noch 't en werd niet waarschijnelijk gemaakt, met die in een fijnder of dunder Lichaam te stellen, want minder en meerder, fijnder en grover en kan 't Geslagt eenes dings niet geheel van Natuur veranderen. En daarom meenen wy dat het Gedenk-beeld dat wy van een Lichaam hebben, (het zy dan fijn of grof, dat en geeft tot sijn Natuur niet) noit eenig vermogen sal insluyten, dat bequaam is uyt sig selven te denken, veel min sulken denken in en by sig selven bewust zijn. Invoegen de denkingen t'eenemaal van de dingen diemen Lichamen kan noemen, onderscheyden moeten blijven. Wy bevinden in ons selven, dat wanneer wy onse Denking alder uytvoerigst van onse Lichamen af trekken, en de Geest ontslaan van de belemmering des Lichaams, en als buyten ons selven gaan, datwe als dan de suyverste en onbevlektste Gedagten konnen maken; sonder op eenige Werk-tuygen

Lichamen en konnen niet denken uyt haar selven.

gen, of Deelen onses Lichaams te denken; 't welk in andere Werkingen van de Geest daar het Lichaam toe behoord, soo niet en kan geschieden; Want daar moet gelet werden, hoedanig wy de Handen, en de Vingeren of andere Leden in 't behandelen der dingen moeten bestuuren. En soo gevoelen wy klaar, dat onsen Geest te gelijk met ons Lichaam, en 't Lichaam met verscheyde sijner Leden om dit of dat verstandelijk te doen, besig is; 't welk wy in 't Bloot denken dat in de Geest alleen geschied, niet en bevinden; en nochtans in die Werk-daad ook moest vernomen werden, by aldien de Ziel in eenig fijn Lichaam bestond, en Werk-tuygen tot denken noodig had. Dewijl 'er geen on-eyndig verschil tusschen fijne Lichamen en grove Lichamen kan begrepen werden; en de eene Werking niet min sijn Werktuygen als d'andere sou noodig hebben te bestuuren, en daar kuntschap van te hebben; Waar van wy het tegendeel in onse Geest bevinden, wanneer die alleen, dat is in haar selven denkende is. Wy begrijpen twee onderscheyde Denk-beelden in ons namelijk een van een denkende Geest, en een van een uytgebreyd Lichaam, dat van die Geest geregeerd werd; en daarom besluyten wy; wat klaar en onderscheyden van den anderen begrepen werd, moet ook waarlijk in sig selven onderscheyden zijn, en bestaan konnen. Hier tegen in te brengen datwe verscheyde bewegingen konnen doen, sonder op onse Ledematen te denken, gelijkwe in 't gaan niet altijd op onse Voeten denken, en egter blijven gaan; dat en doet onses agtens niets tot de saak: Want behalven dat sulx niet algemeen is in alle bewegingen, en datter veel bewegingen grootdeels af hangen van de gemeene Loop der dierlijke Geesten; soo is genoeg aan yder bekend,

De Geest denkt eenvoudig in haar selven.

bekend, dat wanneer onse gedagten niet wel met de meeste van onse Doeningen samen gespannen zijn, of elders van onse besigheyd afgeleyd werden, datwe dan menigen misslag begaan. Dus Spreken en Schrijven wy dikwils 't een woord voor 't ander; Wy roepen Pieter voor Paulus; ja om datwe dikwils om onse Voeten in 't gaan niet en denken, loopenwe ons eygen Woon-Huys op den klaren dag voor by. En de Bruyd was met haar Liefste soo diep in de Praat verseyld, datse het Borst-gat van haar eygen Hemd, tot onder aan den Boord toe open sneed. Siet soo Werkenwe wel somtijds sonder op de Werk-tuygen, en de stof diewe behandelen verstandelijk en aandagtelijk te denken. Maar te denken datwe denken konnen sonder denken, dat is sonder Kennis of ontwaar-wording der Werk-tuygen waar door wy in 't denken werken (want dat sou moeten volgen soo de Ziel een Lichaam was) sulx is t'eenemaal belachelijk.

De dingen diemen verstaat, zijn ook seker, schoonmen de maniere niet en begrijpt.

Dat nu de denkende Geest, op de Werk-tuygen van ons Lichaam werkt, en datwe ons daar na verstandelijk met een bewustheyd van ons doen, bewegen en bepalen daarwe willen, dat ondervinden wy yder oogenblik in ons selven. Maar om dat wy de Wijse en Maniere niet en verstaan hoe sulx toegaat, daarom kan het evenwel geen Wijsheyd heeten, te loochenen dat sulx waarlijk geschied; noch reden genoeg geven, om te gelooven, dat de denkende Geest een dun Lichaam is, en dat de Mogentheyd des denkens, willen en verstaan, 't vrywillig werken, en 't mede weten der Conscientie, af hangen van de Konstige Samen-stel onser Lichamen, Dierlijke Geesten, Ingewanden, Aderen, Slag-Aderen en omloop des Bloeds, en diergelijke din-

dingen die wel een gemeenen Samen-loop met en tot malkander hebben, maar die alle te samen aangemerkt, ons hoe langm'er ook op denkt, geen klaar en suyvere gedagte of Denk-beeld konnen geven van de mogentheyd der vrywillige Denking en mede bewustheyd hares selfs Werking. Voorwaar daar zijn meer dingen die wy klaar verstaan datse zijn of waarlijk konnen zijn; En die wy ook om datse uyt een waaragtig beginsel voort komen by goed gevolg toestaan en gelooven datse zijn, alhoewel wy de wijse en maniere hoese zijn en samen bestaan, niet klaar en begrijpen. En daarom isset noodsakelijk datmen in dusdanige stoffe, onderscheyd maakt, tusschen Verstaan en Begrijpen. 't Geenmen verstaat, tastmen en voeldmen alleen met het Verstand en 't Oordeel dat het is: maar 't geenmen begrijpt, omhelstmen soodanigh in sijn Gedenkbeelden datmen 't selve geheel van voor tot agter bevat; en de Maniere hoe sulx in alles watter toe behoord, ten klaarsten door siet. Soo verstaatmen alleen, wat een On-eyndige Linie seggen wil, en wat Eeuwig is; Maar wy en konnen geen klaar Denkbeeld in ons vinden, waar door wy een on-eyndige Linie of de duuring van d'Eeuwigheyd bevatten, souden, om dat ons Verstand en Begrijp eyndig en bepaald is; en het een groote tegenstrijdigheyd is, te willen dat het eyndige of bepaalde, het on-eyndige begrijpt, of het onbepaalde sou omschrijven. Wy begrijpen klaar hoe en wat een Dry-hoek voor een ding is, en wy konnen een waaragtig Denkbeeld van desselfs Figuur in ons vinden; Doch wy en konnen geen klaar en onderscheyden Denk-beeld van een Figuur of Lichaam in ons maken of krijgen, dat honderd duysend hoeken heeft; alhoe-

De samen-loop der Dierige Geesten konnen geen Denkingen voortbrengen.

wel wy uyt de klaar begrepen Dry-hoek, door verdubbeling der Getallen voort gaande, seker verstaan, datter een ding kan wesen dat honderd duysend Hoeken heeft. Sulx datter alsoo weynig reden om te loochenen of te twijffelen van de alleen verstaanbare wijse, als van de begrijpbare wijse, overblijft. Wy besluyten dan, dat het de Sterffelijkheyd in dit Leven alleen vergunt is maar ten deele te kennen, en slegts een kleyn stukje van de sake te verstaan, op dat des Menschen Geest sou onderwesen werden van 't mindere tot het meerdere, dat is van het Schepsel tot den Schepper op te klimmen, en met geheel sijn wetens-lust daar in te eyndigen. Welk heylsaam en troostelijk gevoelen wy veel liever omhelsen, dan dat wy met Spinosa willen gelooven, dat al onse Bewegingen, Willen en Denken, maar bysondere toe-eygeningen zijn, die af hangen van den algemeenen Chaos of Bayaart van 't Heel-Al; Sulx dat niemand Grooter of Kleynder, Geringer noch Heerlijker Denking, Bewegingh, Daden noch Werkingh kan voort brengen, als het ontfangen kleyn gedeelte is dat hy van de heele Klomp der Natuure uyt maakt; welke Natuure door haar Wesentheyd, hy begrijpt een oorsaak van haar selfs te zijn.

HET

32

Been-Koppeling der Mensbeelden

HET X. HOOFD-STUK.

Van de inwendige Leeſt of Schets des Menſchen-beelds, *namelijk, het Maaxel en Koppeling der* Beenen.

LAat ons nu handelen van de Gebeenten, of om Schilderagtig te ſpreken, van de Schets en inwendige Leeſt des Menſchen-beelds; op datmen daar van grondige Kennis hebbende, niet alleen te beter ſoude konnen verſtaan alle 't gene wy in dit gevolg van de Muskelen ſullen aanmerken, maar op dat daar door ook mogt geſien werden, dat alles watwe tot hier van de Beroerlijkheyd en beweging der Beelden geſeyd hebben, met het inwendig Geraamte, en Koppeling der Lede-beenen, ten uyterſten over een ſtemd; en datter geen Actie of Daad aan 't Lichaam, dat is het ſienelijk en uyterlijk Vlees mogelijk is toe geſchreven, die het inwendig geſtel der Beenen, (diewe als de Gebinten in een Huys-Gebouw, of liever als de Raders van een Uur-werk aanmerken) geheel niet en konnen lijden. En nadien wy in de verhandeling der Muskelen, dikwils ſullen genoodſaakt zijn aan te wijſen, door welke Muskel, dit of dat Been bewogen werd, en waar en ontrent welke uytſcheut en Koppeling ſy ingeplant is, en ſoo voorts, ſoo hebbenwe daar toe twee Geraamten verſorgt, die op verſcheyde ſtand geſien werdende, door de by-geſtelde Tal-Letteren ligtelijk in de Vertoog-Schets en in de volgende ver-

De Beenen zijn als de Leeſt of Schets van het Menſch-Beeld.

klaring ſullen konnen gevonden werden. Gelijkwe dan ook daarom willen dat de Afbeelding der Gebeenten na de Slinker, en de Vertoog-Schetſen der Muskelen ter regter plaats na de Regter-Hand buyten 't Boek op geſlagen ſal werden, op datmen die, geduurende de geheele Beſchrijving der ſelve, tegens den anderen ſoude konnen beſien, vergelijken en groot nut daar van hebben. Want wanneer wy de Beenen na malkander in haar Naam plaats en dienſt ſullen verklaard hebben, ſullen wy ook de Muskelen aanwijſen; en van de meeſte rekenſchap geven aan welk Been ſy haar begin nemen, hoeſe haar inplanten, en welken Dienſt van beweging ſy ontrent ſoodanigen Been of Lid hebben; 't welk dan uyt die der Muskelen in de Af-beelding der Beenen ſal konnen na geſien werden.

Waarom deſe Modellen buyten 't Boek opſlaan.

Order die wy in 't verklaren van de Beenen en Muskelen ſullen houden.

Voor af moetmen aanmerken dat de Beenen tot het geſtel van 's Menſchen Lichaam verſcheyde noodſakelijkheden hebben, waar van de voornaamſte konnen geſeyd werden deſe te zijn: Eerſtelijk ſoo dienen ſy tot des Lichaams ſtevigheyd en vaſtigheyd: Ten tweeden om eenige binnen gelegen Deelen te beſchermen; Gelijk het Bekkeneel de Herſſenen, en de Zenuwen der Sinnen en meer andere Edele Deelen; als mede de Ribben en Schouderbladen, de inwendige Deelen van de Borſt. Ten derden zijn de Beenen dienſtig tot de Gang, en het net en ſeker beſtuuren der Leden in allerhande beweging: Waarom het dan ook ten hoogſten noodſakelijk is dat de Beenen veel in getal, en verſcheyde van fatſoen Ingeledet, en op menigerhande wijſe gebogen konnen werden. En 't en ware dit ſoo geſteld was, ſoo ſouden de Menſchen moeten kruypen als de Wormen en Slangen, die ſulx alleen

Wat nut de Beenen aan 's Menſchen Lichaam doen.

by

by gebrek der veelderhande Leden en Beenen moeten doen. De Beenen zijn voorts wat diep binnen en in 't midden van 't Vlees gelegen op datſe als Fondament-Palen en Stijlen het Lichaam op houden ſouden. En op datſe lang ſouden ſtand houden en niet vergaan, werdenſe van het Vleeſch bewaard.

Die hun bemoeyd hebben met de Beenen te tellen, brengen die op een Getal van 249. ook wel op 304. andere op ſoo veel alſſer dagen in 't Jaar komen, namelijk 365. De Joden ſeggen datter even ſoo veel Beenen of Leden aan des Menſchen Lichaam gemaakt zijn, als haar Geboden t'onderhouden zijn gegeven; Die ook met die van de dagen des Jaars over een ſtemmen; op datſe die daar by ſouden konnen Leeren onthouden en volbrengen. Andere tellen maar 206. Beenen.

Hoe veel Beenen een Menſchen Lichaam heeft.

De Beenderen zijn op verſcheyde wijſen ſamen gevoegt: Eenige zijn met Geleden, andere door ſamen groey-inge vaſt. Die met Geleden zijn, hebben beweging, en zijn ſoodanig geſteld datter een Been is dat ontfangt, en een ander dat ontfangen werd, alsmen aan de Dye en het Heupe-Been ſiet: Ook iſſer een onderlinge Ontfanging die in malkander gaat; gelijk als aan het Schouder-Been en den Elleboog geſchied: alwaar 't een Been van 't andere ontfangen werd, en ſelfs wederom ontfangt; en deſe maken dat de Leden langer zijn gebogen, dan wanneer die regt uytgeſteken zijn, omdatſe namelijk in malkander ſchieten; alswe vooren alreede over den Erm hebben geſeyd.

Hoe de Beenen zijn ſamen gevoegd.

De Beenen door ſamen-groey-ing vaſt, zijn door Spijker-wijſe invoegingh, door Kraak-Beenen en Banden vaſt geſet: En hebben geen beweging op haar ſelven. De Hoofden der Beenen zijn met een hard

hard en glad Kraak-Beenig Smeerſel bekleed, op datſe door het tegens elkander vrijven niet ſouden Quetſen noch Pijn verwekken; daarom dat het noodig was dat het ſelve Hoorn-agtig en ongevoelig geſteld wierd; als mede om de Holligheden te vullen; gelijk ook de grootſte Beenen tot een merkelijke verligting in de beweging meeſt Hol, en niet Maſſijf dat is Louter of hegt gemaakt zijn: met vogtig Merg van binnen voorſien, dat als een ſagte Olie geduurigh door de Sponſiagtige Bulten en Knoopen in de Pannen der Geleden inzijpeld, om de Gewrigten tot allerhande Doening gangvaardig te houden. Deſe vogtigheyd in de Oude Luyden opdroogende, en de Knoopen hard werdende, veroorſaakt, datſe als verroeſt Yſer-Werk, Stram, Kreupel en ſtijf ter Gang werden. En daarom ſegtmen, Stok-Oud, als ymand dor en droog van Ouderdom is uytgeteerd. Maar laat ons de Beenen nader in haar Koppeling en ſamen-ſtel gaan beſien; de gebreken en ontwrigtingen daar van den Heel-Meeſters bevolen latende: die daarom de Leeringen der Beenkunde ten uyterſten van nooden hebben, als den grooten *Hippokrates* in ſekeren Brief aan ſijnen Soone *Theſſalus*, ernſtig belaſte.

Verklaring over de Print-verbeelding van de Gebeenten des Menſchen-Beeld.

Siet de Vertoog-Schets hier na de Linker-Hand buiten 't Boek, uytſtaande.

1. Het Voor-Hoofds-Been, anders alleen het Voor-Hoofd genoemd. Is dat groote en voorſte Been van 't Bekkeneel, welke het gantſche Voor-Hoofd maakt. Siet het Beeld A.

2. Het Agter-Hoofd beſiet het Beeld B.

3. Beyde de Zijde-Schotels die de Kruyn van 't Hoofd

't hooft formeeren; dat ook het Opper-Hoofds Been genoemd werd: Is niet uyt een Been maar uyt twee gemaakt, en met Naden aan den anderen gevoegd, die door middel van Zaag-Tanden in malkander sluyten; welke Naden onderscheydelijk van trek worden gevonden; als ons d'ontleders getuygen: siet tot kennis van dese geseyde, de Beeldnis. B. Daar sijnder die meenen dat het bekkeneel met dusdanige Naden is aan den anderen geset, om te verhoeden dat het soo ligt in 't vallen en stooten niet breken sou; want dus sietmen dat een gescheurde Pot in het aanstooten minder noot van breken heeft dan een geheelen, om dat namelijk de deelen konnen mede geven; 't welk in een geheele niet konnende geschieden (want daar staan al de deelen even strak tot malkander uytgespannen, sonder voor malkander te konnen wijken) soo berstense ligt aan stukken, voor een kleen geweld.

4. Slaap-Beenderen, anders ook beyde Slapen des Hoofds genoemd: Zijnde als schubben te wedersijds des Hoofds aan de Opper-Hoofds Beenen (3.) Samen gevoegd; Siet de Beeldnis A. en B.

5. 't Opperste Kaak-Been, is dat deel van 't Gebeente des Hoofds dat sijn plaats heeft boven onder 't Voor-Hoofds Been (1) hebbende Twaalf Beenen, die samen de Oogkuilen, Tanden, Neuse en gehemelte van de Mond uyt maken. Besiet de Beeldnis. A.

6. Het Juk-Been. Besiet de Beeldnis. A.

7. De Tepelagtige uytscheut. Besiet de Beeldnis A.

8. 't Onderste Kaak-Been dat als met een halven Cirkel het onderste gedeelte volmaakt; vervattende de Kasse der Tanden. Besiet de Beeldnis A.

9. De

9. De Nek, hebbende ſeven Wervel-Beenderen; d'eerſte van boven af te tellen noemd men ATLAS of Weereld-Drager, om dat ſy het Hoofd draagt. De tweede den Omdrayer, van wegen ſijn bediening dien hy in 't omwenden van 't Hoofd heeft. Den derden werd gemeenlijk den As genoemd. d'Andere hebben geen byſondere namen. Beſiet de geſeyde in 't Beeld A. van voren, en in B. van achter. Over het maakſel en gebruyk der Menſchelijke Ledematen, hebbenwe vooren yets wegen de voorteekenen der Halſen aangemerkt, als mede van den Nek of agterzijde des Hals: Men moet'er niet vergeten by te voegen, 't geen ons hier te binnen ſchiet; namelijk dat een Hals of Nek die digt met Hayr beſet is, Mildheyd, Sterckte en grootsheyd te kennen geeft. In onſe Jonkheyd hebbenwe wel hooren ſeggen, dat wanneer het Hayr in de Nekput van de Meysjes boven gewoonte Krulde, datſe dan op 't Tipje of Zayſoen van haar jeugdige tijt, dat is, Man-Ziek waren: Die de Knobbelen van de Nek-werwels veel na buyten uytſteken, hebben dikwils noot van een ſpijtigen Bek. Een dikken Nek, houtmen voor een teeken van onwetentheyd. Doch deſe waarnemingen behooren tot een voegſamer plaats.

10. Den Rugge, hebbende twaalf Wervel Beenderen, makende met den Nek (9) ende Lendewervels (10) den ganſchen Rugge-graat, door 24 Beenen, by eenige *Pater Noſter* genoemd: Te weten 7. voor den Nek als geſeyd is; 12 hier voor den rugg, beginnende onder de laatſte Nekwervel, en eyndigt aan 't begin van de Lendenen die vijf Wervels heeft. Door deſe wert het lichaam op verſcheyde wijſe gedrayd: Sijn alle niet even groot noch

noch dik, maar d'onderste sijn de breetste, en loopen na boven kleynder toe: sijn alle saam gebonden door Ligamenten; het eene omvat het ander en word wederom van een ander omvat. Besiet de Beeldnis B en de getallen, 1. 2. 3. en andere daar op aangeteekent.

11. De Lendenen, hebbende vijf Wervel-Beenders; beginnende onder de twaalfde Wervel van den Rugge, en eyndigt aan het Steert-Been. Besiet de Beeldnis A. en B.

12. Het Heylig-Been, on-eygentlijk so genoemd ten aansien van de plaats; hebbende vijf of ses beentjes aan den anderen verknogt; is een in 't geheel drykantig Been, dat als het Fondament en Basis van het Opperlijf, alle de Wervels van den Rugge-graat draagt. Besiet voor en achter de Beeldnis. A. en B. Men moet vastelijk gelooven dat de menschen, die een soort van een Steert achter aan den aars hebben, gelijker waarlijk soodanige gevonden worden, 't selve niet anders is, als een uytwas van een verlengd Steerd-Been, dat uyt drie of vier Beentjes gemeenlijk bestaat, aan welk de natuur by toeval haar pligt-vergetende, daar twee, dry of meer Beentjes aan Koppeld, en soo een Steerd maakt. Men heeft ons wijs gemaakt dat dit meer in Engeland dan elders gebeurd. En ontrent 20 Jaer geleden was binnen Amsterdam een Schotse Jongen die een Steerd van 4 vingeren breet had; als ons d'oog-getuygen hebben verhaald, die hem hier binnen Amsterdam op Cingel, niet wijd van de Jan Roonpoorts Toorn meer dan eens hebben sien swemmen. Dat de Engelanders Steerten worden bygenaamd, word van een seldsame Historie afgeleyd: namelijk dat in seker tijd van vervolging eens vromen Bisschop, van sommige baldadige

dadige Engelſe Viſſers, door een onophoudelijck werpen van Roche-Steerten, mishandelt en uytgedreven wierd: die tot wrake van ſijn leet aan deſe Natie uyt riep: *Godt ſtraf u met Steerten.*

13. De Kreeſt of Borſt-Been; is gantſch Kraakbeenigh, Ligt tot beſcherming van d'inwendige partyen op de Borſt en Ribben; diend ook om 't Middelrif op te houden, en om de vaſte Ribben t'ſaam te vergaderen. Werd van vele breeder Verbeeld, dan men in 't leven ſomtijts vint. Beſiet de Beeldnis. A.

Hoedanig voorts de Ribben daar in eyndigen kan men aan d'eerſte Beeldnis Vlak van vooren ſien. De Ribben zijn twaalf in getal te wederſijts, of 24 te ſamen, aan yder zijde ſeven egte en vijf on egte; welke laatſte, om datſe met vaſt Been niet geheel tot in het Borſt-Been doorgaan, valſche Ribben in de wandeling genoemd werden. En gelijck de naamen en benamingen der dingen alleen uytgevonden zijn, om de dingen t' onderſcheyden, en ſomtijts ook eenige eygenſchap uyt te drukken; ſoo dunkt het ons wonder dat den vermaarden Heer Bontekoe in zijn Heel-Meeſters Roskam (daar in hy ook al de namen der Beenderen tot de Beſpiegeling der Heelkonſt wil uytwiſſen) onder allen van de geſeyde Ribben vraagt; wat *Valsheyd* datſe bedreven hebben, dat menſe ſo noemd? Voorwaar een Mannelijke vraag, maar die een Kind beantwoorden ſou.

De ſeven egte Ribben beginnen boven onder het Sleutel Been; na de getallen in de Vertoogſchets: 1. 2. 3. 4. 5. 6. 7. die alle in het Borſt-Been, (13) vereenigt werden. De vijf onegte of Baſtert Ribben; ſijn korter en worden niet tot aan het Borſt Been gebragt; gelijk te ſien is in de getallen. 8. 9. 10. 11. 12.

Haar

Haar plaats is in de Zijden. Hun gedaante, Boogswijs ront als een Hoepelſtek: waar van ook het Spreekwoord ſchijnd afkomſtig te zijn, alsmen een mageren Hond of Paard ſiet, die de Ribben door de Huyd Puylen, datmen van hem ſegt, dat hy by de Kuyper is te gaſt geweeſt. Het gebruyk der ſeven Egte Ribben is tot Beſcherming des Borſts en wat daar binnen ſchuyld; als namelijk het Herte, de Maag, Long en andere; als mede ook eenigſints tot het Ademen. Onder de gemeene Man is een gevoelen geweeſt en 't gaat by ſommige noch in ſwangh, dat de Man een Ribbe minder ſoude hebben dan de Vrouw; ſulx de Vrouwen twaalf, de Mannen ſlegts elf Ribben ſouden hebben; en meenen wel degelijk dat ſulx uyt de Hiſtorie van de Schepping volgd; om datter geſeyd werd dat God een Ribbe uyt Adams zijde nam en maakte daar een Wijf uyt, en ſloot de plaats met Vlees toe. Men kander op antwoorden dat by aldien het ſeker waar dat Adam een Ribb minder aan 't lijf heeft gehad dan wy (alhoewel den Schepper wel een overige Ribbe in hem had konnen maken om namaals 't Wijf van een Vlees en Been te formeeren) het geheel niet nootſakelijk en volgd in de nakomelingen van 't Mannelijk geſlagt; om dat het ſtrijd tegen de gemeene Wijſe en Orden der Voort-teeling: Want de Krepele en Verlamde Leden der Ouders en gaan niet Natuyrlijk of Nootſakelijk over in de Kinderen. Dus teelen Blinde Ouders, Ziende Kinderen, die met een Oog, Kinderen met twee; Ja ſonder Handen met twee Handen; gelijk we dan ook dagelijx ſien dat de enkele, dubbele Schepſelen voortbrengen; en datter op eene reys, twee en drie Kinderen te gelijk gebooren werden. De Joden ſeggen dat

Adam en Eva met de Ruggen aan malkanderen geschapen zijn; en datse naderhand midden doorgekloven zijn: In voegen dat het geen Adam eerst een Last van agteren was, daar na een hulpe van vooren, voor hem wierd. Doch die gedagten en komen soo heel nett met Moses niet over een. D'ontleders merken in de Lichamen der Vrouwen aan, dat de Kraak-Beenen van de bovenste Ribben vaster van stof dan de onderste zijn; om dat de Borsten der Vrouwen een groote swaarte by brengen. Sterke Mannen sijn gemeenlijk wel Geribd; maar men bevind datse dikwils wat haastig van Hooft zijn. Die effene en kleyne swakke Ribben hebben, zijn Wijfagtig en Teer.

14. De Sleutel-beenen, komen wedersijts als men siet, Een: en sy werden soo genoemd, om datse de Borst besluyten, en de Form hebben van Oude Sleutelen die men eerstijts gebruykte. Voor aan de Krop sijnse een weynig Krom en Hol, om datse de doorgaande Vaten niet en souden benauwen: in de Vrouwen schijnense wat minder gebogen, om de Schoonheyd van den Boesem te vermeerderen: Gelijk men ook wel ontwaer werd wanneer die aan schreepige Halsen, Mager en Dor uytsteken, het gans onbevallig staat; en wy souden de Vrysters die soo gesteld zijn, raden die liever te dekken, dan veer te ontblooten, want het en brengd haren Boesem geheel geen Schoonheyd aan. En gelijk de Vrouwen de Sleutel-beenen eenigsints Regter dan de Mannen hebben, soo meendmen dat haar sulx ook belet de Ermen soo Swak en Geswind te bewegen als de Mannen: ook konnense niet wel een Steen werpen, sonder een Beentje te Ligten.

15 Een Beendat d'ontleders *Acromium* noemen, sijnde

ſijnde dat gene door welk het Sleutel been met het Schouder-blad vereenigd is.

16. De Schouder-Bladen, of Schouder-Blads-Beenen; ſijnde te Wederſijts een, is Breed en Dun in 't Midden, maar in de uytſteekſels is het Dik; liggen achter op de Ribben, gelijk als een Schild. Haar Form is drykant en byna als een Kuypers Drijfhoud. Het diend tot ſterkte van de Ribben ook tot bewaringe van 't Hert en inplanting der Spieren; van binnen ſijnſe Hollagtig en met Vlees gevuld; miſſchien om datſe niet te hart op de Ribben ſouden drukken. En werden noch in vier onderſcheyden gedeelten, aangemerkt. Beſiet van 't geſeyde alleen de Beeldnis. B.

17. De Ribb, Rug of Doorn van 't Schouder-blad. Beſiet de Beeldnis. B.

18. De Voet van 't Schouderblad. Siet de Beeldnis B.

19. 't Onderſte Ribbeken van 't Schouder-blad. Siet de ſelfde.

20. Den Hals van 't Schouder-blad. Siet de voorgaande Beeldnis.

21. Den Ravensbek. Siet de Verbeelding A.

22. Het Erm-been, zijnde Groot en Sterk; heeft boven en rond Aanwas, daar mede het met een Loſſe geleding in het Schouder-blad ſamen koppeld, en het Hooft des Erm-beens genoemd werd. Siet de Beeldnis A, ontrent de talletteren 23. Onder iſſet aan de groote en kleyne Ellepijp met twee uytſcheuten ſamen gevoegd. Siet het Erm-been in de Beeldnis. A. en B. op de geſeyde tal-letteren.

23. 't Hooft des Erm-beens, daar mede het aan het Schouder-Blad ſamen Koppeld en indrayd. Beſiet de Beeldnis A. en B.

24. De buytenste uytscheut des Erm-beens, daar het Erm-been neffens de binnenste uytscheut mede aan de Ellepijp vereenigt of samengevoegt is. Siet de Verbeelding A. en B.

25. De binnenste uytscheut des Erm-beens, daar het Arm-been neffens de buytenste uytscheut mede aan de Elle-Pijp vervoegd is. Siet de eerste en tweede Beeldnis. Dit Been en de bult vand 't Elle-been gaan in 't uytsteeken van den Erm in malkander, en in 't toevouwen of buygen van den Erm gaanse wederom uyt malkander, en maken dat een gebogen Erm langer dan een rechten Erm is; alswe vooren hebben aangewesen.

26. De Ell of Ellebeen, datmen ten opsigt van het kleyne, het groot Elle-been magh noemen; om dat'e twee zijn. Sy wijken in 't midden een weynig van malkander. De kleyne noemtmen de Speek, of kleyne Elle-Pijp: De *Cubitus* of Elle wierd by d'Antyken voor een Maat gehouden daarmen gebouwen en andere groote dingen mede plagt te Meten, alswe in de Bouwkunde hebben aangeteekend. Besiet de Plaats en Gedaante van 't Ellebeen, in de Beeldnis A. en B.

27. De Bult van 't Ellebeen. Siet de Beeldnis. A.

28. Een uytscheut onder aan de Ell by d'Ontleders *Styloides* genaamd. Siet de Beeldnis A.

29. De Speek, of Kleyn Ellebeen sijnde de tweede van de Elle-Pijp als boven geseyd is. Siet de verbeelding A. en B.

30. De Werff of Gewrigte des Hands of Voorhands Hebbende in alles agt Beendjes; werd de Voorhand genoemd tot onderscheyd van de Middelwerf des hands die hier aan volgd; Siet de geseyde in de Beeldnis A. en B.

31. De

31. De Middelwerf des Hands of de Palm, hebbende vier Beendjes. Siet de Beeldnis. A.

32. De Vingeren, zijnde vijf in 't getal, hebbende yder dry Beendjes en vijftien te samen. Siet de Beeldnis A.

33. 't Been sonder-naam, dat ook het Heup-been genaamd werd. Maar gevoegsaam in drie deelen onderscheyden; namelijk in de Heup, siet de talletteren 34. in het Ys-been, Siet de Beeldnis A, 35. en in den Manbaren Stoel; anders het Been der Schamelheyd genoemd. Siet d'Afbeeldingh A, 36.

34. De Heup of Darm-been, soo genoemd om dat de Darmen daar in als in een Schotel komen te rusten. Zijnde in de Vrouwen wat breeder dan in de Mannen; misschien om 't Kinder-dragen. Siet d'Afbeelding A. Dit Been in de Baring somtijts wat verkragt sijnde, brengd te weeg dat de Vrouwen somtijds een Kraam-been over houden.

35. Het Ys-been. Besiet de Beeldnis A.

36. De Manbare Stoel, of Been der Schamelheyd: men segt dat het in de Vrouwen wat ruymer is dan in de Mannen, om het Kinderbaren te hulp te komen. Besiet de Beeldnis. A.

37. Het Dye, of Dgye-been; Zijnde groot en wel het langste van 't gansche Lichaam. Onder swayd het een weynig innewaarts na de knye toe. Het bovendeel heeft dry uytsteeksels. Eerst het Hoofd als het grootste, is met een ronden Knobbel in 't Hol van 't Heup-been geplant; siet de Beeldnis A. 38. Het tweede is uytwendig, den Grooten Omdrayer (*Trochanter Major* 39) genoemd. Het derden is inwendig, en werd den Kleynen Omdrayer (*Trochanter Minor*) geheeten. Siet de Beeld-

nis A. 40. Het onderſte gedeelte werd met een dubbel Hoofd, en de Knye-Schijf door onderlinge inſchieting aan het Been vereenigt. Beſiet het Voornoemde Dye-been, in de Beeldnis A. en B.

38. Het Hoofd van het Dye-Been. Siet de Beeldnis. A.

39. D'uytwendigen of Grooten Omdrayer van het Dye-Been. Beſiet de Beeldnis. A.

40. D'inwendigen of Kleynen Omdrayer van het Dye-been. Beſiet de Verbeelding A.

41. De binnenſte onder-Uytſcheut van het Dye-Been. Siet de Beeldnis A. en B.

42. Buytenſte onder-Uytſcheut van het Dye-Been. Siet de Beeldnis A. en B.

43. De Knye-Schijf, zijnde een Rond en Breed Been dat beweeglijk is. Sijn Gebruyk is het Lid vaſtigheyd te geven in het buygen. Siet d'Af-Beelding A.

44. 't Scheen-been, komende tuſſchen de Kny en de enkel, beſtaande in ſijn geheel uyt twee Beenen, even als den onder Erm of Elle-Been. 't Grootſte noemtmen eygentlijk het Scheen-Been; en 't ander de Speek of Kuyt-been. 't Groot Scheen-been heeft boven een uytſteekſel, dat van de Dye ontfangen werd. Van voren is het Langsheen Scherp; waarom wy in 't ſtooten der Scheenen ook ligt een ſcherpe Pijn gewaar werden. Het is mede met weynig Vleeſch overkleed, om de Schoonheyd en Cieraat der Beenen. En gelijk de Oogen vooren in 't Hoofd geſteld zijn tot wagters, ook voor de Scheenen, ſoo ſietmen dat de Beenen van agteren met meerder Vlees verſorgd ſijn, om haar ſelven te bewaren. Siet d'Afbeeldingen A. en B.

45. De Speek of Kuyt-Been zijnde vry Kleynder

der en Dunder dan het Scheen-been. Aan welk dat het onder en boven vast gehegt is, maar in het midden van den anderen wat afgeweken: Besiet de Afbeelding A. en B.

46. De binnenste Enkel. Siet de Beeldnis A.

47. De buytenste Enkel. Besiet de Beeldnis A: en B.

48. Het Schuytwijse-been. Siet de voorige Beeldnis.

49. De Hiel. Besiet de Beeldnis. B.

50. De Voet, of Agtervoet, hebbende seven beendjes, te weten, *Os Calcis*, 't Hiel-been. *Astragalis*, 't Koot-been. *Os Naviculare*, 't Schipwijse-been. *Os Cubi-forme*. 't Teerling wijse-been. En de dry laatste werden in 't Algemeen, *Os Cunei-forme*, dat is, Wigge-beenderen by d'Ontleders genoemd. Siet de Beeldnis. A.

51. De Middel-Voet of Plant van de Voet bestaande uyt vyf Beendjes. Siet de Beeldnis. A.

52. De Teenen of Toonen, sijn even als de Vingeren vijf in 't getal. Hebbende yder dry leden; behalven den Grooten Toon; en over sulx 14 t'samen. Besiet de Beeldnis A. en B. En dit is soo, wat aangaat de Verklaring der Beenderen. Nu sullen wy in 't volgende Hooftstuk de Muskelen of Spieren beschouwen; tot welken eynde wy dry Beelden, een van Vooren, een op Sijde, en een van Agteren hebben versorgt, die ons tot de volgende Verhandeling sullen konnen dienen: bysonderlijk wanneer mense na de Regterhand, buyten 't Boek uytslaande, geduurig tegens de Vertoogschets der Beenen, op onse aanwijsing sal willen vergelijken.

HET XI. HOOFDSTUK.

Van de Muskelen *haar plaats en bediening in de beweging der* Menschen Ledematen.

Wat de Kennis der Muskelen tot d'Uytdrukking der werking doet.

EVen alswe voren hebben geseyd dat de Schoonheyd en Welstand der Beelden voornamelijk afhangd van de goede Proportie, soo moetmen vaststellen dat de beste en meeste werkelijkheid der Actien in de Beelden bevorderd werd door de Goede en Waaragtige kennis der Muskelen. Wy agten datmen sonder nog eenig Ligt tot Verstand van dien opgesteken te hebben, seer makkelijk kan begrijpen, dat soo wanneer de Spieren of Muskelen in de naakte Beelden, na den eysch van haar Actien of Doeningen niet wel en sijn waargenomen, dat als dan sulke Beelden veel te kort schieten in het vertoonen van haren schuldigen ligt: Ja het dunkt ons onmogelijk dat een Beeld kan werken, sonder die waarheyd: Of soo het eenigsints Werkt, dat het niet en kan Werken volgens 't gebied van die gedagten en Actien, die in het Beeld ondersteld werden te sijn. Want by Voorbeeld, neemt, datter een Kloek en Sterk Man, met een brave Actie sig bereyd heeft tot eenig werk; soo salmen terstont bemerken, dat alle de Muskelen die daar toe Hulpe konnen doen, haer seer gevoegsaam schikken, en sich aan yder Lid, volgens de Werking, die 't eygen heeft, als in Postuur stellen; sulx, datmen sonder noch 't Voornemen van dien Mensch te weten, uyt de Gedaante der Muskelen sal affien,

of

of hy een groote forse of maar een gemeene Daad sal doen. Daar en boven sulje ook konnen sien met welk Lit of Leden hy sijn meeste geweld sal doen. By aldien nu soodanigen Mensch, soo lang in die Actie blijft, tot de Muskelen vermoeyd beginnen te werden, soo komt'er eenigsints Verandering ontrent; en roepen als 't waar noch eenige bystaanders te hulp; sulx dat wanneer de eyge Muskelen in haar eerste kragt beginnen te verslappen en op te houden, terstont daar en verval en Lammigheid in de Actie sal gesien werden. Hier uyt kan dan klaar geleerd werden dat het Vertoonen van Lamme en Traag of verkeerd werckende Actien, daar uyt voort komt; datmen niet en verstaat, of wel waar neemd, wat Daad of Vermogen de Muskelen, in haar uyterste of in haar gemeene verrichting hebben. En seker die niet en weet wat Muskelen Meest of Minst, of niet met allen tot dees en gene Actie doen; die isset onmogelijk deselve na de vereyste kragt met Oordeel evenredig tot de begeerde Actie in een Beeld te vertoonen. Men moet ook aanmerken dat als de Muskelen in haar werking verkeerdelijk zijn Vertoond; ofte eenige van haar Hoedanigheyd missen, de Actien als dan geen Ware oorsaak van de Muskelen konnen Vertoonen te hebben: Alhoewel sy nochtans alleen de Werktuigen van de geheele beweginge en Actien zijn.

Hoedanig die Muskelen in haar werkinge zyn.

Wanneer de Muskelen een verkeerde werking schijnen te doen.

Op datmen dan door een Algemeene Kennis der Muskelen te beter alle geseyde Waarnemingen soude konnen in agt nemen, sullenwe in dit Hooftstuk Verklaren, wat de Muskelen sijn: Wat Fatsoen, Plaats en Werking sy hebben; dat ook Groot deel uyt haar benamingen kan afgeleyd werden.

Men gelooft dat de Muskelen of Spieren die

eygentlijk het Vleesch zijn, en met de Beenen Vog-ten, Vaten en Ingewanden 't heel Lichaam uytmaken, gemaakt zijn van Vel-achtige en Ligament-hebbende Fibren, Draden of Veselingen, die sommige Lang, andere Noersch en eenige meest rond zijn, tussen welk het Vlees besloten zit, dat daar van het doorvloyende Bloed op de Wijse van Kaas-stremmig in geformeerd werd. In 't geheel bestaat een Muskel uyt een Vleesagtig, en ten tweeden uyt een Peesagtig deel. Ten derden uyt Aderen. Ten vierden uyt Slagh Aderen. Ten vijfden uyt Senuen. Ten sesden uyt Vliesen: En ten laatsten uyt bevogtigend Vet. Men plagt de Muskelen van Outs in drie deelen t'onderscheyden; namelijk in 't Begin, Midden, en Eynde, ofte in het Hooft, Buyk en Staart. Het Hoofd is Pees-agtig gelijk de Steerd, doch niet even soo in form en Lengde. Den Buyk of Midden is Vleesagtig en verheven, de Steerd of Eynde is gantsch Peesagtig, of als een Snaar en Zenûagtige Koorde, gelijk samenwassingen van Fibren of draden, sonder eenig Vlees: aan sommige Lang, aan sommige Breed, aan andere Smal; eyndigende sommige met een, andere met vele Pesen, alswe in 't Maaksel en dienst van yder Muskel sullen aanteekenen.

Maaxsel der Muskelen.

Het Vleesagtige en Pees-agtige deel der Muskelen, diend voornamelijk tot de roeringe van die Leden die geroerd moeten worden. En hebben soo wel als de andere Werktuygen van de Sinnen, de Hulp van de Zenuwen noodig: Gemerkt die de Dierlijke Kragten of Geesten van de Herssenen, 't geheel Lichaam moeten doorvoeren. Ook moetmen aanteekenen dat de Muskelen alle malkander niet gelijk en zijn, maar wel op Sesderley wijse te onderscheyden

Onderscheid in plaats en Form, &c.

zijn:

zijn: Namelijk in Stoffe, en Fatſoen of figuur: in Grootte, in Getal, in Plaats en in 't begin of uytkomſt en in Inplanting: daar en boven noch in vermogen.

De Muskelen moetmen verder aanmerken als de Werktuygen van de Vrywillige bewegingen; want ſy ontfangen alleen de invloeyingen, of mogelijk wel de voortſtootingen van de bewegende dierlijke Geeſten, die meeſt altijt onſen Wille gehoorſamen: En hierom konnen wy die verwakkeren of vertragen, of geheel doen ophouden na dat wy willen. Doch is ook in ſommige der ſelve een natuurlijke beweging, die eenige deelen tegen onſen Wille bewegen, namelijk de Borſt, de Oog-Scheelen; en ook eenige die wy met de Beeſten gemeen hebben; waar van wy in 't vervolg ſullen ſpreken. **Dienſt der Muskelen.**

De Middelen waar door de Leden konnen bewogen werden, moet men vierſints aanmerken; eerſt de denkende Ziel als den Gebieder. Ten tweeden de dierlijke Geeſten, als de Helpers en Dienſtboden, ten derden de Muskelen Zenuwen en Peſen, als de Arbeyders en Werktuygen; en ten vierden de Daad ſelve door dat Lid of Leden die beſtuurd werden; hoedanig de Daad dan is. Waar van de Manier en Orden der beweging volgens 't gemeen gevoelen aldus toegaat: De dierlijke Geeſten op de Wil in de Muskelen tuſſchen de draden door de Zenuwen invloeyende (dat andere meenen door voorſtooting te geſchieden) doen die verwijderen en korter werden, dat is opkrimpen; waar door het Lid dat met zijn been aan deſſelfs Peſen vaſt is, nootſakelijk werd opgetrokken, en een andere Muskel van een tegenſtrijdige Werking, werd uytgeſteken en vlakker **Hoe de Leden bewogen werden.**

ker dan te vooren. En dese die uytgestrekt was word namaals met d'invloeyende Geesten in tegendeel opgespannen en een ander uytgesteken, die te vooren was opgekrompen: sulx men de beweging der Muskelen drysints moet aanmerken; eerst als een Muskel innewaarts na sijn Hoofd getrokken werd; en dan rust zijn tegenwerker: Ten tweeden als hy ingetrokken een langen tijd soo blijft: En dan is hy in die daad dikker opgeswollen. Ten derden als hy wederom los gelaten, en van zijn Tegenwerker in zijn vorige Rust en Plaats werd gebragt; als wanneer hy wederom dunder is. Waar uyt wel af te nemen staat dat het uytkomen van den eenen het inkrimpen van den anderen is; en datse derhalven by beurte werken en gesien werden, en in geenderhande actie of stand alle gelijk konnen gesien, noch mogen Vertoond worden.

Muskelen werken by beurte.

Mogen of konnen in geen Actie alle gelijk vertoond werden.

Door dese wedersijdse verwisseling dan worden de Leden bewogen, en de Menschen volvoeren door de selve alsoo haren Wille, die sy te voren met reden eerst hebben overlegt en besloten dus of soo te bepalen. Den Grooten Wijsgeer *Descartes* van dese dingen sprekende, heeft de saak door dese redeneering pogen te verklaren: Men weet (seid hy) dat alle beweging der Leden af hangd van de Spieren, en dat deselve soodanig tegens malkander gesteld zijn, dat als den eenen inkrimpt, hy dat deel van 't Lichaam aan welk hy gehegt is, naar sich trekt, en soo 't in een ander tijd gebeurd, dat de leste inkrimpt, soo maakt hy dat de eerste sich uytstrekke, en hy trekt dat Lid aan welk hy gehegt is na hem. Ook moetmen verder weten, dat alle de beweging der Spieren van de Zenuwen af hangen, die als kleyne draadjes (die men kleyne pijptjes sou konnen noemen)

De beweging der Leden door de Werking der Muskelen van *des Cartes* verklaard.

noemen) en alle uyt de Herssenen komen, en soo wel als de Herssenen een dunne Wind of sekere Lugt bevatten die men Levende Geesten noemd.

Om nu verder te weten hoe de beweging door Middel van de Zenuwen geschied; soo meendmen datter drie dingen in de Zenuwen moeten aangemerkt werden; te weten haar Merg of innerlijkste Substantie, dat sich als kleyne Draden van de Herssenen af, daar het sijn oorsprong heeft, tot aan het uyterste der andere Leden uytstrekt, daar dese draden aangehegt zijn. Daar na de Velletjes die hen Omringen, en die aan de gene vast zijn dewelkke de Herssenen Omringen, kleyne Pijpjes maken in welk dese kleyne Draden besloten zijn. En eyndeling de Levende Geesten, die deur dese selve pijpjes van de Herssenen tot in de Muskelen of Spieren deurgevoerd, oorsaak zijn dat dese Draadjes daar geheel vry blijven, en zoodanig uytgestrekt zijn, dat het minste ding, 't welk dat deel van 't Lichaam beweegt daar aan 't uyterste van eenig Lid gesegt is, door gelijkke Middel het deel van de Herssenen, daar 't afkomt, doet bewegen; even alsmen aan 't een eynd van een Touw trekkende, ook het andere doet bewegen.

Hoe de Beweging der Muskelen door middel van de Zenuwen geschied.

Dit geschiet ook in eenige bewegingen die wy sonder Hulp van de redenerende Ziel konnen doen, en die wy met de Beesten gemeen hebben: als daar is het Ademen, Wandelen en diergelijke, welcke alleen van de samen gesteldheyd onser Leden en van den gemeenen Loop afhangen, die de Geesten door de hitte van 't herte bewogen, natuurlijk in de Harssenen, in de Zenuwen en in de Spieren volgen, even als de beweging h van een uyrwijser uyt kragt van zijn Veren of Gewigt voortkomt; tot welke

Beweginge die na de gemeene Loop der Geesten geschied.

welcke soorte van beweging onsen Wille niet behoeft te helpen; (alhoewel sy het in veel gelegentheden doet) want het gebouw van 's Menschen Lichaam is soodanig gesteld, dat de Verandering der Geesten door de werking der Zenuwen in de Spieren geleyd werd, welke het Lichaam dan op sulken wijse komen te bewegen, als het uyt oorsaak van soodanigen werking is gewoon bewogen te werden. En dus geschiet het dat wy in onsen Slaap, of andersints buyten ons weten en nadenken, verscheyde bewegingen komen te doen, en met onse Handen, Vatten, Krabben, ons Omkeeren, Spreeken, ja Opstaan en Wandelen. Want door dien de Ziellijke Geesten door de Warmte van 't Hert, uyt de suyverste deelen van 't Bloed geteeld van de Herssenen in de Senuwen, en van daar in de Muskelen vloeyen, soo maken sy in die Leden soodanigen beweging als de Natuure van soodanigen Muskel is, om bewogen te konnen werden. Welke bewegingen dan ook verscheyden zijn na dat den Loop van de Geesten ook verscheyden zijn. Maar de Doeningen die met het toestemmen en goet overleg van den wille na onse voorgaande redeneering werden in 't werk gesteld; en als Doeningen van de Ziel in 't Lichaam bepaald werden; die geschieden aldus: Wanneer wy yets Willen, 't sy Wandelen, Loopen, Heffen, Tillen, Slaan, &c. Zoo werdender van de Ziel soodanig bequaamheyd-hebbende Geesten bepaald, en van de Herssenen na de Muskelen gesonden, als van nooden zijn tot de voorgenome Doening of Beweging: en na dat dan de Wil is, groot of kleen, (de werktuygen alle gesond zijnde) soo is de Bepaling der Geesten, Meer of Min, en d'uytwerking navolgens de sterk bewogen Leden, Kragtig, Geweldig

Hoe wy ons in de slaap konen bewegen, buyten onse redelijke Kennis.

Hoe de redelijke doeningen volgens de Bepaling van de Wille geschieden.

dig Swak of Gemeen. Welke dingen buyten dese band van Eenigheyd, dikwils een geheel andere uytslag souden hebben, want men souw Vaak ontwaar werden, dat alsmen ymand sagjes met de hand sou meenen te streelen, datmen hem een gesonde Kinnebak-Slag sou toebrengen.

Onses agtens, wy meenen dat de beweging der Muskelen, van de Genesers en Wijs-geern alleen door de geseyde redeneeringen verklaard werd, om datse meenen dat indiense een Mensch na hun onderstelling uyt soodanige Lappen en Vellen, Zenuwen en Beenen hadden te gaar gesteld, datse geen andere Middel souden weten om 't selve te bewegen, dan door de geseyde maniere; maar niet datse sulx uyt een Klare en Waaragtige Ervarenis, voor Oogen hebben gesien dat het soo geschiet. Den Schranderen *Steno* die veel naukeurige ondersoekingen ontrent dese stoffe heeft gedaan; meend datmen tot op heden de wonderlijke maniere van beweging der Muskelen niet en weet. Hy heeft het Maaksel en de Form daar van op een Wiskundige wijse pogen te verklaren: Welke maniere uyt hem beknoptelijk aldus voorgesteld werd: Hy bevat eerstelijk de Muskel onder een heel andere Gedaante, dan de Gemeene Leere: want hy segt dat het Vleesigh gedeelte, gemeenlijk den Buyk genoemd, een Scheefhoekige Even-wijd-grond Verbeeld, dat is, een Figuur welke ses platte Vierhoekige Zijden heeft, waar van de twee die tegen malkander overstaan, Evenwijdig zijn; soo nogtans dat al de Zijden met malkander regte hoeken maken. Uytgesondert de twee uyterste; want dese souden met de Onderste en Bovenste Zijden, schuynse hoeken maken: invoegen dat de Buyk des Muskels eenigsints een Teer-

Welke Verklaring alleen Konstig verdigt is.

Daar zijn groote mannen in de Genees-Kunst welke meenen, dat men de Werking van de Muskelen noch niet regt en weet.

't Maaxel der Muskelen door een Wiskonstige Figuyr beschreven.

Teerling verbeeld, die twee tegen malkander Overstaande Zijden heeft, welke tegen d'andere Zijden scheuyns liggen; maar egter met malkander Evenwijdig zijn: Dese scheuynse Zijden zijn aan de eynden van den Buyk des Muskels, te weten ter plaatse daar het Hoofd en Steerd beginnen, die *Steno* beyde voor Pesen neemd; en yder der selve soude een Drykantige pijler verbeelden, dat is een Figuur met dry platte vierhoekige Zijden, namelijk; twee die tegen het bovenste der Muskel te gaar loopen, en de derde is beneden tussen de twee strax genaamde: Dese dryhoekige zijden steunen op twee Evenwijdige drykante Grond-vlakten: en dit is soo veel het fatsoen aangaat.

Maaxel der Spieren of Muskelen.

Vorders steld den selven *Steno*, dat het Vlees, of de Buyk der Spier niet anders is, als een Vergaderingh van Grove dikke Draden, Beweeg-Draden genaamd; welke Evenwijdig op malkander liggen, en door middel van seer fijne Dwers-Draadjes, welke aan de buytenste Rok der Spier vast zijn, te gaar gehouden en gebonden werden. Yder van dese Grove Beweeg-Draden, bestaat uyt ontelbare fijnder Draadjes, die overlangs op malkander liggende, de Grove Draden uytmaken. De Grove Draden souden deselve figuur yder op haar selven hebben, gelijk de geheele Buyk der Spier heeft, aan beyde eynden van yder Grove Draad, soude een dunder en fijnder Draadje vast zijn, dewelke digt op malkander gepakt, te gaar aan yder eynd een Pees souden maken. In voegen dat de Grove Draden die den Buyk maken, en de fijnder Draden, daar uyt de Pesen gemaakt zijn, van malkander Verschillen in Bestendigheyd, dikte en in kleur.

Belan-

Belangende de beweging der Spieren, is den selven *Steno* van gevoelen, datse beweegd werden, wanneer haar buyk, dat is haar Vleesig deel korter werd en opsweld, waar door het Lid, daar die Spier aan vast is, nootsakelijk werd uyt zijn plaats getrokken, namelijk als het Lid beweeglijk is. De meeste ontleders en wijsbegeerige onderstellen, dat de Spier in 't bewegen opsweld, door dien tussen desselfs Vleesige Draden een vloedige stoffe indringt, diese uitsett, even gelijk een blaas door d'ingeblase wind, opgespannen werd. Dese Vloedige stoffe stellen de meeste te wesen de Dierige Geest dewelke uit de Hersenen langs de Zenuwen, tot de Spier gebragt werd: Andere willen dat die opswelling geschied door het Bloed, 't welk door de Slagaders in de Spier vloyd. Eyndelijk willen eenige dat het Bloed en de dierige Geesten te gaar dese opswelling soude veroorsaken: want sy onderstellen, dat het Bloed zout, en de Dierige Geest of het Zenusap eenigsints suir is, welke twee Verscheyde stoffen in de Spier te gaar komende, een opsieding souden veroorsaken; even als men nu siet gebeuren, wanneer de suure Olie van Vitriol by het Wijnsteen sout gegoten werd. Doch *Steno* verwerpt al dese gevoelens, en betoogt Wiskundig, dat de Spier kan opswellen, sonder dat'er meer Vloedige stoff in de selve invloeyd, als daar in was voor die opswelling: En derhalven soo besluyt hy, dat nog niet bekend is, de Manier en Oorsaak op en door welke de Spieren beweegd werden. Sijn waarnemingen daar verder ontrent konnen kortelijk geseyt werden dese te zijn: namelijk, dat wanneer de Spier beweegt werd, dat is inkrimpt, datmen dan yder Vleesige Draad siet korter werden: ten anderen

Hoe de Muskelen bewogen werden volgens *Steno.*

 segt

segt hy dat de Pesige draden niet korter werden. Ten derden de Vleesige Draad korter werdende, werd ook harder; en haar buytenste Vlakte, voor de inkrimping effen en glat zijnde, werd in 't bewegen of inkrimpen oneffen en ruw. Ten vierden werden na de inkrimpingen de vleesige draden wederom tot haar voorgaande Lengde gebragt. Ten vijfden de selve veranderinge die de Vleesige Draden in 't bewegen der Spier overkomen, verneemtmen ook in yder gedeelte van de Vleesige Draden in stukken gesneden. Ten sesden het verkorten en inkrimpen der Vleesige Draden gaat in de Spier op deselfde wijse toe, het sy de Slag-Aderen, Aderen en Senuwen ongeschonden zijn, het sy de selve zijn afgesneden. 't Welk den voornoemden *Steno* segt alles klaar gesien te hebben in het snijden en nauwkeurig ontleden van Levende Dieren.

Onderscheyd der beweginge.

Maar alle dese Geneeskundige gedagten varen latende; moetenwe uyt al het voorige geseyde den Schilder leeren aanmercken, datter groot onderscheyd komt te vallen tussen de bewegingen die sonder de Wil, en die, die met de Wil geschieden; want in het gene datmen Wild, daar ontrent heeftmen gemeenlijk meerder vaardigheyd, yveriger Actie en Furie, dan in de simpele doeningen, die veelsints maar alleen van de gemeene Loop der Geesten buyten onse denking worden voortgebragt. Hierom moet een Konstenaar in het vertoonen en uytdrukken van de Actien en bewegingen versorgen, dat hy zijne Beelden soodanige Actien en bewegingen doet hebben, als met de Wil, Zin en Voornemen, dien hy wil dat sijn Beelden sullen hebben, over-een komt:

komt: Ten eynde hy door zijn Konst, de gedagten van hem selfs en die van zijn Beelden, den Beschouwer mag bekend maken. En dat elk alsoo met zijn eygen overlegging en aandagt, die dingen by sich selven magh voltoyen, die de konst onmogelijk schijnen de doening der Beelden by te setten.

En op datwe 't geseyde met een Voorbeeld verklaren mogen: so staat'er aan te merken, dat alhoewel de gemeene gang soo wel van den Wille en Drift des Menschen afhangd als het Snell Loopen; men egter moet weten, dat wanneerwe aan de gang sijn, wy seer wel en lang konnen voortgaan sonder aan onse Voeten en Beenen te gedenken, of meer en geduurig te willen dat onse Beenen ons souden voortbrengen; alhoewel ook daarom de Geesten die daar toe dienen moeten, niet en onderlaten in die deelen de Muskelen die tot de gang voorderen in te vloeyen, en het ontfangen gebod van de Ziel te gehoorsamen: en oversulx en moet in dese daad geen bysonderen yver nog arbeyd in een Beeld vertoond werden, maar deselve moetmen duydelijker sien in een Snel Loopend Beeld; daar selfs de Kommer en Drift, in de Tronie, en poging der Ermen en Handen moet bespeurd werden. Alle welke passien, in een vlugteling, in een Wedlooper of Strijdrenner seer ligt en natuurlijk vallen konnen.

En gelijk na alle waarschijnelijkheyd, de Denking ontrent de Actien en verstandelijke Doeningen, onder alle Schepselen maar alleen aan den Mensch gegeven is, en de Beesten daar t'eenemaal van ontblood schijnen; so moet een verstandig Schilder hem ook naauwkeurig wagten, dat hy noyt eenige Daad, Actie of Passie soodanig in de Beesten

Inde Beesten moet men noyt eenige Menschelijke aandagt vertoonen.

ften vertoond , die met de aandagtige redeneerning en denkende besigheyd der Menschen Ziel over een komt ; sulx dat hy Beesten maakt die schijnen te redeneeren , of malkander met een praatje op te houden. Gelijkmen wel seer belachelijk in ernstige Schilderyen , en daar 't niet en behoord om datter ook Beelden ontrent geordineerd zijn , ofte dat de Beesten daar alleen als Beesten , dat is in haar eygen natuur ten dans komen , ingevoerd ziet : dewijl sulx alleen maar past in Knodderien , Spot-schilderyen , en Ape-spullen. 't Sou buyten den haak zijn van die stoffe veel op te halen;en wy souden over onse Mensch-Kunde wel een heelen Drom van Beeste Advokaten , dat zijn Menschen die voor de denking en redenering der Beesten geern pleyten , op 't Lijf krijgen ; en onder die soude ons ligtelijk wel, een gemeenen Bijbel-geleerden,een aantal niet te pas komende Passagien na het hooft werpen : en een Oud Besje sou uit honderd Historikens van haar Hondje en haar Katje (daarse meer verstand als in haar selven meend in te vinden) het tegendeel pogen vast te maken. Wy houden het voor seker, dat souden de Beesten na hun aart zijn, sy ook eenige Doeningen en actien moeten hebben , om het Oogmerk van den Schepper te bereyken ; dat is voor een tijd te bestaan en in wesen te blijven , en door de voorteeling hun geslagten te behouden.Doch om dat sy eenige dingen doen die hun uyt de geseyde oorsaken nootsakelijk zijn , en nootwendig met eenige onser doeningen groote gemeenschap hebben, daarom en is niet van nooden datse in die selve doeningen of bewegingen deselve gedagte of denking , of Conscientie , dat is mede wetenschap van die doening hebben, die de Menschen in soo een geval

Dat de Beesten veel Advocaten hebben , die haar verstand verdedigen.

ge-

gewoon zijn in haar te bevinden: En egter meenen wy niet mis te tasten, wanneerwe geloven, dat het hier van daan komt dat de meeste Menschen soo groote gedagten van de Denking der Beesten hebben. Want siende dagelijx de Beesten eenige Actien en Bewegingen doen, diese uyt den uytslag en door het uitgewerkte verstaan; en dat het by toeval dingen sijn die diergelijke ook van hen gedaan werden, soo beelden sy haar in dat de Beesten op die selve tijd soodanige gedagten in haar bevinden, als sy gewoon sijn te hebben in soo een daad, of souden hebben, soose in sulk eene doening waren. Onder welkwe voornamelijk konnen tellen, het vlieden van 't quaad, het kennen van hare Koten, Stallen en Logimenten, en Meesters, en Vrouwen 't Gesigt, de Reuk, de Droomen, de Passien en wat dies meer in de Beesten als Levende Schepsels werd gesien. Die nu uyt eenige Spreekwijsen der H. Schrift, de Beesten een redenkundige Kennis willen aanplakken. (Gelijker elders gesegt werd, een Osse kend zijnen Heere, en een Ezel de Kribbe van zijnen Meester) stellen haar seer belachelijk aan; want gelijkker by de H. Schrijvers ook geseyd werd; de wind wayd waar hy wil. En op een ander de Sonne weet haren ondergang, soo souwmen volgens 't selve gevoelen de Wind een Wil, en de Son een waaragtige Kennis en denkinge moeten toeschrijven, dat teenemaal sot is.

Waar het van daan komt, dat men meend dat de Beesten ook redeneeren.

Tot de Schilderkonst moetmen weten dat de Muskelen of Spieren, van de Grootste tot de Kleynste niet alle op het nauwkeurigst en moeten ondersogt werden, om die altijd in de naakten te vertoonen, want men valt'er te ligt door in berisping, en schijnen soodanige Beelden (om dat het leven veel kleyne en twijffelagtige Muskelen heeft) ook meer

De Muskelen moeten in de Schilderkonst niet altijt en alle en op het naauste vertoond werden.

Anatomische of Gevilde dan Levende Menschen of schoone naakten te zijn: Ook vertoonen haar de Muskelen in d'eene Mensch duydelijker dan in den anderen, ja in sommige zijn eenige kleyne Muskelen, heel verborgen, die wederom in andere sterk gesien werden. Dit moet der Schilder in Tafereelen van veel Beelden wel in agt nemen, om de rijkheyd zijner gedagten en inventie te vertoonen. Ook en moeten de Menschbeelden geen uytgedroogde Stokvissen gelijken, noch door de geswollentheyd der Muskelen soo Knobbelig niet zijn als een sak met knollen. Om dat Goltzius hem hier in aan sijnen Grooten Hercules wat vergrepen had, is sijn Print, van dien tijd aan datse uytquam tot op heden, *den Appel-Sak van Goltzius* genoemd.

Den Appel-zak van *Goltzius*.

Daar staat noch ook aan te merken, datmen in eenige Actie alle uyterlijke Muskelen noyt gelijklijk komt te sien. Daar 't eenigsints mogelijk sou schijnen, sou wesen wanneer een Beeld rust en sonder beweging of Actie is: doch dan sijn vele Muskels soo twijffelagtig voor 't oog, datse niet als van den Grootsten Menskundiger konnen onderscheyden werden. En dit is ook noodsakelijk, want hoe soude anders het Beeld sig sonder werking konnen vertoonen. Men moet dan voor een Algemeene regel vast stellen, dat die Zijde Lid of Leden, welke tot de werking van eenige Actie of Daad, meest doen; na 't Geweld of Hoegrootheyd der daad, meest moeten gemuskeld, en duydelijker moeten vertoond werden; want daar door kanmen ontwaar werden, op wat deelen, 't geweld aankomt, en door welke Leden de Doening verrigt werd; en welke partien werken, en welk minder of niet met allen doen. En gelijk de Doeningen gemeenlijk geschikt zijn

Hoe en waar de Muskelen moeten vertoond werden om de Beelden Werkelijk te maken.

na

na de Wil, dat is Groot of Kleyn, geweldig of flegts flauwelijk, soo moeten de Muskelen in haar uytdrukking evenredig den selven rang houden. En dus sietmen soo wanneer ymand zijn vuyst vast toeknijpt, of yets met geweld houd; dat als dan de Muskelen van den Voor-Erm dikker worden; om dieswil datse in het aanhalen en toetrekken van de hand eenigsints schijnen te rug te gaan, en by gevolg opswellen; die in het openen van de Hand wederom voorwaarts schieten en den Erm rank als te vooren maken.

En dese verandering der Muskelen moet voornamelijk waargenomen werden ontrent de Borst en den Buyk, Dyen, Billen, Rugge, en Rugge-graat, Schouderen en Hals; om datter weynig Actien gedaan werden of voorvallen konnen, sonder beweging in de Muskelen van die Partien te brengen; en dit kan men ligt verstaan waar te sijn, wanneermen aanmerkt dat de Hoofden der meeste Muskelen, daar ter plaats haar begin hebben, en met hun Steerten of Pesen in de andere minder en verder afgelegen deelen die geroerd moeten werden, sijn ingeplant en vast gehegt.

In wat partyen de meeste verandering der Muskelen gesien werd.

Daar zijn ook Muskelen die haar selven sonder hulp of verandering in eenige andere te maken, konnen bewegen, gelijk als de Lippen, het Voorhoofd, den Aars en diergelijke, welke te gelijk met de Huyd bewogen werden. En om dat dese Muskelen geen Leden moeten bewegen daar Beenen in sijn, daarom zijnse als sonder Pesen gemaakt; en by gevolg heel anders dan de andere Muskelen gesteld. En op datwe eenige naukeurige aanwijsinge tot de praktijk der Schilderkonst souden doen; soo sullen wy na het Verklaren der Muskelen, eenige gevallen van

Wat Muskelen haar selven en geen Beenen bewegen.

Actien en Werkingen by brengen, waar in wy ſul len aanwijſen, welke Muskelen met Naam en Plaats, in ſulk of ſulk een daad byſonderlijk werken of ſtil ſtaan.

De Musketen moeten lot de Hoedanigheyd der Perſoonen wel in agt genomen zijn.

Men moet in het Muskelen der Beelden ook altijt wel in agt nemen de Hoedanigheyd van Perſoonen namelijk in Geſlagt, Ouderdom en Geſtalte; op datmen yder ſoort van Beelden, haar eygenſchap na den gemeenen Loop der Nature, welſtandig en ſchoon mogte toepaſſen. Dus moetmen weten dat de Jonge Menſchen in't gemeen niet ſterk noch verheven gemuskeld zijn. Want gelijk de Muskelen de ſterkte van een volmaakt Kloek en beklonken Vleeſig Menſch te kennen geven, en dat de Jongelingen tot die volwaſſenheyd noch vaſtigheyd der Spieren niet en zijn aangewaſſen; ſoo kanmen ligt verſtaan dat die niet alleen ſoo ſterk niet en moet gemuskeld zijn, maar dat het ſoodanige Beelden ſchoon ſal maken, wanneerſe Edelder en Gaaver van Trek en Zeediger van Vlees ſijn.

Jonge en Schoone Menſchen niet ſterk te Muskelen.

In Vette Menſchen zietmen de Muskelen twijffelagtig.

In vette Menſchen ſietmen ſelden ſterk-verheve Muskelen, daarſe haar gemeenlijk flauw en twijffelachtig opdoen. De reden ſchijnd ons te zijn, dat deſe onder de Huyd en tuſſen de voegen en ſneepingen der Muskelen veel ſagt en donſigh Vet hebben, waar door de Huid noodſakelijk glad om 't Vlees der Muskelen geſpannen zit. En van dusdanigen Vet zijn Sterk gemuskelde Menſchen niet ſeer voorſien: En gelijk het Vet de Muskelen te veel beſett, en in haar beweging belemmerd; daarom zijn de tamelijk magere Menſchen, die veelſints wel gemuskeld ſijn, wanneerſe geſont leven, ook veel Gauwer en Veerdiger in haar Actien dan die vette Paſſakken.

Sco

Soo moetmen dan aan de Beelden die een uytgele- Schoonheyd, en van een Snoggere en Edelen omtrek sullen schijnen, en slegts een Middelmatige Lengde hebben, noyt heel sterk gevleesde Muskelen geven; want die niet veel noch sterk Vlees om de Beenen en hebben, konnen sulx niet vertonen. Want de Natuur niet gewoon zijnde een Ey op een Burri te dragen; geeft geen sterk vermogende Werktuygen aan een Mensch die Tanger en van een sagtvoerigen Arbeyd is. De sterke Muskelen passen dan alleen als noodige gereedschappen aan robuste Lichamen, aan slaven, arbeyders en Worstelaars; ook aan wakkere Krijgshelden. De jonge Lichamen sijn bevallig, glat en sappig van Vlees en Huyd, maar de Oude daar en tegen wat Oneffen, Ruw en Hobbelig: en de Stok Oude gemeenlijk Rimpelig.

Sterke Muskelen nemen de Eelheyd en Schoonheyd eenigsinds Weg.

In de Vrouwe-Beelden moeten de Muskelen volgens 't Leven weynige uytwendige Vertooning hebben; ten sy in eenige bysondere Actie van geweld en Verkramping der Leden, daarse dan egter sagter en twijffelagtiger dan in de Mannen sijn. Die de Muskelen in de Vrouwbeelden te Kennelijk of Nadruklijk vertoonen, doen gemeenlijk de Schoonheyd der Sachtvleesige-Poeselheyd en bevallige ronding, veel te kort.

Vrouwe naakte moeten weynig of geen Muskelen hebben.

Aan de Kinder-Beelden moetmen de Muskelen, verstandig behandelen; en men moeter geene dan eenige van de grootste, twijffelachtig alleen in sommige gevallen laten sien: en altijt nog minder in de Meyskens dan in de Knegtjes. Want hoe de Muskelen minder in de Kinderen werden in agt genomen, hoe sy Jonger en hun eygen gesteldheyd best vertoonen sullen: Daar en tegen sullense veel te grooten Ouderdom hebben, of te bejaarder schijnen wan-

Muskelen hoe in de Kinderen te behandelen.

neerse meer gemuskeld sullen zijn als hun Jaaren natuurlijk schijnen toe te laten. De Poeselagtigheyd, de Putten en Kroken in Dyen en Billen en Ermen, sijnder nutter aan waargenomen dan de Muskelen.

Hoe een Schilder sig in de Kennis der Muskelen sal oeffenen.

En op dat een Schilder-Geest in dit voorname Deel der Mensckunde sich op een bequame en voordeelige wijse sou konnen oeffenen, sal het hem voordeelig zijn, hem een wijle tijd besig te houden in het nateykenen van Anatomie-Beelden, het sy na Pleyster na geboetseerde dingen of na Printverbeeldingen by dese en geene alreede uytgegeven. In welk doen hy de selve met groote opmerking moet beschouwen; en zijn gedagten indrukken. Ja 't sal hem geen ondienst sijn dat hy deselve met letteren teykend; om die niet alleen in Naam en Plaats, maar ook in haar bediening, daar hy besonder op moet toeleggen, te verstaan: op dat wanneer hy dan tot het leven komt, die Muskelen in haar Aart en Werking verstaan mag. 't Welk hem een bysonderen Leydtsman sal zijn, om selfs de onsekere en twijffelachtige van het leven, seker te konnen bepalen; en oversulx by hem selven versekerd sijn van 't gene dat hy maakt. Want die sonder dese voorbereyding tot het Leven, en tot het Teykenen van Akademie-Beelden gaat; die is sekerlijk al ziende Blind, en is genoodsaakt by de gis, en by den tast te werken. Wy hebben dan versorgd dat onse Vertoogschetsen der Anatomie-Mannen soodanig afgerigt zijn, datse aangaande de gelegentheyd der Muskelen, den Oeffenaar niet ligt en sullen Verlegen laten; wy voegender by dat soo haast alsmen eenig ligt en grondige Kennis van de selve begind te krijgen, datmen sonder de geseyde oeffening eenigsints

ſints de ſak te geven, aanſtonts ſal tot het leven gaan, en ſien dat gene dat men in de Anatomie-Beelden geleerd heeft aan de ſelve over te brengen. En dan ſult gy ligt ontwaar werden hoe noodig niet alleen de Voorkennis der Anatomie is, maar ook weten en gevoelen waarom gy uwen tijd om die te leeren verſtaan daar in verſleten hebt.

Laat ons dan nu denDienſt en Plaats van alle d'uytwendige Muskelen des Menſchen Lichaams volgens aanwijſing ſommiger Talletteren, op de Vertoogſchets elk op zijn plaats aangeweſen, gaan verklaren: ontrent welke wy deſe orden ſullen houden; dat wy by elke Muskel ſullen byvoegen, of men de genaaamde en verklaarde Muskel in de Eerſte, Tweede of Derde Beeldnis of aan alle dry te gelijk, ſal konnen naſien. Ook ſullen wy over ſommige Muskelen, (daar haar Begin en Eynde met welk ſy aan de Beenen vaſt zijn, en waar ſy haar ontrent inplanten, noodig moet geſeyd werden) aanwijſen het Getal of Nomber daar dat Been in de Vertoogſchets van de Gebeenten mede geteykend is. Waarom wy den Boekbinder ook hebben geordineerd de Geraamten na de Slinker en die van de Muskelen na de Regter hand buyten 't Boek te laten uyt gaan; omſe dus met meerder Nutt tot en met malkander te konnen gebruyken.

VER-

VERKLARING
Van de benaming , Dienſt *en* Plaats *der Zienelÿke*
MUSKELEN.
Volgens d'aanwijſing der Vertoogſchets A.B.C.
En eerſt van de
Muskelen des Hoofds *en des* Hals.

Siet de Vertoogſchets agter buyten 't Boek na de Regterhand uytſtaande.

1. T*Emporalis* of Slaapſpier : ſoo genaamd om dat ſy beyde de Slapen van het Hoofd , ofte der Slapen Holligheden beſlaat. Sy is dienſtig tot het Gebitt , alſooſe de Mond toetrekt , daarom dat ſy in 't onderſte Kaak-been hegt. Deſe Slaapſpier kanmen in 't eeten van verſcheyde Viervoetige dieren bequamelijk zijn Werk ſien doen: en ook met de hand aan ſig ſelfs gevoelen , wannermen de mond hard toeklemd om te bijten. Sy ſijn boven aan yder ſijde van 't Hoofd een , en trekt het onderſte Kaak-been opwaards; zijn wat Breed en Vleeſig, boven half rond; en gaan onder het Juk-been (6) deur , en planten ſig in de Uytſcheut *Coronaide.* Sy heeſt ook nog een Mede-hulper die by d'ontleders, *in Ore Latitans* genoemd werd , doch deſe en word niet geſien. Beſiet deſe Slaap-ſpier in de Beelden B. en C.

2. Een Muskel die het Opperſte Oog-ſcheel ſluyt. Siet de Beeldnis B.

3. De Muskel die van 't Juk-Been (6) Spruyt en eyndigt in den Trompetter of Bak-ſpier zijnde aan de bovenſte Lip. Siet het Beeld A. B.

4. *Buccinator* , den Trompetter of Bak-ſpier

Sijn gedaante is rond, en begint aan 't opperste Kaak-been, en werd in de onderste plaats des Tandvlees ingeplant: sy beweegd de Bakken met de lippen, en is de Tanden dienstig om de spijse ginds en weer na de Tanden te dwingen, om die te malen; sy dienen ook om in het blasen de Lippen uyt te setten, alsmen aan de Trompetters kan bemerken, Siet de Beeldnis. A. en B.

5. Is de Muskel van de Onder-Lip. Siet de Beeldnis. B.

6. Dese Muskel begind ook van het Jukbeen, en eyndigt in den Tip van den Neus. Siet de Beeldnis A.

7. Is de Muskel die de Neusgaten opend. Siet de Beeldnis. B.

8. *Mansorius*, *Massetur* of Kauwer genaamd; om dat het Ampt van dese Muskel is de spijs te kauwen; sy roerd het Kaak-been op verscheyde manieren: te weten Voorwaards, Achterwaards, Herwaards en Derwaards, daarom de Natuur hare Hoofden Kruys-Wijs als een X gemaakt heeft, op datse soodanigen beweging bequamer souden konnen uytvoeren. Siet de Beeldnis B. C.

9. De Muskul die het Been *Hyoides* eenigsints optrekt: Dese sijnder twee, Spruyten van 't voorste der Kinne en inten haar tot in den Voet van 't Been *Hyoides*. Siet de Beeldnis B. en C.

10. De Muskelen die het Been *Hyoides* neertrekken: Dese sijn ook twee als aan de eerste figuur B. gesien word: Sy spruyten van het opperste Deel *Sterni* (13) of Borstbeen en inten haar in de Voet van *Hyoides*. Siet de Beeldnis. A. en B.

11. *Mastoideus*. Dese Muskel doet het Hoofd voor over buygen. Sijn twee ter Wedersijds een,

siet

ſiet figuur A. Sy ſtaan dicht achter de Ooren. Spruiten van de Sleutel-beenen (14) Hier by zijn noch de tegenwerkers die het Hoofd regten, aan wederſijds twee, doch ſtaan op malkander als offe een waren, en worden by d'ontleders *Splenii* en *Complexi* genoemd: ghy ſietſe eenigſins in de Fi-C. naaſt den *Maſtoideus* vertoond. Siet de Beeldnis A. B. C. op deſe volgende talletteren.

12. *Splenius* deſe zijn twee ter Wederzijde van 't Hoofd, onder den anderen gelegen als offe Een waren; haar werking is door deſe vier Muskelen het Hoofd te regten, en worden ook *Complexi* genoemd, ſy beginnen van de uytſcheut der vijf opperſte werwelen van de Nek (9) en inten haar in het Achterhooft (2) hier by zijn noch andere Muskelen die het Hoofd tot een halven Cirkel toe omdrayen maar deſe zijn voor het ooge verborgen. Siet van de geſeyde, de Beeldnis C.

13. *Trapezii*, deſe ſijn ter Wederzijden een, is met verſcheyde veſelen gemaakt, en trekken deſwegen de Schouderbladen om hoog, om laag en achterwaarts: ſpruyt by na van 't geheel Achterhoofd (2) van alle de Werwels der Nek, en mede de Achterwervels van den geheelen romp (9) (10.) En inten haar in den Doorn van 't Schouderblad (17) tot ſeer na in 't midden van haar voet 18. Sy werd ook de Tafel of Monninks-Kap-wijſe-Spier genoemd. Daar zijn ook twee *Levatores* of Opheffers, die het Schouderblad met de Schouder optrekken, en worden de Muskelen van Geduldigheyd geheeten, om dat die gene welk haar ſaaken niet na wenſch en gaan, veeltijds de Schouderen ophaalen, en ſeggen, Patientie! deſe leggen voort ooge wat verborgen, en daarom wordenſe door de huyd niet waarlijk geſien.

Siet

Siet de gesëyde *Trapezii*, aan het Beeld met C. geteekend.

Dienst en Plaats van de Zienelijke Muskelen des Erms *en die tot haar beweging dienen.*

14. DEltoides, of Dryhoekige Schouder-spier, is den Muskel welke den Erm op verscheyden wijsen optrekt. Sy begind in 't midden van de Sleutelbeenen (14) en den Doorn van 't Schouderblad (17) en eyndigt sig met een sterke Pees in 't midden van 't Ermbeen (22) haar Medemaat is *Supra-Spinatus* of Oppergraat-spier. Spruyd van de Holligheyd die boven de Rugh of Doorn van 't Schouderblad staat en int sich in 't geseyde Ermbeen (22) maar dese sietmen uytwendig niet. Siet de Muskel *Deltoides* aan de Beeldnis B. C.

15. *Infra-Spinatus* of Ondergraat-spier. Dese Muskel trekt beneffens *Rotundus Major* (16) en *Latissimus* (17) den Erm achterwaards op verscheyde manieren. Sy spruyt digt onder den Doorn van 't Schouderblad (17) breed uytgespreyd en vleesagtig; want sy vervult de geheele holligheyd die der onder de voornoemden Doorn is, en int sig in den Hals en Hoofd van het Erm-Been (22) (23) met een Dikke en Breede Koorde. Siet de Beeldnis B. C.

16. *Rotundus Major.* Dese Muskel trekt neffens de voornoemde *Infra-spinatus* (15) en de volgende *Latissimus* (17) Den Erm achterwaards neder, op verscheyden manieren: sy spruyt van het onderste Ribbeken van 't Schouderblad (19) en in 't sig in den

den Hals van het Erm-been ontrent (23) dese werkt in tegendeel van de Dryhoekige Schouder-spier (14) Siet de *Rotundus Major* in de Beeldnis B. en C.

17. *Latissimus* of den Grooten Doorzaal. Dese Muskel is wel den Breedsten van alle, sy heeft verscheyde draden, daar mede sy den Erm op verscheyde manieren agterwaarts trekt, doch altijts Noursch; sy heeft dry ongelijke hoeken; twee lange en een korte: Spruyt met een Breed Zenuagtig beginsel uyt de Doorn van 't Heyligbeen en de Lendenen, (12) ook van het opperste deel *Ilii* of Darmbeen (34) &c. Van daar Klimd sy weder opwaards gants Vleesagtig, en Kleefd een weynig aan de onderste hoeken van 't Schouderblad, ontrent (19) en int sig met een gevlogte Koorde onder aan 't Hoofd van 't Ermbeen (23) Siet dese *Latissimus* in de Beeldnis. B. en C.

18. *Sacro-Lumbus* of Heylige Lende-spier. Leyd eensdeel onder de voornoemde *Latissimus* (17) sy spruyt met een Senuagtig vel van 't Heyligbeen (12) de Werwels der Lendenen aanklevende en schiet soo veel Koorden uyt datse haar kan binden aan alle de Ribben. Haar wèrking is, datse de Ribben by den anderen kan halen, de romp enger maken en de Wind uyt drijven. Siet de Beeldnis C.

19. *Pectoralis* of Borstspier, dese is een groote en Vleesige Muskel; sy trekt den Erm na vooren op verscheyde wijsen: heeft een Vyf hoekig wesen, en daarom by d'Oude *Pentagonus* geheeten. Spruyt van over de helft van de Sleutel-beenen (14) en by na 't geheele Borst-been (13) van de 5de. 6de. en 7de. Ribb, met een Breed Vleesig beginsel en plant sig met een dubbelde Pees, tussen de Muskel *Deltoides* (14) en de volgende Muskel *Biceps* (20) in

het

het Erm-Been (22) larende daar de holligheyd van de Oxselen. Sy heeft dry soorten van Draden; en vijf soorten van Franien, waar door sy den Erm, om Hoog, om Laag en Regt toe, doch altijt voorwaards kan trekken. Siet de Beeldnis A.

20. *Biceps* of tweehoofdige Elle-boog-Spier; soo genaamd om datse twee Hoofden of beginselen heeft; het eene beginnende uyt de holligheyd daar het Hooft van 't Ermbeen insluyt Het ander uyt de uytscheut van 't Schouderblad. Welke twee beginselen haar met een sterke Pees versamen, en inten haar in 't voorste Deel van de Speek of kleyne Ellepijp (29) haar werking is met de volgende *Brachieus* of de Erm-Spier (21) den Erm te buygen. Siet de Beeldnis A.

21. *Brachieus* of Ermspier. Dese spruyt van het Bovenste en Grootste Deel des Erm-beens (22) met een Vleesig beginsel, omhelsende 't selve Erm-been, int sig eensdeels met haar voorgaande Mede-maat *Biceps* (20) in *Radius* (29) en dan voort in 't Elle-been (26) haar werking is den Erm met *Biceps* (20) te buygen. Siet de Beeldnis A. B.

22. *Longior Supinator*, by eenige den achteromwender genoemd, om dat sy de Hand doet over Rugge wenden, te weten met de Kneukelen benedenwaard. Sy spruyt van het Buytenste en Onderste Deel of uytscheut des Ermbeens (24) en int sig Noursch om laagh daalende, in het onderste Deel van 't kleyne Elle-Been (29.) Sy heeft noch een Mede-maat *Nervosus* genaamd; en dese doet ook een Noursche beroerlijkheyd, maar dese wert uytwendig niet gesien. Siet de geseyde *Longior Supinator*. In de Beeldenissen A. B. C.

23. *Longus* de eerste Lange, of Langen uytstrek-

 ker.

ker. Dese Muskel regt nevens haar Mede-makker *Brevis* (24) den Elleboogh. Sy spruyt digt onder den Hals van 't Schouderblad (20) en is aan *Brevis* soo vast verbonden datse geensins daar mag afgescheiden worden; want sy inten samen met een gemeene Pees in de Bult van de Elleboog (27.) Siet de Beeldnis B. C.

24. *Brevis* den Korten of Tweeden uytstrekker. Dese regt neffens *Longus* als geseyd is, den Elleboog, Aan welk sy seer vast is, en loopt met een gelijke Pees in de Bult van den Elleboog om die te rechten. Siet de Beeldnis B. en C.

25. *Flexores* of Buygers van de Werff der Hand. Dese sijnder twee: Spruyten beyde Binnens-Erms, d'eerste begind van de binnenste uytscheut des Ermbeens (25) klevende aan 't Ellebeen (26) int sig int 4de. Beenstuk van de Hand-werff (30) Haar Medemaat beginnende op de selve plaats, komt boven d'ander Noursch nederdalen, en int sig in 't eerste Been-stuk van de Middel-Werf der hand (31) zijnde geplant onder den Wijs-vinger. Siet d'Afbeelding A. B.

26. De *Bulte Cubiti* of Elleboog: Dese heeft vier Muskelen, twee die haar buygen: twee die haar regten. De Buygers zijn de genoemde *Biceps* (20) en *Brachieus* (21) Siet d'Afbeelding B. C.

27. Is den regter van de dry voorste Vingeren. Siet de Beelden B C.

28. Is den regter van den Kleyne Vinger: Klievende sich onder in twee Pesen. Siet de Beeldnis C.

29. Is den Regter van de twee eerste geleden des Duyms. Siet de Beeldnis B. C.

30 Is den Regter van 't uyterste Gelitt des Duyms. Siet de Beeldnis C.

31 Den

31. Den aanhaalder van den Duym na de Vingeren. Siet de Beeldnis C.

32. *Extensores* of regters van de Hand-Werf Siet de Been-Koppeling (30) dese zijn twee aan de buytenste zijde van den Erm geplant: haar werkking is in 't tegendeel van de bovengenoemde *Flexores* of buygers (25;) de Werff des hands uyt te ftrekken. De bovenste spruyt boven de buytenste nytscheut des Ermbeens (24) en rust langs heenen op de Erm-Speek, (29.) Klieft sig in twee Pesen intende d'een in d'eerste, d'andere in het tweede Been van de Middel-werf of Palm des Hands (31) De onderste of tweede *Extensor*, Spruyt onder van de voorschreve uytscheut, en int sig met een Pees Nourfch nederwaard dalende in het 4de Been der geseyde Middel-Werf: alwaar de Kleyne Vinger op steund. Siet de beeldnis B. C.

33. *Palmaris*, is een kleyne Muskel: Spruyt van de onderste uytscheut des Erm beens (25) en gaat met een Lange Smalle Koorde en passeerd over 't Dwersbindsel der Handwerff (35) en spreyd haar breed uyt over de geheele Palm van de hand, en int sich in 't eerste gelid der vingeren. Doch sy word in alle Lichamen niet sienlijk gevonden. Siet de Beeldnis A.

34. *Rotundus Pronator*, Doet zijn werking in tegendeel van den voornoemden *Longior Supinator*(22) Want sy leyd de hand op haar plat, te weten met de Kneukelen om hoog; sy is de eerste wender van de Hand, spruyt van de binnenste uytscheut des Ermbeens (25) en int sig met een Pees, midden in 't Kleyn Elle-been (29,) Haar Mede-wender word niet gesien, die haar ook in de geseyde Speek int. Siet de Beeldnis A en B.

35. ★ Den dwerssen Werffband des Hands, *Carpus* genaamd. Dese werd gebogen, Geregt, en Noursch ter zijden getogen door de twee buygers (25) en de twee regters, (32). Andersints wert desen band de Voorhand genoemd: Siet de beeldnis A .B. en onderscheyd die wel van de volgende 35 (op de Borst) want dit getal isser by toeval dubbel.

Dienst *en* Plaats *van de Muskelen des* Hands *en die haar bewegen.*

OM dat de Hand voornamentlijk tot de aanvatting diend, en haar deswegen seer geswind moet bewegen, soo heeftse om dat te doen, nootsaaklijk verscheyde Muskelen van nooden; Die wy om de kleynheyd van onse vertoogschetsen niet wel en konnen aanwi sen, daarom sullenwe alleen een korte beschrijvinge van de selve doen

De beroeringe des hands geschiet door alle vijf de vingers die gebogen uytgestrekt, tot malkander en van malkander gebracht werden. De Muskelen die de vier vingeren bewegen, als den wijsvinger of voorste, de middelste-vinger; de rinkvinger of achterste ende de Pink, sijn van eenderley beroerlijkheyd en van Muskelen: Doch de vijffde Vinger ofte den Duym, heeft sijn eygen en bysondere Muskelen van nooden.

De vingeren alle vier worden gebogen, door dry Muskelen, te weten *Palmaris*, *Sublimis*, en *Profundus*.

Palmaris begind van de binnenste uytscheut *Humeri* (25) spreyt sig breed uyt over de geheele Palm, en int sich in 't eerste Beenstuk der vingeren; en dese dienen soo om die te beroeren, als om

tot

tot de bevattinge bequaam te maken. *Sublimis*, komt ook uyt de voorſchreven plaats, en ſchiet met vier peſen, welk omtrent de Werff met een dwersband worden gebonden, en gaat een yder van die vier, in het tweede Beenſtuk der vingeren inten; gaande over het eerſte Beenſtuk heen; doch om datſe die met het tweede ſoude konnen ſamen bewegen, ſoo zijnſe mede aan het eerſte vaſt gehegt. De *Profundus* leyd onder de *Sublimis*, ſpruyt van de ſelve uytſcheut en verdeyld ſig ook in 4 Peeſen, die mede aan het Eerſte en Tweede beenſtuk vaſt kleven, en haar tot in het derde beenſtuk inten om dat te beroeren.

De Regters der vingeren konnen ook bequamelijk in vier Deelen of Peſen aangemerkt werden Sy ſpruyten van de buytenſte uytſcheut des Ermbeens (24) of een weynig daar onder: de eerſte int ſig in den kleynen vinger, en is gekloven in twee Peſen. De tweede wat breeder ook in twee peſen gekloven, de eene daar van is tweevoudig en int ſich in de achterſte of Ringvinger en den middelſten: de tweede is eenvoudig, en int ſig in den middelſten vinger. Den derden is in 't begin een weynig verward, ſchiet met twee Peſen, een in den middelſten, en d'ander na den voorſten vinger. Den vierden loopt alleen naar den Wijsvinger, met een en twee Peſen; en om dat het been van de buytenſte ſijde der vingeren rondachtig is, ſoo moetmen aanmerken dat deſe Peſen wat plat-agtiger zijn dan die van binnen &c.

Den Duym heeft byſondere Muskelen die hem buygen en regten, en af en aan konnen trekken; een iſſer die hem buygt, beginnende van het bovenſte deel der Speek, en int ſich int uyterſte Lidt des

 Duyms.

duyms. Twee zijnder die hem regten, beginnende in het Ellebeen (26) d een int sich int derde Lidt, d'andere met verscheyde deelen van een gesplete Pees in onderscheyde Deelen van den duym. Dry Muskelen zijnder die hem aanhalen, en dese maken samen de muys van de hand, beginnen samen van 't midden van de Voor hand-werf (30) en inten ontrent het tweede Lidt van den duym. Dese halen een voor een, den duym naar de vingeren toe: maar alle gelijk buygen sy den Duym met groot gewelt. De Muskelen die den Duym van de vingeren afwenden, zijn gelijk van getal, maar worden niet, of seer weynig gesien. Welke eenigsins uyt de aanwijsinge van onse vertoogschetsen kan nagespeurd werden. Siet de Beeldnis A. daar een Hand van binnen, en in het Beeld C. een Hand van buyten vertoond word. Alhoewel de kleyne proportie niet toe en laat alle de deeldjes en Muskelen soo duydelijk als die der groote deelen, aan te wijsen De Muskelen die aan de Hand van het Beeld A met a. b. geteekend zijn: geven te kennen welke de kleyne vinger afleyden, en welk den duym buygen.

Dienst *en* Plaats *van de Muskelen der* Borst *en* Buyk.

35. HEt *Sternum* of Kreest van de Borst, waar van in de verklaringe van de Beenen onder het getal (13) gesproken is. Die wat heet van natuur, sterk en moedig van Geest zijn, is de Borst op en onder het *Sternum* gants ruygh en met kort kroesig hayr bewassen. Dit in de Beelden waargenomen daar het wel voegsaam kan sijn, als namelijk aan Slaven, sterke Arbeyders, en afgesloofde

Oude

Oude Mannen, geeft een goeden welstand. Men meent dat den Rug so ligt niet met hayr bewast om dat de huyd daar dikker en meer gesloten is.

36. *Seratus Major* den Grooten getanden, is die gene welke met den *Obliquus Externus* (37) den Adem helpen intrekken, de Ribben openen ofte ophalen, en den Romp wijder maken. d'Andere Muskelen die hier toe dienen zijn wel veele in getal, maar dese twee sijn alleen sienlijk: Andersints sijnder dryderhande geslagten van Muskelen die de Ademhaling uytwerken, namelijk die van den Onderbuyk, van de Borst en inwendig het Middelschot. Alswe den Adem inhalen, sweld de Buyk een weynig, de Borst werd wat wijder uytgestesett, en de Long van binnen werd grooter. Doch wanneer wy Uyt-Ademen, geschiet alles in tegendeel. En ofschoon een Hond die de Buyk-spieren open gesneden zijn, noch in en uyt-Ademen kan, egter hebben wy gesien dat sulx veel be waarder als te vooren geschied. Die de nootsakelijkheyd en de maniere van uyt en In-Ademing nader wil verklaard en betoogt zien, kan uyt het maaxsel en de Werkdaad van een Blaas-balg, volkomen onderrigt werden. De geseyde *Seratus Major* spruyt uyt de voet van 't Schouderblad, (18) en daald alsoo van de Oxel neerwaards en plant sig in de 3de. 4de. 5de. 6de. 7de. en achtste Ribb. op de wijse van een Grove saag, daarom syook de Groote getande genoemd word. Siet de Beeldnis A. en B.

37. *Obliquus Externus* is de tweede die den Adem In-trekken, en de Ribben ligten, even als den voorgaanden *Seratus Major*: Sy begind uyt het operste deel van 't Schaam-been (36) en Darm-been (34) en voorts van de dwersche uytscheut der

Weivel-beenen van de Lendenen, van waar sy haar Nourſch opwaarts uytſpreydende, ſich met haar Vleeſig gedeelte inplant in alle de Baſtaard Ribben; den *Seratus Major* (36) Saagswijs aanklevende, en met haar ander gedeelte welke maar een Senuagtig vel is, plant ſy haar in de Witte linie. Welk midden over den Buyk gaat, en van 't Schaam-been (36) begind en eyndigd digt aan het Sternum ofte Kreeft van de Borſt. (13) Siet deſe *Obliquus Externus* in de Beeldnis A. B.

38 *Rectus* is de Regterbuyk Muskel, heeft dry of vier Zenuagtige Banden tot zijn verſterking: helpt den romp enger maken, en wind uytdrijven. Sy volgt den *Obliquus Externus*, en ſpruyt van het bovenſte des Schaam beens (36) aanklevende meeſt aan haar Mede maats; daar na ſich allengskens afſcheydende, en meer in 't Vleeſch toenemende, plantſe ſich in 't Kraakbeen van de Borſt (13) ſy heeft haar draden regt, maar zijn doorſneden met drie ofte vier Zenuachtige Riemen, tot verſterking van den Muskel om de rontheyd des Buyks te onderhouden. Siet de Beeldnis A.

39. *Triangularis*, is een kleyn drykantig Muskeltjen, wort aan den *Rectus* gehegt: Spruyt van het bovenſte Deel van 't Schaambeen (36) en int ſig in de onderſte banden ofte Riemen *Recti*: welke banden in 't Leven uytwendig niet geſien en worden, dan alleen de plaats die ghy by wijſe van afſcheyding in den buyk-Muskel *Rectus* genoeg kont n ſien, alhoewel onſe Modellen te kleyn van beſtek zijn die te vertoonen. Siet de geſeyde *Triangularis* in de Beeldnis A. 39.

Dienſt

Dienst *en* Plaats *van de Muskelen der* Dye , Been *ende* Voet.

DAar sijn tot de beroerlikheyd van het Dybeen eenige Muskelen, diemen niet uytwendig en siet. Als namelijk de *Psoas*, Zijnde meest inwendig: en helpt het Dye been (37) op trekken. Sy is een van de twee Muskelen die de Dye buygen en rust binnen in de *Abdomine*; spruyt van de bovenste Wervels der Lendenen, en plant sich met een sterke Pees van vooren in den kleynen *Trochanter* (39) Haar Medebuyger is *Iliacus*: en so is mede *Ilium*. De tweede Muskel door welke de Dye gebogen word, waar van een gedeelte aan de beeldnis A. ontrent *Longus* en *Membranosus* 40 en 41. gesien werd. Sy vervult de gantse inwendige holligheyd van 't gansche Darmbeen (34) en plant sich in den kleynen *Trochanter* (39) en wort *Iliacus* genaamd. Siet de plaats in de beeldnis A. maar om de Kleynheyd der vertoogschets onsigtbaar.

40. *Membranosus*; Dese Muskel bekleed met haar Membrane de gantsche Dye tot aan den Voet, en drayd het Been uytwaarts: sy spruyt met een vleesig beginsel van de overkorst *Ilii* en Noursch buytenwaards afdrayende plantse sich in de geheele buytenste zijde van 't Scheen been (44) met een breede en Vleesige Pees. Siet de beelnissen A. B.

41. *Longus* Van wegen hare Lengde alsoo genaamd. Dese haald het Been innewaarts na het ander Been: sy spruyt van het bovenste en voorste Deel der Heup of Darmbeen (34) en daald Noursch om laag en plant sig in de binnenste uytscheut des Scheen-beens (44) is de alderlangste en dunste. Siet de beeldnis A.

 42. *Tri-*

42. *Triceps* of dryhoofdige, is een dikke en groote Muskel, die ook van sommige voor verscheyde Muskelen gehouden word. Sy draayd het Been binnewaarts-om. Siet d'Afbeelding A. B.

43. *Rectus.* Dese regt neffens noch drie volgende Muskelen te weten *Vastus Internus*, *Vastus Externus* en *Crureus*, het Scheen been, en omvat de Knieschijf volgens d'Afbeelding A.

44. *Vastus Externus*; Is buytenwaards, en helpt met den *Vastus Internus* het been regten, en omvat neffens de voornoemde *Rectus*, de Knieschijf. Siet de Beeldnissen A. B.

45. *Vastus Internus.* Dese is binnewaards, zijn werking is als de voorgaande. Siet d'Afbeelding A.B. *Crureus* hier vooren genoemd, word uytwendig niet gesien.

46. *Rotula* de Knie schijff. Daar van in de verklaring van de Beenen gesproken is. Siet het getal 43.

47. *Major.* Dese is de grootste Muskel welke neffens de volgende *Medius* en *Minimus* te samen de Billen maken. Sy regten alle het been *Femur* (37) ofte doen dat regt staan. *Major* als de grootste, staat voor aan het oogh, en spruyt van het opperste Darm-been (34) en 't Ys-been (35) en int sich Noursch om laag dalende, een Palm breed onder de *Trochanter Major* (39) half Cirkel wijs. Siet de Beeldnissen B. en C.

48. *Medius*, is den tweeden die de Billen maakt, en het Dye-been *Femur* (37) doet regt staan, sy word *Medius* genaamd, om zijn plaats, en middelbare groote, ten opsigt van de andere. Sy spruyt van de voorste zijde des Darm-beens (34) en int sich aan de boven vlakte van den *Trochanter Major* (39.) Siet de Beeldnissen B. en C.

49. *Mini-*

49. *Minimus.* Is de derde die de Billen maakt en de Dye regt doet ſtaan. Sy is gepl nt onder *Medius*, daarom ſy 't meeſtendeel onſichtbaar is. Siet d'Afbeelding B.

50 *Trochanter Major.* Of de groote uytſcheut van 't Dye-been (39) word ook den Omwender genoemd. &c. *Trochan'er Minor* werd niet geſien. De *Major* in de Beeldnis B. C.

51. *Ex'ernus* . is een van de viere die *Poſtici* of achterſte genoemd worden , gelijk die volgen ſullen : Sy trekken alle 't Scheenbeen (44) opwaarts, en doen het Been buygen of neygen. Staat buytenwaards de Dye. Siet de Beeldnis B. C.

52. *Seminervoſus* , ſtaat met *Gracilis* binnen de Dye : haar werk is als de voorgaande het Scheenbeen (44) opwaards te trekken. En werd by ons half-Senuagtige genoemd. Siet de Beeldnis B.

53. *Gracilis.* Deſe ſtaat met *Seminervoſus* binnen de Dye, en trekt 't geſeyde Scheen-been opwaards, in 't aanhalen binnewaards; anderſins werdſe ook den Dunnen genoemd. Siet de Beeldniſſen B. en C.

54. *Semimembranoſus,* of halfvlieſige. Trekt als de drie voorgaande 't Scheen-been opwaards Deſe heeft twee Hoofden , het eene ſpruyt uyt het Schaambeen (36) en het ander van de buytenſte zijde *Femur* (42) en beyde deſe Hoofden verſamen in een Pees , en inten haar in 't agterſte Deel van 't Scheenbeen. Siet de Beeldnis C

55 *Tibiaus Anticus.* Of de Voor-ſcheen-ſpier, deſe buygd beneffens den volgenden *Peroneus* (57) de Voet, en trektſe opwaards na de Knie. Sy ſpruyt van het bovenſte van het Scheen-been (44) en plant ſig

met

met een gesplete Koorde in het Been, welke geplant staat voor den grooten Teen. Siet de Beeldnis A.

56. *Tibia* of Scheen-spier, siet mede na de verklaringe van de Beenen op No. 44. en hier over de Muskelen in de Beeldnis A.

57. *Peroneus* of tweehoofdige Kuyt-been-spier. Dese buygd beneffens *Tibeus Anticus* den Voet en trektse opwaards na de Knie. Sy is tweehooffdigh spruytende met het eene van den bovensten overwas van 't Been *Perones*, of de Speek, of Kuyt been (45) dat ook wel de Bray genoemd word; en het ander van't midden der Speek 45. en hegt sig met twee Koorden, waar van haar de grootste onder den Voet verbergd, en d'ander int sig in 't eerste gelid van den kleynen Teen: waarom sommige ontleders dese Muskel voor twee houden. Siet de Beeldnis. A. B.

58. Is den Regter van de vier voorste Teenen; van dese Muskelen sijnder twee, maar d'een rust onper d'ander. De bovenste die gesien word, spruyt van de bovenste zijde van het Scheen-been (44) en splijt haar in 4 peesen. d'Onderste van gelijken de Teenen Noursch nedederwaards buygende, splijt ook in 4 pesen maar gaat niet in den kleynen Teen. De Muskelen die de Teenen af en aanleyden, zijn meestendeel onsigbaar. Siet den voornoemden in de Beeldnis. A.

59. Is den Muskel door welke het uyterste Lit van de vier Teenen gebogen word. Siet de Beeldnis. B.

60. De Muskel die den grooten Teen van de andere Teenen afleyd; Siet de Beeldnis B.

61. Die den kleynen Teen uytwaards leyd. Siet de Beeldnis B.

62. Ge-

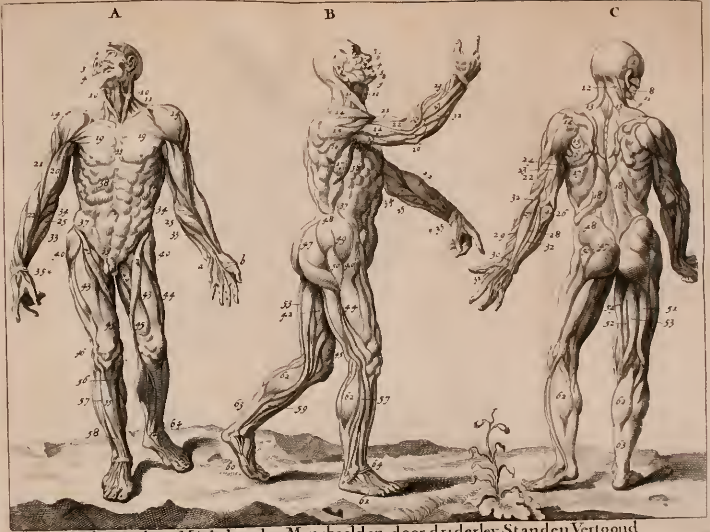

de Sigtbare Muskelen der Mensbeelden door drïderley Standen Vertoond

62. *Gemelli*, dese zijnder twee, daarom sy ook Tweelingen of de Gebroeders genoemd worden. D'een spruyt van de binnenste uytscheut van 't Dyebeen (40) d'Andere spruyt van de buytenste uytscheut desselfs (39.) Sy regten neffens *Soleus* die volgd, den Voet, en lichten de Hiel, of trekkense innewaards: En dese twee *Gemelli* maken samen de kuyt van't Been. Als aan de Beeldnis B.C. te sien is.

63. *Soleus* of Platvis-Spier, dese staat onder de voornoemde *Gemelli* en maken met die samen een sterke Pees, en planten haar in de hielen, om die op te konnen trekken, gelijk van de *Gemelli* geseyt is. Sy spruyt van de samenhegting van't Scheenbeen (44) ende speek of Kuyt-been (45.) Siet de Beeldnis B. en C.

64. Het dwersbindsel ofte Band der Voet. Siet de Beeldnis A. B.

En dit zijn soo de voornaamste sigtbare Muskelen die wy hebben noodig geagt den Schilder en Konst-Oeffenaar voor te stellen, overeenstemmende met de meeste diemen in 't leven komt te sien: d'Andere inwendige Muskelen ofte die onder de bovenste verborgen liggen, achten wy hier niet noodig t'ondersoeken, alsoo die tot ons voornemen niet en dienen. Die de selve wil Naukeurig ondersoeken, Besie de Boeken van *Spiegelius Bartholinus*, *van der Gragt*, eenige Bootseersels en andere; die by de Geneeskundigers en Heel Meesters genoeg bekend zijn: maer voor al het Leven.

En op dat wy nu ook met eenige staaltjes souden aanwijsen hoedanig de geseyde kennis der Muskelen den Schilder kan te bate komen int uytdrukken der Actien en werkingen der Beelden, soo hebben

hebben wy tot hier toe uytgeſtelt. ſulx te doen op datwe niet eer tot de Practijk-Oeffening ſouden ſchijnen over te gaan, voor dat den leerſamen Oeffenaar door een goede Kennis van de Benaming, Plaats en gebruyk der Muskelen, te vooren mogte afgeregt en bequaam gemaakt zijn, daar van te hooren ſpreken.

Wanneermen dan by Voorbeeld, een Beeld maakt dat met het Hoofd eenige byſonder geweld doet, ſoo moeten de Hals-Muskelen die wy onder de naam *Maſtoideus* (11) beſchreven hebben, en weerſijden een komen, in 't Voor over-buygen des Hoofds, oogſchijnelijk opkrimpen: gelijk mede de *Splenii* (12) beyde moeten geſwollen zijn, in het achteroverbuygen des Hoofds. In naakten die met de Armen vegten of forſig ſlaan, moet de driehoekige Schouder-ſpier (*Deltoides* (14)) ſterk geſien worden, om dat haar dienſt is, den Arm op te trekken. Alsmen in onſe gemuskelde Voorbeelden kan naſien. In deſe daad heeft de Groote Vleeſige Borſt-ſpier *Pectoralis* (19) haar Oeffening in den Erm voorwaarts te halen. Tegen welke, de Onder-graat-ſpier of *Infraſpinatus* (15,) en *Rotundus*, (16) beneffens den grooten Doorzaal *Latiſſimus* (17) den Erm op menigte wijſen agterwaard trekken: en derhalven haar in ſulken bediening, meer als andere laten zien. Wild gy dat u Beelden levendig ſchijnen te Adem-halen, laat de Regter Buyk-ſpier *Rectus* geheeten. (38) en d'heylige Lende-Spier of Sacro Lumbus, (18) de Wind des Adems uytjagen, en de Romp ſchijnen te vernauwen: of ſo u Beelden in eenige daad, den Adem ſterk moeten ſchijnen in te trekken; Laat den grooten getanden *Seratus Major* (36) en *Obliquus Externus* (37) ſulx doen, en de romp

romp met de ribben t'ontdekken, schijnen wy'er te maken: gelijk buyten twijffel, dien gepresen Schilder *Antonius Pallaivola*, in zijn sterk spannenden Boogschutter seer wel had waargenomen als vooren elders in aangemerkt.

Moet ghy een Beeld vertoonen dat eenig swaar Drinkvat aan de Mond moet Tillen, soo moeten de Erm Spier *Brachieus* (21) en de tweehoofdige Elleboog-spier *Biceps* (20) om datse den Erm buygen, uytdrukkelijk opgespannen gesien worden. In een forsig uytgestrekten Erm, die bereyd is om te slaan, of dreygd; moet *Longus* (23) en *Brevis* (24.) D'een als den Eersten langen, den anderen als den Tweeden korten uytstrekker des Erms, verheven schijnen; en 't sal een Erm vertoonen die zijn vereyste dienst waarlijk vertoonen sal. Gelijk ook een wringende Hand, den *Longior Supinator* (22) of Agter-omwender van de hand, met de twee *Extensores* of Regters (32) van de Werff (35) moeten swellen, om de hand agterwaards met de Knokkels om laag te wringen. maar *Rotundus Pronator* (34) die de hand binnewaard en met de Knokkels om laag trekt; moet in het tegendeel werken. En nadien de drie Muskelen *Majus* (47) *Medius*, (48) en *Minimus* (49) of den kleynsten niet allen de Billen uytmaken, maar ook de Werktuygen, zijn die de Dyebeenen oprigten en doen regt staan; daarom moetense in vast-staande Beelden, of die haar met de Beenen ergens pal tegen aansetten, uytdrukkelijk hart en beklonken van Vlees gesien werden. In de beweging van het Dyebeen moet de Driehoofdige Spier *Triceps* (42) het selve na binnen wenden. Als het Scheen-been regt uyt gestrekt staat, dan sietmen de Muskel *Rectus* (43) en die diewe *Vastus Externus* (44) en *Internus*

(45) ge-

(35) geheeten hebben, ſeer kenlijk opgeſwollen. Daar zijn vier Muskelen, die *Postici* of agterſte genoemd werden; namelijk *Externus* (51) *Serminervoſus* (52) *Gracilis* (53) en *Semimembranoſus* of halfvlieſige; (54) welke Muskelen alle dienen om het Been met den Voet in den Aars te halen. Dan de Muskel *Gracilis* (53) Die met de halfvlieſige (54) binnen de Dye ſtaat, helpt in 't aanhalen het Scheenbeen binnewaards trekken. Moet het Been buytenwaards en van 't ander Been afgewend zijn; de groote Muskel *Membranoſus* (40) moet werkende geſien werden. Tegens welke *Longus* (41) ſoo genaamd van wegen ſijn ſeer groote Lengde, het Been innewaards en tot het ander Been aanvoerd. Als een Beeld met d'een of d'ander Voet of met beyde op de Teenen ſtaat, dan moeten de Gebroeders of *Gemelli* (62) by ons de Kuyten genoemd; beneffens de Platvis-ſpier *Soleus* (63) voornamelijk opſwellen, om dat haar werk is, de Hiel te ligten, de Voet te regten, of die binnewaards te halen. Dan als de Voet Voorwaards na de Knie moet opgeligt of gebogen werden; dan werken de Muskelen *Tibiaus* of Voor-ſcheen-ſpier (55) en de tweehoofdige Kuytbeen-ſpier *Peroneus* (57) die ook de Teenen eenigſints int optrekken helpen Welke alles naukeurig in onſe Anatomie-man-beelden kan nageſpeurd werden. En wilt gy het noch beter ſien, weten, en onthouden, onderſoekt het aan u ſelven volgens de geſeyde voorbeelden, of huyrd daar toe een welgemaakt Menſch; en ghy ſult met weynig omſlag, vaſt en ſeker in de Menskunde werden: en op dat we niets en verbergen van 't geen over deſe ſtoffe by ons ten beſten is, ſoo ſeggen we dit noch; dat gy in het naſpeuren van 't Leven, ſeer veel dienſt ſult genieten,

nieten, wanneerje in 't onderſoeken van de werking der Muskelen, eenige Snoerkens gebruykt, om die om de gewrigten en plaatſen te binden die gy onderſoekt. Want u model, hoe onwetende hy is, ſal u in veel gevallen konnen ſeggen, hoe en wanneer de gebonden ſnoeren, min of meer ſpannen; indien veele voor u niet ſienlijk en waren. En wy bekennen geern datwe ons tot dit ontwerp, daar van dikmaal bediend hebben.

En wanneer ymant alle het gene wy tot hier toe geſeyt hebben, ſal willen beſtaan met het leven te onderſoeken; en van yder geval en doening een proef te nemen, en waarnemen hoe 't hem in die en in andere Actien gedraagd, wy achten dat ſulk een ſijn tijd noch moeyte niet en ſal beklagen. Maar ontwaar werden dat hy de ware middel gevonden heeft om in zijn voornemen, en in 't geen hem aan de Kennis van 't leven mogt ontbreken, geholpen te werden. Indien 't mooglijk waar ſoodanige Ledemannen toe te ſtellen in welkmen niet alleen de Muskelen ſag, maar daar ook de veranderlijke ſtand en werking van yder actie en voorval in geſien wierde, wy hadden een groote ſaak in de Schilderkonſt gevonden: maar nadien ſulx niet doenlijk is, en dat den Schepper ſulx voor hem alleen behoud, ſoo moetenwe ons met de geſeyde, of met diergelijke middelen en met de beſchouwing van het leven behelpen.

Daar zijn ook nog verſcheyde gevallen die ontrent de Muskelen in 't Algemeen moeten waargenomen werden. Onder deſe kanmen aanmerken, dat het Opheffen of Nederbrengen vanden Erm de meeſte verandering in de Muskelen van de Borſt maken. 't Sy dan dat ſy ſulx doen in haar te verſpreydē, of datſe te gaar getrokken, en haar meer geſwollen vertoonen.

E e En

En soo isset ook met de Dyen gelegen, wanneer de Beelden of gebogen, of regt opstaande, of uitgestrekt, of geseten zijn. En men siet voorts in allerhande Actien meer verandering aan en ontrent de Schouderbladen, in de zijde-lanken, en aan den Hals, als aan eenige andere samenvoegselen van 't gansche Lichaam: om dat de beroerlijkheyd van de selve, de meeste verscheydenheyd onderdanig is.

En gelijk we tot hier toe de Menschkunde met soodanigen breedweydendheyd meenen verhandeld te hebben; als tot het welstellen der Beelden in de Teyken en Schilderkonst behoord; egter weten wy dat onsen Arbeyd aan sommige nog sal te bekrompen aangeleyd schijnen, en dat wel voornamelijk om dat meest alle onse Lessen alleen schijnen toepasselijk te sijn, tot het stellen van Enkele Beelden, sonder eenige Koppeling: sulx datse niet doorgaans aangeleyd zijn om die wel tot de Troeping, of samenschikking van Actien en voorvallen, daar veel Beelden te gelijk zijn, en die tot en met malkanderen alle te samen, of in verscheyden Koppeling en Samenhooping te doen werken. Gelijk dan ook in desen, sommige Meesters haar van verscheyde Hulpmiddelen hebben weten te bedienen, seer wel siende dat de Beelden veelsints geheel andere Actien in een Koppeling of Troeping, dan in d'enkele stellinge van nooden hadden. Waar op wy antwoorden; dat alhoewel die begeerde dingen, seer wesentlijke deelen van de Schilderkonst zijn; wy nochtans om vele reden hebben geoordeeld, dat sulx veel eygentlijk tot d'Ordinering en samen-roeping der Historien dan tot de Menschkunde behoord; en dewijl wy voornemens zijn, ook dat Deel ter gelegener tijd te laten volgen, soo

ſal onſen beſcheyden Leeſer de goedheyd believen te hebben, om het geen wy aangaande de Actien der gekoppelde Beelden, hier en daar, daar 't pas gaf, hebben aangeweſen, op Reekening te ontfangen; en met het reſteerende ons ſoo lang te borgen, alſſer ſal van nooden ſijn, om de betalinge onſer belofte op een voegſame wijſe op te brengen.

E I N D E.

BLADWYSER.

A.

AAndagtig hooren wat Actien daar toe noodig zijn. 315
Aangesigt des Menschen hoe in sijn breedte wel te verdeelen 84
Aangesigt des Menschen waarom meest ongehayrd. 100
Aangesigt des Menschen in sijn verscheyde Gedaanten tot de Tronieschouwing, besien. 101
Aangesigten die plat sijn; beteekenen Gemelijke Menschen. 101
Aangesigten worden door Sproeten en Vlekken, ligtelijk ontcierd. 104
Aangesigt des Menschen heeft als een Waardig Deel, veel Spreekwijsen daar van doen ontleenen. 109
Aangesigt volgt in Kleur en Verwe, de gesteldheyd des geheelen Lichaams. 186
Aangesigt hoe 't metter tijt door de Passien vervormd werd. 196
Aangesigt des Menschen van hoedanigen verscheyde Betrekking en Teykening. 206
Aangesigts Deelen wat die in de Passien doen. 298
Aangesigt hoedanig sich na de Passien veranderd. 301
Aanhooren van een Algemeene Aanspraak. 315
Aanspraak met hoedanigen Actie dat gedaan moet worden. 312
Aanspraak tot een groote Vergaderinge. 313
Aarswijsen waarom Smadelijk en Schandelijk. 183
Aanwijsing siet Wijsen.
Actie moet een bepaald Oogenblik hebben. 286
Actie van een Oogenblik. 305
Actie van een Algemeene Welstand. 309
Actie van een die Wijst. 311
Actie van Aanspraak. 312
Actie van een Vermengde Aandagt. 316
Actie van Onderwijsing. 319
Actie ontrent de Beschaamd-wording. 320
Actie van Vrees en Schrik. 323
Actie van Verwondering. 323
Actie van Springen hoedanig toegaat. 324
Actie van Gramschap en Toorn. 326. 328
Actien en Passien van wat Onderscheyd, 295. 296
Actien en Passien sijn Verschillig ten aansien van Geslagt en Ouderdom. 297
Actien van Voorbereyding tot een Geweldige Daad. 274
Actien van Werpen en Slaan hoedanig van Bereyding en Uytwerking. 275. 279

Actien

Actien moeten met de Proportie wel vereenigt zijn. 282
Actien en Passien wel uyt te Drukken, is de Ziel van de Schilderkonst. 282
Actien sijn Gemiddeld of Ongemiddeld. 284
Actien moeten niet Boven noch Beneden het Oogmerk des Werkers noch de Waarheyd gaan. 283
Actien moeten met de Gedagten en Tronie-Passien over een Stemmen. 283
Actien die gemaakt of die Natuurlijk zijn van wat Onderscheyd. 294
Actien moeten wel tot de Persoonen geschikt zijn 306
Actien van Kinderen. 306
Actien van Oude Luyden hoedanig in 't Algemeen. 307
Actien van Jonge Mannen. 308
Actien van Maagden en Vrouwen. 309
Actien van Staande Hoorders. 316
Actien hoedanig kenbaar te maken. 318
Actien in 't gaan watter in waar te nemen is: 324
Actien hoe die by toeval wonderlijk konnen vallen. 330
Adam en Eva offe waarschijnelijk met een Navel geschapen zijn. 171
Adam en Eva offe aan malkanderen vast geschapen zijn. 386
Adem-haling door welke Muskelen gehólpen werd. 423 430
Afbeeldingen van Menschen te maken diemen noyt of maar eensgesien heeft. 203. 205
Agter deelen van den Mensch beschreven. 182
Agter-hoofts-been hoedanig van Maaxel. 380
Albertus Durer hoe en wat hy van de Ledenstemming der Menschbeelden geschreven heeft. 89
Algemeene spraak des Wereldts in wat Actien die bestaat. 303
Antijke Konstenaars hebben met de Menschkunde veel op gehadt. 4
Antijke Statubeelden hoedanig schoone Voorbeelden in de Algemeene Schilderkonst. 38
Antijke Konstenaren verstonden sich wel op de Proportie 43
Apenbakhuys wat het in een Mensch Tronie kan beduyden. 198
Apebillen watse aan de Menschen te kennen geven. 184
Appelzak van Goltzius waarom soo genoemd. 406
Arbeyder hoedanig sich verstandelijk dragen sal. 267
Arents Neusen hoedanig eertijts by de Persen in agting. 124
Aristoteles antwoorde op de vraag; wat is Schoonheyd? 18
Armen siet Ermen
Asschen op 't Hooft te stroyen wat dat te kennen gaf. 95

B.

Baard der Mannen van wat dienst en gebruyk. 103
Beeld op een been rustende hoe in zijn gewigt gedeeld. 241

Beeld

Beeld in een gelijk sijdige stand kan niet Werklijk vertoonen 243. 245
Beeld in zijn algemeene welstand. 243
Beeld in een gemeene en bevallige stand aangemerkt. . 247
Beeld in een dragende stand vertoond. 252
Beeld in zijn uytterste Helling aangemerkt. 293
Beelden wanneer die somtijds met haar actien schijnen te spotten. 47
Beelden van de hedensdaagse in 15 Deelen gedeeld 71
Beelden hoe te stellen in allerhande stand van Doening. 235
Beelden in vermoeyde stand 245
Beelden in wat stands gelegentheyd men de meeste verandering in de Leden ziet. 251
Beelden waaromse altijt een Toevallige Stand noodig hebben. 289
Beelden, wat haar werklijk maakt. 304
Beeldestand die niet Werkelijk is. 242
Beenen van 't Menschbeeld moeten ook gekend werden. 1
Beenen en Krimpen niet eygentlijk. 88
Beenen die kort sijn watse aan een groot lichaam voor een quaat voorteeken zijn. 175
Beenen zijn het inwendig Opstelsel van 't Menschbeeld. 377
Beenen hoedanig die zijn samengevoegd. 379
Beeren hoedanigse haar Hollen verbergen. 177
Beesten waaromse in yder geslagt so verschillige sweming niet en hebben als de menschen. 188
Beeste-Menschen wat die zijn. 190
Beeste swemingen van hoe grooten Nutt in de Schilderkonst. 198
Beesten leeren ook haar natuur onder de Konstregels buygen. 270
Beesten denken noch redeneeren niet eygentlijk 404
Belofte met hoedanigen actie men dat doen moet. 319
Beschaamdwordinge, hoe dit toegaat. 320
Bevalligheyd hoedanigen Cieraad aan de Schoonheyd. 24
Bevende Oogen door wat gebrek ontstaat. 113
Beweging der Lippen is verscheyden na de taal die gesproken word. 136
Beweging der Menschen is seer lightvoerig. 239. 241
Beweging des Menschen hoe door middel van de Dierige Geesten geschied. 342
Beweging der Menschen in seven geslagten onderscheyden. 282
Beweging die enkel en die gemengd is. 304
Beweging der Menschbeelden door midddel van de Geesten, en andere tuygen. 397
Bewegingen die op de bepaling van de wille geschied. 398
Beweging hoe wy die in de slaap doen. 398
Bier waarom van de Tabakrookers meer dan de wijn gesogt word. 139

Billen van wat dienſt aan den Menſch. 182
Billen uyt hoedanige Muskelen gemaakt zijn. 426
Blankheyd hoe van ſommige Vrouwen met geweld geſogt werd. 105
Bloote Borſten te dragen, of het voor de maagden onbetamelijck is. 29
Bok of Ram wat ſijn ſweming in een Menſch-Tronie kan te kennen geven. 198
Borsjes der Maaghden, hoe en wanneerſe meeſt uytſetten. 166
Borſten bloot gedragen, ofſe de Schoonheyd vermeerderen. 29
Borſten te ontblooten, een oude dragt. 30
Borſten of Mammen in 't algemeen beſchreven. 163
Borſten der Mannen van wat nut. 164
Borſt der Mannen wat haar verſcheyde Formen, te kennen geven. 167
Borſt-been, hoedanig van Maaxel. 384
Borſt-ſpieren hoedanig van Plaats en Dienſt. 422
Broek waarom de gevangens in 't opbrengen dikmaels los gemaakt werd. 324
Buyk-Muskelen van hoe velerley dienſt. 168
Buyk waarom ſonder Beenen gemaakt. 166. 170
Buyk, watter de Menskundigers van voorſeggen. 170
Buyk die wel geformeerd is geeft aan de Vrouwbeelden een groote Schoonheyd. 172
Buyk-Muskelen van hoedanigen Maaxel en Dienſt. 424

C.

Cieraden konnen de Schoonheyd vermeerderen of verminderen. 28
Cieraden even eens verkooſen en zijn tot de vermeerdering der Schoonheyd aan yder niet even dienſtig. 29
Conſcientie wat die in den Menſch is. 352
Nota. Wat hier niet gevonden word ſoekt Letter K.

D.

Darmbeen van hoedanigen Maaxel. 389
Dekſel der Maagden en der Vrouwen, hoedanig te onderſcheyden. 96
Denking is geen Daad die tot het weſen van een Lichaam behoord. 372
Denking kan niet afhangen van de Samenloop der Dierige Geeſten. 375
Deugden en Ondeugden in eenige Voorbeelden van Tronien aangeweſen. 207
Dienſt der Menſchelijke Leden te kennen, van wat nutt. 89

Dierlijke Ziele des Menschen wat die is. 339
Dierige Geesten hoe dun die zijn 341
Dierige Geesten konnen door haar Samenloop geen Denkingen voortbrengen. 375
Dieren hebben een sweming van haar eygen aart in haar Opsigt. 192
Dier-sweming wat die in de Menschen is. 190
Dyen en Beenen in haar Maaxel en dienst beschreven. 174
Dyen der Menschen watse in de Menskunde leeren voorseggen. 175
Dye-been van hoedanigen Maaxel 389
Dye hoedanig haar Muskelen zijn. 425
Dieven by de Slangen vergeleken en quaden uytslag van des Duyvels Argument. 59
Dolligheyd hoe door fenijnige beten bekomen werd. 145
Dooye weten uyt de beweging der lippen, te verstaan watter geseyt werd. 134
Duym van wat vermogen aan de Hand. 153
Duym-Muskelen hoedanig. 421
Duytser in zijn Landaard en aangebooren natuur beschreven. 52
Dwalingen der Ouden, hoe en waar doorse konnen voortgekomen zijn. 6
Dwaling wanneer die in de Mensch vald. 350
Dwalingen van wat voorname oorsprong. 351

E.

Eenkennige Kinderen zijn dikwils goet van verstand. 97
Eerbiedigheyd past de publijke spraak seer wel. 314
Ellepijp hoedanig van Maaxel. 388
Elleboog Muskelen van hoedanigen Maaxel en Dienst. 417
Elleboog-Spieren beschreven. 418
Engelanders waarom mogelijk Steerten genoemd. 383
Engelsman in sijn Naturel en Persoon beschreven. 52
Enkel of Enklauwe van hoedanigen Maaxel. 391
Ermen met de Neuse gemeten. 85
Erm des Menschen is langer Gebogen dan Regt. 85
Ermen haar Maaxel en Dienst beschreven. 150
Ermen en Handen van wat Gebruyk in 't Spreken. 151
Ermen sijn als de Hand-speeken daar 't Lichaam mede werkt. 163
Ermen en Handen welk haar uiterste Vermogen is. 289
Ermen en Handen wat Vermogen die in de Actien en Passien hebben 302
Ermen en Handen hoe in de Vrouwelyke Actien bestuurden. 309
Ermen en Handen wat die in 't Loopen doen. 324
Ermen en Beenen zijn aan 't Menschbeeld niet lastig te dragen. 50
Ermbeen hoedanig van Maaxel. 387

Erm-ſpieren van hoedanigen Maaxel en Dienſt. 417
Ervarentheyd wat die in 't Arbeyden vermag. 268
Eva offe Waarſchijnelijk na den Val de Borſten gedekt heeft. 29
Europiſche Natien in haar Algemeene Lichaams geſtalte Gedoodverft. 34
Ezel wat ſijn Sweming aan de Menſchbeelden kan byſetten. 199
Ezel die geern ſou Geſprooken hebben. 200

F.

Faculteiten van de Ziel hoe ver ſy bedorven zijn. 355
Fenijnigheyd der Tanden en Dolle beten. 144
Fenijnigheyd der Nagelen in 't Krabben. 154
Fnieſen. Siet Nieſen.
Fransman in ſijn Naturel en Perſoon beſchreven. 53

G.

Gangk des Menſchen hoedanig verſchillig; En van wat betekenis. 180
Gang der Viervoetige Dieren hoe nootſakelijk Overhoeks geſchied. 271
Gebeenten van 't Menſchbeeld in twee Vertoogſchetſen verklaard. 380
Gebreken hoedanig in de Konſten ligt voortſetten en beſchermd blyven. 7
Gebreken hoeſe van de Schoonheyd konnen onderſcheyden worden. 20
Gebreken der Menſchen hoedanig na den Aart der Beeſten genoemd. 192
Gehoor hoe dat door 't Maaxel van de Oor ligt verſtanelijk is. 126
Geleerde hebben van Outs groote getuygenis over de Nuttigheyd der Menſchkunde gegeven. 2
Gelijkwigtigheyd der Beelden door het Koordedanſen verklaard. 260
Geeſt des Menſch hoeſe in haar Selven denkt. 373
Geluid-geving of Spraak der menſchen watmer van voorſeggen kan. 142
Gemeene Volk waarom het meend dat de Beeſten ook Denken. 405
Geſigtkunde moet ook in de Stand der Ployen Waargenomen worden. 335
Geſigt-Zenuwen hoedanig geſteld ſijn. 362
Geveynſde Vreeſe hoe uyt te Beelden. 329
Geveynſtheyd waarom van de Saligmaker ſoo byſonder beſtraft. 109
Gewigt-linie wat die in de Stand der Beelden is. 237. 239
Gewigt des Lichaams hoedanig Nuttig in 't Arbeyden. 260
Gewoonte ſchijnd ons Sterker te maken in 't Arbeyden. 269
God waarom Handen en Ermen toegeſchreven word. 151
Godgeleerde twiſten ook over d'Hayrdragt der Mannen. 92
Gramſchap hoedanig Natuurlyk te Verbeelden. 326

Grijnige Tronien, wanneermen die veel in 't Leven ſiet. 318
Groote en Kloeke Menſchen, waarom van de Oude Waardig geagt over andere te heerſchen. 66

H.

Hand hoedanig met de Neuſe gemeten kan worden. 85
Hand hoedanig wijſſelijk tot de Grijping geformeerd. 153
Hand in ſijn Maten en Proportien overſlagen. 154. 156
Hand-beenderen hoedanig van Maaxel. 386
Hand-buygers, in haar Plaats en Dienſt beſchreven. 418. 419
Handen die Schoon ſijn van hoedanigen vermogen op d'Inbeelding. 154
Handen en Ermen van wat gebruyk in 't Spreken. 151
Handen en Vingeren hoedanige Kunsjes men daar mede door hulp van 't Keers-ligt kan doen. 159
Handen hoe die in allerhande Aanſpraak moeten geſchikt ſijn. 320
Handen houden ſich in de Actien veelſints ontrent het Herte. 110
Handkijkers hoedanige Bedriegers. 157
Hand-Muskelen hoedanig die geſteld zijn. 420
Hand-palm hoedanig gemaakt. 419
Handen watſe ſomtijts in 't Algemeen van des Menſchen Aard te kennen geven. 158
Hayr des Hoofts van wat Dienſt. 91
Hayr-ſcheeren waarom in Treurige Dagen geoeffend. 95
Hayrdragt is der Vrouwen voornaamſte Cieraad: 96
Hayr des Hoofts is verſcheyden van Aard. 98
Hayr aan de Oogſcheelen van wat Dienſt. 112
Hayr op de Borſt der Mannen wat het beteekend. 422
Halsbuiging hoedanig tot de Voorſegging in agt te nemen. 150
Hals heeft veel Waarſchijnelijke Teekenen in de Menſchkunde tot de Schilderkonſt. 149
Hals, haar Maaxel en Dienſt. 148
Heilig-been van hoedanigen Maaxel. 383
Helling en Stand der Hoofden door eenige Ovaalſe Kringen verklaard. 216. 217
Hemelſtreek en Landaard, geeft veel tot de Verſchilligheyd der Menſchen Lichamen. 54
Hemelſtreek doet veel ontrent het Hayr des Hoofts. 99
Heup van de Vrouwen is breeder dan die der Mannen. 69
Heup-been van hoedanigen Maaxel. 389
Hiel en Hielligting in 't Gaan. 176
Hielen watſe door haar verſcheide Form konnen te kennen geven. 184
Hond wat ſijn Sweming in een Menſch Tronie uytdrukken kan. 201
Hoof-

Hoofden der Menſchen ſijn verſcheyden van Form. 90
Hoofden verſcheyden van Generale Omtrek. 207
Hooft des Menſchen is de *Modulus* of Maatzet, van 't heele Lichaam. 58
Hooft te Groot of te Kleyn wat Deugd dat ontrent een Beeld kan doen. 61
Hooft des Menſchen deeld ſig ſeer wel in 4 Deelen. 83
Hooft des Menſchen van wat Maaxel en Dienſt. 90
Hooft van een Menſch op hoe veel Wijſen kan bewogen werden. 210
Hooft hoe Maatredig vlak van agter te ſtellen. 226
Hooft kan veel tot de Welſtand van een Actie en Paſſie toebrengen. 297
Hooft en Hals Muskels van hoedanigen Maaxel en Dienſt. 412
Hoogduitſer in ſijn geheele Perſoon beſchreven. 52
Hoorende Beelden, met wat Aandagt die moeten zijn. 315
Huid des Menſchen hoedanig van Maaxel en Gebruyk. 185
Hulſſels en Bekaperingen, vervormen de Aangeſigten der Menſchen ſeer veel. 96
Humeuren en Geſindheden der Menſchen, hoedanig en verſcheiden. 55

I.

Joden waaromſe haar Krooſt en Sweming langer dan andere Volken behouden. 34
Jonge Mannen hoedanig van Actien. 308
Jongens hoe gemeenlyk Wild-aardiger dan de Meysjes zyn. 77
Italiaan in ſijn Naturel en Perſoon beſchreven. 53
Jukbeen hoedanig van Maaxel. 381

K.

Kaak-beenderen hoedanig van Maaxſel. 381
Kattebakhuys wat het in den Menſch verbeeld. 198
Kind van dry Jaar heeft gemeenlyk de helft van ſijn geheele Wasdom. 80
Kind, ouder werdende ſchikt ſijn Proportie al meer en meer na die der Mannelijke. 81
Kind by Manneborſten geſoogd en opgevoed. 167
Kind op hoe veel wijſen by de Moeder gevoed werd. 171
Kinderen en Volwaſſe Menſchen hebben groot verſchil in haar Proportie. 56
Kinderen en Vrouwe Lichamen waarom gemeenlijk Poeſelagtig en Donſig van Vlees ſijn. 82
Kinderen in vier en in vyf en in ſes Hoofden geproportioneerd. 79
Kinderen waaromſe dikwils af keerig ſijn van een Nieuw Modiſch of

ongewoon Kapsel. 96
Kinderen die Eenkennig sijn, hoe gemeenelijk goed van Verstand 97
Kinderen hebben een afkeer om Mannen met Baarden te kussen. 103
Kinderen hebben Natuurlyk geen onderscheyd van Regt of Slynx. 161
Kinderen hoedanige Actien die hebben. 306
Kinderen hoese door Schudden en Wiegen in Slaap raken. 345
Kinne des Menschen Aangesigt in haar Maaxel beschreven. 146
Kinne heeft in de Tronykijkerie ook haar Waarneming. 147
Kinne van een Schoone Vrouw beschreven. 147
Kleedingen in hare Ployen te kennen behoord ook tot de Menschkunde. 331
Kleen-Aangesigt beduyd dikwils een Futselaar. 101
Kleermakers hebben de Menschkunde noodigh 86
Kleyne Hoofden en groote Hoofden wat die aan de Beelden doen. 61
Knyen watmen uyt haar fatsoen voorseggen kan. 176
Kny-schijf van hoedanigen Maaxel. 389. 426
Konst-tijden, hebben haar Op en Ondergang. 4
Konst waar in die sich anders dan 't Leven moet dragen. 296
Koorde-danssers waar doorse vast op het Touw gaan. 260
Korinters sijn niet over langk, maar over Vrouwen Hayr van den Apostel beschrobd. 94
Korinters hebben kort, en veelsints opgekrult Hayr gedragen. 93
Kray of Rave watter door sijn Sweming in de Menschbeelden kan overgebragt worden. 202
Kruys der Tronien hoedanigen verwisseling onderworpen. 220
Kroost en Sweming hoe in de Landaard lange Stand houden kan. 34
Kroostkunde in 't Algemeen beschreven. 187
Kuyt-Spieren hoe van Maaxel en Dienst. 428

L.

Lachen hoe en wanneer heftig aangaat. 169
Lachen en Schreyen van wat onderscheyd ten aansien van de Teykenkundige trek. 298
Lachende Tronye hoedanig gesteld. 299
Landaard verschaft eenige bysondere en eygen Schoonheyd aan d'inboorlingen. 33
Landaard en Sweming der Natien hoe die afwisseld. 34
Landstreek geeft eenige verschillige Lijfslengde. 52
Lang en Schoon Hayr dat vercierd, kan niet schandelijk staan. 94
Lang Hayr misstaat een Naakt Mensch. 100
Lang Hayr oft eygentlijk schandelijk en den Mannen verboden is 92
Lange Hayrdragt by sommige een Teyken van Nedrigheyd. 93
Lange Kinne. Siet Kinne.

Langſaame Gangk waarom meer vermoyd dan een Veerdige. 260
Laſt dragend Beeld, hoedanig bequamelijk te ſtellen. 253
Laſtdrager waarom hy ſig dikwils kromd. 256
Leden van ongelijk Geſlagt of Ouderdom worden aan geen welgemaakte Menſchen geſien. 43
Leden volgen in Geſtalte gemeenlijk de Grootſte Klomp des Lichaams. 62
Leden hoe die door de Muskelen bewogen werden. 395
Ledematen moeten in alle Actien haar eygen Bediening en geen andere uytvoeren. 285
Ledenſtemming kan alleen de Schoonheyd bevorderen. 23
Ledig-gangers moeten niet in de Tafreelen geſien worden. 306
Leelijk kan niet Beminnelijk zyn. 18
Leelijk hoe 't voor Schoon kan aangeſien worden. 19
Leelijkheyd waarom ligter dan Schoonheyd na te volgen. 23
Leeuwen-Aangeſigt, wat in een Menſch-Tronye ſal verbeelden. 198
Lendewervels hoedanig van Maaxel. 383
Lengde des Lijfs is verſchillig in Man en Vrouw. 50
Lengde van een Regtſchapen Menſch hoe te bepalen. 58
Leven met hoedanige Voorbereyding men daar toe behoórde te komen. 14
Lichamen hoedanig ſeer ligt in de Beweging. 240
Lichamen der Menſchen waarom niet van Eenerley vermogen. 46
Lichamen der Menſchen konnen verſcheidentlijk wel geproportioneerd zijn. 49
Lichamen waarom ſoo ver agter de Spiegel vertoonen alsſe daar voor ſtaan. 370
Lichamen oordeeldmen niet kleen, ſchoonſe door 't verſchiet ſoo verkleend in 't Oog komen 369
Lichamen konnen niet denken. 372
Lichaams Swaarte hoedanig voordeelig in 't Arbeyden. 261
Lichaams Vermogen van de meeſte Menſchen niet verſtandig bezeten. 268
Liggen hoedanig gemakkelijk kan geſchien. 182
Lijfslengde is verſcheyden in Geſlácht en Land-aard. 51
Lippen van hoedanigen Fatſoen en Dienſt. 133
Lippen komen in de beweging van de Sprekers altijts met de Taal die 'er geſprooken word, over een. 136
Lippen watmer met eenige ſekerheyd in de Troniekijkerie uyt voorſeggen kan. 137
Lob-Oor waar van die benaming afkomſtig ſchijnd. 127
Logt hoedanig vol Stralen die van de Lichamen afvloyen. 370
Logt wat die ontrent de Dierige Geeſten doet. 342
Lomazzo, Schilder van Milanen hoedanig wel van de Proportie

heeft

heeft gehandeld. 71
Loopende wanneerſe ligt vallen konnen. 259
Loopende Beelden, wat Actie die hebben. 324
Loopen wat nut het een Laſtdrager ſomtijts doet. 256
Lucifers Val op de Europiſche Natien aardig toegepaſt. 54

M.

Maagde-beelden magmen met goet toeverſigt een ranker Proportie dan te Vrouwbeelden geven. 74
Maagde-borſten hoe wel te doen aangroeyen. 166
Maatredige Proportien, van hoedanigen Vryheyd. 45
Maatredige Tronie-ſtelling in allerhande Geval. 223
Maaxel en Proportie geeft veel in de Doeningen der Menſchen. 46
Mane in 't Water ſchijnende hoe op veel Plaatſen geſien werd. 372
Mannebeeld van agt Hoofden in ſijn Verdeeling beſchreven. 62
Mannebeeld volgens Lomazzo in 7½ Hoofden geproportioneerd. 72
Manneborſten van wat Nut en Fatſoen. 164. 166
Mannen waarom die ſterker van Natuur en Actien ſijn dan de Vrouwen. 76
Mannen met Vrouwelijke Hayr-kapſels, waarom ſchandelijk. 94
Mannen die 't Kraambed houden als 't Wijf gekinderd heeft. 167
Mannen die ſterk ſijn moeten welgemuskelde Dyen hebben. 174
Mannen en Vrouwen hebben evenwel Ribben. 385
Mannelijke Schoonheyd des Lichaams beſchreven. 31
Mans Schouder is breeder dan die der Vrouwen. 69
Maſaccio verbeterd in ſijn tijt de Lamme Stelling der Beelden van de Vervalle eeuw. 246
Maten en Proportien hoedanig meeſt van 't Menſchbeeld ontleend zijn. 42
Medebewuſtheid of Conſcientie wat die is. 352
Mede-weten kan niet Dwalen. 353
Meyd, of Meyſſen waar van ſoo genoemd. 165
Mem of Memme waar van onder de Kinderen in gebruyk geraakt. 165
Menſchbeeld in 15 Deelen bequamelyk gedeeld. 71
Menſchbeeld in ſijn Lengde met vier Elleboogen bepaald. 85
Menſch Vademd ſijn eigen Lijfslengde. 65
Menſch kan in een Cirkel, en in een Vierkant betrokken worden. 65
Menſch ſchiet van Jongs aan meer in de Lengde dan in ſijn Dikte op. 82
Menſch hoedanig hy ſijn Wigt en Tegenwigt Natuurlyk weet te vinden. 238
Menſch in wat ſtand hy ons Kloek en Geſond kan ſchynen. 243
Menſch tegen de Wind loopende neemd de Wigt-lynie ten nauwſten

niet

niet in agt. 258
Mensch hoe hy sijn Tegenwigt soekt. 261
Mensch of hy met de Handen en Ermen, sterker in 't na sich trekken dan in 't van hem stooten is. 263
Mensch waar door hy sterft. 339
Menschen waar doorse op gelijke Ontmoetingen soo verschillige Uytvallen en Passien hebben. 55
Menschen algemeene Lijfslengde hoe te bepalen. 58
Menschen waarom d'een grooter van Lichaam dan d'ander werd. 81
Menschen van ses harer eygen Voeten, leeren genoeg datmen geen Beelden van 10 Hooffden moet maken. 86
Menschen in haar Gebreken na den Aart der Beesten afgemeten. 192. 194
Menschen hebben veel Hulp-middelen en Voorbereydingen in 't bewegen. 274
Menschen Lichaam hoe veel Beenen dat heeft 379
Menschkunde is den Schilders ten hoogsten Nut. 1
Menschkunde maakt d'Oude Schilders alleen vermaard. 3
Menschkunde van wien verworpen. 3
Menschkunde Grondig verstaan geeft geen Nadeel in de Schilderkonst. 5
Menschkunde vervallen zijnde hoe van sommige opgeholpen. 7
Moden in de Schilderkonst somtijts opgekomen, hoe met regt verlaten. 7
Moden in de Kleeding moetmen niet algemeen navolgen. 29
Mond haar Maaxel en Dienst. 131
Mond soo wijd bevonden als den Bril van 't Sekreet. 131
Mond die Kleyn is past de Vrouwen en niet de Mannen. 132
Mond en Lippen hoedanig tot de Actien in 't Spreken geaart zyn. 330
Mond heeft na sijn Gesteldheyd, een groote beteekenis van des Menschen Naturel. 132
Muskelen hoedanig sy moeten verstaan werden. 9. 11
Muskelen verpligten den Schilder om haar veranderlijkheyd dat hyse wel en grondig verstaat. 10
Muskelen hoe verschillig in haar Werking. . 11
Muskelen sonder haar Eygen Doeningen te vertoonen, laten maar d'Opperhuyd van de Beelden sien. 14
Muskelen konnen noyt al gelijk Werken. 396
Muskelen hoedanig die in en buyten haar Werking zyn. 393
Muskelen in haar Plaats en Bedieninge beschreven. 392
Muskelen hoedanig van Maaxel. 394. 400
Muskelen in haar maaxel en Beweging Wiskundig beschreven. 400
Muskelen hoe en waar die moeten vertoond werden om de Beelden Werkelyk te maken. 406

Muskelen die geen Beenen bewegen hoedanig 407
Muskelen hoedanig tot de verscheyde Schoonheden der Beelden moeten toegepast worden. 408
Muskelen der Menschbeelden in dry Vertoogschetsen verklaard. 412
Muskelen van den Erm beschreven in haar Dienst en Plaats 415
Muskelen die in de grootste Doeningen der Ermen gesien worden. 430
Muskelen die in sware dingen te tillen by sonder Dienst doen. 431
Muskelen die voornaam tot de W. rking des Hoofts dienen. 430
Muskelen die in verscheide Kennelijke Doeningen merkelyk haar Rol spelen. 431

N.

Naakte Beelden waarom by d'Oude soo veel gemaakt. 13
Nagelen aan de Vingeren en Teenen van wat Nut en Dienst. 154
Nagelen der Teenen, watmer met eenige sekerheyt van Voorspellen kan. 179
Nagt-merry wat die is. 169
Natuurlijke en Toevallige Stand der Hoofden verklaard. 211
Navel des Buiks hoedanigen middelpunt van een uytgestrekt mensch. 65
Navel van den Buyk, van wat Dienst 171
Navel hoe en wanneer qualyk door al de Kleedingen heen verbeeld. 173
Nek-beenderen hoedanig van maaxel. 382
Neus een fraye maat om 't Lichaam in veel Deelen wel te proportioneeren. 85
Neus des menschen Aangesigt, beschreven. 119
Neus afgesneen of elders door verlooren, of men een Nieuwe aansetten kan. 120
Neus hoedanig die met de Wingbrauwen gekoppeld is. 123
Neus en Neusgaten geven de regte Toon aan de Spraak. 122
Neusgaten van wat Dienst en Gebruyk: 122. 125
Neusen sijn seer verscheiden van fatsoen. 120
Neusen die Schoon syn hoedanig. 121
Neusen hebben in de Vrouwen meer kennelijke Voorteekenen dan aan de mannen. 121
Neusen die qualyk gesteld sijn, hoe te helpen. 123
Neusen geven de Troniekykers veel stof tot de Voorsegging. 124
Neusen watse van 't Naturel der menschen te kennen geven. 124
Neusen in haar verscheyde Geslagten en Formen onderscheyden. 204
Niezen hoe dat toegaat. 169
Nydigheyd hoe te verbeelden. 329
Nyn-nagels aan de Vingeren hoese voortkomen en verdreven werden. 155

Onderbuyk heel groot, een teyken van siekte en kort leven. 65
Onderste Kaak-been, hoedanig van Maaxel. 381
Onderwijsing met wat Actie men die doen moet. 319
Onkunde in de Menschkunde, watse te weeg brengd. 10
Ontleding van doode Menschen van hoedanigen Nutt in de Schilderkonst. 8
Oogen in haar Dienst beschreven. 111
Oogen sijn een bysonder Optoysel der Schoonheyd, en de voorname Woonplaats der Bevalligheyd. 114
Oogen hoedanig van verscheyde Fatsoen en Agting by de Volken. 115
Oogen hebben verscheyde Betekenissen in de Tronie-schouwing. 118
Oogen in haar Soorten en Benamingen beschreven. 119
Oogen in de Tronie-schouwing hoe te verdeelen. 224
Oogen doen veel in 't uytdrukken der Passien. 301
Oogen wanneer die de Handen in 't Werken geselschap houden. 304
Oogen ontfangen de Voorwerpen verkeerdelijk. 363
Oogscheelen waarom die Hayrig zijn. 112
Oogscheelen waarom Kraakbeenig van Maaxel. 113
Oogzienelijke Ontleding van Doode Menschen, van hoedanige Nutt in de Schilderkonst. 8
Ooren sijn ook van verscheyde Maaxel en Figuur. 126
Ooren van wat Maaxel en Gebruyk. 126
Ooren van wat Stof die gemaakt zijn. 127
Ooren geven veel teekenen voor de Tronykykers, die niet altijt te belachen zijn. 128
Ooren hoe die somtijts in de Beschaamdwording Rood worden. 129
Opperste-Kaakbeen hoedanig van Maaxel. 381
Opstijging of Moer-spul, waar 't uyt ontstaat. 169
Orden om de Menschkunde ordentlijk te verhandelen. 16
Orizontale en niet Orizontale Tronien, hoe aan te merken. 220
Os of Koe, wat sijn Sweming in de Mensch-tronien beduyd. 198
Ovaal des Hoofts hoe in sijn Trek en Helling te verstaan. 216
Oude Mannen en Vrouwen hoedanige Actien die hebben. 307
Oude Menschen offe Krimpen en Korter werden. 87
Ouden-agtentwintig waar van tot een Spreekwoord geworden. 57
Ouderdom des Menschen in Negen Trappen bepaald. 57
Oxelen haar Maaxel en Dienst. 163

P.

Paard stoot sijn Last voort. 265
Paart op 't Kapitool te Roomen hoedanig misteld. 271
Passer moet altijd in 't Oog, en selden in de Hand van den Beeld-Schilder zijn. 87
Passien en Doeningen der Menschen, waar door die in gelijke Ontmoeting soo verschillig zijn. 55

Passien waarom die noodsakelijk in 't Aangesigte gesien werden. 100
Passien der Menschen, door die der Beesten verklaard. 195
Passien werden kennelijk in de Oogen gesien. 301
Pharizeen waarom van de Zaligmaker by Wolven met Schaapskleederen vergeleken. 193
Philostrate heeft de Menschkunde in weynig woorden afgeschetst. 4
Ploy-ing der Kleedingen hoe die de Leden volgen. 332
Ployen in haar Oorsprong in agt genomen. 334
Proefstukken der Konsten, konnen niet wel geheel onberispelyk syn. 6
Pronkbeelden der beste Antijken, hoedanig voor de beste Voorbeelden in de Schilder en Bootseerkunde te houden. 38
Proportie is een voorname Werkdaad tot de Schoonheyd. 41
Proportie is van de Oude Konstenaars wonder wel verstaan. 43
Proportie der Menschbeelden moet maar in weynig Regels gesogt worden. 44
Proportie-maten moeten in 't Verstand van den Schilder ingeprent staan. 45
Proportie hoe en waar inmen die voornamelijk moet waarnemen 48
Proportie der Menscben Lichamen hoe die Verschillig en egter goed kan sijn. 49
Proportie is seer Verschillig in Kinderen en Volwassene. 56
Proportie-Regels waarom die gevonden zijn. 59. 61
Proportie der Menschbeelden kan Verscheiden en egter goed sijn. 60
Proportie-regels moeten Ligt en met geen oneindig Meten verseld sijn. 60
Proportie hoe by 't Oog waar te nemen. 61
Proportie diemen de Buytensporige magh noemen. 72
Proportie kan dryderley in de Schilderkonst in agt genomen werden. 78
Proportie in de Kinderen, hoe waar te nemen. 79. 80

R.

Redelijke Ziel hoedanigen Zelfsstandigheyd. 347
Regels der Beeldmeters moeten met Omsigtigheyd in agt genomen worden. 87
Regt en Slinx, of 't Natuurlijk, of alleen aangenomen en Zedig is. 160
Reuk is een Nutte en Vermakelijke Zin in den Mensche. 128
Reusen of 'er ook souden konnen sijn, soo groot alsmen wel beschreven vind. 49
Ribben hoedanig in 't Borstbeen heften. 384
Ribben sijn in Vrouw en Man van gelijk getal. 385
Roodworden, waar dat eygentlijk geschied. 129
Roomse Beeldsteenen, van gewaande Mislagen vrygepleyt. 67
Roomse Soldaten sijn meest gedrongen en welgesette Mannen geweest. 67

Roomse Soldaten wierden op 't goed gelaat des Aangesigts aangenomen. 101
Rosso een Italiaansch Schilder, stal de Doode Lichamen, om te ontleden. 8
Rugge of Werwel-beenderen hoedanig gemaakt. 382
Rugge in haar fatsoen en beduidenis beschreven. 185

S.

Schaamte en Beschaamdwording, hoedanig. 320
Schaambeen van hoedanigen Maaxel. 389
Schamelheyd is de helft des Menschen Lijfs-lengde. 65
Scheen-been van hoedanigen Maaxel. 389
Scheen-spieren hoedanig van Maaxel en Dienst. 427
Schilders konnen onder alle Wetenschappen de Menschkunde niet derven. 1
Schilders waarom sommige de Menschkunde soo weynig agten. 3
Schilders en Teykenaars waaromse haar dikmaal vergeets op haar Werk vergrammen. 12
Schilder moet niet tegen de Regelen van de Natuur of 't Leven twistreden. 15
Schilder hoe hy sich in de Ware Kennis der Muskelen oeffenen sal 410
Schilderkonst beoogd altijt de Schoonheyd. 17
Schilderkonst kan sig seer veel van de Dier-sweming bedienen. 191
Schoon als een Beeld, waar van die Spreuk ontleend is. 37
Schoone Beelden of Statuen, hoe soo menigvuldig by d'Oude gemaakt. 37
Schoone Beelden, en deftige Tafereelen, waarom die 't Gemoed van een Konst-beminner verheugen. 40
Schoone Oogen in haar kragt van Beza beschreven. 117
Schoonheyd is het Oogmerck van de Schilderkonst. 17
Schoonheyd is Swaar om te beschrijven. 18
Schoonheyd offe in Wesen, of in Keur bestaat. 19
Schoonheyd of die in 't Voorwerp of in 't Gevrogte in onse Oogen schuild? 20
Schoonheyd door gelijkzijdige Proportie en Dienst, staat niet onder de Keur des Oordeelders. 21
Schoonheyd waar in van Cicero beschreven. 23
Schoonheyd in Man en Vrouw waar die in bestaat. 23
Schoonheyd waarom swaarder dan de Leelijkheyd te volgen. 23
Schoonheyd door Natuurlijke Samenstel en door Opsmukking van wat onderscheyd. 25
Schoonheyd hoe die somtijts door een ongeagtheid verbeterd werd. 25
Schoonheyd van een Vrouw beschreven. 26
Schoonheyd die vals is, hoe naderhand bedriegt. 27
Schoonheyd die gemaakt of Natuyrlijk is hoe te onderkennen. 28

Schoonheyd kan ook door een verstandig vercierſel geholpen worden. 28
Schoonheyd van een Vrou by ſommige alleen in de Tronie geſteld. 30
Schoonheyd van een Mans Lichaam beſchreven. 31
Schoonheyd hoe die in de Gedagten van den Schilder moet ingedrukt zijn. 35
Schoonheyd werd ſelden of noit in d'uyterſteTrap aan een Menſch alleen gevonden. 36
Schoonheyd hangd Grootdeels van de Proportie af. 41
Schoonheyd des Aangeſigts en brave Lijfslengde hoedanig van ouds in agting. 66
Schoonheyd der Oogen van hoedanigen betooverende kragt. 116
Schoonheyd der Handen. 154
Schoonheyd der Huyd helpt veel tot de Leeſt van een welgemaakt Menſch. 185
Schoot, van wat onderſcheyd in Vrouw en Maagd. 309
Schotſe Jongen hoedanig t'Amſterdam met een Steert geſien. 383
Schouder der Mannen breeder dan die der Vrouwen. 69
Schouderen hoedanig haar goed Maaxel moet zijn. 182
Schouder-bladen van hoedanigen Maaxel. 387
Schreyen en Lachen van wat onderſcheyd in ſijn Teykenkundige Trek. 298
Schreyen geſchied op veelerley Wijſe. 299
Sekerheid ſommiger dingen diemen niet geheel en kan begrijpen. 374
Siekten en Ongevallen beſchadigen de Proportie. 56
Slaan in hoe veel Geſlagten het kan onderſcheyden worden. 279
Slaande Actie in verſcheyde Voorbeelden verklaard. 279
Slaande Actie hoedanig wel gemaakt. 326
Slapen waarom ſo makkelijk al ſittende niet dan liggend geſchiet. 344
Slapend Menſch hoe hy wederom Ontwaakt. 344
Slaapbeenderen des Hoofts hoedanig van Maaxel. 381
Slaap-ſpieren hoedanig van Maaxel en Dienſt. 412
Sleutel-beenen van hoedanigen Maaxel. 386
Smaak der Spijſe hoe die toegaat. 139
Spaanjaard in ſijn Naturel en Perſoon beſchreven. 53
Spinozaas gevoelen over Ziel en Lichaam. 359
Spijſe hoeſe opgeheven en Smaakelijk gemaakt werd. 139
Spraak werd door de Lippen ſeer volmaakt. 134
Spraak die Beſwaard en Onbeſwaard is. 141
Sprangers-Greepjes hoedanige vuyle Aanwendſels. 249
Spel en Vrywillige Oeffening, maakt de jonge Lichamen grooter en ſtercker. 76
Sprekende hoemenſe van verre kan verſtaan. 134
Spreker die Sittende ſijn Woord doet. 314

Sproeten in 't Aangesigte waar van herkomstig. 104
Sprong, vereyst een Voorbereyding. 275
Sprong hoe toegaat in Opsigt der Leden. 325
Stameren in 't Spreken, hoe te genesen. 141
Stand en Staat van een Beeld tegen de Wind loopende. 258
Statue-beelden verschillen veel van 't Leven. 10
Statuen en Oude Pronkbeelden bewijsen dat d'Oude de Menschkunde verstaan hebben. 3
Statuen of Pronkbeelden hoedanigen Menschkunde die leeren. 9
Stelling der Beelden volgens de Natuurlijke en Toevallige Stand der beweging. 235
Stemme word aldersterkst van Lang-gehalsde Dieren gemaakt. 148
Soldaten hoe onder de Romeynen by de Maatstock aangenomen. 67
Soldaten konnen met Slynkse en Regtse niet wel te gelijk met het Geweer Spelen. 162
Stomme, sijn goede Leermeesters voor een Opmerkend Schilder. 294
Stooten en Trekken van wat Onderscheyd in Vermogen. 262
Stoutheyd des Aangesigts waarom aan 't Voorhooft toegeschreven. 108
Steertbeen en Steert hoedanig somtijts aan de Menschen uytwast 383
Steno's Gevoelen over de beweging der Muskelen. 399
Swaarte van een Lastdrager gaat altijt over in de Neergeplante Voet. 254
Swanshausen, aan de Moordenaars op Golgotha, qualyk toegepast. 173
Sweming der Tronien wat die is. 187
Sweming der Tronien is seer verschillig. 188
Sweming der Bloedverwandschap of Kroost. 189
Sweming der Land-aard, wat die is. 189
Sweming by toeval. 190
Sweming hoe die somtijds bedriegt 191
Sweming der Land-aard in eenige Modellen aangewesen. 209

T.

Tabak-rookers waarom se geeren Bier drinken. 139
Tandeloose Monden. 144
Tanden of men over des Menschen Zeden daar yets van Voorseggen kan. 146
Tanden haar Getal en Dienst beschreven. 142
Tangerheyd magh selden Schoonheyd heeten. 26
Teenen der Voeten hoedanige Voorteekenen daar in schuylen. 179
Teenen moeten in een Vaststaande Beeld niet gebogen sijn noch bewegen. 248
Teenen door hoedanige Muskelen sy bewogen worden. 428
Teykenkundige Tronie-schouwinge. 210
Tepels der Vrouwen Borsten hoe verscheide van kleur. 165
Tien Aangesigten aan een Lichaams-lengde toegepast is een tamelyke

ke Proportie. 70
Toevallige Tronien welke die zyn. 265
Tong haar Maaxel en Dienst beschreven. 138
Torssende Beeld in sijn Wigt en Tegenwigt verklaard. 265
Traan-klier hoedanig in 't Oog. 114
Trap des Ouderdoms hoedanigen gemeenen Afbeelding. 58
Trekkende, in wat Geval sy ligt vallen konnen. 261
Trekken en Stooten welk de grootste Werkdaat sal hebben. 262
Trekken is in der daad niet anders dan stooten 264
Tronie die Schoon is, bedekt veel andere Gebreken aan het Mensch-beeld. 32
Tronie die Schoon sal sijn, hoedanig die moet zyn. 33
Tronie in sijn Breette hoe te verdeelen. 84
Troni-kijkers hebben veel op met het Voorhooft. 106
Troni-kijkerie van wat Nut en Geloofbaarheyd. 195
Tronien der Menschen hoedanig verscheidendlijk verdeeld. 205
Tronien in vier Standen of Geslagten verklaard. 212
Tronie-standen diemen Natuurlijke en Toevallige noemd. 211. 214
Tronie-standen waar die verscheidentlijk van afhangen. 218
Tronien wanneerse verandering en geen verandering onderworpen zijn. 219
Tronie-stelling in een Hooft vlak van vooren. 223
Tronie-stelling van een Hooft op Zye. 225
Tronie-stelling in de stand des Hoofts diemen geweken noemd. 227
Tronie stelling van een Hooft toevallig vlak van vooren voorwaarts over gebogen. 228
Tronie-stelling in een Hooft dat Toevallig gewend en agter of voorover geweken is. 231
Tronien in verscheyde Toevallige Standen van Helling. 234
Tronie vlak op Zye waarom in een ordinantie van meer Beelden niet prijselijk is. 287
Tronien watter tot uytdrukking der Passien in waargenomen diend. 295
Tronie die Lacht of Schreyd hoedanig gesteld. 299
Tronien die Vies en Vremd getrokken sijn, in wat Voorval dikwils gesien worden. 317

V.

Val van Lucifer op de Europische Natien aardig toegepast. 54
Vercieringen die de Schoonheid vermeerderen offe geoorloft zijn. 98
Verdeeling der Tronien hoedanig verscheyde door de Natuur. 205
Verken wat sijn Sweming in de Mensch-tronien sal uytdrukken. 198
Verlamde of Verminkte Leden erven niet Natuurlijk over in de Kinderen. 385
Vermogen der Beelden moet wel ondersogt worden. 287

Ver-

Vermoyde Beelden, van hoedanigen ſtand te verbeelden. 245
Verſtand of dat eygentlijk Dwaald. 349
Verſtand en Wille van hoedanigen onderſcheyd. 348
Verſchieten waarom de Dingen daar in ſoo verkleynd tot het Geſigt komen. 367
Verwondering met wat Actie die verſeld is. 323
Vette Menſchen waaromſe haar trager bewegen. 241
Vette Menſchen vertoonen de Muskelen minſt. 408
Vingeren haar Maaxel en Dienſt. 152
Vingeren hoeſe tot malkanderen geproportioneerd ſtaan. 156
Vingeren in haar benaming beſchreven. 159
Vingeren hoedanig van verſcheyde Beenderen gemaakt. 189
Vingeren hoe en door welke Muskelen ſy gebogen en geregt worden. 418. 420
Viervoetige Beeſten hoeſe haar in hun Gang bewegen. 270
Uiterſte vermogen der Menſchbeelden moet wel verſtaan worden. 287. 289
Uiterſte vermogen van Ermen en Handen. 289
Voet-beenderen en Teenen hoedanig van Maaxel. 391
Voet des Menſchen met de Neus gemeten. 86
Voet hoe en door wat Muskelen ſy bewogen word. 425
Voeten hebben de Menſchkundigers verſcheide Waarnemingen ontrent des Menſchen Naturel gegeven. 178
Voeten waarom 'er twee aan de Menſch noodig zijn. 177
Voeten van wat Dienſt en Maaxel. 176
Vogelen hoeſe haar in Tegenwigt houden. 272
Voorbereydingen hoe tot geweldige Doeningen noodig zijn. 274
Voorhoofden der Menſchen geven veel byſondere Gebreken te kennen. 106
Voorhoofden in verſcheyde Formen en Geſlagten onderſcheiden. 106
Voorhooft hoedanigen Cieraad, en voornaam Deel van 's Menſchen Aangeſigt. 105
Voorhooft word dikmaal de Daat van 't heel Aangeſigt en Menſch toegeſchreven. 108
Voorhooft hoe en waarom van ſommige by den Hemel vergeleken. 108
Voorhoofts-been hoedanig van Maaxel. 380
Voorwerpen werden verkeerdelijk in onſe Oogen gevormd. 362
Voorwerpen waaromſe in een groote Diſtantie ſoo verkleynen. 367
Voorwerpen ziet Lichamen.
Vreeſe die inwendig is, waarom weynig Actie maakt. 322
Vrouwen Schoonheyd beſchreven. 26
Vrouwen Schoonheyd hoe by ſommige alleen in de Tronie geſtelt. 30
Vrouwen-beeld in agt Hoofden geproportioneerd. 69

Vrou-

Vrouwen Lichaam waarom in 't Algemeen minder lengde dan dat van de Mannen moet hebben. 69
Vrouwen Heupe breeder dan die der Mannen. 69
Vrouwen Hoofden waarom Natuurlijk kleynder dan die der Mannen. 70
Vrouwe-beeld van 7½ Hoofden volgens Lomazzo hoe te proportioneeren 74
Vrouwen hebben van Nature groote bequaamheid tot Singen. 83
Vrouwe Kinne hoedanig die Schoon kan ſijn. 147
Vrouwe-Vlees waarom vermaakelijk in 't aanraken. 83
Vrouwen droegen in Griekenland geen lang neerhangend hayr. 93
Vrouwen-dekſel des Hoofts nader Onderſogt. 95
Vrouwen werden meer door d'Hayr-vlegting, dan door eenige andere Teuyering vercierd. 96
Vrouwen hebben de Schoonheyd des Voorhoofts noodiger dan de Mannen. 105
Vrouwe-Borſten van wat Fatſoen en Dienſt. 164
Vrouwe-beeld werd door een ſchoonen Buyk ſeer vermeerderd. 172
Vrouwen offe booſer Paſſien dan de Mannen hebben. 308
Vrouwe-naakten moeten ſober of niet gemuskeld ſijn. 409

W.

Wangen of Kaken, haar Maaxel en Dienſt. 129
Wangen leeren de Trony-kijkers, ook 't een en 't andere Voorſpellen. 131
Wanhopenden hoe te Verbeelden. 327
Wapperkake waar van ymand ſoo genoemd werd. 130
Werf van de Hand beſchreven. 418
Werking der Beelden waar door die Vals of Onregt geſchied. 47
Werpen, hoedanigen Voorbereyding vereyſt. 275
Wetten van de Natuur moeten noyt betwiſt of anders gewenſt worden. 15
Wiegen en Schudden hoe 't de Kinderen in ſlaap ſuſt. 345
Wigt en Tegenwigt hoe die in een Laſtdrager gevonden word. 254
Wijkende Tronie van hoedanigen breeden Geval en ſtand. 213
Wijſende Actie. 311
Wijs-vinger hoe te gebruyken. 311
Wille des Menſchen hoedanig Vry. 349
Windhond wat ſijn ſweming ontrent de Menſch-tronien verbeelden kan. 201
Wingbrauwen wat hulp die in een ſtout opſigt doen. 108
Wingbrauwen van wat Dienſt in de Opſigten en Actien die de Paſſien verſellen. 110
Wingbrauwen ſijn ook Merkteekenen daarmen veel dingen uyt kan voor-

voorſeggen. 111
Wingbrauwen wat die in de Minen en Paſſien des Aangeſigts vermogen. 302
Wiskundige Tronie-ſtelling. 229
Worſtelaars vinden veel Keur in de Aanquekelingen van haar Kunſt. 46

Z.

Zeden der Ouden in 't Baden en Waſſen. 30
Zenuwen haar Dienſt in de beweging der Muskelen. 397
Ziele moet ook tot de Menſchkunde verhandeld werden. 337
Ziel waarſe in de Menſch haar Zetel ſchijnd te hebben. 356
Ziel hoe die Kundſchap krijgt van de Dingen die in de Sinnen vallen. 361
Ziel hoeſe verſtaat na wat Zijde de Voorwerpen gekeerd ſijn. 366
Ziel en Lichaam hoeſe op malkander Werken. 371
Zieninge hoedanig die geſchied. 362
Zijde-ſchotels van 't Hooft been. 380

Berigt aan den
BOEK-BINDER
Om de loſſe Vertoog-ſchetſen ter regter Plaatſe in te Laſſen.

DRyderley Kinderlyke Proportien. 80
De vier Natuurlyke Standen der Tronien. 212
Stand der Hoofden in allerley Trap van toevallige Helling. 216
Maatredige Tronie-ſtelling. (*Met het Aangeſigt ſiende na*) pagina 223
Toevallige Tronie-ſtelling vlak van voren Agter of Voorwaarts overgebogen. 230
Toevallige Tronie-ſtelling in Geweken en Hellend Voorval. (*met het Aangeſigt ſiende na*) pag. 233
Toevallige Standen der Tronien. 234
Enkelde en Gemengde Stand der Beelden (*met het Aangeſigt na*) pagina. 247
De Kragt van een Stekend en een Trekkend Beeld met malkander vergeleken. 262
Beelden in Tweederley Voorbereyding tot een geweldige Daad van VVerpen. 274
Been-koppeling der Menſch-beelden. 376. Let wel, dat deſe met een Boordje op de Zy-ſpacie van pagina 376 ſoodanig moet Opgeplakt zijn, datſe na de Linkerhand geheel buyten 't Boek uytſlaan kan.
De Sigtbare Muskelen der Menſchbeelden door dryderley Standen vertoond. Pagina 429. moet als de voorgaande aan de Zy-ſpacie Opgeplakt zyn, datſe na de Regterhand buyten 't Boek geheel uytſlaat.

A—107

J—13
J—6
L—4